

MUZEUL DE ISTORIE GALAȚI

**DANUBIUS
XXVII**

**GALAȚI
2009**

MUZEUL DE ISTORIE GALAȚI

**DANUBIUS
XXVII**

**GALAȚI
2009**

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Mihalache BRUDIU, Anne-Marie CASSOLY (Strasbourg),
Cristian-Dragoș CĂLDĂRARU,
Virgil CIOCÂLTAN, Ion T. DRAGOMIR, Eugen DRĂGOI,
Florin MARINESCU (Atena), Mihai MAXIM (Istanbul),
Constantin FROSIN, Crișan MUȘETEANU, Ioan OPRIȘ,
Dan RÂPĂ-BUICLIU, Martin RILL (Ulm), Ion SANDU, Silviu SANIE,
Victor SPINEI, Marian STROIA, Mihai-Dimitrie STURDZA (Paris),
Elena TÎRZIMAN

RESPONSABILI ANTERIORI AI REVISTEI:

Ion T. DRAGOMIR, Ștefan STANCIU

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Cristian-Dragoș CĂLDĂRARU - redactor responsabil
Dan RÂPĂ-BUICLIU - redactor șef

Machetă grafică: Liliana - Carmen PALADE
Procesare foto computerizată: Alexandru ȘEITAN
Culegere și procesare texte: Cristian-Ovidiu NEDU

DANUBIUS

Revista Muzeului de Istorie Galați
Orice corespondență se va trimite pe adresa:

MUZEUL DE ISTORIE

Str. Mr. Iancu Fotea, nr. 2
800017 Galați - ROMÂNIA

Tel. (40) 236-41.42.28

Fax. (40) 236-46.07.97

www.migl.ro

E-mail: muzeuistoriegalati@yahoo.com.

Responsabilitatea științifică a textelor revine în întregime autorilor.

I.S.S.N. 1220 - 5052

CUPRINS / SUMMARY

ARHEOLOGIE - ISTORIE / ARCHAEOLOGY - HISTORY

Alin FRÎNCULEASA,

- Vasele din lut descoperite în așezarea din epoca eneolitică
de la Seciu (jud. Prahova) 5*
The clay pots discovered in the eneolithic settlement of Seciu (Prahova county)

Ovidiu COTOI,

- Considerații asupra ariilor sursă ale materiilor prime necesare
producerii uneltelor de piatră, în contextul schimburilor dintre
comunitățile cucuteniene 39*
*Considerations on the source areas of raw materials for stone tools
within the context of exchanges between Cucuteni communities*

Decebal NEDU,

- Ultimii ani ai Italiei preromane. Operațiuni militare, colonizări,
transferuri de populație și noi statute juridice (278-264 a.Chr.) 51*
*The last years of pre-roman Italy. Military operations, colonizations,
transfers of population and new juridical statutes (278-264 B.C.)*

Gabriela APOSTU,

- Câteva știri despre Costache Conachi culese din presa primei
jumătăți a secolului al XIX-lea 69*
*Some information about Costache Conachi, conveyed by the newspapers from the
middle of the 19th century*

Eugen DRĂGOI,

- Dascăli gălățeni într-un izvod inedit de la mijlocul secolului al XIX-lea ... 77*
*Parish clerks from Galați, in an unpublished document, from the middle
of the 19th century*

Elena-Ingrid BAHAMAT,

- Timp liber și mondenitate în Galații sfârșitului de secol XIX și
începutului de secol XX 97*
*Leisures and public life in Galați, at the end of the 19th century and
the beginning of the 20th century*

Mariana-Delia POHRIB,

Statutele Comunității Elene din Galați adoptate în anii 1899 și 1924... 127
The statutes of the Greek community of Galati, settled in 1899 and 1924

ISTORIA CULTURII / CULTURAL HISTORY

Constantin DANIEL,

Misterele lui Zalmoxis 149
The mysteries of Zalmoxis

RESTITUIRI DOCUMENTARE / DOCUMENTARY RESTITUTIONS

Dan RÂPĂ-BUICLIU, Iulian CAPSALI,

*Însemnări din «Jurnalul de călătorie în Occident» al boierului
moldovean Iancu Prăjescu* 235
*Some notes from «A travel journey to the Western World»
of the Moldavian noble Iancu Prăjescu*

PATRIMONIU CULTURAL / CULTURAL HERITAGE

Dan RÂPĂ-BUICLIU, Dragoș STĂNCESCU,

*Informații bibliologice în corespondența
prof.univ.dr.doc. Dan Simonescu* 263
*Bibliological information in the correspondence of
professor dr.doc. Dan Simonescu*

VASELE DIN LUT DESCOPERITE ÎN AȘEZAREA DIN EPOCA ENEOLITICĂ DE LA SECIU (JUD. PRAHOVA)

*Alin FRÎNCULEASA**

Cercetările arheologice preventive derulate în vara anului 2009 în Seciu localitatea componentă a orașului Boldești-Scăieni (jud. Prahova), în punctul „*La Pompieri*” au dus la descoperirea unui lot bogat și în același timp reprezentativ de artefacte specifice epocii eneolitice. Valorificarea cercetărilor au implicat publicarea mai multor articole între care enumerăm un material ce s-a dorit un semnal al acestor descoperiri¹, un raport arheologic², studii privind piesele din categoria I.M.D.A.³, plastica antropomorfă și zoomorfă⁴. De asemenea, situl a beneficiat de o serie de analize arheozoologice⁵, antropologice⁶, metalografice⁷.

* * *

La Seciu a fost cercetat un sit arheologic cu două niveluri de locuire, primul atribuit culturii Starčevo-Criș, în al doilea (cel superior) au fost descoperite materiale și complexe arheologice din cultura Gumelnița. Lotul de material din nivelul neolitic este relativ sărac și constă din ceramică fragmentară, un vas-altar zoomorfizat, un picior de vas-altar din lut, o statueta zoomorfă, câteva oase de mamifere. Pe baza materialului am putut încadra grosier acest nivel arheologic într-o fază finală a culturii Starčevo-Criș. În nivelul de locuire eneolitic ce are o

* Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova

¹ A. Frînculeasa, O. Negrea, *Un sit din epoca neo-eneolitică în zona colinară a Munteniei - Seciu, jud. Prahova*, Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Seria Arheologie, 2, 2010, p. 45-68.

² R. Andreescu, A. Frînculeasa, O. Negrea, C. Dumitrescu, *Seciu, or. Boldești-Scăieni, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice din România, campania 2009, A XLIV a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Suceava, 27-30 mai 2010, 2010, p. 304-306.

³ A. Frînculeasa, M. Mărgărit, E. Popa, *About the organic material industry from the Gumelnița settlement Seciu - Prahova District*, Annales d'Université „Valahia” Târgoviște, Section d'Archéologie et d'Histoire, Tome XII, Numero 1, 2010, p. 123-138.

⁴ A. Frînculeasa, O. Negrea, *Plastica antropomorfă și zoomorfă din situl neo-eneolitic de la Seciu (jud. Prahova)*, Mem.Antiq. XXV-XVI, 2010, (2008-2009), p. 115-138.

⁵ Analiză realizată de Adrian Bălășescu, Valentin Radu, Ioan Elek Popa de Muzeul Național de Istorie a României, Centrul de Cercetare Pluridisciplinară.

⁶ Analiză realizată de Andrei Soficar de la Institutul de Antropologie „Fr. Reiner” București.

⁷ Singura piesă din cupru descoperită (un ac cu capătul bilobat păstrat fragmentar) a fost analizată cu spectrometrul portabil X - MET 3000TX de către dr. Bogdan Constantinescu de la Institutul Național de Cercetare și Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei”, în cadrul proiectului *Romarchaeomet*. Analiză realizată cu sprijinul A. Popescu de la IAB căreia îi mulțumim.

stratigrafie complexă cu mai multe straturi arheologice, am identificat trei categorii de complexe arheologice, respectiv locuințe, gropi și zone cu depuneri “menajere”. Inventarul așezării eneolitice este unul specific format din foarte multă ceramică, plastică antropomorfă și zoomorfă, unelte din silex, piatră, os, corn, material osteologic, o piesă din cupru, oase umane în contexte nefunerare. Remarcăm lotul bogat de piese din categoria I.M.D.A. și a plasticii din lut. Datele obținute în urma analizei resturilor faunistice pentru așezarea eneolitică de la Seciu arată un echilibru între fauna domestică și cea sălbatică⁸.

În acest articol ne-am propus introducerea în circuitul științific a ceramicii, mai precis al lotului de vase din lut întregi sau fragmentare descoperite în anul 2009. Abordarea este una preliminară în care elementele de țin de segmentul taxonomic vor domina discursul. Am considerat util acest demers în contextul în care pentru acest areal geografic există foarte puține materiale din această categorie analizate și publicate.

Deși cercetările au fost restrânse ca suprafață, totuși am colectat unui eșantion ceramic pe care îl considerăm reprezentativ. Lotul este unul foarte bogat și diversificat înglobând cea mai mare parte din tipologia ceramicii eneolitice gumelnițene din Muntenia. O situație specială se impune remarcată, aceea a apariției unor elemente regionale definite în istoriografie Stoicani-Aldeni, dar și a unor vase ce aduc aminte de ceramica precucuteniană și cucuteniană. Situația poate fi explicată de includerea acestui sit în arealul Stoicani-Aldeni, dar și în zona de „radiere culturală” cucuteniană, unde anumite elemente probabil au fost asimilate de aceste comunități. Nici schimburile nu trebuie excluse, deși ceramica considerată de „import” pornind de la criteriul strict tipologic pare produsă mai curând în tradiția și tehnicile locale.

Lotul descoperit la Seciu este unitar deși în baza unor macro-observații ceramica apare destul de diversificată în funcție de calitatea și tipologia sa. Comparând lotul de materiale cu cel de la Mălăieștii de Jos (jud. Prahova)⁹, acesta apare mai apropiat de cel specific culturii Gumelnița. Totuși între ceramica fină din ambele situri și chiar comparând-o cu cele de la Coțatcu (jud. Buzău), Aldeni (jud. Buzău), Moisica (jud. Buzău), Sudiți (jud. Buzău) nu apar diferențe pregnante.

⁸ A. Frînculeasa, O. Negrea, *Un sit din epoca neo-eneolitică în zona colinară a Munteniei - Seciu, jud. Prahova*, Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Seria Arheologie, 2, 2010, p. 50-51, tabel 1.

⁹ De la Mălăieștii de Jos provine cel mai bogat lot de ceramică Stoicani-Aldeni din nordul Munteniei. De aceea, ne vom referii mai des la acest lot, având în vedere că îl și cunoaștem foarte bine.

Contextul arheologic

Ceramica a fost descoperită în locuințe (mai ales cea întregibilă) sau în exteriorul acestora. O cantitate importantă, în cea mai mare parte fragmentară, a fost descoperită într-un strat galben-verzui, ce era dispus intermediar între cele două niveluri de locuințe arse. Acest strat ce avea grosimi de 0,30-0,60m l-am identificat cu un o depunere menajeră rezultat al unor activități casnice/gospodărești. În fapt reprezintă gunoiul ce nu era evacuat din așezare. Pare un comportament specific al acestor comunități. Remarcăm că ne aflăm în marginea așezării iar resturile acestea ar putea reprezenta evacuarea lor spre marginea sa sau chiar o nivelare pentru obținerea de spațiu. În general această situație este identificată numai în așezările de tip *tell*, nu și în cele cu stratigrafie orizontală¹⁰. În acest strat am descoperit cea mai mare parte din ceramica ce face obiectul acestui studiu. Aceasta se concentrează în 3-4 carouri în zona cea mai înaltă a sitului conservată în prezent. Mare parte este ne-întregibilă. Ceramica din acest strat menajer prezintă o depunere galben verzuie (vegetală?), prăfoasă, atât pe exterior cât și pe suprafața interioară. Această depunere nu apare pe ceramica descoperită în locuințele incendiate.

În locuințe a fost descoperită numai o mică cantitate de ceramică în general întregibilă (în jur de 50 de vase) dar și fragmente de la multe vase ne-întregibile. Locuințele nu au fost surprinse integral, spațiul cercetat nu a permis abordarea în plan a unor astfel de complexe arheologice. În interiorul acestora vasele apar grupate, spre o latură a lor dar și în alte zone. Nu am descoperit vetre/cuptoare pentru a putea face corelații spațiale legate de acest tip de complex și disponerea vaselor.

În *locuința 1* identificată în partea superioară a depunerii arheologice au fost descoperite un număr de aproximativ 25 de vase (PL. 2-4). Nu toate au putut fi întregite. Remarcăm străchinile tronconice, castroanele, cupele pictate cu benzi albe, vase borcan, două vase tronconice cu pereții scunzi unul având peretele perforat ce corespunde la exterior unui căuș se scurgere, un vas sferoidal, doi suporturi între care unul de tip colac (PL. 2/9) celălalt conic (PL. 2/6), un polonic cu tub, dar și un vas tronconic de mari dimensiuni (PL. 15/11). Evidențiem prezența a două vase de dimensiuni mari pictate cu roșu (unul după ardere celălalt înainte de

¹⁰ Pentru Urlați (jud. Prahova) vezi: R. Andreescu Radian, A. Frînculeasa, D. Garvăn, T. Nica, I. Torcică, L. Niță, V. Dumitrașcu, *Noi cercetări arheologice în Muntenia. Descoperirile de la Urlați (jud. Prahova)*, Argeșis. Studii și comunicări, Seria Istorie, XVI, 2007, p. 11-37. La Mălăieștii de Jos ceramica apare mai ales grupată în jurul locuințelor, existând spații întinse în care aceasta apare doar sporadic. Nici în așezarea de la Apostolache situată ca și cele de la Urlați și Mălăieștii de Jos pe terase nu pare să fi fost foarte multă ceramică „depozitată în zone menajere”. Aceeași situație pare să fi existat și la Târgșoru Vechi unde a fost identificată o așezare situată tot pe terasă, cu stratigrafie orizontală. Această remarcă, alături de stratigrafia complexă a sitului de la Seciu, sunt indicii ale unei locuiri asemănătoare celor din *tell* deși așezarea este situată pe marginea unei coame de deal.

ardere) în benzi verticale, oblice sau orizontale (PL. 4/6, 7; 14/1). La unul din vase pictura cu roșu crud este dispusă în registre trasate prin hașuri incizate (PL. 4/6).

Ceramica din *locuința 2* care din punct de vedere stratigrafic este mai veche decât prima, s-a conservat mai bine, fiind întregite aproximativ 20 de vase, alte câteva fiind păstrate fragmentar (PL. 5, 6). Apar foarte multe cupe, castroane și boluri din pastă fină cenușie sau gălbuie, suportți conici dar și de tip colac, castronașe tronconice cu pereții ușor arcuiți. Au mai fost descoperite două mici vase unul cu tub, dar și un castronaș miniatural. Apar vase pictate înainte de ardere cu benzi albe orizontale sau oblice. Pe câteva vase apare pictura cu roșu crud ce acoperă mari părți din suprafața exterioară. O cupă este decorată atât cu ajutorul inciziilor cât și cu pictură cu alb (PL. 5/3). Un vas bitronconic este pictat bicrom, pe gât apare un decor în benzi albe subțiri înainte de ardere iar pe corp benzi verticale delimitate la partea superioară sub gât de o bandă verticală, toate picate cu ciocolatiu (PL. 6/2). Un alt vas cu picior este decorat cu spirale obținute prin incizii, spațiul rezervat fiind umplut cu roșu crud (PL. 5/12; 14/3). De asemenea în această locuința am descoperit un vas de mari dimensiuni modelat din pastă grosieră, pe corp avea aplicată barbotină¹¹, dar și două polonice (PL. 6/12, 14; 16/5).

Categorii ceramice

Ceramica eneolitică este modelată după canoane și tehnici specifice comunităților eneolitice din acest areal. Au fost identificate vase grosiere, dar și modelate din lut fin cu pereții subțiri, toate fiind bine arse. De asemenea apare și o categorie intermediară în general de culoare gălbuie, mai rar cenușiu-negricioasă. Există vase cu pereții de 1-2mm grosime dar și de peste 2cm. În pastă au ca degresant nisipul fin sau cu bobul ceva mai mare, ceramica pisată, calcar, mai rar pietricelele.

Cromatică exterioară a ceramicii este diversificată, de la gălbuie, la roșiatică sau cărămizie, dar și cenușie. Ceramica arsă monocrom este în cantități mai mari decât cea arsă oxidant. Culoarea gălbuie este prezentă la toate cele trei categorii ceramice. Cea cenușie apare frecvent în ceea ce numim categoria ceramică fină cu analogii în mediul cultural Stoicani-Aldeni. Arderea oxidantă a ceramicii nu pare să fie o tehnică care să se impună în eșantionul studiat. Domină ceramica ce are suprafețele exterioară și interioară de culoare gălbuie.

Predominantă este ceramica fină și dar și cea din categoria intermediară. Vasele de mari dimensiuni sunt ceva mai rare și sunt modelate atât din ceramică grosieră cât și semifină. O parte a ceramicii descoperite prezintă o angobă de argilă fină, mai ales pe vasele din categoria intermediară, bine finisate. Uneori angoba ce

¹¹ Neredat grafic fiind în curs de restaurare.

are culoarea roșiatică sau ciocolatie dă impresia că a fost utilizată ca și tehnică de decor pictat. Majoritatea ceramicii este arsă secundar.

Tipuri de vase

Trebuie spus că la nivel istoriografic există o sumedenie de descrieri pentru aceleași forme, nivelul descriptiv permițând clasificări în care criteriile sunt cele mai multe subiective. Pentru multe din vase există dificultatea includerii în cadrul unei anumite forme. Legat de criteriile utilizate în arheologia românească pentru ceramica preistorică o constatare vreau să o remarc ce pare a fi definitorie și aparține unuia din cei mai importanți arheologi români, respectiv VI. Dumitrescu. Acesta observă în cazul analizei ceramicii cucuteniene lipsa unor criterii și remarcă în acest sens prezența modelelor comparativ, funcțional, geometric și chiar sugestiv¹². Amintim aici și studiul ceramicii din așezarea cucuteniană de la Hăbășești. Prin analiza formelor, ceramica este clasificată în cadrul fiecărei categorii în mai multe tipuri, avându-se în vedere în criteriile expuse mai sus dar și caracteristici morfologice și dimensionale, pentru definirea diverselor tipuri de vase¹³. Am adus în discuție analiza materialelor de la Hăbășești, deoarece acest tip de abordare a ceramicii, pe trei segmente, respectiv tehnica pastei, formă, decor, a devenit paradigmatic, de la care ulterior foarte rar s-au abătut arheologii români.

Evidențiem recenta monografie a ceramicii Gumelnița A1-A2/Karanovo VI. Este păstrată schema tripartită de analiză a ceramicii, respectiv pastă, formă, decor. Este subliniată importanța publicării și analizei materialului ceramic descoperit în complexe închise. Sunt abordate în egală măsură modul de preparare a pastei, problemele de tehnologie a producerii ceramicii și de morfologie a vaselor. Sunt expuse criteriile de analiză prin care se încearcă o sistematizare tipologică, realizate interpretări ce depășesc paradigma pozitivistă dominantă în arheologia românească¹⁴. Un alt studiu ce trebuie remarcat aici este cel al ceramicii gumelnițene descoperită în *tell*-ul de la Bordușani, în care prioritară este analiza materialului arheologic pe complexe. Sunt utilizate criteriile specifice unor științe interdisciplinare¹⁵.

La Seciu a fost identificată aproape întreaga gamă de forme specifice culturii Gumelnița, de la vasele uzuale sau de provizii la cele antropomorfe și zoomorfe. Sunt prezente castroanele, străchinile, cupele, paharele, borcanele, farfuriile, strecurătoarele, polonicele, capacele, craterele, amforelele. Mai remarcăm vasele cu corpul sferoidal de dimensiuni medii, vase de provizii din

¹² V. Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979, p. 16.

¹³ V. Dumitrescu et al., *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954, p. 278 și urm.

¹⁴ V. Voinea, *op.cit.*; pentru o abordare alternativă vezi și: Al. Dragoman, *Note on Vădasta excised pots*, *Studii de Preistorie*, 6, 2009, p. 95-112.

¹⁵ D. Popovici, C. Haită, A. Bălășescu, V. Radu, Fl. Vlad, I. Tomescu, *Archaeological pluridisciplinary researches at Bordușani-Popină*, 2003, Târgoviște.

ceramică grosieră sau intermediară. De asemenea apar vase suport atât de cele de tip colac, cât și conice. Două forme de vas se impun în repertoriul descoperirilor din acest sit, respectiv castronul și cupa. Un alt tip de vas ce apare frecvent este strachina. Pentru multe din străchini este greu de făcut o departajare de castron, corpul rotunjit (pereții arcuiți) în zona diametrului maxim indicând mai curând forma de castron. Dimensiunile mari (gura are diametre cuprinse în intervalul 25-35cm) par să indice că aceste vase erau utilizate ca și recipiente pentru stocare, probabil temporară.

Trebuie spus că în cadrul tipologiei ceramice aceasta nu are aceeași variabilitate ca în siturile gumelnițene dinspre sud, situație remarcată de noi și în lotul ceramic provenind din situl de la Mălăieștii de Jos (jud. Prahova).

A. Vase uzuale/comune

Am inclus în această categorie vase ce apar frecvent în toate siturile eneolitice, inclusiv aici. Funcționalitatea lor era legată cel mai curând de activități casnice în cadrul locuinței sau gospodăriei. În lotul analizat nu am identificat anumite caracteristici tehnico-morfologice care să iasă în evidență în comparație cu alte loturi ceramice descoperite în arealul culturii Gumelnița. Tipologic pot fi totuși remarcate analogiile ale unor categorii ceramice cu cea atribuită aspectului cultural Stoicani-Aldeni, dar și culturii Cucuteni situație specifică pentru nordul Munteniei. Trebuie evidențiat numărul restrâns de forme, dar totuși mai diversificat și chiar mai numeros decât cel de la Mălăieștii de Jos, deși de la Seciu provine un lot mai restrâns de vase. Trei forme pot fi evidențiate respectiv castronul, cupa și strachina, primele două având cea mai mare frecvență și variabilitate tipologică.

A.1. Castronul are cea mai mare variabilitate tipologică fiind modelat atât din ceramică fină cât și intermediară. Au dimensiuni mici sau medii (PL. 2; 3/7-9, 11, 12; 4/2; 5/5; 7/16, 19). Apar inclusiv miniaturi (PL. 13/4-5, 9-10). Au formă tronconică, bitronconică sau cu pereții arcuiți. Pentru cele modelate din pastă intermediară uneori există aplicată la exterior o angobă ce sugerează barbotina. Castronașele de mici dimensiuni modelate din pastă fină cenușie au forma unor *boluri*.

A.2. Cupele sunt modelate din pastă fină, au culoarea cenușie, negricioasă sau gălbuie. Această formă are o mică variație ca și tip. Au formă bitronconică sau tronconic, uneori cele bitronconice au corpul rotunjit. Uneori cupele prin lărgirea gurii devin mici castroane. Cupele pot fi categorisite în funcție de câteva repere sau rapoarte cum ar fi înălțimea, diametrul gurii raportat la înălțime, rotunjimea și dimensiunile diametrului maxim, în *cupe-pahar*, *cupe bol* și *cupe-castron* (PL. 1/1-8; 5; 7; 14/5, 7; 16/7). O cupă pictată cu roșu crud are picior conic (PL. 5/12; 14/3).

A.3. Străchinile modelate din ceramică intermediară sunt în general de mari dimensiuni (diametre de 30-40cm), au formă tronconică sau ușor bitronconică,

buza rotunjită sau răsfrântă spre interior (PL. 3/1-6; 6/3; 12/1, 3, 11, 12). Uneori au un umăr bine conturat. Cele de dimensiuni ceva mai mici (PL. 3/6, 10) pot fi incluse în categoria *castroanelor*. Altele ar putea intra în categoria *farfuriilor*¹⁶.

A.4. Din cercetările de suprafață derulate în anul 1976 provine un mic *pahar* conic ce are picior cu baza evazată (PL. 16/8). Alte pahare sunt suple au formă ușor bitronconică (PL. 7/3, 9, 15)

A.5. *Capace* sunt atât în formă de „calotă” având atașată o apucătoare, cât și de tip „test”, acestea din urmă având dimensiuni ceva mai mici (PL. 12/4, 6, 8, 9). Un capac de mici dimensiuni are un decor imprimat cu „unghia” (PL. 2/14), își găsește ușor analogii în tipologia gumelnițeană. Un alt capac prevăzut cu două mici agățători, are decorate prin incizie pe partea exterioară două volute (PL. 13/3). Unele din castroane cu umărul rotunjit de dimensiuni mici sau medii puteau fi capace.

A.6. *Căni* - au fost descoperite câteva vase de dimensiuni medii sau mici ce au o toartă, au formă ușor bitronconică, cu gât înalt, modelate din pastă semifină (PL. 8/5, 6; 13/8).

A.7. În acest sit au fost descoperite vase cu pereții scunzi de formă tronconică, cu pereții oblici, sau chiar ușor bitronconice, uneori sferoidale prevăzute cu un „jgheab/căuș” de scurgerea lichidului, cu peretele perforat deasupra jgheabului (PL. 3/13; 14?; 9/6; 8/9; 14/4). Majoritatea au forma unor *tigăi* cu diametrul totuși restrâns. Unul din vase a fost descoperit *in situ* sub pereții dărâmați ai locuinței 1. Astfel de vase dar cu diametrul ceva mai mare apar în așezarea de la Mălăieștii de Jos¹⁷. Au analogii cu ceramica Precucuteni¹⁸, Gumelnița¹⁹, dar și Stoicani-Aldeni²⁰.

A.8. Vasele *amforoidale* (mai puțin suple mai curând cu corpul sferoidal) sunt prezente printr-o formă întregită dar și câteva fragmente. Au gâtul înalt corpul sferoidal, torți dispuse asimetric pe corp, au dimensiuni medii (PL. 11/6, 8; 13/6). Două din acestea aveau torți digitate antropomorfizate.

A.9. Vase de tip *suport* sunt apariții relativ frecvente, prezente în toate nivelurile de locuire, inclusiv în locuințe (PL. 2/6; 6/3; 11/1-3). Sunt prezente vasele suport de tip colac, dar și conici. Doi suporturi conici, unul decorat cu nervuri

¹⁶ În *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1996, p. 1024, strachina este un „vas ușor adâncit, întrebuințat la țară în loc de farfurie”, iar la p. 143, castronul este un „vas adânc în care se aduc la masă unele mâncăruri”.

¹⁷ D. Garvăn, D. Buzea, A. Frînculeasa, *Catalog*, în *Precucuteni originea unei mari civilizații*, BMA XXII (editor Gh. Dumitroaia), 2009, p. 103, nr. 146, 147.

¹⁸ S. Marinescu-Bîlcu, *Tirpești From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR International Series 107, Oxford, 1981, fig. 92/70-72; V. Slavcev, *Precucuteni influences on pottery on the final phase of Hamangia culture*, în *Cucuteni, 120 years of researches. Time to sum up*, BMA XVI (editor Gh. Dumitroaia et al.), Piatra-Neamț, 2005, p. 44, fig. 1/2.

¹⁹ V. Voinea *op.cit.*

²⁰ I. T. Dragomir, *Eneoliticul din sud-estul Moldovei, aspectul Stoicani-Aldeni*, București, 1983, p. 64; V. Sorokin, *Relațiile între culturile Precucuteni-Tripolie A și Bolgrad-Aldeni*, Tyragetia, X, 2001, p. 82.

în relief, sunt pictați cu roșu crud pe suprafața exterioară (PL. 6/10, 11; 16/6). Un al treilea păstrat foarte puțin (buza și parțial gâtul) este de asemenea pictat cu roșu crud. Prezintă perforații sub gât la partea superioară a corpului. Un suport are la partea de contact a gâtului cu corpul în interior o carenă (16/6). Suportii de tip colac apar în *locuința 1* dar și în stratul menajer (PL. 2/9; 11/4-5; 14/6). Unul este pictat bicrom, corpul are suprafața exterioară roșie, iar spre zonele de margine apar benzi ciocolatii (PL. 11/5). Au analogii în mediul clasic Gumelnița²¹, dar și în zona de nord a Munteniei la Lișcoteanca „*Movila Olarului*”²², Brăilița²³, Mălăieștii de Jos²⁴. Suportii conici cilindrici goi în interior au analogii în mediul cultural Precucuteni, Cucuteni, Petrești. În Muntenia astfel de vase au fost descoperite la Vidra²⁵, Coțatcu²⁶, Sultana „*Malu Roșu*”²⁷, Mălăieștii de Jos, Sudiți, Coroteni²⁸. Unul din vasele descoperite în *locuința 2* are analogii cu un suport descoperit la Coțatcu, decorul fiind modelat în relief la cel de la Seciu și prin pictură la cele din urmă²⁹.

A.10. Au fost descoperite câteva fragmente ceramice, majoritatea baze de vas ce prezintă perforații perpendiculare, dar și un mic castronaș cu partea inferioară prevăzută cu perforații, provenind probabil de la *strecurători* sau *site* (PL. 13/7-8). Toate sunt modelate din ceramică grosieră, mai rar semifină.

A.11. *Vase borcan* au dimensiuni mici sau medii (PL. 6/8, 9; 8/4; 8/10; 15/3-5). Au corpul arcuit, buza rotunjită, gâtul scurt, un ușor umăr, uneori chiar carenă. Unele putea funcționa ca și pahare. Cele de dimensiuni medii par mai curând castroane (PL. 2/15-16, 4/8-9; 8/11-12, 14).

A.12. *Polonicele* s-au conservat doar parțial, lipsind în general coada/apucătoarea (PL. 2/13; 6/12, 14; 4/6; 16/5). Au fost descoperite trei polonice între care două în *locuința 2*. Unul prezintă un tub ce probabil era utilizat pentru introducerea cozii (PL. 2/13; 14/6). Altul păstrează căușul și parțial coada, este

²¹ V. Voinea *op.cit.*, pl. 42.

²² N. Harțușche, F. Anastasiu, *Catalogul selectiv al colecției de arheologie a Muzeului Brăilei*, Brăila, 1976, nr. 197.

²³ idem, *Brăilița*, Muzeul Brăilei, Brăila, 1968, fig. 31.

²⁴ R. Andreescu, A. Frînculeasa, E. Paveleț, T. Nica, I. Torcică, *Considerații preliminare asupra așezării eneolitice de la Mălăieștii de Jos (Jud. Prahova)*, Mousaios. Buletinul Muzeului Județean Buzău, XI, 2006, p. 33, pl. 11/1, 3.

²⁵ Cel descoperit la Vidra este un import precucutenian și a deschis în istoriografia de specialitate discuțiile privind relațiile interculturale la Dunărea de Jos, vezi: D. V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra - raport preliminar*, PMMB, 1, 1934, p. 17-18, fig. 25.

²⁶ R. Andreescu, L. Grigoraș, E. Paveleț, K. Moldoveanu, *Raport preliminar privind cercetările arheologice din tell-ul neo-eneolitic de la Coțatcu, com. Podgoria, jud. Buzău, Campania 2008*, Mousaios. Buletinul Muzeului Județean Buzău, XIII, 2008, pl. 4/2.

²⁷ Inedit; mulțumesc domnului R. Andreescu pentru informație.

²⁸ A. Frînculeasa, *Noi informații privind cercetările arheologice de la Sudiți, com. Gherăseni (jud. Buzău) - Descoperiri din epoca neo-eneolitică*, Mousaios, Buletinul Muzeului Județean Buzău, XV, 2010 (sub tipar).

²⁹ Piesa a fost studiată după restaurare prin permisiunea responsabilului cercetărilor R. Andreescu dar și a lui L. Grigoraș cărora le mulțumim.

modelat dintr-o pastă bine preparată³⁰. Din al treilea polonic s-a conservat doar căușul. Nu am descoperit linguri.

A.13.Vase de provizii au ca principală caracteristică dimensiunea lor mare. Au formă tronconică, mai rar bitronconică, multe cu corpul bombat (rotunjit în zona diametrului maxim). Ele sunt relativ puține raportate la numărul mare de vase descoperite, ceea ce poate indica utilizarea unor recipiente din materiale perisabile dar și alte modalități de stocare a proviziilor. Dintre acestea evidențiem alte două vase. Unul modelat din ceramică semifină are formă tronconică (crater) cu gura larg deschisă, asemănătoare unor străchini dar modelate la altă scară, buza rotunjită în interior. Are înălțimea de 0,25m și diametrul gurii de 0,56m (PL. 4/1; 15/11). Un alt vas³¹ modelat din ceramică grosieră, are corpul barbotinat cu excepția gâtului, are umăr pe care sunt atașate patru torți triunghiulare dispuse simetric. Pe vas la contactul dintre gât și corp apare decorul alveolat dispus ca un cordon orizontal. Pe vas sunt aplicați și butoni dispuși simetric. Grosimea vasului este de aproximativ 2,2-2,5cm. Mai apar și alte fragmente de vase de mari dimensiuni, unele pictate cu roșu sau incizate (PL. 4/6, 7; 14/1). Există vase ce pot intra în această categorie dar au dimensiuni ceva mai mici (PL. 10)

A.15. Alte forme greu de definit etnografic sau prin comparații istorice. Sunt tronconice sau cu corpul arcuit, uneori au umăr bine conturat. Unele pot intra în categoria castroanelor sau a vaselor de provizii (PL. 8/16; 12/1-3, 5, 7).

B.Vase miniaturale

B.1. Au formă tronconică, bitronconică sau sferoidale imitând în special castroanele (13/4-5; 9-10; 15/7-10). Au fost descoperite și mici *cutiuțe rectangulare* prezente din plin în așezările gumelnițene, dar și Stoicani-Aldeni la Mălăieștii de Jos, Aldeni sau Coțatcu.

B.Vase „rare”

Am inclus în această categorie vasele ce sunt apariții rare, uneori singulare în cadrul unor situri. Au forme atipice, cu o funcționalitate de cele mai multe ori greu de precizat în afara uzitatului termen „de cult”. Vasele reprezintă figuri antropomorfe sau genuri zoomorfe. La Seciu am identificat trei vase ce sunt apariții rare în acest areal geografic, respectiv un vas *antropomorf*, un vas *askos* și un *rhyton*. În lotul analizat sunt forme ce apar doar într-un singur exemplar. Vasele antropomorfe sunt descoperiri izolate în tot arealul gumelnițean. Cele de tip *askos* apar mai des, iar în unele așezări sunt chiar numeroase (Căscioarele). Nu

³⁰ seamănă foarte bine cu un polonic descoperit la Aldeni, vezi: D. Garvăn, D. Buzea, A. Frînculeasa, *Catalog, în Precucuteni originea unei mari civilizații*, BMA XXII (editor Gh. Dumitroaia), 2009, p. 103, nr. 148.

³¹ piesa nu a fost redată grafic nefiind încă restaurată.

cunoaștem în siturile din nordul Munteniei ca acest tip de vas să fie o apariție frecventă. Puteau fi utilizate inclusiv în carul unor activități cu un caracter de cult sau în sens mai larg - ezoterice.

C.1.Vase antropomorfe - cea mai spectaculoasă reprezentare este un vas conservat parțial (PL. 13/16; 7/1-5). A fost descoperit în partea inferioară a depunerii arheologice gumelnițene. Lutul din care a fost modelată piesa este grosier, având ceramică pisată în pastă, culoarea maroniu-gălbuie. În interior se văd urmele unei spatule utilizată pentru finisarea (grosieră) vasului. Se păstrează doar capul și gâtul. Are reprezentată fața umană realist, ochii alungiți presați în pasta moale, nasul aquilin, urechile (pavilioanele) modelate în relief prezintă mai multe perforații. Gura este deschisă. Sub buza inferioară prezintă un șir de împunsături. Lipsește „calota” fiind prezentă gura vasului. Sub buza vasul are o carenă ceea ce ar putea fi un indiciu al prezenței unui capac. Se conservă parțial și gâtul vasului ce are formă ușoară de trunchi de con. Uzura la partea inferioară a gâtului indică faptul că vasul a fost utilizat și după ce corpul său la un moment dat s-a spart. Prezintă urme firave de pictură roșie crudă pe suprafața exterioară.

Reprezentarea descoperită la Seciu este singulară în acest areal geografic fiind partea a unui vas antropomorf. Astfel de piese au fost descoperite la Vidra, Glina, Pietrele, Sultana, Măgura Jilavei, Gumelnița, Grădiștea Ulmilor, Vitănești³². Maniera de modelare a capului vasului antropomorf își găsește analogiile cu o piesă descoperită în *tell*-ul de la Pietrele (jud. Giurgiu)³³. Redarea ochilor prin adâncirea cavității oculare în pasta moale are analogii inclusiv în mediul cultural cucutenian la Ruginoasa (jud. Iași)³⁴ sau cu cel antropo-zoomorf de la Gumelnița³⁵. Perforațiile din zona urechilor și buzei inferioare apar frecvent la vasele antropomorfe gumelnițene, dar și la statuetele antropomorfe din lut. Perforațiile de sub buza inferioară apar și la un vas antropomorf de la Sultana³⁶ sau un capac *prosopomorf* de la Plovdiv³⁷. Vasul pare să fi avut dimensiuni importante având în vedere că numai capul și gâtul aveau împreună peste 13cm înălțime.

Un *cap antropomorf* a fost atașat ca protomă pe un vas păstrat fragmentar ce pare să fie un capac (PL. 17/7). Au fost descoperite și două fragmente de vas pe

³² Pentru discuții legate de tipologii, analogii în mediul Gumelnița vezi: R. Andreescu, *Plastica antropomorfă gumelnițeană. Analiză primară*, 2002, București; V. Voinea, *Ceramica complexului cultural Gumelnița – Karanovo VI, Fazele A1 și A2*, 2005, Constanța; R. Andreescu, P. Mirea, K. Moldoveanu, I. Torcică, *Noi descoperiri în așezarea gumelnițeană de la Vitănești „Măgurice”*, Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Seria Arheologie, 1, 2009, p. 78, pl. XI.

³³ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, Materiale, II, 1956, fig. 68/3.

³⁴ D. Monah, *Plastică antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, BMA III, Piatra-Neamț, 1997, p. 484, fig. 232/4.

³⁵ R. Andreescu, *Reprezentări antropo-zoomorfe în cultura Gumelnița-KaranovoVI-Kodjadermen*, CCDJ, XIX, 2002, pl. 1/4; idem 2002, pl. 66/4; V. Voinea, *op.cit.*, pl. 105/1.

³⁶ V. Voinea *op.cit.*, pl. 106/4a.

³⁷ *Ibidem*, pl. 111/4.

care sunt modelate *torți digitate*³⁸. Ambele sunt piese fragmentare modelate pe vase de lut din categoria celor grosiere, au reprezentate în relief patru degete de mână ce sunt legate de o toartă de vas. Astfel de reprezentări plastice au analogii cu piese descoperite în așezări Precucuteni, dar și Stoicani-Aldeni, o astfel de piesă a fost identificată și la Mălăieștii de Jos³⁹. La Seciu am descoperit și două picioare din lut provenind probabil de la vase cu attribute antropomorfe (PL. 17/6, 8).

C.2. *Vase zoomorfe* - la Seciu au fost descoperite un vas *askos* și un fragment ce pare să provină de la un vas *rhyton*. Vasul *askos* este modelat din pastă din categoria intermediară, are culoarea roșiatică, are formă alungită, joasă și aplatizată (PL. 13/15; 16/3). Vasele *askos* considerate de origine sudică, apar în cultura Gumelnița în fazele A2-B1⁴⁰, dar și în cultura Precucuteni III la Traian, Isaiia, Poduri, Luka Vrublețkaia, Coșernița, Alexandrovka⁴¹. Acest tip de vas a fost descoperit și în așezările Stoicani-Aldeni la Stoicani, Suceveni, Dodești⁴², Vulcănești⁴³, Gumelnița la Sudiți „Purcăreață”⁴⁴, Geangoești. La Mălăieștii de Jos au fost descoperite două astfel de vase⁴⁵. Acest tip de vas nu a fost descoperit încă în așezările Gumelnița A1 de la Dunărea de Jos, supoziția că ele au fost preluate în mediul Stoicani-Aldeni direct din cultura Gumelnița A1 nu este încă verificată prin descoperiri⁴⁶. M. Șimon considera vasul de tip *askos* o prezență precucuteniană în cadrul tipologiei Stoicani-Aldeni⁴⁷. Precizăm că aceste piese au fost descoperite la est de Carpați în niveluri de locuire caracteristice etapei târzii a aspectului cultural

³⁸ A. Frînculeasa, O. Negrea, *Plastica antropomorfă și zoomorfă din situl neo-eneolitic de la Seciu (jud. Prahova)*, Mem.Antiq. XXV-XXVI, 2010 (2008-2009), p. 124, pl. 5/3-4.

³⁹ A. Frînculeasa, *Fragmente ceramice decorate antropomorf descoperite în așezarea eneolitică de la Mălăieștii de Jos-județul Prahova*, Argeșis. Studii și comunicări, Seria Istorie, XV, 2006, p. 31-40 (vezi și bibliografia).

⁴⁰ M. Șimon, *Unele probleme ale aspectului cultural Stoicani-Aldeni*, SCIVA, 37, 1, 1986, p. 15; S. Marinescu-Bîlcu, *Askoi et rhytons eneolithique des regions balkano-danubiennes et leurs relations avec le Sud, a lumiere de quelque pieces de Căscioarele*, Dacia, N.S., XXXIV, 1990, p. 5-21; V. Voinea, *op.cit.*, p. 46.

⁴¹ A. Frînculeasa, *Aspectul cultural Stoicani-Aldeni, repere de cronologie relativă*, Peuce, S.N., V, 2007, p. 7-32 (cu bibliografia); N. Ursulescu, F. Tencariu, *Noi date privind arhitectura locuințelor din cultura Precucuteni*, în vol. *Dimensiunea europeană a civilizație eneolitice est-carpatică*, (ed. N. Ursulescu), Iași, 2007, p. 136, fig. 9/1.

⁴² I. T. Dragomir, *Eneoliticul din sud-estul Moldovei, aspectul Stoicani-Aldeni*, București, 1983, p. 80-81.

⁴³ Vl. Bielecki, *Ranii eneolit nizovii Pruta i Dunaja*, Chișinău, 1978, fig. 21/1.

⁴⁴ A. Frînculeasa, *Noi informații privind cercetările arheologice de la Sudiți, com. Gherăseni (jud. Buzău) - Descoperiri din epoca neo-eneolitică*, Mousaios, Buletinul Muzeului Județean Buzău, XV, 2010, (sub tipar).

⁴⁵ remarc situația de la Mălăieștii de Jos unde într-o locuință a fost descoperit un vas *askos* în interiorul căruia se aflau o reprezentare antropomorfă plată din os și un os de ovi/caprină ce pare să reprezinte o statueta prismatică.

⁴⁶ I. T. Dragomir, *op.cit.*, p. 81.

⁴⁷ M. Șimon, *op.cit.*, p. 15.

Stoicani-Aldeni⁴⁸. Așezarea Coșernița I se consideră că aparține etapei Precucuteni III timpuriu, vasul *askos* indicând o contemporanitate Precucuteni III timpuriu - Gumelnița A2⁴⁹, sincronism subliniat și de alți autori⁵⁰.

Un vas tubular curbat, fragmentar, pare să fie un *rhyton*. Partea excentrică conservată ceva mai bine este evazată în formă de pâlnie cu pereții perforați (PL. 13/14; 16/4). Vasele de tip *rhyton*, deși sunt descoperiri rare, apar în niveluri gumelnițene A2 și B1 la Căscioarele, Vidra, Sultana, Stara Zagora⁵¹. O piesă fragmentară a fost descoperită în așezarea eneolitică de la Mălăieștii de Jos. Aceste două piese par să fie din punct de vedere cronologic ceva mai timpurii și în același timp apar în arealul definit de descoperirile de tip Stoicani-Aldeni.

Decoruri

O parte importantă din ceramica de la Seciu este decorată. Remarcăm prezența mai multor tehnici de a decora vasele: incizare, canelare, imprimare, pictare, lustruire, crestare, barbotinare. Pictura este realizată cu alb, roșu, maroniu (ciocolatiu), dar și cu grafit. Dacă pictura cu alb s-a realizat înainte de ardere, cea cu roșu a fost realizată în cea mai mare parte după ardere. Cu roșu crud sunt acoperite suprafețe mari din vas sau umplute spații delimitate prin incizie (PL. 4/6; 5/4, 10, 12; 6/10-11. Uneori cu roșu crud este acoperită toată suprafața exterioară a unor vase (PL. 6/11), inclusiv străchini (PL. 12/10). Pe câteva fragmente ceramice pictura cu roșu crud apare și în interior. Cu alb sunt realizate benzi subțiri, verticale, orizontale, oblice, formând de multe ori registre (PL. 2/1; 5). Cu buline albe circulare a fost decorat cu castronaș imediat sub buză (PL. 5/7). Ceramica albă este dispusă pe suprafața exterioară a vaselor, foarte rar în interior. Ceramica fină este decorată atât cu ajutorul picturii, dar și prin tehnici precum incizia, imprimarea, canelarea, lustruirea. De foarte multe ori coexistă pe vase decorurile incizate cu cel pictat cu roșu crud, acesta din urmă acoperind zone delimitate de incizii, registre hașurate. Apar și câteva fragmente pictate cu roșu înainte de ardere, inclusiv un vas descoperit în locuința 1 (PL. 4/7).

Pictura cu grafit apare pe ceramica fină, mai rar pe cea din categoria intermediară (PL. 9/11; 11/10). Gradul de conservare este unul redus. Sunt pictate în benzi subțiri, uneori formând anumite motive decorative. Decorul este dispus atât pe exteriorul vaselor, dar mai ales în interior. Uneori grafitul este dublat de

⁴⁸ I. T. Dragomir, *op.cit.*, p. 81; (nu considerăm util să intrăm aici în discuții privind cronologia internă a acestui aspect cultural).

⁴⁹ V. Slavcev, *About the beginning of Gumelnița culture in North-East of Balkan Peninsula*, CCDJ, XXII, 2005, p. 161-166.

⁵⁰ C. Bem, *Noi propuneri pentru o schiță cronologică a eneoliticului românesc*, Pontica, XXXIII-XXXIV, 2001, p. 45;

⁵¹ S. Marinescu-Bîlcu, *Rhyta sau vase zoomorfe*, Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”, 5-6, 1999-2000, p. 251-61; V. Voinea, *op. cit.*, p. 47.

incizii fine, într-o singură situație apare asociat cu incizie (PL. 7/14). În general sunt pictate cu grafit străchinile și castroanele, mai rar cupele. Tot în categoria ceramicii pictate există câteva vase *pictate cu argilă*, ce în alte condiții reprezintă fondul vasului realizat prin introducerea acestuia într-o baie de argilă ce se constituie în angoba sa. Pictura cu maroniu sau ciocolatiu apare în general în benzi, uneori în registre delimitate de linii incizate (PL. 6/2; 13/13). Acestea constau în spirale, benzi orizontale sau verticale.

Cu ajutorul *canelurii* sunt decorate vasele din categoria celei fine, în special cupele, dar și vase de dimensiuni ceva mai mari, din categoria celei semifine. În general *canelura* este dispusă pe orizontală mai rar oblic sau pe verticală pe corpul vaselor, uneori pe gât în cazul cupelor sau castronașelor (PL. 2/10; 5/4-5, 8, 12; 7/4-6, 8, 11, 3, 7; 11/9).

Decorul *lustruit* este prezent mai rar, pe vase din categoria ceramicii fine, rar pe cele semifine. Decorul *incizat* prezent pe vasele fine sau semifine, constă în hașuri organizate în registre, linii orizontale, verticale, oblice, volute, spirale. Incizii organizate în registre hașurate sau dispuse în cadrul unor motive decorative apar și pe vase grosiere. Câteva fragmente ceramice sunt decorate cu „*paranteze*”, prin „*ciupire*” sau cu „*unghia*”. Din categoria celei decorate cu „*unghia*” remarcăm un mic capac ce are acoperită toată suprafața exterioară cu un astfel de decor (PL. 2/14). Uneori vasele sunt introduse într-o baie de *argilă* cu o consistență mai grosieră ceea ce dă impresia de barbotinare.

Există și vase decorate prin *imprimare*, mai ales cele modelate din ceramică fină. Pe cupe sau boluri apar mici gropițe circulare mai rar elipsoidale, realizate în pasta moale circulare. Acestea sunt dispuse mai ales pe partea superioară a cupelor, sau pe diametrul maxim. Remarc un fragment de strachină decorat pe cea mai mare parte a sa (atât cât s-a conservat) cu mici gropițe elipsoidale. Tot prin imprimare se sugerează uneori un pseudo brâu alveolat. De asemenea apar și *crestăturile* pe câteva vase din categoria celei fine. Acest decor apare pe vase bitronconice pe zona diametrului maxim. Un alt decor întâlnit este cel în *relief* (nervuri) prin adăugare de material sau „tragere din pastă”. Nervurile sunt dispuse în registre decorative de tipul „ghirlandelor” (pl. 2/12; 15/1). Acesta apare atât inclusiv pe vasele de tip suport (PL. 6/10, 13; 16/6).

Ceramica grosieră, dar și cea din categoria cele semifine este decorată cu *barbotină*, pe tot corpul sau parțial, uneori gâtul, sau partea inferioară rămân nedecorate. Barbotina apare organizată sau nu, ca angobă a vasului sau ca decor. Există vase modelate din pastă grosieră pictate pe suprafețe întinse la exterior cu roșu crud. Pe un vas de mari dimensiuni păstrat fragmentar ce are pasta bine preparată apare pictură cu roșu înainte de ardere, în benzi verticale dar și orizontale. Apar și brăuri alveolate, uneori doar sugerate prin imprimarea unor spații adâncite dispuse simetric pe umărul/muchia vaselor.

O mare parte din ceramica eneolitică descoperită în așezare este nedecorată.

Așezarea eneolitică de la Seciu este situată într-un mediu și peisaj natural atipice pentru comunitățile gumelnițene așa cum le cunoaștem din bibliografia de specialitate. Este amplasată pe o comă de deal la o altitudine de aproximativ 372m. La nord de sit se deschide bazinul Teleajenului cu o luncă largă și terase înalte. La sud se află o vale adâncă nu foarte largă dincolo de care există un „șir colinar” orientat aproximativ est-vest ce „maschează” așezarea dinspre sud. Dincolo de aceste coline la sud se întinde câmpia piemontană a Ploiești-ului străbătută de râul Teleajen. Analizele arheozoologice au indicat prezența unor păduri și pășuni, dar și a unor izvoare bogate⁵². De altfel în prezent la baza dealului în partea de nord-vest există izvoare. Cornul de cerb este prezent din abundență rezultat și în urma culegerii sale de oameni bine familiarizați cu mediul natural înconjurător. În această așezare surprinde numărul restrâns de piese din silex descoperite.

Ceramica în cantități impresionante era utilizată pentru prepararea și consumarea hranei, dar și pentru depozitare/stocare. Ca recipiente funcționau inclusiv unele vase mici, într-o cupă din ceramică fină era „depozitat” ocră roșu. Cupele, paharele, dar și micile castroane erau utilizate mai ales pentru lichide, forma lor permițând o ușoară manipulare cu una sau două mâini. Numărul mic de vase de mari dimensiuni indică prezența în așezare a unor „elemente” suplimentare (construcții și vase realizate din materiale perisabile) care să permită stocarea cerealelor și altor bunuri necesare comunității respective.

Numărul mare de vase fragmentare este un indiciu al prezenței aici a unei comunități statornice, bogăția inventarului reprezintă aproape un „marker cultural” pentru epocă în cazul siturilor/așezărilor pluristratificate⁵³. Abandonarea

⁵² A. Frînculeasa, O. Negrea, *Un sit din epoca neo-eneolitică în zona colinară a Munteniei - Seciu, jud. Prahova*, Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Seria Arheologie, 2, 2010, p. 50-51, tabel 1.

⁵³ Legat de bogăția inventarului unui sit gumelnițean ca și „marker cultural” remarc situația diferită din situl de la Urlați (jud. Prahova). În timpul cercetărilor din anii 2004-2006 am identificat un sit cu stratigrafie orizontală relativ sărac în material arheologic. Trebuie spus că în urma unor sondaje ce au acoperit o mică parte a sitului nu am identificat locuințe, ceea ce poate fi și acesta un aspect care poate fi luat în considerare. Pentru descoperirile de la Urlați vezi: R. Andreescu Radian, A. Frînculeasa, D. Garvăn, T. Nica, I. Torcică, L. Niță, V. Dumitrașcu, *Noi cercetări arheologice în Muntenia. Descoperirile de la Urlați (jud. Prahova)*, Argesis. Studii și comunicări, Seria Istorie, XVI, 2007, p. 11-37; A. Frînculeasa, L. Niță, V. Dumitrașcu, *Asupra descoperirilor aparținând culturii Gumelnița de la Urlați (jud. Prahova)*, Acta Musei Tutovens, III, 2008, p. 94-105. Mai remarc situl de la Ziduri (jud. Argeș) unde deși a fost cercetată o așezare de tip *tell* inventarul așezării este săracios; vezi pentru acest sit: D. Măndescu, *Tellul gumelnițean de la Ziduri (com. Mozăceni, jud. Argeș)*, Argesis. Studii și comunicări, Seria Istorie, X, 2001, p. 7-19; idem, *Cercetări arheologice pe Valea Dâmbovicului*, Argesis. Studii și comunicări, Seria Istorie, XI, 2002, p. 31-42. O situație asemănătoare există și la Morteni (jud. Dâmbovița), vezi: P. Diaconescu, *Cercetări arheologice în bazinul mijlociu al Argeșului. Așezarea eneolitică de la Morteni, jud. Dâmbovița*, Valachica, 10-11, 1980, (1978-1979), p. 97-113.

frecventă a ceramicii poate indica relativa ușurință în a o procura, dar și posibila existență a unor obiceiuri și tradiții legate de acest aspect. În acest sens aș remarca prezența în depunerea menajeră a unor vase întregibile, a unor piese din os și corn întregi/funcționale, a unei piese din cupru, a vasului antropomorf și a celor zoomorfe, a multor statuete antropomorfe și zoomorfe. Nu credem că toate sunt pierdute, dispunerea lor aleatorie în sit în contexte diverse nefiind întotdeauna legată pierdere sau abandon. Nu ar trebui excluse actele deliberate generate de anumite tradiții. Pare o comunitate care risipește lejer obiecte încă utilizabile. Nu trebuie uitat că această comunitate se afla aproape la „marginea lumii” sale.

Deși este o comunitate dispusă oarecum excentric în arealul gumelnițean ceramica îi era accesibilă, neputând sesiza diferențe considerabile față de alte situri aflate în plin context cultural Gumelnița. Mai mult, prezența unor piese cum ar fi acul bilobat realizat din cupru, vasele antropomorfe și zoomorfe, ceramica grafitată, formele de vase cucuteniene, unelte din silex negru translucid specific „platformei moldovenești”, sunt indicii ale unor contacte culturale pe arii întinse. Comunitatea de la Seciu era una ancorată în mediul cultural contemporan în nici un caz nu pare izolată.

Legat de ceramică există anumite particularități tipologice legate inclusiv de zona în care este situată așezarea. De exemplu ceramica grafitată apare mai rar, în schimb cea pictată cu benzi albe sau cu roșu crud este frecventă. Această comunitate avea în același timp acces și la tradițiile din sudul Moldovei, materialele de tip Stoicani-Aldeni fiind ușor de remarcat în lotul ceramicii descoperite. Mai remarcăm apariția unor forme de vase ce par mai curând cucuteniene, deși par realizate mai curând în tradiția și tehnicile locale.

Descoperirile de la Seciu pot fi atribuite ariei culturale Gumelnița. Dacă ceramica grosieră nu diferă de cea gumelnițeană, o parte din cea fină își găsește analogii regionale în mediul Stoicani-Aldeni. Plastica antropomorfă este modelată după canoane gumelnițene. Descoperirea unor oase umane în așezare în context ne-funerar este încă un comportament prezent la comunitățile Gumelnița⁵⁴. Locuințele nu diferă de cele gumelnițene.

Amplasarea așezării în zona colinară, într-un mediu relativ „străin” comunităților Gumelnița este un comportament ce poate fi catalogat drept atipic, mai apropiat de cel al comunităților Stoicani-Aldeni. Așezarea de la Seciu este situată la cea mai mare altitudine dintre așezările gumelnițene cunoscute în prezent, depășind din acest punct de vedere și o mare parte din așezările Stoicani-Aldeni⁵⁵. În apropiere, la nord de situl de la Seciu au fost identificate așezările de la Mălăieștii de Jos și Gura Vitioarei. De altfel, de la Seciu pot fi observate cele două așezări, ambele prezente în bazinul râului Teleajen.

⁵⁴ Al. Ion, *Oseminte umane descoperite în așezări din arealul culturii Gumelnița*, Studii de Preistorie, 5, 2008, p. 109-129.

⁵⁵ A. Frînculeasa, *Aspectul cultural Stoicani-Aldeni, repere de cronologie relativă*, Peuce, S.N., V, 2007, p. 23.

Ceramica descoperită la Seciu aparține unui nivel de locuire eneolitic. Există câteva elemente ce permit încadrare descoperirilor în etapa A2 a culturii Gumelnița, fără să excludem posibilitatea ca așezarea să fie fondată la sfârșitul etapei A1. Mai ales elementele ce pot fi atribuite aspectului cultural Stoicani-Aldeni prezente din plin în prima etapă de locuire pot fi indicii ale unei faze mai timpurii de locuire. De asemenea unele vase de mici dimensiuni decorate cu grafit având un aspect lustruit pot fi incluse acestei problematici. Există și elemente ce împing evoluția sitului bine în etapa A2, descoperirile de aici fiind un element în plus legat existența aspectului cultural Stoicani-Aldeni dincolo de etapa A1⁵⁶. În acest sens remarc descoperirea vaselor askos și rhyton, a unor capace cu „torți funcționale”, apariția decorului cu „paranteze” sau cu „unghia”. Statuetele antropomorfe cu rochie au fost descoperite în niveluri Gumelnița A2⁵⁷. De asemenea ace de cupru cu capul bilobat apar la nord de Dunăre în orizonturi cronologice Gumelnița A2 și B1⁵⁸.

Tipologia ceramicii de la Seciu este una ce înglobează elemente proprii mediului cultural gumelnițean cu cele regionale specifice aspectului Stoicani-Aldeni. Semnalăm prezența unor vase tipice celor două arii culturale. Deși distingem și vase ce par să combine elemente proprii celor două segmente, este dificil să ne pronunțăm în acest sens cât timp aspectul Stoicani-Aldeni este la rândul său considerat în explicațiile noastre un amalgam de elemente proprii unor arii culturale diferite. Încă nu am stabilit ce înseamnă ceramică Stoicani-Aldeni. Rămâne de observat dacă elementele proprii unor manifestări culturale diverse își păstrează în acest areal individualitatea sau suferă modificări impuse de tradițiile și tehnicile locale. La Seciu, dar și la Mălăieștii de Jos sau Coțatcu, au fost descoperite vase cu forme „străine” (pre și cucuteniene), dar modelate în tehnici ce par mai curând locale. Nu avem încă acces la serii de forme pe situri, microzone și areale mai largi pentru a putea dezvolta această discuție într-o direcție sau alta.

În studiul ceramicii se crede că elementul taxonomic este aproape irelevant în lipsa unor abordări suplimentare. Nu știu ce relevanță are denumirea și încadrarea greșită tipologic a unor vase în înțelegerea rolului acestor recipiente sau bunuri în viața de zi cu zi a comunităților ce le-au utilizat. De asemenea, apariția unor discursuri foarte tehnice „clasterizate” în analiza ceramicii îmi par la fel de impropii. În fapt așează omul în fața unui trecut ce nu l-a avut niciodată.

⁵⁶ *Ibidem*.

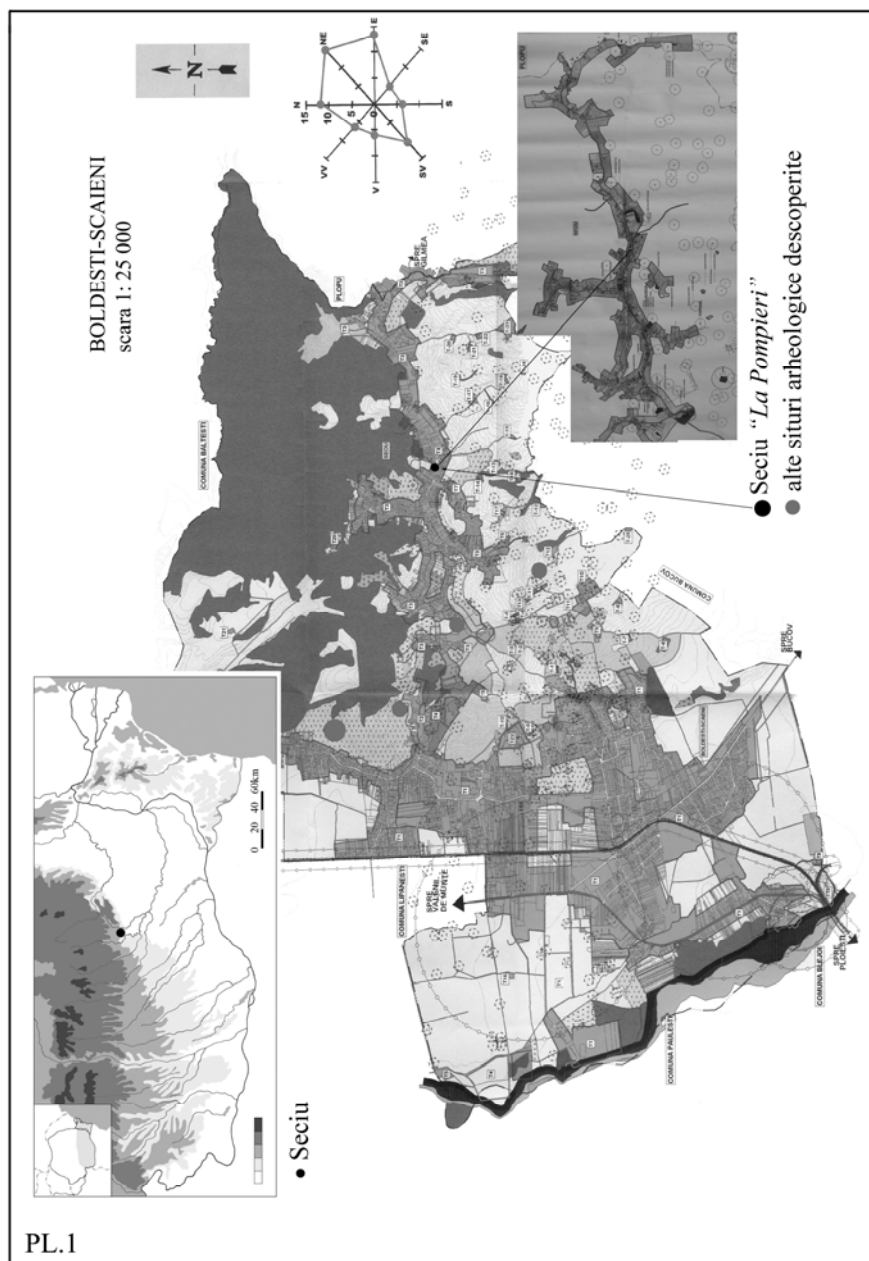
⁵⁷ R. Andreescu, *op.cit.*.

⁵⁸ C. Bem, *Considerații privind o serie de tipuri de piese din aramă gumelnițene*, Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”, anul V-VI, 1999-2000, p. 162.

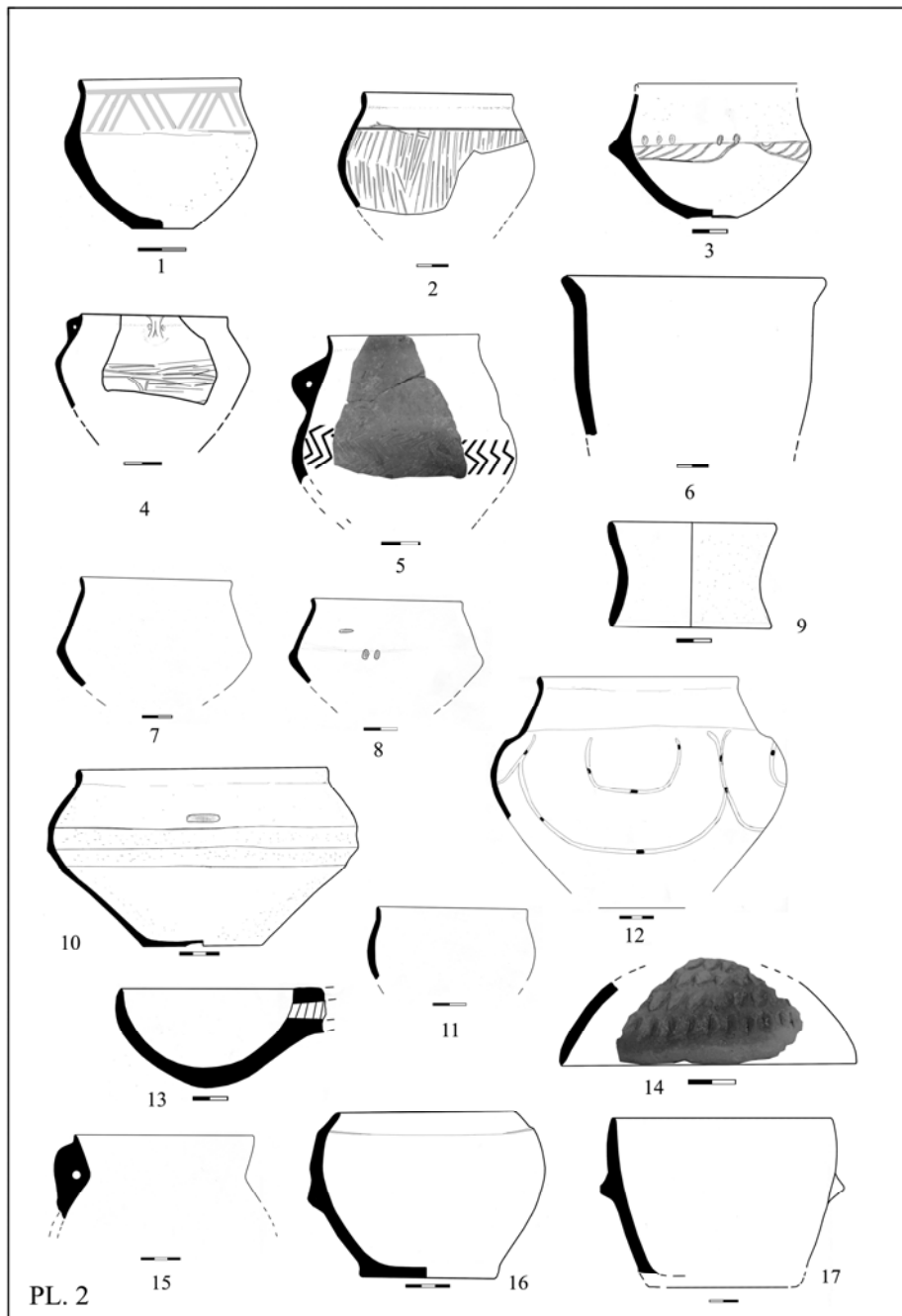
***THE CLAY POTS DISCOVERED IN THE ENEOLITHIC SETTLEMENT
OF SECIU (PRAHOVA COUNTY)***

- Abstract -

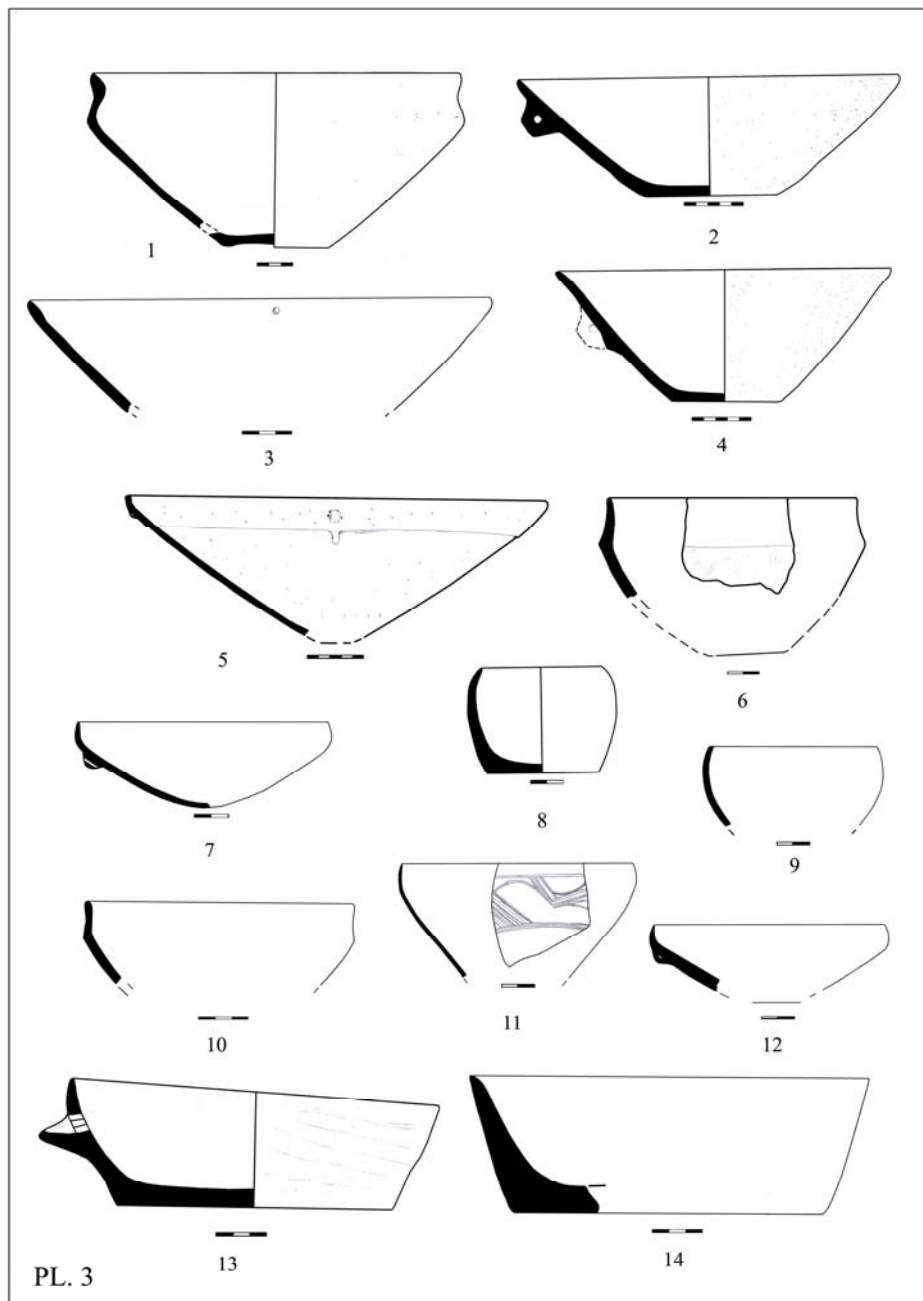
This article intends to analyze the ceramics, more precisely the lot of complete or fragmentary clay pots discovered in the eneolithic site of Seciu (Prahova county), in 2009. The approach is only a preliminary one, in which the typological analysis will prevail. We consider such an approach as a useful one, since materials from this category, analyzed and published, are rare for this geographical area. Although the archeological research covered only a small surface, the ceramic samples we collected are quite representative. The lot is very rich and diversified, encompassing most of Gumelnita's eneolithic ceramic typologies from Walachia.

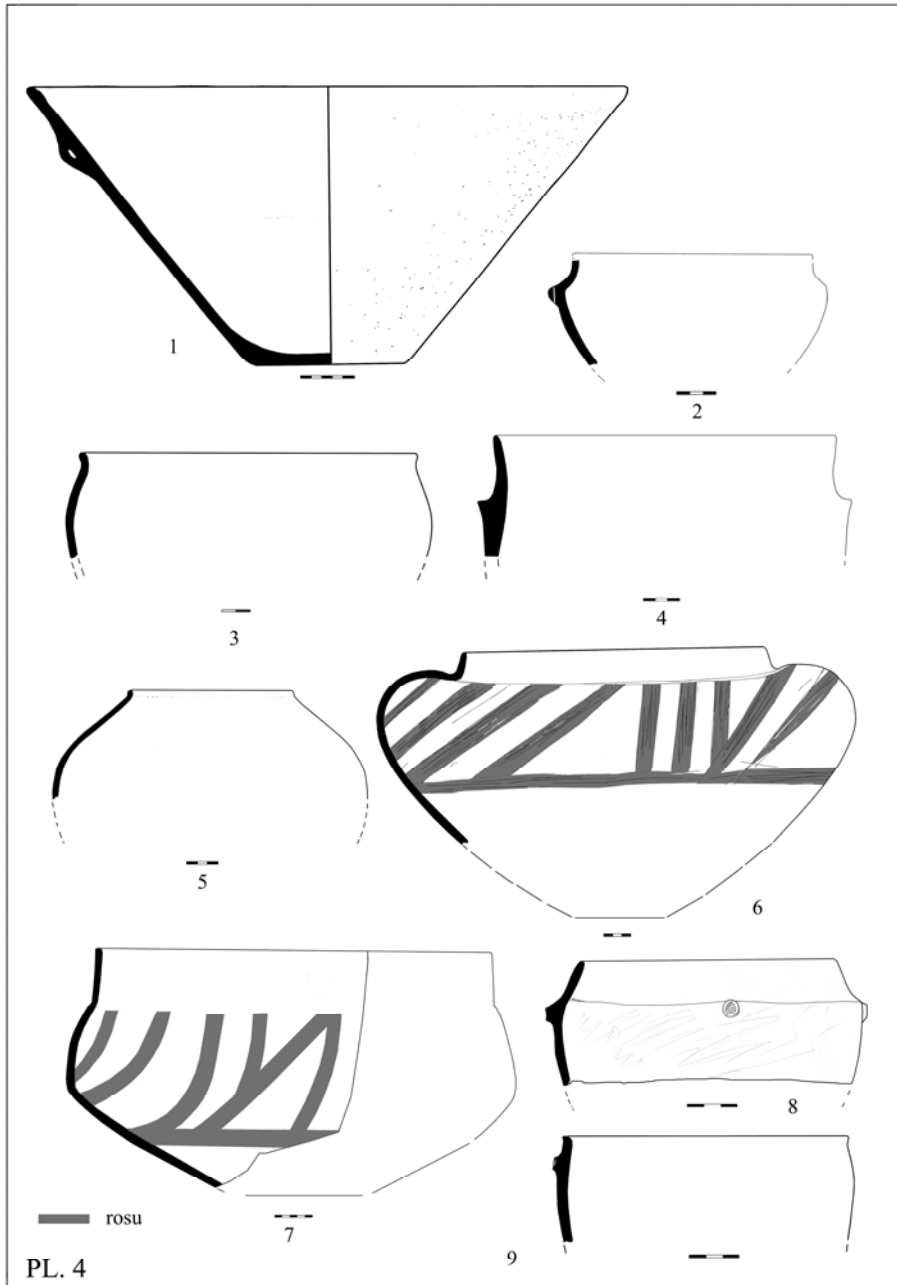
Poziționarea sitului de Seciu (jud. Prahova)

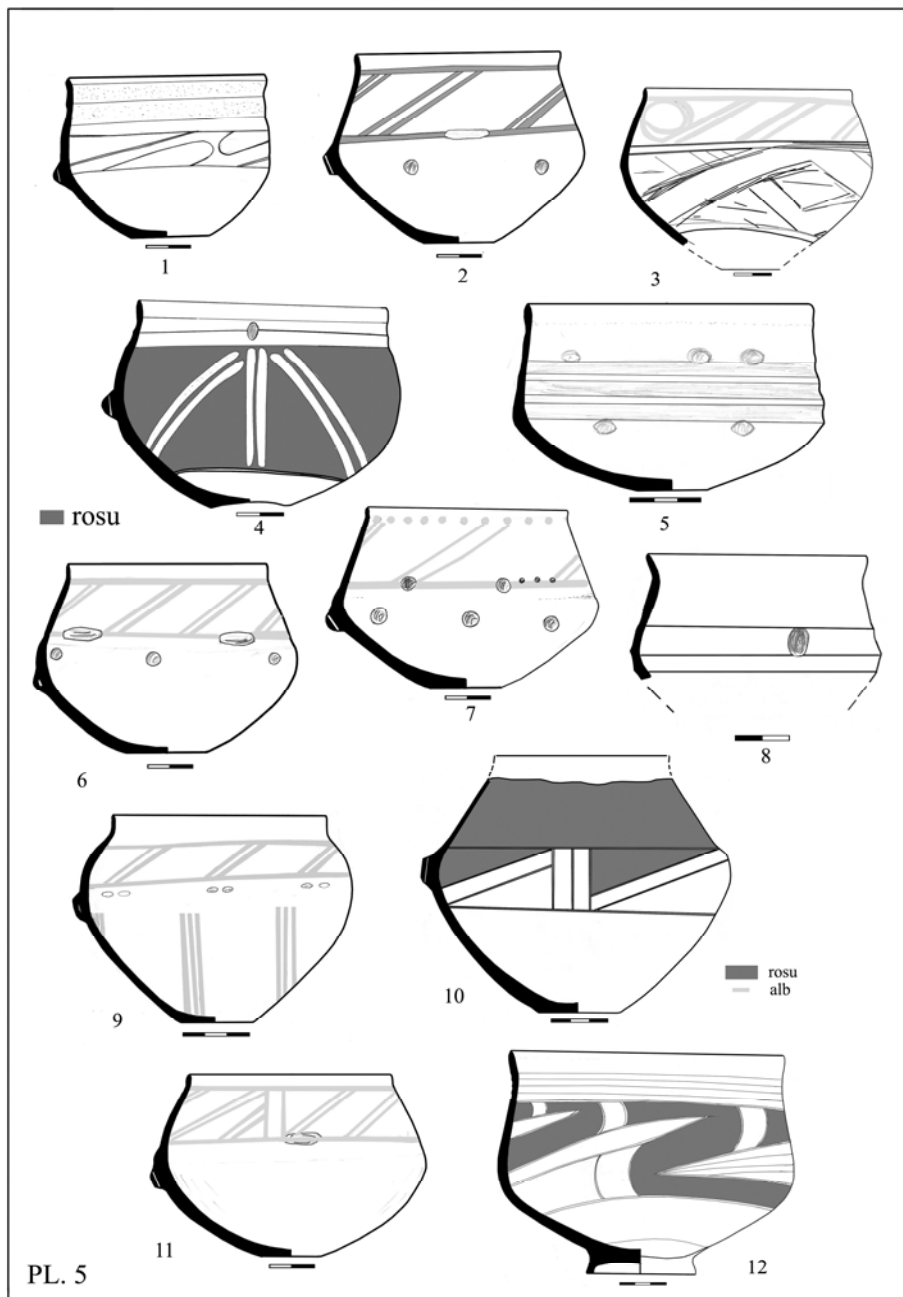
Ceramică eneolitică descoperită în locuința 1 sau în apropierea sa (10)

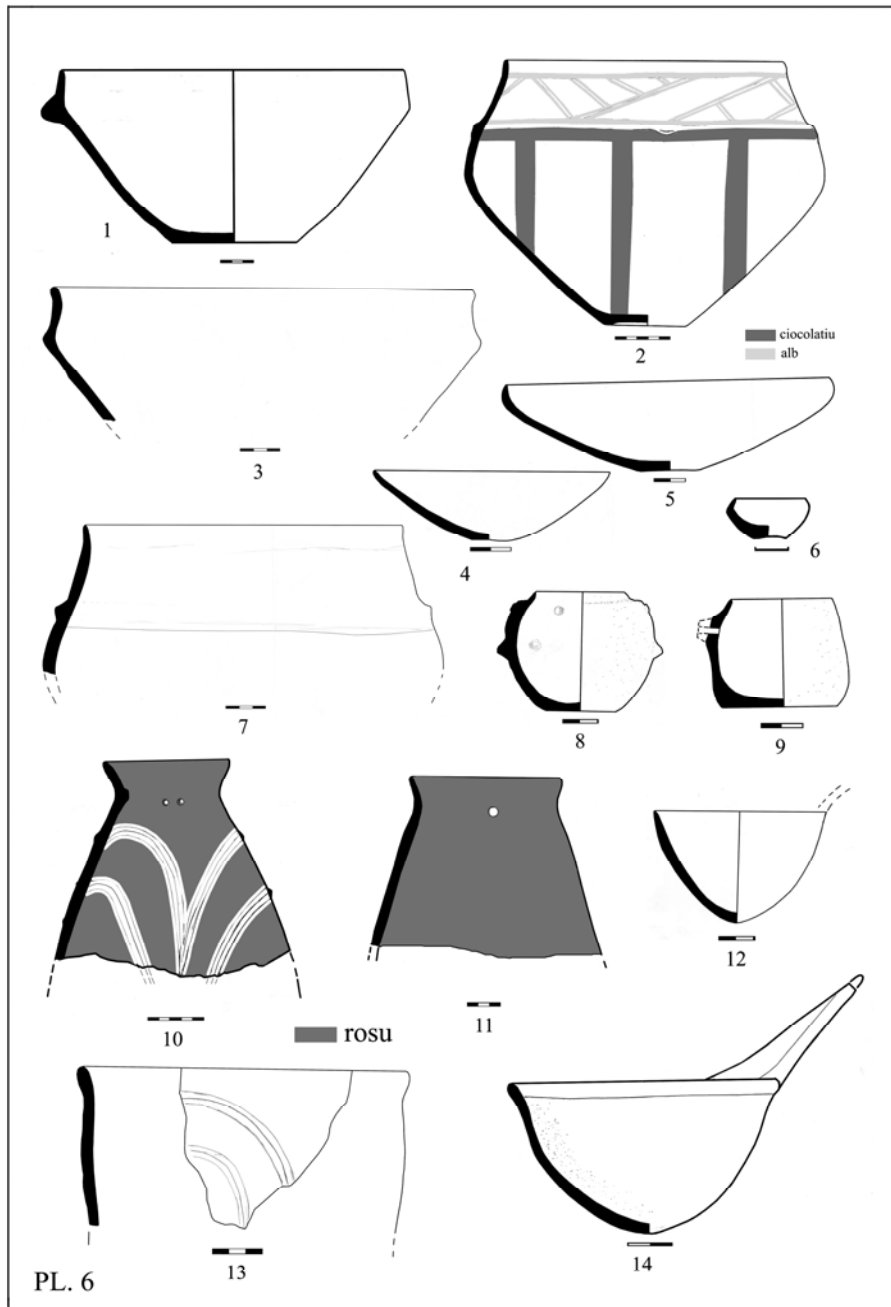
Ceramică eneolitică descoperită în locuința 1

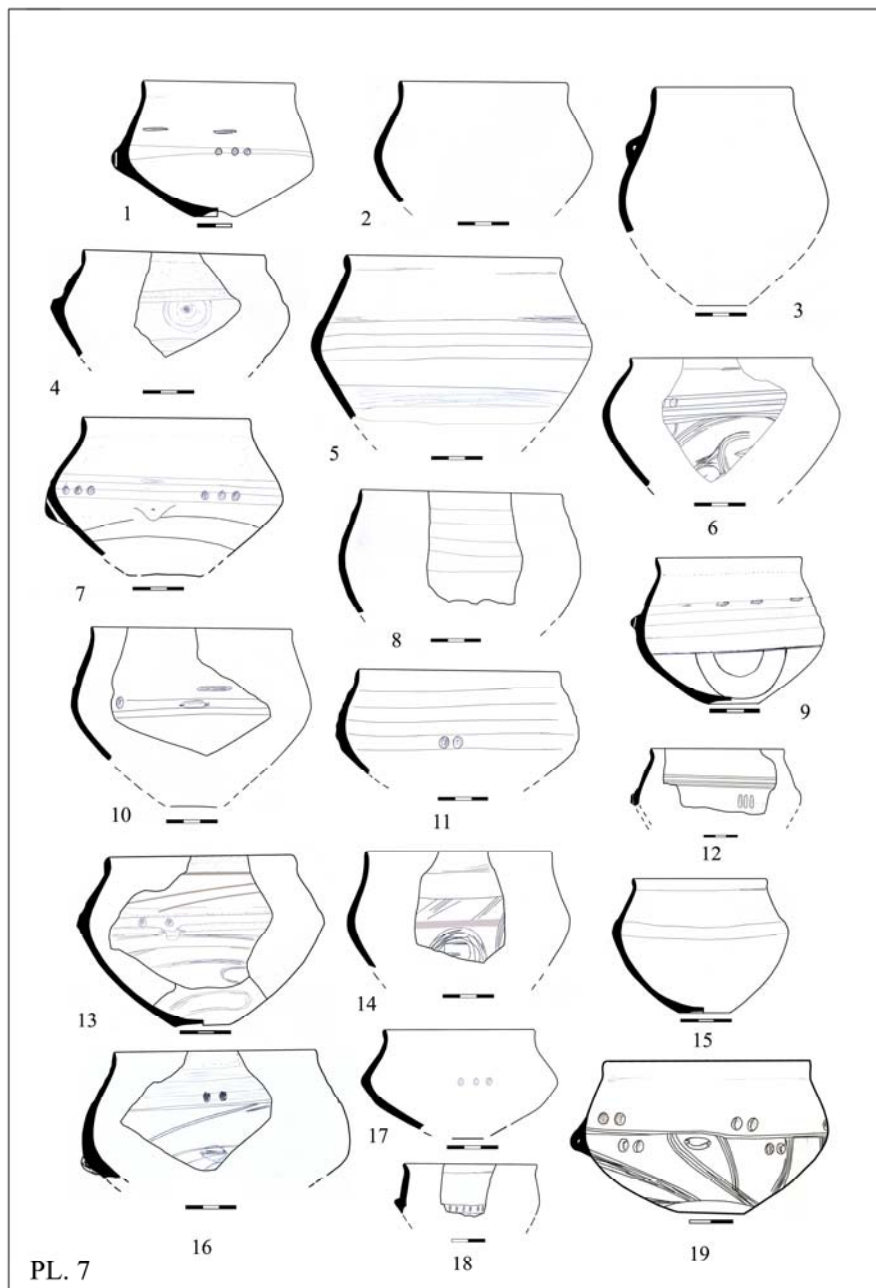
Ceramică eneolitică descoperită în locuința 1

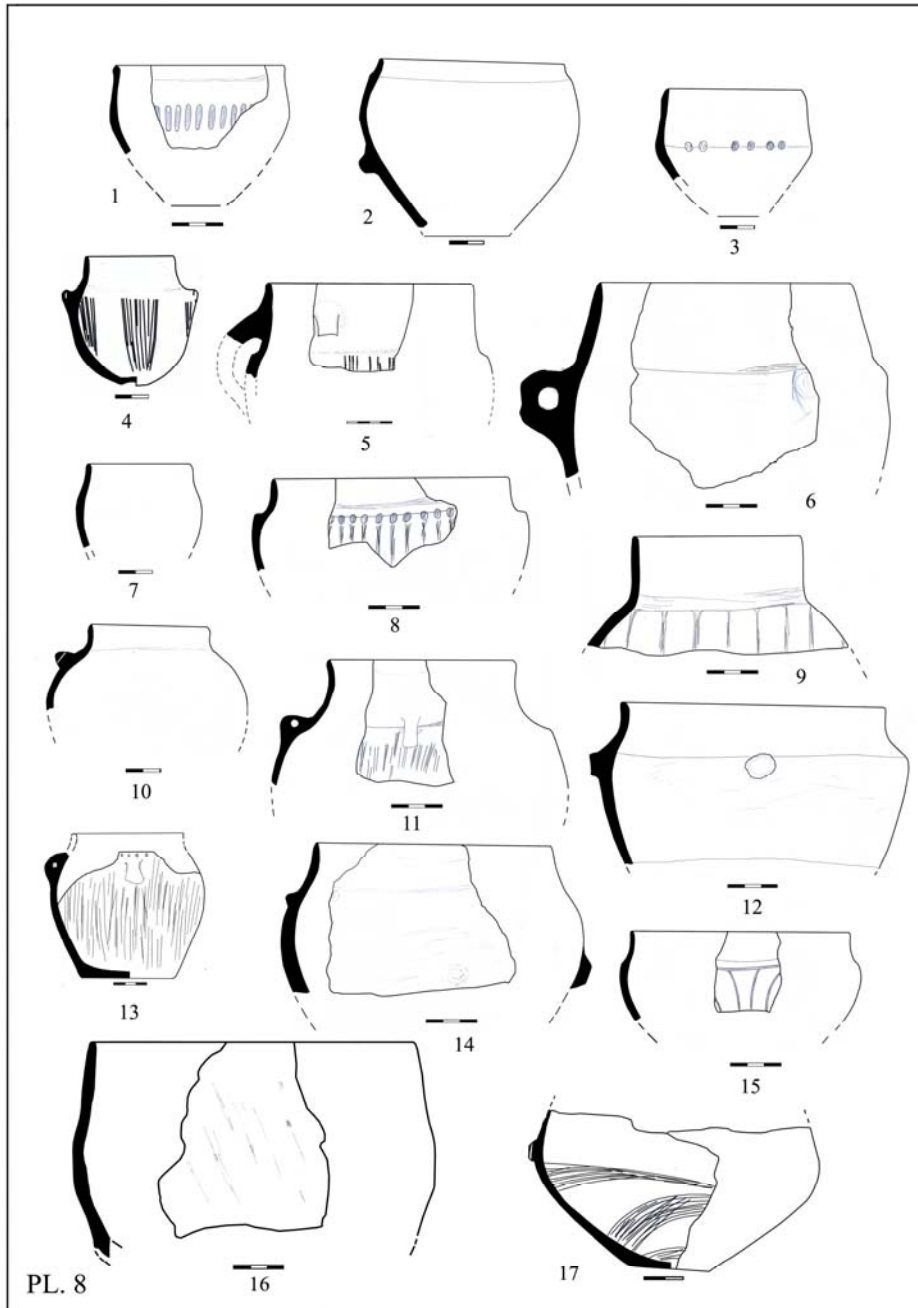
Ceramică eneolitică descoperită în locuința 2

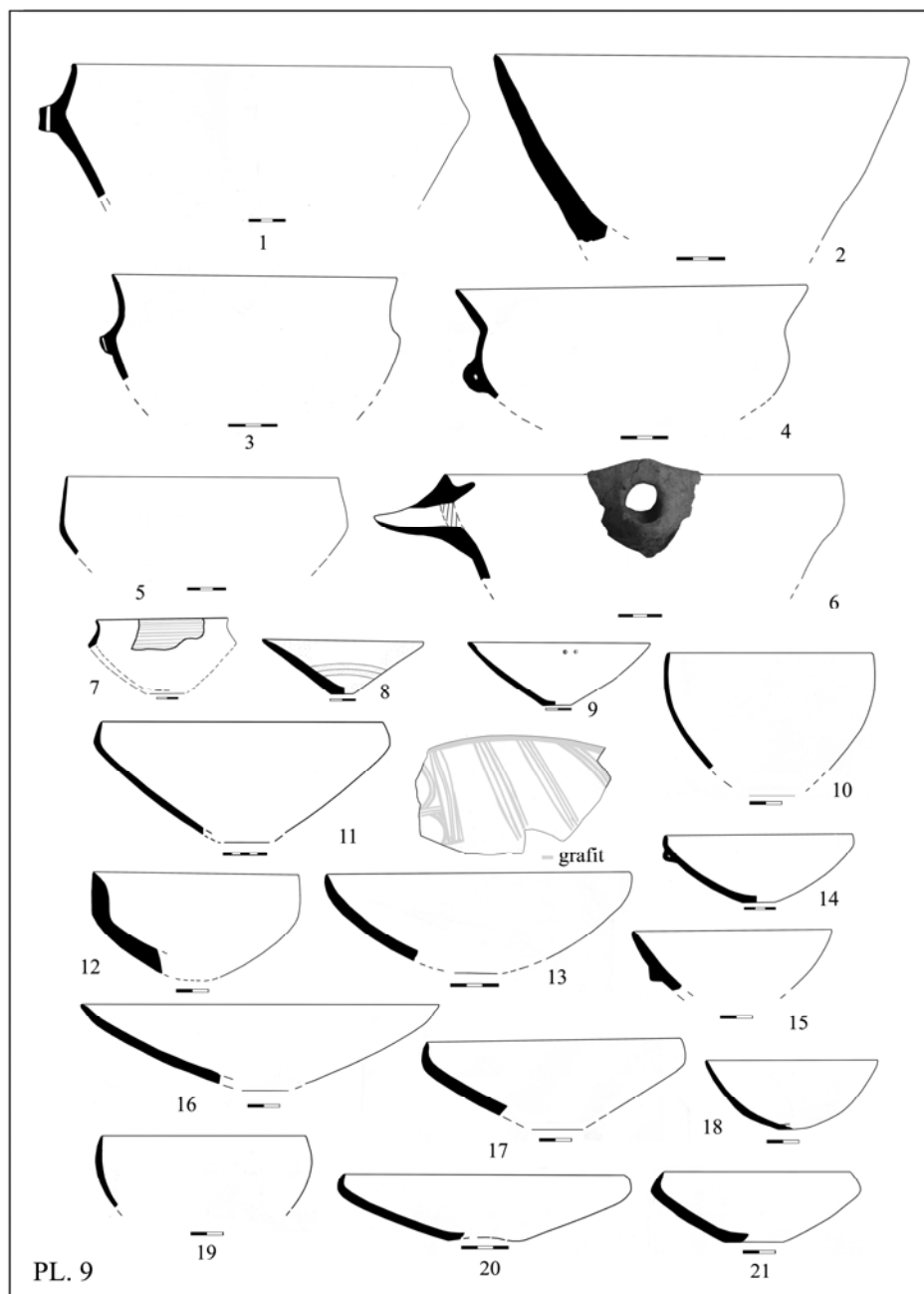
Ceramică descoperită în locuința 2

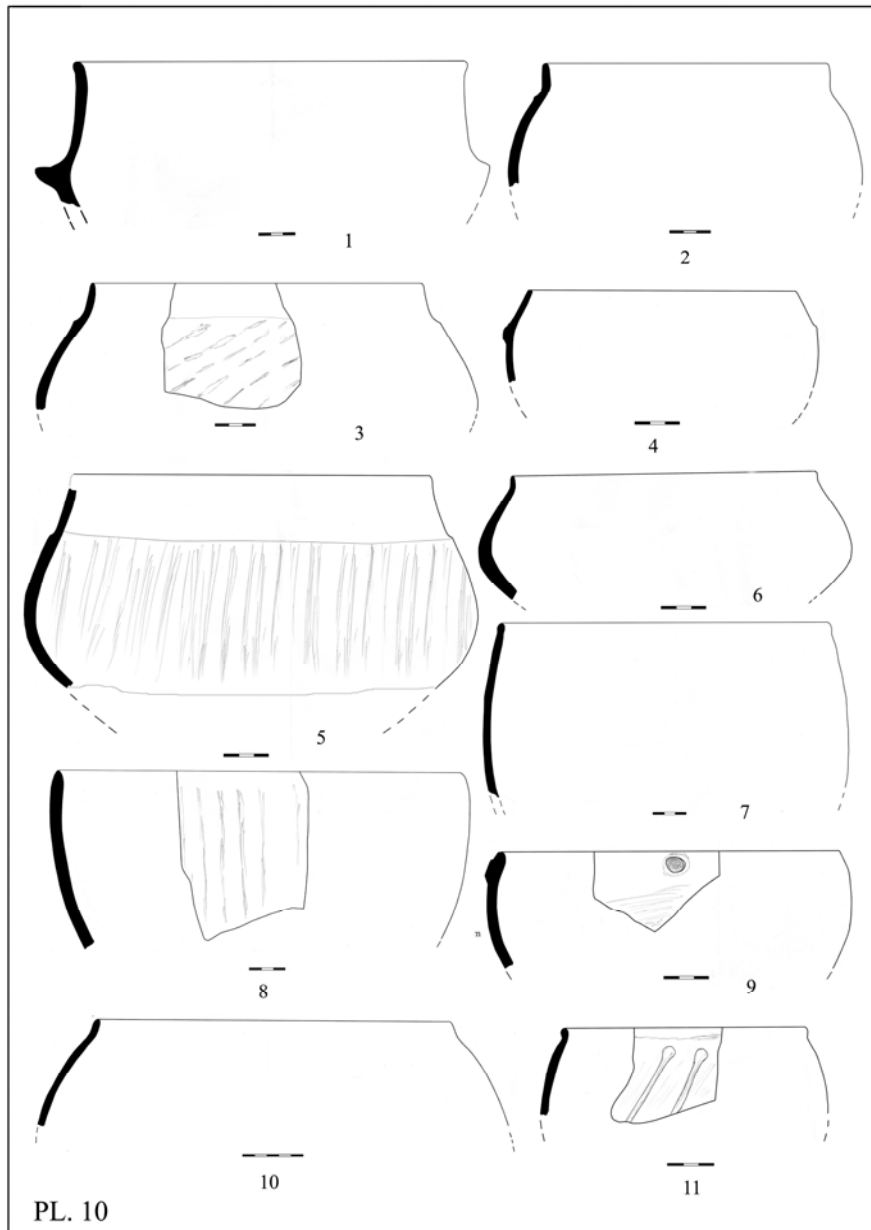
Ceramică din strat (castroane, cupe, boluri)

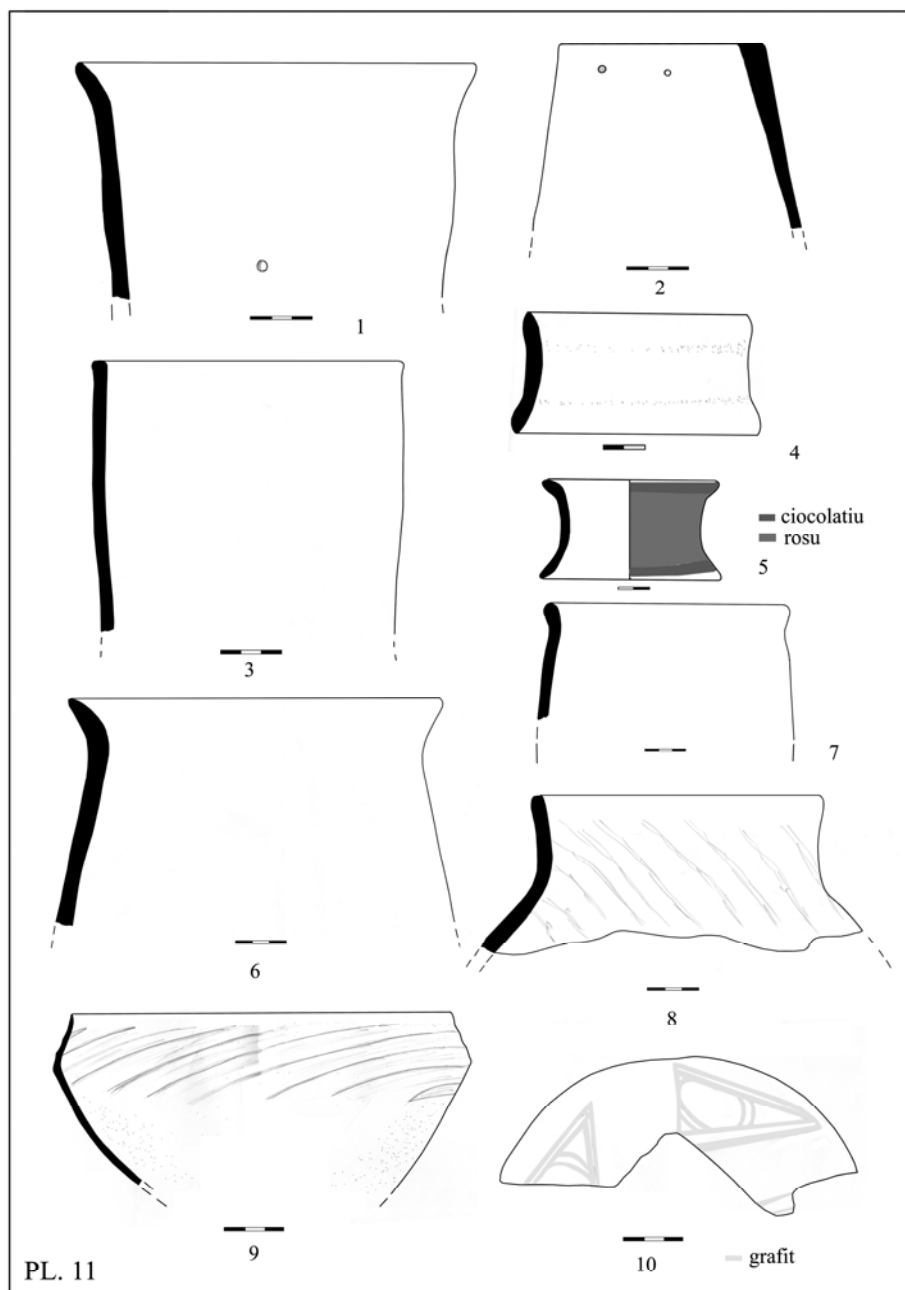
Ceramică din strat

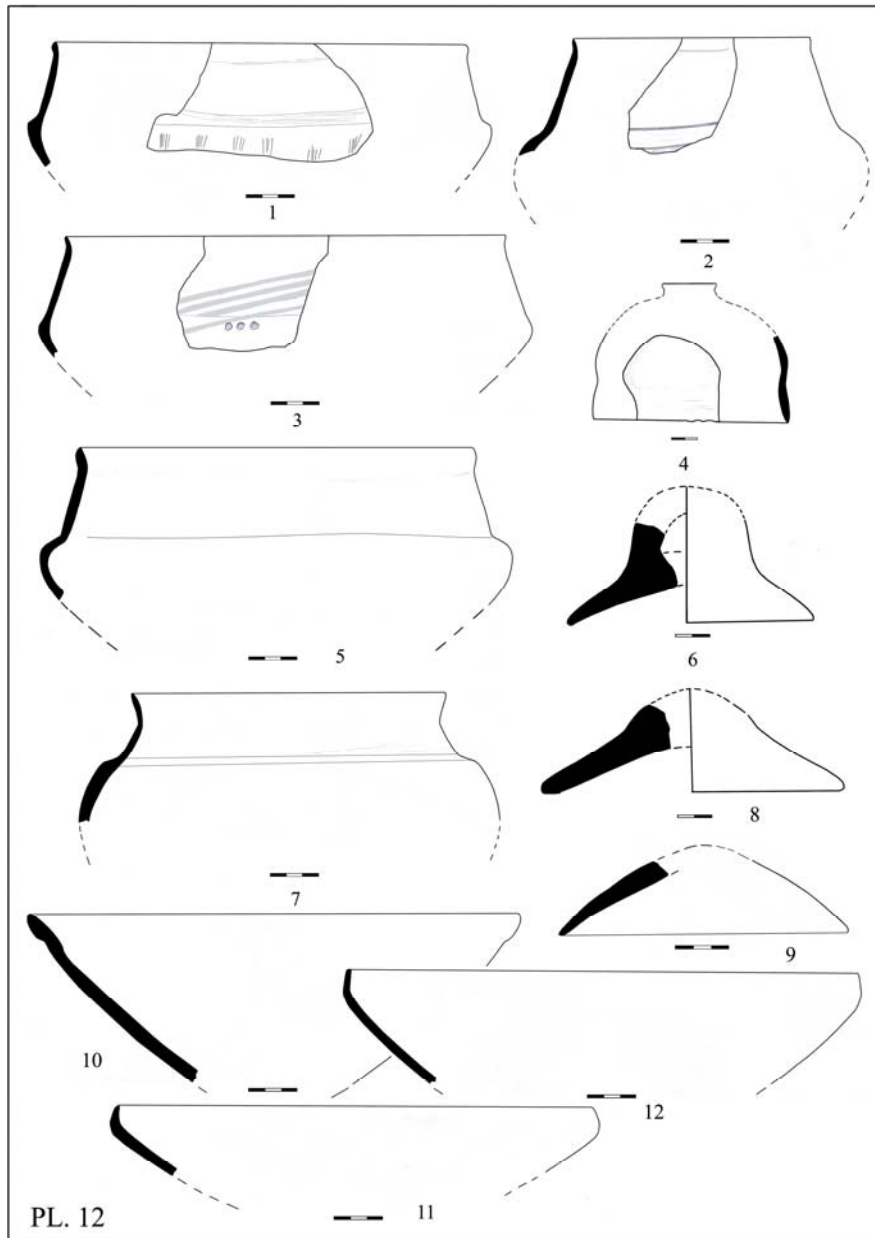
Ceramică din strat

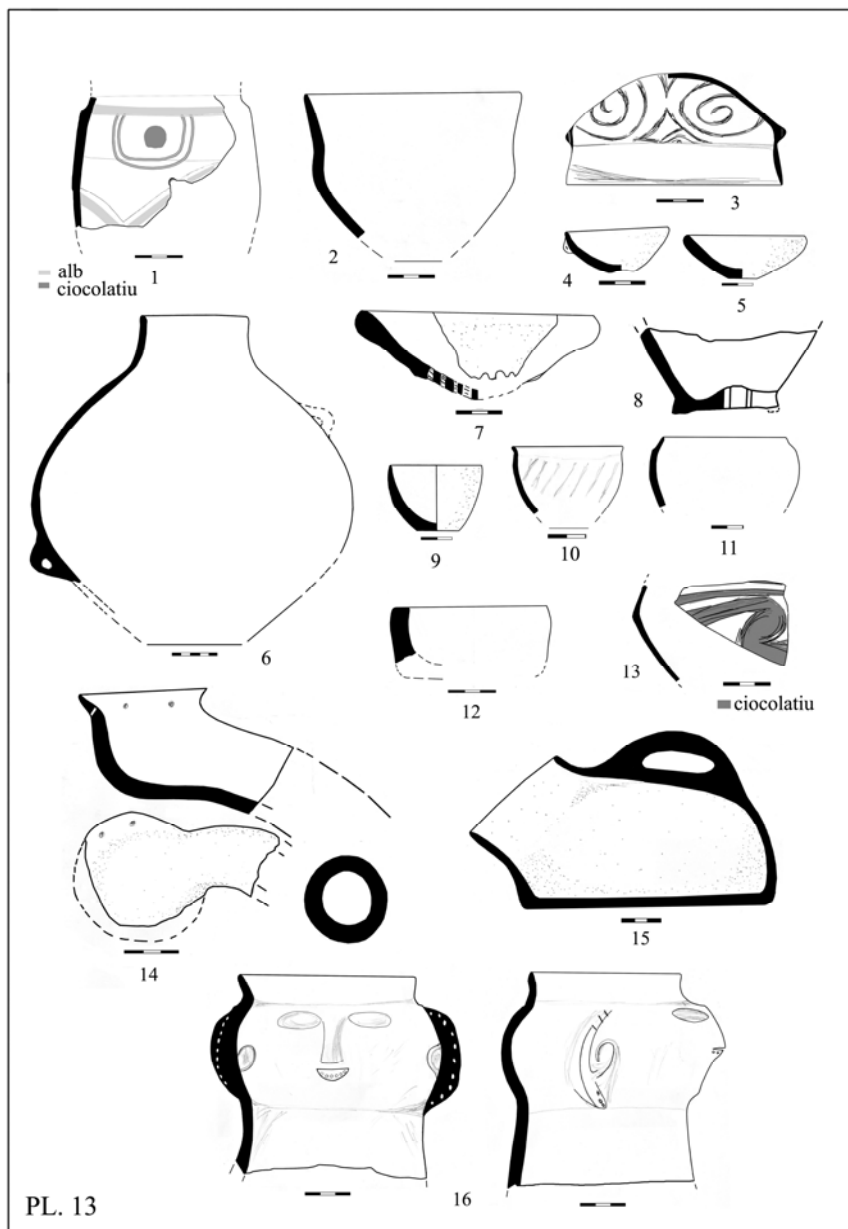
Ceramică din strat

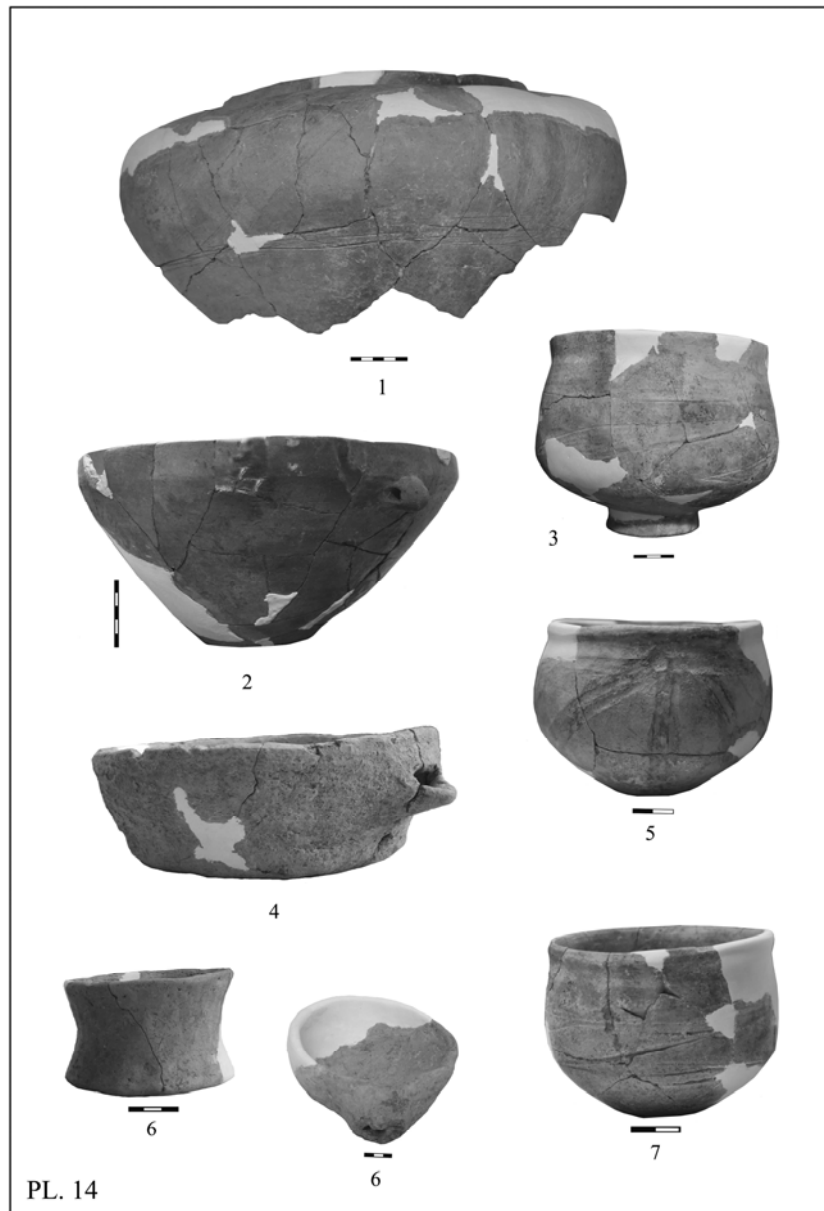
Ceramică din strat

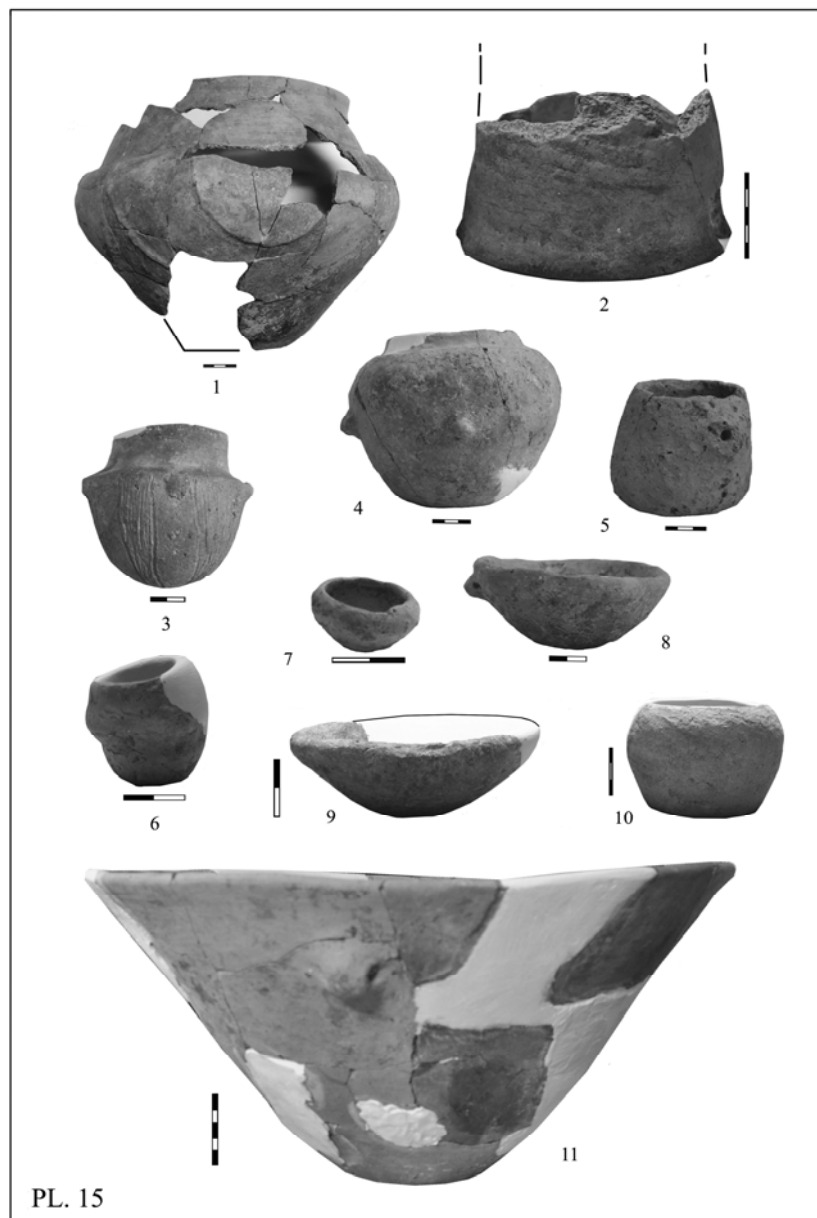
Ceramică din strat

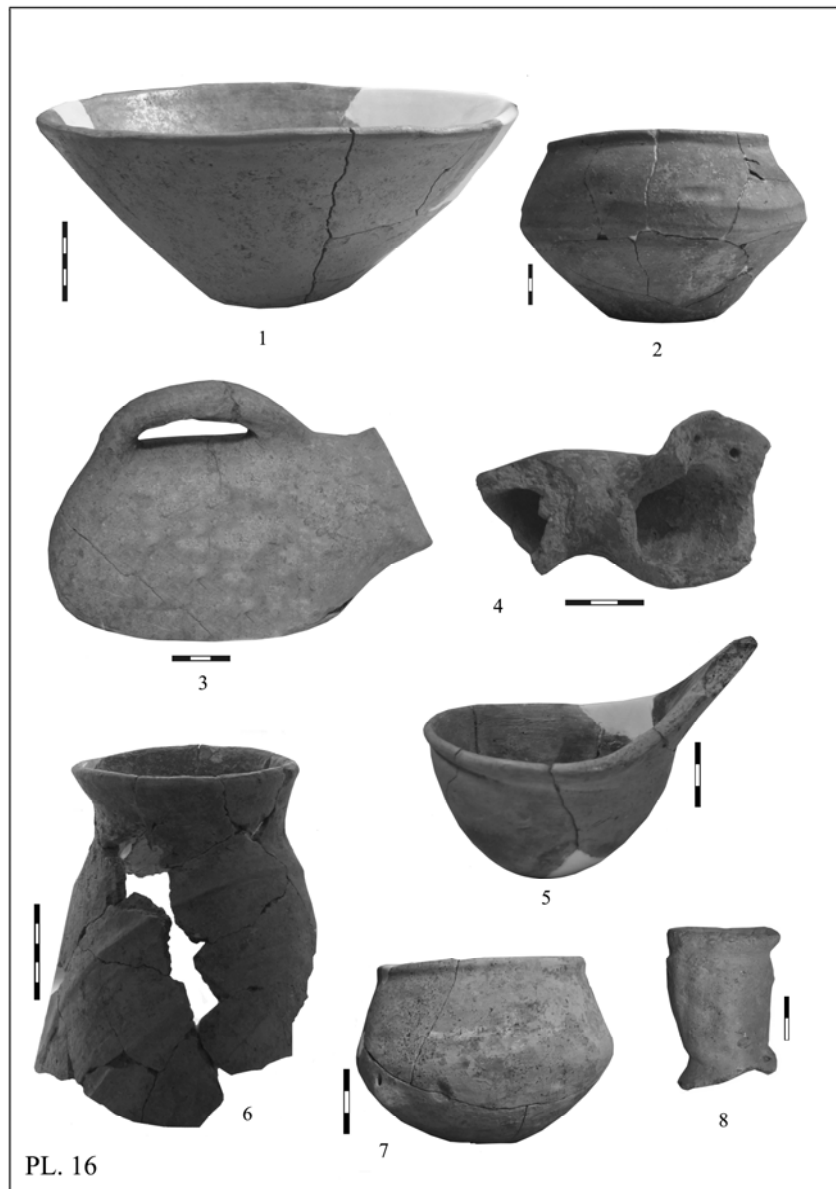
Ceramică eneolitică din strat: vase miniaturale (4, 5, 9-2); capac (3); vase strecurători (7, 8); vas amforoidal (6); vas suport/picior vas? (1); vas rhyton (14); vas askos (5); vas antropomorf (16)

Ceramică eneolitică: vas de provizii (1); castron (2); vas tronconic (4); cupe (5, 7);
cupă cu picior (3); vas suport (6); polonic cu tub (6)

Ceramică eneolitică: vas suport (2); vase de mici dimensiuni (3-10);
vas de provizii (11)

Ceramică eneolitică: strachină (1); vas bitroncic (2); askos (3); rhyton (4);
vas suport (6); polonic (5); cupă-castron (7); pahar (8)

Ceramică eneolitică antropomorfă: vas antropomorf (1-5); capac cu protomă antropomorfă (7); picioare vase antropomorfe? (6, 8)

**CONSIDERAȚII ASUPRA ARIILOR SURSĂ ALE MATERIILOR PRIME
NECESARE PRODUCERII UNELTELOR DE PIATRĂ, ÎN CONTEXTUL
SCHIMBURILOR DINTRE COMUNITĂȚILE CUCUTENIENE**

Ovidiu COTOI

Uneltele sunt bunuri cu un evident caracter economic. Producerea sau procurarea lor sau a materiilor prime necesare, sunt activități de bază ale membrilor comunităților preistorice.

Materiile prime și uneltele circulă în cadrul unor schimburi cu un pregnant caracter economic, cu scopul asigurării necesităților individuale sau colective, dar este dificil, dacă nu chiar imposibil, de determinat pentru fiecare caz în parte, dacă în cadrul acestor schimburi au circulat produsele finite (uneltele propriu-zise), prefabricatele sau materia primă. Din aceste considerente, în contextul schimburilor preistorice, uneltele trebuie privite mai degrabă ca indicatori decât ca obiect al relațiilor de schimb. Criteriile pe baza cărora uneltele de piatră pot fi avute în vedere ca indicator al schimburilor, sunt materiile prime utilizate, corelate cu ariile sursă din care provin și, în unele cazuri, criteriile tipologice. Așadar, în rândurile care urmează, ne propunem să facem o prezentare a ariilor sursă, primare și secundare, ale varietăților petrografice utilizate de comunitățile cucuteniene pentru producerea instrumentarului litic și să oferim o imagine, fie și succintă, a circulației prin schimburi a acestora.

**Ariile sursă ale materiilor prime utilizate pentru producerea uneltelor de
piatră obținute prin cioplire**

În general, pentru uneltele obținute prin cioplire s-au preferat rocile dure, cu conținut mare de silice organică, de tipul silexurilor. Acestea sunt accidente silicioase nodulare, cantonate în roci calcaroase, apărute ca urmare a proceselor diagenetice, cu un conținut foarte mare de SiO₂, în jur de 95 - 96% din masa lor¹, ceea ce le conferă duritate mare. Din punctul de vedere al comportamentului la

¹ D. Rădulescu, N. Anastasiu, *Petrografia rocilor sedimentare*, București, 1979, p.147-149; O. Cotoi, C-tin Grasu, *Uneltele din piatră șlefuită din eneoliticul Subcarpaților Moldovei*, Editura Corson, Iași, 2000, p.46.

cioplire, silexurile prezintă o spărtură concoidală, lamelară sau așchială², fiind optime pentru obținerea prin cioplire a uneltelor și armelor.

Comunitățile complexului cultural Precucuteni - Cucuteni - Tripolie au utilizat mai multe varietăți de silex pentru producerea instrumentarului litic, pe care le vom prezenta în continuare.

Silexul de Prut. Această varietate de silex este larg răspândită în întreaga arie a culturii Cucuteni și provine din depozitele de vârstă cenomaniană, din nord-estul României, în zona Prutului mijlociu, cu aflorimente la Liveni, Rădăuți-Prut, Ștefănești, Ripiceni, Mitoc³. Accidentele silicioase au formă ovoidală, rotundă sau neregulată și au dimensiuni până la 30 cm⁴ și chiar mai mari⁵, ceea ce permite obținerea unor piese de mărime medie și mai rar, mari.

Aceasta este sursa primară a silexului de Prut. Atragem totuși atenția că galeții de silex ajung în aval pe Prut, până în apropierea orașului Galați. Încă nu cu mult timp în urmă, oamenii locului foloseau acest silex la confecționarea diuimurilor⁶. De aici rezultă că, atunci când ne referim la sursele silexului de Prut, trebuie să avem în vedere și pietrișurile de terasă și de albă majoră ale Prutului.

Silexul de Nistru are aceeași vârstă cretacică ca și silexul de Prut, dar se deosebește de acesta printr-o mineralizare diferită, care îi conferă o culoare

² D. Boghian, *Comunitățile cucuteniene din bazinul Bahluiului*, Editura Bucovina Istorică - Editura Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava, 2004, p.83; Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, Editura Academiei RSR, București, 1970, p.83.

³ C. N. Albu, C. Gheorghiu, I. Popescu, *Depozitele sedimentare de la Rădăuți - Prut*, Comunicări de geologie-geografie, 1957-1959, București, 1960, p. 9-23; Al. Paunescu, *op.cit.*, 1970, p. 83; V. Mutihac, L. Ionesi, *Geologia României*, Editura Tehnică, București, 1974, p. 34-35; V. Băcăuanu, N. Barbu, M. Pantazică, Al. Ungureanu, D. Chiriac, *Podișul Moldovei. Natură, om, economie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p.22; S. Marinescu-Bîlcu, M. Cârciuamaru, A. Muraru, *Contribuții la ecologia locuirilor pre- și protoistorice de la Târpești*, MemAntiq, IX-XI, (1977-1979), 1985, p. 647-656; Șt. Cucos, A. Muraru, *Studiu tipologic și petrografic al uneltelor litice din câteva așezări Cucuteni B*, MemAntiq, IX-XI, (1977-1979), 1985, p. 605-607; A. Muraru, *Consideration sur le matériel litique utilisé par les tribus de Cucuteni*, în *La civilisation de Cucuteni*, BAI, I, Iași, 1987, p. 193-194; Eugen Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, Editura Academiei RSR, București, 1987, p.111; C.-M. Mantu, M. Știrbu, N. Buzgar, *Considerații privind uneltele din piatră, os și corn, din așezarea cucuteniană de la Scânteia (campaniile 1985-1990)*, ArhMold., XVIII, 1995, p. 120; D. Boghian, *Unele considerații asupra utilajului litic al comunităților Precucuteni-Cucuteni-Tripolie*, în *Cucuteni aujour'd'hui*, BMA, II, Piatra Neamț, 1996, p. 279; Marilena Florescu, *Materiale descoperite*, în: Mircea Petrescu-Dâmbovița, M. Florescu, A. C. Florescu, *Trușești. Monografie arheologică*, Editura Academiei Române, București-Iași, 1999, p. 232; O.Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.* 2000, 46; A. Muraru, *A Petrographic Survey of the Lithic Material*, în S. Marinescu-Bîlcu, Al. Bolomey, *Drăgușeni. A Cucutenian Community*, Editura Enciclopedică, Wasmuth Verlag, București, Tübingen, 2000, p. 60; D. Boghian, *op.cit.*, 2004, p.84.

⁴ Gh. Băgu, A. Mocanu, *Geologia Moldovei*, Editura Tehnică, București, 1984, p. 75; O.Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.*, 2000, p. 46.

⁵ Informație oferită cu amabilitate de cerc. dr. Vasile Chirica, căruia îi mulțumim pe această cale.

⁶ M. Brudiu, M. Sandu, *Contribuții la cunoașterea schimbului în neoliticul târziu din sudul Moldovei*, RevMuz, 3, 1969, p. 261.

gri-deschis sau alb-lăptos⁷. Depozitele sunt situate pe Nistrul superior și mijlociu⁸, în jurul cărora comunitățile Cucuteni-Tripolie au dezvoltat o adevărată industrie a silexului, așa cum demonstrează atelierile de prelucrare a silexului de la Komarovo, Cormani, Ojevo, Nezvisko, Polivanov Jar III și II și exploatările cu puțuri și galerii de la Studenița⁹.

Silexul de Bug și silexul volhâno-podolian. Pentru silexul de Bug sunt cunoscute ca surse depozitele de pe cursul inferior al Bugului¹⁰, iar silexul volhâno-podolian provine din nord-vestul Podișului Podolic, cu zăcăminte la Jitomir și Korobčîn¹¹. Pe teritoriul locuit de triburile cucuteniene a circulat o varietate a acestui silex, de culoare fumurie, vârstat cu dungi gri sau cafenii, sub formă de produse prefabricate și finite, fiind atestat la Giurgești (Republica Moldova)¹² și chiar la Ariușd¹³. Faptul că piese realizate din această varietate de silex ajung până în sud-estul Transilvaniei, fiind descoperite în componența unor depozite, cum este cazul lamei de la Ariușd, demonstrează prețuirea de care se bucura în rândul membrilor comunităților cucuteniene.

Silexul balcanic este o rocă de o calitate deosebită, având culoare gălbui-cafenie, opacă. Zăcămintele acestei varietăți de silex se găsesc în mai multe locuri din Muntenia, în special în pietrișurile de Frățești, de pe malul Dunării¹⁴, la sudul Dunării, în prispa prebalcanică¹⁵ și în Dobrogea, în depozitele de la Medgidia¹⁶.

În afară de aceste varietăți de silexuri, cu arii sursă bine determinate și cu o circulație variabilă ca intensitate în aria culturii Cucuteni, mai trebuie amintite mențiunile unor autori despre așa-numitul silex central-moldovenesc sau despre silexul de Vrancea, ale căror particularități petrografice și surse nu sunt bine precizate. Bănuim că sub această denumire se grupează mai multe varietăți de roci jasp-radiolaritice din formațiunile cristalino-mezozoice și ale flișului extern al Carpaților Orientali¹⁷ și chiar menilite, deși acestea din urmă, prin spărtura cubică, nereglată, nu sunt deloc propice prelucrării prin cioplire.

În afară de silexuri, pentru obținerea uneltelor de piatră cioplite, au mai fost utilizate și alte varietăți petrografice, silicioase, de tipul chaille-urilor,

⁷ Al. Păunescu, *op.cit.* 1970, 84; D. Boghian, *op.cit.*, 1996, p. 281, D. Boghian, *op.cit.*, 2004, p. 84.

⁸ D. Boghian, *op.cit.*, 1996, p. 281; M. Florescu, *op.cit.*, 1999, p. 232.

⁹ D. Boghian, *op.cit.*, 2004, p. 84.

¹⁰ D. Boghian, *op.cit.*, 1996, p. 281.

¹¹ Ibidem; D. Boghian, *op.cit.*, 2004, p. 84.

¹² V. Sorokin, *Orudija truda i hozyaiistvo plemen srednego Tripolija Dnestrovsko-Prutskogo mejdurecija*, Kișinev, 1991, p. 134; D. Boghian, *op.cit.*, 2004, p. 84.

¹³ S. J. Sztáncsu, *The Early Copper Age Hoard from Ariușd (Erősd)*, în vol. *Cucuteni. 120 ans des recherches. Le temps du bilan/120 Years of Research. Time to Sum Up*, Editura „Constantin Matasă”, Piatra-Neamț, 2005, 85-106, p. 91, fig. 2.

¹⁴ Al. Păunescu, *op.cit.*, 1970, p. 84.

¹⁵ E. Comșa, *op.cit.*, 1987, p. 111.

¹⁶ Al. Păunescu, *op.cit.*, 1970, p. 85; E. Comșa, *op.cit.*, 1987, p. 111.

¹⁷ O.Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.* 2000, p. 41-45, tab. 4.

spongolitelor, jaspurilor, radiolaritelor, gresiilor cuarțoase glauconitice (numite impropriu în literatura arheologică șisturi sau șisturi negre de Audia). La Drăgușeni, sunt menționate chert-urile¹⁸ care, de fapt, sunt accidente silicioase, stratiforme¹⁹, iar la Hăbășești sunt menționate lame și răzuitoare, confecționate din jasp și bazalt²⁰. Nu este exclus, ca în cazul bazaltului să fie vorba de o eroare de determinare petrografică.

Toate rocile menționate își au ariile sursă primare în orogenul Carpaților Orientali, dar atunci când ne referim la sursele de aprovizionare cu materie primă ale comunităților cucuteniene, trebuie să avem în vedere și sursele secundare, constituite de pietrișurile transportate de râurile carpatice care străbat aceste formațiuni.

Silexul de Prut este de departe cel mai larg răspândit în întreaga arie cucuteniană. Cu toate acestea, constatăm că, în funcție de poziția stațiunilor față de sursele primare și secundare, procentajul acestei varietăți de silex cunoaște variații semnificative în inventarul litic. La Drăgușeni, silexul este prezent într-un procent de peste 87,16% din totalul uneltelor²¹. La Scânteia, dintr-un total de 289 de piese analizate, o singură piesă este din șist negru de Audia (după opinia noastră este vorba de gresie cuarțoasă glauconitică), toate celelalte fiind din silex²². Această situație se explică prin apropierea așezării de la Scânteia de sursa de materie primă, reprezentată de valea Prutului.

Cantitatea de silex scade progresiv în așezările situate spre vest, astfel că la Târpești, de pildă, silexul reprezintă sub 40% din inventarul litic²³. În așezările din faza Cucuteni B, silexul reprezintă 63,55% la Ghelăiești²⁴, la Hlăpești 53,84%²⁵ și scade la numai 36,91% la Văleni - Piatra-Neamț²⁶, iar la Preutești-Haltă (jud. Suceava) la 49%²⁷. O „anomalie” o reprezintă așezarea Cucuteni B₂ de la Podei-Târgu Ocna, cu un procentaj al silexului de 93,22%²⁸, dar acest fapt s-ar putea explica prin luarea în calcul a tuturor varietăților de silex existente în inventarul litic.

Necesarul de materie primă pentru obținerea produselor de debitaj, în așezările din zona sub-carpatică a Moldovei, era asigurat de alte varietăți

¹⁸ A. Muraru, *op.cit.*, 2000, p. 60-61.

¹⁹ O.Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.* 2000, p. 36

²⁰ Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, *Hăbășești. Monografie arheologică*, Editura Academiei RPR, 1954, p. 242, 245.

²¹ A. Muraru, *op.cit.*, 1987, p. 195, 197, fig. 1; A. Muraru, *op.cit.*, 2000, p. 60-61.

²² C.-M. Mantu, M. Știrbu, N. Buzgar, *op.cit.*, 1995, p. 118, tab. 1.

²³ A. Muraru, *op.cit.*, 1987, p. 194 -195, fig. 1; D. Boghian, *op.cit.*, 1996, p. 282, fig. 2.

²⁴ Șt. Cucuș, A. Muraru, *op.cit.*, 1985, p. 623, tab. 1.

²⁵ *Ibidem*, 624, tab. 4; A. Muraru, *op.cit.*, 1987, p. 195, 197, fig. 1

²⁶ Șt. Cucuș, A. Muraru, *op.cit.*, 1985, p. 623, tab. 2; A. Muraru, *op.cit.*, 1987, p. 195, fig. 1.

²⁷ N. Ursulescu, S. Ignătescu, *Preutești-Haltă, o așezare cucuteniană pe valea Șomuzului Mare*, Casa Editorială „Demiurg”, Iași, 2003, p. 38.

²⁸ A. Muraru, *op.cit.*, 1987, p. 194.

petrografice, cele mai utilizate fiind gresiile cuarțoase glauconitice (șistul negru de Audia, în lucrările mai vechi), chaille-urile și alte roci silicolitice, amintite anterior. La Târpești, aceste substitute ale silexului reprezintă peste 60% din totalul inventarului. Gresia glauconitică este prezentă în cantități mari și în siturile de la Traian-Dealul Fântânilor, Poduri, Văleni-Piatra Neamț și scad, din punct de vedere cantitativ, în stațiunile situate spre est, astfel încât la Scânteia, în lotul analizat, nu este prezent decât un exemplar. La Drăgușeni sunt prezente în cantitate mică cherturile²⁹ care provin, ca sursă primară, tot din orogenul Carpaților Orientali, iar la Preutești-Haltă, instrumentarul de piatră cioplită cuprinde, în proporție de 42%, piese realizate din marnă brună bituminoasă³⁰. La Hlăpești (jud. Neamț) sunt menționate șase piese de opal, cea mai apropiată sursă pentru această varietate petrografică este situată în zona Harghitei³¹, iar la Văleni - Piatra-Neamț apar câteva piese de jasp³². Evident, aceste obiecte nu puteau ajunge în cele două așezări cucuteniene decât pe calea schimburilor.

De asemenea, se observă că răspândirea silexului de Prut corespunde în general ariei culturii Cucuteni, dar se întâlnește destul de frecvent și în arealul culturilor vecine, din sud. Acesta este o prezență constantă în așezările Stoicani-Aldeni-Bolgrad din sudul Moldovei, sudul Republicii Moldova și Ucrainei³³, unde se găsește în asociere cu silexul balcanic și cel de Nistru. Fără îndoială, acest lucru se datorează în bună măsură accesului direct al comunităților Stoicani-Aldeni la sursele de materie primă reprezentate de prundișurile Prutului. Situația de la Suceveni este sugestivă în acest sens³⁴, dar nu se poate nega faptul că cel puțin o parte din materialele de acest fel, din așezările situate mai departe de cursul Prutului, erau procurate prin schimburi fie cu alte comunități Stoicani-Aldeni, fie cu cele cucuteniene de la nord.

Silexul de Prut este prezent și în așezarea Cernavoda Ic de la Râmnicelu³⁵ și a fost, probabil, procurat prin schimburi, un argument în acest sens fiind poziția așezării față de Prut.

În ceea ce privește silexul balcanic, constatăm o cantitate mai mare în așezările Cucuteni A din sudul Moldovei, ca la Mănăstioara-Fitionești (jud. Vrancea)³⁶, de pildă și scade treptat spre nord, astfel că la Trușești acesta apare

²⁹ A. Muraru, *op.cit.*, 2000, p. 60-61.

³⁰ N. Ursulescu, S. Ignătescu, *op.cit.*, 2003, p. 38.

³¹ A. Muraru, *op.cit.*, 1987, p. 195 – 196.

³² *Ibidem*, p. 196.

³³ I.T. Dragomir, *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, București, 1983, p. 40.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ N. Harțușche, *Complexul cultural Cernavoda I de la Râmnicelu - Județul Brăila*, Istros, I, 1980, p. 40.

³⁶ M. Florescu, *op.cit.*, 1999, p. 244.

accidental³⁷, iar la Preutești nu apare decât un singur fragment de lamă³⁸. O cantitate destul de mare de silex balcanic am sesizat în inventarul stațiunii de la Traian-Dealul Fântânilor, dar este greu de departajat întotdeauna materialul din nivelul precucutenian, de cel aparținând nivelelor Cucuteni. Chiar și așa, putem bănuși relații de schimb tradiționale, foarte strânse, ale locuitorilor acestei așezări cu regiunile sudice. Probabil că văile Siretului, Moldovei și Bistriței au favorizat circulația acestei varietăți de silex până aici.

În ceea ce privește silexurile de Nistru sau Bug, acestea scad cantitativ spre vest, astfel încât, la vest de Prut ele apar sporadic, iar în regiunea subcarpatică, prezența lor în inventarul litic este cu totul excepțională.

Obsidianul. O varietate petrografică cu o valoare specială pentru investigarea relațiilor de schimb este obsidianul. Rar utilizat în aria culturii Cucuteni, obsidianul, descoperit în așezările acestei culturi, pare să provină dintr-o sursă din nord-vestul României³⁹, așa cum indică analizele spectrografice. În afară de această sursă, au mai fost menționate, ca posibile surse de obsidian, locuri din Transilvania, în Harghita, Perșani, Scarâmb, Tecăraș, Almaș, Ciceu, Valea Bradului, Glod și Cerbel⁴⁰, la care trebuie să adăugăm sursa din zona Tokaj-Prešov, din nord-estul Ungariei și estul Slovaciei⁴¹ sau cele din insula Melos și Armenia⁴².

Acesta este prezent doar în câteva așezări cucuteniene, aparținând în marea lor majoritate fazei Cucuteni B. La Podei-Tg. Ocna, obsidianul este prezent în procent de 6%⁴³. La Dodești și Unguri, (jud. Bacău), în așezări Cucuteni A, procentul este de cca. 0,9%, iar la Trușești, este utilizat accidental. O lamă și o așchie de obsidian sunt prezente și în inventarul stațiunii Cucuteni A₃ de la Tg. Berești-Dealul Bulgarului⁴⁴. Piese de obsidian mai apar la Poduri⁴⁵ și la

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ N. Ursulescu, S. Ignătescu, *op.cit.*, 2003, p. 38.

³⁹ M. Cârțumaru, D. Popovici, M. Cosac, *Spectrographic analysis of neo-eneolithic obsidian samples and several considerations about the obsidian supply sources*, AUVT, Tom II-III, 2000-2001, p. 117-118, tab. 1.

⁴⁰ Al. Păunescu, *op.cit.*, 1970, p. 86.

⁴¹ *Ibidem*; E. Comșa, *op.cit.*, 1987, p. 111; M. Cârțumaru, D. Popovici, M. Cosac, *op.cit.*, 2000-2001, p. 117-118.

⁴² M. Cârțumaru, A. Muraru, E. Cârțumaru, A. Otea, *Contribuții la cunoașterea surselor de obsidian ca materie primă pentru confecționarea uneltelor paleolitice de pe teritoriul României*, în *MemAntiq*, IX-XI, (1977-1979), 1985, p. 575; A. Muraru, *op.cit.*, 1987, p.194-195; M. Cârțumaru, D. Popovici, M. Cosac, *op.cit.*, 2000-2001, p. 117-118.

⁴³ C-tin. Matasă, *Așezarea eneolitică Cucuteni B de la Târgu Ocna-Podei (raionul Târgu Ocna-Podei, regiunea Bacău)*, *ArhMold*, II-III, 1964, p. 20.; Al. Păunescu, *op.cit.*, 1970, p. 190;

⁴⁴ Șt. Cucuș, A. Muraru, *op.cit.*, 1985, p. 615; M. Florescu, *op.cit.*, 1999, p. 245.

⁴⁵ Ion T. Dragomir, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice de la Berești „Dealul Bulgarului” (1981)*, județul Galați, *MemAntiq*, IX-XI, (1977-1979), 1985, p. 97.

⁴⁶ M. Cârțumaru, D. Popovici, M. Cosac, *op.cit.*, 2000-2001, p. 117.

Dobreni-Dealul Mătăhuia (jud. Neamț) (două piese de dimensiuni mici)⁴⁶. Prezența obsidianului în cantitate mai mare, în așezările fazei Cucuteni B și mai ales în cele din regiunea subcarpatică, indică activarea unor schimburi cu purtătorii culturii Bodrogkeresztúr.

Ariile sursă ale materiilor prime utilizate la obținerea uneltelor de piatră, prin tehnica șlefuirii

Uneltele de piatră șlefuită sunt unelte tipice pentru comunitățile de agricultori neo-eneolitici. Ele constituie categoria cu cea mai mare importanță economică pentru aceste comunități, datorită rolului lor în exploatarea fondului forestier, pentru obținerea lemnului necesar construcțiilor și activităților casnice, a mobilierului, precum și pentru obținerea de noi suprafețe destinate culturilor agricole. În funcție de utilizarea lor, pentru obținerea diferitelor tipuri de unelte erau preferate anumite varietăți petrografice, a căror arie sursă le vom trata separat, pentru fiecare categorie funcțională în parte.

Pentru producerea teslelor, dălților, și topoarelor neperforate, purtătorii culturii Cucuteni au preferat rocile de duritate medie, de tipul marnelor brune bituminoase, calcarelor, lidienelor și foarte rar gresii, tufuri sau roci dure magmatice și metamorfice⁴⁷. La Drăgușeni, se menționează unelte de acest tip, confecționate din chert⁴⁸. În faza Cucuteni B, pătrund în spațiul de la vest de Prut și topoare confecționate din silex, așa cum demonstrează piesele descoperite la Cucuteni-Cetățuia⁴⁹.

În cele ce urmează, vom prezenta cele mai importante varietăți petrografice utilizate ca materie primă și ariile sursă ale acestora.

Marnele brune bituminoase sunt cele mai folosite roci pentru producerea topoarelor neperforate, teslelor și dălților. În aria subcarpatică a Moldovei, ele apar în procent covârșitor, în majoritatea stațiunilor. Valori procentuale ceva mai scăzute întâlnim la Poduri (36,8%)⁵⁰ și la Ghelăiești (59,5%)⁵¹, fapt ce se datorează prezenței în zonă a altor roci cu proprietăți adecvate pentru astfel de unelte (în special calcare, dar și unele varietăți de gresie). Tot din marnă brună bituminoasă trebuie să fie confecționate și o parte din uneltele de la Hăbășești, prezentate de

⁴⁶ O. Cotoi, *Lithic Tools in the Cucuteni Settlement of Dobreni-Mătăhuia Hill*, SAA, VII, 2000, p. 256, 261, tab. III-IV, 263, pl. 1/17.

⁴⁷ O. Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.* 2000, p. 63-64.

⁴⁸ A. Muraru, *op.cit.*, 2000, p. 84.

⁴⁹ H. Schmidt, *Cucuteni in der Oberen Moldau, Rumänien. Die befestigte Siedlung mit bemalte Keramik von der Steinkupferzeit in bis die vollentwickelte Bronzezeit*, Berlin - Leipzig, 1932, p. 48-49, fig. 11/4; V. Spinei, *Descoperiri de topoare de silex în Moldova*, MemAntiq, III, 1971, p. 86.

⁵⁰ O. Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.* 2000, p. 58-59, 62, fig. 12.

⁵¹ *Ibidem*, p. 58-59.

autorul săpăturilor ca fiind gresii fine silicioase⁵² și Trușești⁵³. La Scânteia, în lotul examinat de N. Buzgar, 49 din 55 de piese sunt din marnă brună bituminoasă, una din calcar, două din gresie și una din marnă gresoasă⁵⁴. Victor Sorokin menționează unelte de silicolit, de culoare cenușie sau negru-cenușie, în așezările Cucuteni A-Tripolie B₁, de pe teritoriul Republicii Moldova și Ucrainei⁵⁵, precizând totodată că zăcăminte de acest fel se găsesc în bazinul Nistrului. Este dificil de precizat despre ce rocă este vorba, termenul de silicolit fiind prea generic, dar presupunem că cel puțin o parte din materialul acestor stațiuni este realizat din marne brune.

Ca sursă primară, marnele brune bituminoase apar în ultimele două unități ale oligocenului carpatic, respectiv în Pânza de Tarcău și în Pânza Vrancei⁵⁶. Trebuie avute însă în vedere și sursele secundare, mai exact pietrișurile purtate de râurile carpatice care străbat aceste formațiuni. În acest caz, trebuie să se țină cont că pentru fi utilizabili, galeții proveniți din aceste surse trebuie să aibă dimensiuni minime care să permită prelucrarea unei piese eficiente. Astfel, la Gherăiești, în albia majoră a Moldovei, cca. 5% din pietrișurile de origine carpatică depășesc diametrul de 8-10 cm⁵⁷, putând constitui o posibilă sursă de materie primă pentru uneltele de piatră șlefuită. Cu siguranță, comunitățile Cucuteni din preajma acestor cursuri de apă au folosit aceste surse, cel puțin pentru o parte a necesarului de materie primă, restul procurându-l prin intermediul schimburilor.

Calcarele reprezintă a doua categorie petrografică, în ordinea preferinței cucutenienilor, utilizată pentru producerea topoarelor, teslelor și dălților. Sursa primară a acestora este tot în flișul carpatic, după cum urmează: în flișul intern apar calcare și marne sideritice, în Pânza de Teleajen⁵⁸, în flișul extern, calcarele sideritice, dar și alte varietăți (calcarele de Doamna, calcarele de Jaslo, etc.) apar în Pânzele de Tarcău și Vrancea și mai ales în Pânza de Audia⁵⁹. Calcare cu silexuri mai apar și în cuvertura sedimentară mezozoică din zona cristalino-mezozoică a orogenului carpatic, dar aceste calcare au avut întrebuințare și circulație limitate, fiind cunoscute de noi doar la Poduri⁶⁰. Ca și în cazul marnelor brune, trebuie avute în vedere și sursele secundare.

⁵² Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, *op.cit.*, 1954, p. 243, pl. LX, p. 245.

⁵³ M. Florescu, *op.cit.*, 1999, p. 248.

⁵⁴ C.-M. Mantu, M. Știrbu, N. Buzgar, *op.cit.*, 1995, p. 119, tab. 2.

⁵⁵ V. Sorokin, *Considerații referitoare la așezările fazei Cucuteni A-Tripolie B₁ din Ucraina și Republica Moldova*, MemAntiq, XXI, 1997, p. 20.

⁵⁶ O.Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.* 2000, p. 47.

⁵⁷ C. Cochior-Miclăuș, M. Rădoane, I. Ichim, N. Rădoane, C-tin. Grasu, *Geostatistical Analysis of Gravel Shape and Roundness Indices in Moldova River*, AȘU - Iași, Secția Geologie, volumul XLII-XLIII, 1997, p. 65.

⁵⁸ O.Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.* 2000, p. 47

⁵⁹ *Ibidem.*

⁶⁰ *Ibidem*, tab.6, fig. 12.

Gresiile. Pentru confecționarea utilajului litic șlefuit au fost utilizate și gresiile bine cimentate, originare din fliș. În fliș nu există aproape nici o formațiune care să nu conțină acest tip de roci. În flișul intern, ele apar în Pânzele de Ceahlău și de Teleajen⁶¹, iar în flișul extern, formațiunile gresoase sunt Audia, Straja, Piatra Uscată, apoi gresiile de Tarcău și Fusaru, gresiile din formațiunea de Tazlău, formațiunea de Podu Secu și Plopu, gresia de Lucăcești și de Kliva⁶². Gresii apar și în formațiunile de Măghirești, Tescani, în formațiunea cenușie și de Răchitașu, la care se adaugă gresiile de Moisa și Almașu, toate aparținând molasei pericarpatică⁶³.

Dintre acestea, o circulație mai mare a avut-o gresia cuarțoasă glauconitică, cunoscută în literatura arheologică sub denumirea improprie de șist negru de Audia, după numele formațiunii în care apare. Din această rocă au fost confecționate piese, în special în regiunea subcarpatică, dar în număr foarte mic, cum demonstrează loturile de la Ghelăiești, Târpești, Văleni-Piatra Neamț. În cele mai multe cazuri este utilizată pentru obținerea produselor de debitaj, datorită proprietăților fizico-mecanice destul de asemănătoare cu cele ale silexurilor. Produse de acest fel apar în situri aflate la est de Siret, ca de pildă la Scânteia⁶⁴.

Lidienele (Phtanitele) sunt prezente foarte rar în loturile din aria subcarpatică, la Ghelăiești⁶⁵, Poduri⁶⁶, Hlăpești⁶⁷, dar nu avem cunoștință încă de prezența lor în așezări situate mai la est. Rocile de acest fel apar în Pânza de Audia, în Pânza de Tarcău, precum și în Pânza Vrancei din flișul carpatic⁶⁸.

Tufurile. Ca și în cazul precedent, tufurile sunt utilizate doar ocazional la confecționarea uneltelor de tăiat din piatră șlefuită. Sunt prezente atât în aria carpatică, în special în zona Călimani Harghita⁶⁹, cât și în Platforma Moldovenească (tuful de Hudești, din zona Rădăuți-Prut și Dorohoi și tuful de Nutasca-Ruseni, la sud de Iași)⁷⁰. În aria carpatică, apar mai rar în zona vulcanitelor neogene și mai frecvent în flișul Pânzei de Tarcău și în molasa pericarpatică⁷¹.

⁶¹ *Ibidem*, p. 49.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ C.-M. Mantu, M. Știrbu, N. Buzgar, *op.cit.*, 1995, p. 118, tab.1.

⁶⁵ O.Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.* 2000, pl. 36/3, 39/1, 3.

⁶⁶ *Ibidem*, pl. 38/2.

⁶⁷ *Ibidem*, pl. 38/4.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 45.

⁶⁹ I. Băncilă, *Geologie*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1962, p. 29; D. Boghian, *op.cit.*, 1996, p. 283-284.

⁷⁰ O.Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.* 2000, p. 48, tab. 4.

⁷¹ *Ibidem*, p.48.

Foarte rar au mai fost realizate tesle, topoare neperforate și dălțițe din roci vulcanice sau metamorfice. Aceste categorii de roci au fost destinate altor tipuri de piese, în special topoarelor perforate, percutoarelor, frecătoarelor, etc.

Jaspurile sunt utilizate ocazional la confecționarea topoarelor și teslelor, fiind întâlnite de noi doar la Târpești, iar la Scânteia apare un percutor de jasp⁷². Jaspurile sunt prezente în flișul intern, în formațiunea de Azuga a Pânzei de Ceahlău și în unele formațiuni ale flișului extern, dar apar și în cuvertura mezozoică a cristalino-mezozoicului⁷³.

Topoarele perforate sunt realizate de regulă, din roci dure, magmatice, de tipul andezitelor, andezitelor bazaltoide, serpentinitelor, gabbrourilor, sienitelor, granitelor, dioritelor, etc., sau metamorfice, de tipul șisturilor cloritoase, calcarelor cristaline, amfibolitelor, gnaiselor, etc. Această categorie de unelte conține piese prelucrate foarte minuțios, cu o grijă deosebită pentru formă și finisaj. De asemenea, la majoritatea pieselor văzute de noi am putut constata că latura activă este neascuțită și, în multe cazuri, fără urme evidente de uzură, ceea ce ne face să credem că ele nu au avut utilizări în activitățile cotidiene. În acest sens pledează și descoperirea unor piese în complexe de cult sau depozite. Sugestivă în acest sens este prezența într-un complex de cult de la Ghelăiești, lângă locuința-sanctuar, a unui topor naviform⁷⁴, care se remarcă printr-o execuție extrem de minuțioasă și prin faptul că extremitatea activă nu este ascuțită, ceea ce demonstrează funcția de obiect de prestigiu sau rolul cultic al acestuia. Menționăm aici și toporul perforat de marmură, din depozitul de la Cărbuna (Republica Moldova)⁷⁵.

Majoritatea pieselor sunt fragmentare, nefiind exclusă o spargere rituală, ceea ce ar putea confirma folosirea acestor topoare în cadrul unor ritualuri sau calitatea lor de obiecte de prestigiu.

Materiile prime menționate anterior apar în surse primare, după cum urmează: rocile magmatice provin din zona vulcanitelor neogene, din Carpații Orientali, cu cele trei zone distincte, sectorul Călimani-Gurghiu-Harghita în sud, sectorul median Bârgău-Țibleș și cel nordic Oaș-Gutâi⁷⁶.

Rocile metamorfice provin din zona cristalino-mezozoică a Carpaților Orientali, situată între zona vulcanitelor neogene în interior și zona flișului la est⁷⁷, precum și în Masivul Ucrainean⁷⁸.

Totuși, este puțin probabil ca purtătorii culturii Cucuteni să fi exploatat direct aceste surse. Mult mai sigură este exploatarea surselor secundare. De

⁷² C.-M. Mantu, M. Știrbu, N. Buzgar, *op.cit.*, 1995, tab.2.

⁷³ O.Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.* 2000, p. 48

⁷⁴ Șt. Cucuș, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, BMA, VI, Piatra-Neamț, 1999, p. 66.

⁷⁵ V. A. Dergačev, *Karbunskij klad. Carbuna Deposit*, Chișinău, 1998, p. 94, fig. 22/477.

⁷⁶ D. Boghian, *op.cit.*, 1996, p. 283; O.Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.* 2000, p. 50.

⁷⁷ O.Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.* 2000, tab. 4.

⁷⁸ D. Boghian, *op.cit.*, 1996, p. 283.

asemenea, credem că cel puțin o parte din piesele realizate din rocă vulcanică, prezente în loturile stațiunilor cucuteniene din regiunea subcarpatică, ar putea proveni din schimburi cu populațiile contemporane de pe versanții vestici ai Carpaților Orientali. În sprijinul acestei ipoteze vine și observația că în loturile studiate de noi nu am observat deșeuri de prelucrare, cu excepția dopurilor de la operația de perforare. Probabil, piesele au circulat ca prefabricate, iar șlefuirea și perforarea se făceau la destinație.

Circulația topoarelor perforate este mai vizibilă în cazul pieselor cu o amprentă culturală mult mai evidentă, cum este cazul toporului naviform de la Ghelăiești. Prin forma și materia primă utilizată (gabbrou), acest topor este de certă proveniență străină, a cărui origine trebuie căutată în nordul sau nord-estul continentului⁷⁹. Toporul ar avea analogii la Valea Lupului⁸⁰. Un fragment de topor (extremitatea proximală), cu o canelură rombică în jurul orificiului, similară cu cea a toporului de la Ghelăiești, a fost sesizat de noi în lotul de materiale de la Traian-Dealul Fântânilor. Dergačev semnaleză asemenea piese în așezările usatoviene⁸¹. Aceasta demonstrează, pe de o parte, circulația topoarelor de acest tip pe o perioadă de timp îndelungată, iar pe de altă parte, relații de schimb, cu spații culturale mai îndepărtate.

Percutoarele și frecătoarele sunt o categorie de unelte realizate din roci dure, sedimentare, de tipul gresiilor cuarțoase glauconitice, gresiilor cuarțitice, menilitelor, rocilor magmatice de tipul bazaltelor, andezitelor, dioritelor, microdioritelor, lamprofirelor și rocilor metamorfice de tipul gnaiselor, amfibolitelor, șisturilor verzi, șisturilor cuarțitice, cuarțitelor. La Scânteia, analizele petrografice au evidențiat percutoare și frecătoare confecționate din gresii calcaroase, gresii cuarțoase glauconitice, sferosiderite, cinerite, cuarțite și gresii cuarțoase⁸². În ceea ce privește ariile sursă primare pentru aceste varietăți petrografice, ele sunt aceleași cu cele prezentate la categoria anterioară.

Ca și în cazul celorlalte categorii de unelte de piatră, procurarea materiilor prime trebuie să se fi făcut din sursele secundare. În acest sens, amintim că toate categoriile de șisturi cristaline, originare din zona cristalino-mezozoică a lanțului carpatic, se regăsesc mai la est în conglomeratele de Hacigosu și Ceahlău, precum și în pietrișurile marilor râuri carpatice care ajung cu izvoarele până în cristalino-mezozoicul Carpaților Orientali⁸³. Este vorba de cursurile râurilor Moldova, Trotuș și Bistrița. Aceleași surse secundare trebuie avute în vedere și pentru calcarele cristaline și jaspo-radiolaritele ale căror surse primare sunt localizate tot în zona cristalino-mezozoică. Rocile vulcanice pot fi întâlnite în pietrișurile Bistriței ale căror izvoare se găsesc zona lanțului vulcanic neogen. De

⁷⁹ Șt. Cucos, *op.cit.*, 1999, p. 66; O.Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.* 2000, p. 77-78.

⁸⁰ M. Dinu, *Șantierul arheologic Valea Lupului*, Materiale, III, 1957, p. 168, fig. 5/4; Șt. Cucos, *op.cit.*, 1999, p. 66

⁸¹ V. A. Dergačev, *Pamjatniki pozdnego Tripol'ja*, „Știința”, Chișinău, 1980, fig. 29/31.

⁸² C.-M. Mantu, M. Știrbu, N. Buzgar, *op.cit.*, 1995, p. 119, tab.2.

⁸³ O.Cotoi, C-tin Grasu, *op.cit.* 2000, p.51.

asemenea, jaspo-radiolaritele, gresiile cuarțoase, cuarțitele, lidienele, menilitele, marnele brune bituminoase au fost remaniate în Sarmațianul Platformei Moldovenești⁸⁴.

Cu toate acestea, nu toate comunitățile cucuteniene se aflau în proximitatea acestor surse, astfel încât materia primă trebuia procurată prin schimburi. Acestea se desfășurau prin rețeaua locală, luând, probabil, forma unor schimburi succesive, din aproape în aproape, astfel încât piesele obținute din aceste varietăți petrografice sunt prezente în tot arealul cucutenian.

În încheiere se cuvin câteva observații cu privire la circulația acestor materii prime sau a produselor obținute din acestea. În primul rând, sesizăm ca direcțiile principale ale acestei circulații sunt determinate de amplasarea geografică a surselor primare și secundare ale principalelor materii prime. Astfel, sesizăm o circulație simultană a silexului de Prut și Nistru, de la est la vest, și a rocilor silicioase din fliș, de la vest la est. De asemenea, sesizăm pătrunderea dinspre sud a silexului balcanic, care este prezent în cantități mici, până în Bucovina, așa cum o dovedește lama descoperită la Preutesti.

Un alt aspect pe care trebuie să îl avem în vedere, este legat de modul în care se realizează aceste schimburi. Scăderea procentuală pe care o înregistrează atât varietățile de silex menționate, cât și rocile carpatice, odată cu creșterea distanței față de sursă, indică circulația lor prin schimburi succesive, din aproape în aproape (*down the line trade*), denumite schimburi intermediare în clasificarea lui Virgil Mihăilescu-Bîrliba (2005)⁸⁵. Confirmarea unui asemenea model de schimb, presupune analiza statistică a cât mai multor loturi de unelte, provenite din stațiuni dispuse cât mai omogen în întreg arealul cucutenian. Acest demers rămâne deocamdată unul din obiectivele cercetărilor noastre viitoare.

**CONSIDERATIONS ON THE SOURCE AREAS OF RAW MATERIALS
FOR STONE TOOLS WITHIN THE CONTEXT OF EXCHANGES
BETWEEN CUCUTENI COMMUNITIES**

- Abstract -

The stone tools and different petrographical varieties used as raw materials circulated within economical exchanges in order to meet the individual or group needs, thus becoming the main indicators of this type of relations between the prehistoric communities. Establishing the source area of the raw materials used to make stone tools plays an important part in the analysis of trades between the prehistoric communities.

The author of the present study aims at establishing the source areas of the main rocks used by the Cucuteni communities to make stone tools, but at the same time emphasizes the importance of the secondary source areas that were more

⁸⁴ *Ibidem*, p.52.

⁸⁵ V. Mihăilescu-Bîrliba, *Numismatica*, I, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2005

accessible and used more frequently. Depending on the geographical position of these primary or secondary sources, the author establishes the general routes of trades between the Cucuteni communities or between them and the neighbouring cultures.

**ULTIMII ANI AI ITALIEI PREROMANE.
Operațiuni Militare, Colonizări, Transferuri de Populație
și Noi Statute Juridice (278-264 a.Chr.)¹**

Decebal NEDU

Eșuând în tentativele sale de a încheia pace cu Roma, regele Pyrrhos a părăsit Italia în 278 a.Chr., fără a pune capăt ostilităților din peninsulă². El spera că în Sicilia va găsi resursele necesare pentru a obține, pe calea armelor, o decizie favorabilă pe frontul italic. În urma lui însă, lipsa unui aranjament diplomatic cu Roma a influențat decisiv cursul evenimentelor. Dramatismul situației reclama o coeziune a eforturilor, dar coaliția ale cărei forțe epirotul le-a comandat nu a mai avut un lider de valoare care să-i coordoneze activitatea. Romanii au profitat din plin de plecarea lui Pyrrhos și au declanșat ofensiva în sudul Italiei cu intenția clară de a pacifica zona și de a-l priva pe regele epirot, în cazul revenirii din Sicilia, de aliații care i-au fost alături în 280-279 a.Chr.

Din păcate, singurele informații despre aceste operațiuni se regăsesc la Zonaras³, iar fastele amintesc doar celebrarea unor triumfuri de către magistrații care s-au aflat, în acești ani, la comanda armatelor romane⁴.

¹ **Abrevieri:** J. Beloch, *Griechische Geschichte* IV.1-2, Berlin 1925-1927 = Beloch, *GG* IV.1, IV.2; idem, *Römische Geschichte bis zum Beginn der punischen Kriege*, Berlin 1926 = Beloch, *RG*; T. Cornell, *The Conquest of Italy* (cap. 8), *CAH* VII.2, 1989 = Cornell, *Conquest of Italy*; T. Frank, *Pyrrhus* (cap. 20), *CAH* VII, 1928 = Frank, *Pyrrhus*; idem, *Roman Imperialism*, New York 1914 = Frank, *Roman Imperialism*; P. Franke, *Pyrrhus* (cap. 10), *CAH* VII.2, 1989 = Franke, *Pyrrhus*; W. Harris, *Roman Foedera in Etruria*, *Historia* 14 (1965) = Harris, *Roman Foedera*; idem, *Rome in Etruria and Umbria*, Oxford 1971 = Harris, *Rome in Etruria*; L. Homo, *L'Italie primitive et les débuts de l'imperialisme romain*, Paris 1925 = Homo, *Italie primitive*; P. Lévêque, *Pyrrhos*, Paris, 1957 = Lévêque, *Pyrrhos*; K. Lomas, *Rome and the Western Greeks 350 B.C. - 200 A.D. Conquest and Acculturation in Southern Italy*, Londra 1993 = Lomas, *Western Greeks*; Th. Mommsen, *Istoria romană* I, București 1987 = Mommsen, *IR* I; A. Piganiol, *La conquête romaine*, Paris 1967 = Piganiol, *Conquête romaine*; E. Salmon, *Roman Colonization under the Republic*, New York 1970 = Salmon, *Roman Colonization*; idem, *Samnium and the Samnites*, Cambridge 1967 = Salmon, *Samnium*; G. de Sanctis, *Storia dei Romani II – La Conquista del primato in Italia*, Torino 1960 = De Sanctis, *SdR* II; H. Scullard, *A History of the Roman World from 753 to 146 B.C.*, Londra 1951 = Scullard, *Roman World*; E. Staveley, *Rome and Italy in the Early Third Century* (cap. 9), *CAH* VII.2, 1989 = Staveley, *Rome and Italy*; P. Wuilleumier, *Tarente des origines à la conquête romaine*, Paris 1939 = Wuilleumier, *Tarente*.

² Asupra negocierilor lui Pyrrhos cu Roma, vezi D. Nedu, *Roma și Pyrrhos I. Negocierile de la Heraklea, 280 a.Chr.*, *Analele Univ. "Dunărea de Jos" Galați, Seria Istorie*, 3 (2004) 19-30, idem, *Roma și Pyrrhos II. Negocierile din anii 280-278 a.Chr.*, *Analele Univ. "Dunărea de Jos" Galați, Seria Istorie*, 4 (2005) 55-80.

³ Zonaras 8.6.

⁴ Pentru campaniile din acești ani, v. Frank, *Pyrrhus* 650; De Sanctis, *SdR* 391; Mommsen, *IR* I, 238-239; Lévêque, *Pyrrhos* 509-514; Wuilleumier, *Tarente* 132.

În 278 a.Chr., C. Fabricius Luscinus a obținut victorii împotriva lucanilor, samniților, bruttiilor și tarentinilor, pe baza cărora fastele romane îi atribuie un triumf, confirmat de o scurtă notiță din breviarul lui Eutropius⁵. Consulii anului următor, P. Cornelius Rufinus și C. Iunius Bubulcus, au acționat într-o primă etapă în Samnium, apoi se pare că au avansat cu legiunile spre sud, în Lucania și Bruttium⁶. Pentru anul 276 a.Chr., listele triumfurilor consemnează operațiuni de succes ale consulului Q. Fabius Maximus Gurges împotriva samniților, bruttiilor și lucanilor, ale căror ecouri au ajuns în narațiunea lui Zonaras, unde ambii magistrați eponimi sunt creditați cu victorii în Bruttium, Samnium și Lucania⁷.

Din sursele inconsistente pe care le avem nu putem deduce precis rezultatele acestor campanii, dar faptul că în 276 a.Chr. italicii s-au adresat lui Pyrrhos, chemându-l urgent în Italia⁸, arată că aliații epirotului din peninsula se aflau la limita rezistenței și că trupele Romei au acționat eficient împotriva unor adversari care nu au mai reușit să-și coordoneze eforturile.

Intenția de a muta războiul împotriva Cartaginei în Africa și maniera autoritară de a governa l-au făcut pe regele epirot indezirabil în Sicilia. Presat de veștile îngrijorătoare despre situația din Italia și confruntat cu opoziția unor cetăți siciliene, el a decis să revină în peninsula pentru a opri progresele Romei. Campania decisivă s-a derulat în 275 a.Chr., dar condițiile suferiseră mutații considerabile față de situația întâlnită de Pyrrhos în 280 a.Chr. Samniții erau epuizați de eforturile depuse în ultima perioadă, lucanii și bruttii luptaseră și ei fără succes, din 279 a.Chr. până în 276 a.Chr., cu legiunile romane care au penetrat anual spre sudul Italiei. Probabil, atmosfera nu era favorabilă unei noi coaliții, încrederea în victorie era minimă iar plecarea epirotului spre Sicilia, în 278 a.Chr., zdruncinase loialitatea italicilor față de acesta.

În primăvara anului 275 a.Chr., consulul L. Cornelius Lentulus și-a plasat legiunile în Lucania, pentru a împiedica o eventuală ridicare a triburilor din zonă alături de rege, iar M^o. Curius Dentatus a blocat pasul de la Beneventum, în Samnium, care asigura legătura cu Latium și Campania. Conform informațiilor existente în tradiția literară, Pyrrhos l-a înfruntat pe Dentatus în bătălia de la Beneventum doar cu trupele aduse din Sicilia și, posibil, câteva detașamente recrutate la Tarent, dar italicii nu au mai fost alături de el. Din păcate, acea victorie care mai putea, în opinia lui Th. Mommsen, să electrizeze Italia și să regenereze coaliția antiromană, nu a fost obținută. În aceste condiții, după ce a lăsat o

⁵ *Fasti triumphales*, an 278; Eutropius 2.14.1-3.

⁶ *Fasti triumphales*, an 277 îl onorează pe C. Iunius Bubulcus cu un triumf asupra lucanilor și bruttiilor; Zonaras 8.6 înregistrează că, după ce ambii consuli au asediat cetatea samnită Cranita fără succes, ei și-au împărțit zonele de acțiune: Bubulcus a rămas în Samnium, Rufinus s-a îndreptat spre Lucania și Bruttium.

⁷ Zonaras 8.6.

⁸ Plutarch, *Pyrrhos* 23.5, Iustinus 23.3.5.

garnizoană la Tarent, Pyrrhos a părăsit teatrul de operațiuni italic, sperând să revină cât mai curând posibil⁹.

Perioada dintre 275 și 264 a.Chr., a fost numită, inspirat, de către L. Homo, „agonia Italiei preromane”, pentru că în acest interval s-au derulat ultimele acțiuni de curățire ale Romei împotriva unor centre minore de rezistență sau au fost reglate statutele juridice ale unor comunități receptate ca nesigure¹⁰. Detaliile nu sunt foarte concludente în tradiția literară și nici fastele triumfale nu ne oferă adevărata dimensiune a acestor campanii militare. Deși magistrații care le-au dus la capăt au fost onorați cu triumfuri, nici una dintre operațiunile organizate după înfrângerea lui Pyrrhos nu pare să atingă dimensiunile și intensitatea războaielor de la cumpăna secolelor IV-III a.Chr.

Împotriva samniților fastele înregistrează celebrarea unor victorii între 275-272 a.Chr., iar o revoltă organizată de Lollius, un ostatec samnit fugit din Roma, figurează într-o relatare scurtă a lui Zonaras, în jurul anului 269 a.Chr.¹¹. Aceasta este ultima rezistență atestată și se pare că, imediat după instaurarea păcii, senatul roman a luat măsuri pentru ca Samnium să devină inofensiv. Federația Samnită, adusă sub control roman în 290 a.Chr. printr-un *foedus iniquum*, a fost desființată, iar diversele părți rezultate din fracturarea sa au fost separate prin două puternice colonii latine așezate la Beneventum (268 a.Chr.) și Aesernia (263 a.Chr.)¹². Prima dintre acestea era plasată chiar în inima teritoriului samnit într-o poziție strategică ce îi permitea să controleze comunicațiile pe ruta Capua - Venusia și să împiedice orice viitoare colaborare de natură militară între pentri și hirpini, în timp ce Aesernia supraveghea atât Samnium cât și regiunile nordice ale Lucaniei.

Păstrarea ligii ca partener juridic la sfârșitul celui de-al treilea război samnitic s-a dovedit o eroare politică, deoarece structura centralizată a organizării de tip federal a permis resuscitarea opoziției armate a samniților în timpul invaziei lui Pyrrhos.

În 268 a.Chr., Roma a impus tratate individuale pentrilor și hirpinilor, și nu avem motive să credem că ele au rezultat în urma unor negocieri purtate de la egal

⁹ Campania de la Beneventum: Plutarch, *Pyrrhos* 23-25; Zonaras 8.6; Dionysios 20.9-10; Eutropius 2.14.4-5; Orosius 4.2.3-5; Iustinus 23.3.12; Cassius Dio 10.40; Frontinus 4.1.14; *Fasti triumphales*, an 275; cf. Mommsen, *IR* I, 240; Beloch, *RG* 467; Lévêque, *Pyrrhos* 514-533; Piganiol, *Conquête romaine* 210; De Sanctis, *SdR* II, 392-395; Frank, *Pyrrhus* 653; Franke, *Pyrrhus* 482-483; Scullard, *Roman World* 123.

¹⁰ Homo, *Italie primitive* 257.

¹¹ *Fasti triumphales*, anii 275, 273, 272; Zonaras 8.7, v. și Dionysios 20.17; cf. Salmon, *Samnium* 287-288 pentru evidența detaliată a ultimelor rezistențe samnite.

¹² Beneventum: Titus Livius *per.* 14; Velleius Paterculus 1.14.7; Eutropius 2.16; Aesernia: Titus Livius *per.* 16; Velleius Paterculus 1.14.8; Salmon, *Roman Colonization* 63; De Sanctis, *SdR* II, 399.

la egal¹³. Samniții reprezentau partea învinsă, iar Republica avea, acum, forța necesară pentru a dicta *foedera iniqua* hirpinilor și pentrilor, care au renunțat, prin aceste acte, la politica externă proprie și s-au angajat să furnizeze trupe contrahentului, ori de câte ori ar fi fost solicitați¹⁴. Caudinii, ramura de vest a grupului etnic samnit, nu au mai beneficiat, după revolta lui Lollius, de organizarea centralizată minimă care a rămas în vigoare în celelalte cantoane ale conaționalilor, ci au fost fragmentați în comunități cu un statut diferențiat față de Roma. În noua schemă organizatorică a Republicii, comunitatea de la Caudium a fost integrată structurii cetățenești romane, devenind *civitas sine suffragio* iar Caiatia, Cubulteria și Trebula Balliensis au devenit aliate pe baza unor acte juridice ale căror clauze le consacrau dependență față de Roma¹⁵.

Lucanii s-au aflat sub arme și au luptat împotriva legiunilor romane încă doi ani după ce regele Epirului a părăsit Italia, iar listele de triumfuri îi amintesc printre populațiile învinse de consuli în 275, 273 și 272 a.Chr¹⁶. Subordonarea Federației Lucaniene nu a fost însoțită de măsuri punitive drastice iar pierderile teritoriale au fost minime. O suprafață de pământ a fost confiscată pe coasta de vest a Mării Tyrrheniene și în 273 a.Chr. a fost întemeiată aici colonia latină Paestum, care supraveghea Bruttium și Lucania¹⁷. Pacificarea a fost însoțită însă de modificarea statului juridic, deoarece războiul din 285-272 a.Chr. a pus capăt relațiilor pașnice dezvoltate între Roma și Liga Lucaniană după criza de la Neapolis din 327 a.Chr.¹⁸. Vechiul tratat a fost în mod cert anulat, și, după lichidarea opoziției din teritoriul ligii, probabil că aceasta a fost legată de statul roman printr-o alianță inegală, care o angaja să sprijine acțiunile militare romane în viitor și îi impunea să renunțe la direcțiile proprii în politica externă¹⁹. În această zonă, unde nu se constituiseră structuri citadine puternice și identitatea se conștientiza mai mult la nivel de trib, Roma a preferat să mențină federația lucanilor ca partener de drept internațional, pentru că ea reprezenta, în absența unor

¹³ Cf. Salmon, *Samnium* 290: "After the Pyrrhic War the Samnite League clearly ceased to exist. Hirpini, Pentri and the individual Caudine towns were sundered from one another and they now became "allies" of Rome and separate members of her so-called confederacy in Italy"; M. Humbert, *Municipium et civitas sine suffragio. L'organisation de la conquête jusqu'à la guerre sociale*, Paris/Roma 1979, 245 urmează punctele de vedere exprimate de Salmon; Frank, *Pyrrhus* 654; Staveley, *Rome and Italy* 423.

¹⁴ În 225 a.Chr., sub amenințarea invaziei gallice, au furnizat Romei 70.000 de pedestrați și 7.000 cavaleri (Polybios 2.24).

¹⁵ Salmon, *Samnium* 289-290.

¹⁶ *Fasti triumphales*, anii 275, 273, 272.

¹⁷ Titus Livius *per.* 14; Velleius Paterculus 1.14.7; Salmon, *Roman Colonization* 62; De Sanctis, *SdR* II, 400; Frank, *Pyrrhus* 654.

¹⁸ Asupra acestor raporturi, vezi D. Nedu, *Rome, Tarentum and the Defection of the Lucanian League, 326-298 BC*, Pontica 41 (2008) 151-169.

¹⁹ Polybios 2.24: în 225 a.Chr., Lucania putea recruta 33.000 de luptători.

coagulări de tip urban, singura autoritate care putea să garanteze punerea în practică a tratatului semnat după încetarea ostilităților²⁰.

Rațiuni similare au determinat pe romani să lase neschimbată organizarea federativă din Bruttium, unde luptele au continuat, potrivit triumfurilor consemnate în faste, până în 272 a.Chr²¹, când, putem presupune, bruttii au acceptat clauzele tratatului oferit de romani. Cedări teritoriale nu sunt atestate în tradiția literară, cu excepția pădurii de la Sila, care, datorită calității esențelor sale lemnoase, potrivit lui Dionysios din Halikarnassos, a intrat în posesia Romei pe la 271 a.Chr²².

Odată cu înfrângerea bruttiilor, s-a încheiat acțiunea de pacificare a inamicilor care au fost alături de Tarent și Pyrrhos în tentativa de a bloca extinderea hegemoniei romane spre extremitatea sudică a Italiei. O ultimă acțiune militară în perimetrul de sud al Italiei este confirmată de faste și tradiția literară, în 267 a.Chr., când ambii consuli, M. Atilius Regulus și L. Iulius Libo au condus trupele romane în Peninsula Sallentină și au confiscat teritoriul arondat, în 244 a.Chr., coloniei latine de la Brundisium²³. Instalarea coloniștilor a fost amânată mai bine de 20 de ani datorită izbucnirii primului război punic, dar portul a fost ocupat încă din 267 a.Chr., fiind un punct excelent pentru a supraveghea traficul prin Canalul Otranto²⁴.

Sectorul nordic al Italiei a constituit, de asemenea, teatrul unor operațiuni minore derulate de armatele romane între campania de la Beneventum și izbucnirea primului război punic.

Aici, prezența gallilor în zona văii padane reclama măsuri de securitate sporite, pe care Roma nu a întârziat să le aplice. Pe teritoriul senonilor confiscat după exterminarea acestora de către P. Cornelius Dolabella, s-a întemeiat, în 283 a.Chr., colonia romană de la Sena Gallica, iar la vărsarea Rubiconului, în punctul unde Apenninii ating litoralul adriatic, în 268 a.Chr., a fost instalată colonia latină Ariminum, vitală pentru accesul dinspre nordul Italiei spre aria centrală a peninsulei²⁵.

Pregătirile romane pentru întemeierea acestei ultime așezări se pare că au provocat reacția ostilă comună a picentinilor și sarsinaților care ocupau zona

²⁰ Salmon, *Samnium* 288.

²¹ *Fasti triumphales*, anii 273, 272; Frank, *Pyrrhus* 655.

²² Dionysios 20.15; De Sanctis, *SdR* II, 400; Staveley, *Rome and Italy* 422.

²³ Titus Livius *per.* 15; Florus 1.15; Zonaras 8.7; *Fasti triumphales*, an 267; Salmon, *Roman Colonization* 64; De Sanctis, *SdR* II, 403; Frank, *Pyrrhus* 556; Staveley, *Rome and Italy* 422; în anul 225 a.Chr., Polybios 2.24 evalua potențialul militar al Messapiei și Apuliei la 33.000 de soldați.

²⁴ Zonaras 8.7; Salmon, *Roman Colonization* 64; Homo, *Italie primitive* 259.

²⁵ Sena Gallica: Polybios 2.19.12; Titus Livius *per.* 11 datează fondarea coloniei în 290/289 a.Chr., dar sursele sale par să fi confundat activitatea din primul consulat al lui M'. Curius Dentatus cu participarea sa la operațiunile de pe frontul nordic, în 284 a.Chr. (v. Salmon, *Roman Colonization* 62; idem, *Roman Expansion and Roman Colonization in Italy*, Phoenix 9 (1955) 68); Ariminum: Titus Livius *per.* 15; Velleius Paterculus 1.14.7; Eutropius 2.16 (cf. Salmon, *Roman Colonization* 63, idem, *op. cit.* 1955, 68).

nordică a Umbriei. Ei au revendicat, potrivit lui T. Frank, o parte din fostul teritoriu al senonilor²⁶. Picenum a fost calmat printr-o singură campanie în care au acționat ambii consuli ai anului 268 a.Chr.²⁷, iar statutul și configurația zonei au suferit modificări. O parte din populație a fost deportată la granița dintre Samnium și Lucania unde Strabon, mai târziu, va afla despre existența unui așa-numit teritoriu picentin²⁸. Locuitorii rămași în regiunea natală din nordul Italiei au fost înglobați corpului civic roman, conform unor ipoteze emise de G. De Sanctis și M. Humbert, fără a beneficia de atribuții politice²⁹. O singură comunitate picentină, cea de la Ausculum, a devenit *civitas foederata*, în baza unui tratat pe care Roma a binevoit să îl acorde prin 268 a.Chr.³⁰ dar existența acesteia a fost păzită, începând cu anul 264 a.Chr., de colonia latină de la Firmum³¹.

Atacul asupra sarsinaților a fost amânat un an datorită angajării trupelor romane în Peninsula Sallentină, episod pe care l-am analizat în rândurile de mai sus. După reducerea la tăcere a opoziției din arealul sudic, în 266 a.Chr., ambii consuli au fost direcționați spre nordul Umbriei, iar comunitatea de la Sarsina nu a avut, probabil, la dispoziție, decât varianta capitulării³². Putem deduce, din acest act de supunere necondiționată, că cetatea a primit un *foedus iniquum*, care a integrat-o în Federația Romană, ca stat aliat, însă cu drepturi bine delimitate. Alte comunități umbrice au primit, se pare, același statut, dar este greu de precizat care au fost acestea sau în ce condiții și-au negociat relațiile cu statul roman.

De asemenea, situația juridică a unor cetăți etrusce a fost, în această perioadă, subiectul unor restructurări din partea Romei. Orașul Caere, aflat sub incidența armistițiului încheiat cu Republica Romană în 353 a.Chr., este menționat de Cassius Dio în conflict cu vecinul de la sud de Tibru în jurul anului 273 a.Chr. După acest episod, în 272 a.Chr., cetățile etrusce i-a fost confiscat jumătate din teritoriul său³³, care a fost alocat parțial, mai târziu, coloniei de cetățeni romani de la Castrum Novum (264 a.Chr.) iar populația a primit probabil, *civitas sine*

²⁶ Frank, *Pyrrhus* 657; De Sanctis, *SdR* II, 402-403; Mommsen, *IR* I, 242: sarsinații au ocupat, după alungarea senonilor, o parte din *ager Gallicus*, fapt care a provocat atacul roman din 266 a.Chr.

²⁷ Florus 1.14; Orosius 4.4.5-7; Eutropius 2.16; Titus Livius *per.* 15; *Fasti triumphales*, an 268.

²⁸ Strabon 5.251.

²⁹ De Sanctis, *SdR* II, 402; Humbert, *op. cit.* 1979, 237 sq.; cf. și Piganiol, *Conquête romaine* 212; Scullard, *Roman World* 126; Cornell, *Conquest of Italy* 381; Frank, *Roman Imperialism* 71; idem, *On Rome's Conquest of Sabinum, Picenum and Etruria*, *Klio* 11 (1911) 374; G. Bandelli, *La frontiera settentrionale: l'ondata celtica e il nuovo sistema de alleanze*, A. Momigliano, A. Schiavone (ed.), *Storia di Roma I – Roma in Italia*, Torino 1988, 522.

³⁰ De Sanctis, *SdR* II, 402; Frank, *Pyrrhus* 657; idem, *Roman Imperialism* 71; Scullard, *Roman World* 126; Cornell, *Conquest of Italy* 381.

³¹ Velleius Paterculus 1.14.8; Salmon, *Roman Colonization* 63; Frank, *Pyrrhus* 657.

³² Titus Livius *per.* 15; *Fasti triumphales*, an 266; vezi Harris, *Rome in Etruria* 84, Piganiol, *Conquête romaine* 213, Bandelli, *op. cit.* 1988, 521.

³³ Cassius Dio 10.33; Piganiol, *Conquête romaine* 212; Frank, *Pyrrhus* 657.

suffragio, cu drept de organizare municipală autonomă³⁴. În același an când etruscii de la Caere și-au pierdut independența, la Cosa, pe teritoriul cedat de comunitatea de la Vulcii la finalul războiului din 284-280 a.Chr., Roma a fondat o colonie latină pentru a supraveghea ținutul etrusc și coasta tyrrheniană³⁵.

La Volsinii, trupele romane au intervenit în 265-264 a.Chr. pentru a pune capăt unor tulburări interne generate pe fondul ultimelor războaie cu Roma. Aristocrația a eliberat sclavii pentru a-i înrola în armata care s-a opus romanilor în campaniile din 284-280 a.Chr., iar aceștia, conform unei relatări păstrate la Zonaras, au preluat funcțiile publice și guvernarea orașului³⁶. Roma a dat curs cererii de a restabili ordinea la Volsinii, dar a profitat de această ocazie pentru a distruge orașul care era amplasat pe o colină greu accesibilă și era protejat de fortificații redutabile. După ce consulul M. Fulvius Flaccus a ocupat cetatea, în 264 a.Chr., zidurile au fost demantelate iar populația mutată lângă Lacul Bolsena, în plină câmpie, într-o poziție lipsită de orice valență strategică³⁷.

Din păcate, aspectele juridice ale relațiilor Romei cu Etruria, la începutul secolului III a.Chr., pot fi doar presupuse, în baza unor mărturii târzii, dar nu pot fi reconstituite într-o manieră lipsită de incertitudini. De la mijlocul secolului IV a.Chr. și până la 264 a.Chr., în tradiția literară figurează doar un singur tratat de alianță semnat de romani cu etruscii de la Falerii, în 343 a.Chr. Celalte raporturi stabilite de Roma cu orașele etrusce, după confruntările din 310-308 a.Chr. și 299-294 a.Chr., s-au fundamentat pe semnarea unor armistiții care denotă, în interpretarea lui W. Harris, intenția romanilor de a redeschide ostilitățile într-un moment favorabil³⁸. J. Beloch a crezut că în 280 a.Chr. Vulcii, Volsinii, Tarquinii, Rusellae, Populonia, Vetulonia și Volaterrae au încheiat alianțe cu Roma³⁹, dar Republica a negociat în acest an sub presiunea lui Pyrrhos și nimic nu ne permite

³⁴ H. Scullard, *Etruscan Cities and Rome*, Ithaca/New York 1967, 274; Cornell, *Conquest of Italy* 381; Staveley, *Rome and Italy* 423; pentru o discuție largă și istoriografia problemei, A. Toynbee, *Hannibal's Legacy. The Hannibalic War's Effects on Roman Life I - Rome and Her Neighbours before Hannibal's Entry*, Oxford 1965, 414 sq.

³⁵ Titus Livius *per.* 14; Velleius Paterculus 1.14.7; Scullard, *op. cit.* 1967, 276; Salmon, *op. cit.* 1955, 68; idem, *Roman Colonization* 62-63.

³⁶ Zonaras 8.7.

³⁷ Cf. Florus 1.16; Orosius 4.5.3-5; De Sanctis, *SdR* II, 404; Harris, *Rome in Etruria* 83; Frank, *Pyrrhus* 658; Scullard, *op. cit.* 1967, 275; idem, *Roman World* 125; Bandelli, *op. cit.* 1988, 520.

³⁸ Harris, *Rome in Etruria* 61, 94-95; idem, *Roman Foedera* 289: „It is most unlikely that *indutiae* were made the permanent basis of Roman relations with Etruria, for while much about *indutiae* is obscure, at least it is clear that they were only made when Rome regarded the resulting peace merely as an interval in unfinished hostilities – an this applies to *indutiae* of long duration as well as to the shortest. There is no evidence that they did anything more than stop fighting and (generally but probably not in every case) establish a penalty which the weaker party had to pay. While an enemy seemed likely to continue significant resistance, a *foedus* was a privilege which was not permitted to him; for a *foedus* had the function of making a permanent settlement of the constitutional relations of the two states and frequently of defining what part of the territory of the defeated was to be *ager publicus*; and it sanctioned the terms of the settlement with fetial ritual...”

³⁹ Beloch, *RG* 456 sq.; Frank, *op. cit.* 1911, 378: cetățile etrusce au devenit aliate ale Romei, în termeni favorabili, puțin după 284 a.Chr.

să presupunem că legiunile sale au obținut rezultate atât de spectaculoase pe frontul etrusc încât senatul să se poată gândi la formule juridice definitive.

În opinia noastră, tratatele de alianță au luat locul armistițiilor după ce Roma a încheiat pacificarea Italiei, când nu mai existau condițiile necesare pentru ca orașele etrusce să se mai poată opune dominației romane, iar armistițiile încheiate anterior își pierduseră aplicabilitatea⁴⁰.

Urmele acestor alianțe romano-etrusce se regăsesc în tradiția literară relativă la evenimentele petrecute în Italia la sfârșitul secolului III a.Chr. și în câteva epigrafe din epoca Principatului. Pentru anul 205 a.Chr., Titus Livius oferă lista comunităților care au oferit ajutor lui Scipio Africanus în vederea organizării expediției din Africa⁴¹. Printre acestea remarcăm prezența cetăților etrusce Caere, Populonia, Tarquinii, Volaterrae, Arretium, Clusium și Rusellae, care au participat la organizarea armatei lui Scipio în baza unor obligații prevăzute, probabil, în tratatele pe care le-au contractat cu statul roman. Aceste acte juridice care reglau contribuțiile la eforturile de război romane denotă, cum pe bună dreptate a concluzionat W. Harris, calitatea de aliat a cetăților etrusce din evidența liviană⁴².

Istoricul din Patavium relatează, tot în contextul războiului hannibalic, un alt incident care ar putea indica existența acestor tratate. În 211 a.Chr., praetorul Cn. Fulvius Flaccus, înfrânt grav de Hannibal, a fost acuzat de trădare și condamnat la exil⁴³. Locul fixat pentru ispășirea pedepsei a fost Tarquinii, care dispunea, pentru a-l putea găzdui pe Fulvius, de *ius exilii*. Acest drept, conform analizei realizate de W. Harris, este cunoscut pentru Tibur, Praeneste, Neapolis și Nuceria, care erau, cu certitudine, *civitates foederatae*⁴⁴. Situația din 211 a.Chr. ne-ar permite să deducem, prin analogie, că Tarquinii beneficia de același statut pe care îl dețineau comunitățile aliate notate de W. Harris.

Evidențele epigrafice completează mărturiile sporadice ale tradiției literare. În secolul I p.Chr., locuitorii din Tarquinii se autointitulau, într-o inscripție, *Tarquinienses foederati*, în timp ce 9 epigrafe, databile cel mai devreme în veacul al II-lea p.Chr., menționează, în diverse formule, tratatul care lega pe locuitorii din Capena de Roma⁴⁵.

⁴⁰ W. Harris, *Roman Foedera* 282.

⁴¹ Titus Livius 28.45.13-20.

⁴² A. Pfiffig, *Das Verhalten Etruriens im Samnitenkrieg und nachher bis zum I. punischen Krieg*, *Historia* 17 (1968) 205-206 a presupus că astfel de obligații erau prezente și în armistițiile semnate în secolele IV-III a.Chr.; contra, Harris, *Rome in Etruria* 90, idem, *Roman Foedera* 284; în 273 a.Chr., Caere a devenit probabil, *civitas sine suffragio*, statut care nu implică, obligatoriu, lipsa *foedus*-ului (Beloch, *RG* 376-381; Toynbee, *op. cit.* 1965, 397 sq.; F. de Martino, *Storia della costituzione romana* II, Napoli 1973, 91-93 au demonstrat existența, în Italia, a unor *municipia foederata*).

⁴³ Titus Livius 26.3.12.

⁴⁴ Harris, *Rome in Etruria* 92-93; idem, *Roman Foedera* 287-288.

⁴⁵ Pentru aceste epigrafe, vezi Harris, *Rome in Etruria* 86 sq.; idem, *Roman Foedera* 282.

În baza acestor mărturii, putem afirma, ipotetic, că după încheierea luptei pentru controlul asupra Italiei, Roma a introdus *foedus*-ul în Etruria ca instrument juridic, pentru a definitiva raporturile cu orașele din zonă, în locul armistițiilor practice în secolul IV a.Chr. și începutul veacului III a.Chr.

Tradiția literară trunchiată și listele triumfale nu ne permit stabilirea, într-o manieră acceptabilă, a cauzelor care au provocat ultimele operațiuni militare romane în Italia, înainte de primul război punic. Ele au, așa cum am arătat în paginile anterioare, trăsăturile unor acțiuni de pacificare sau au fost direcționate spre regiuni unde existau amenințări posibile la adresa ordinii romane. Expedițiile din Samnium, Lucania și Bruttium sunt lesne de înțeles iar rezultatul lor, cu certitudine, a fost instaurarea controlului roman în centrul și sudul Italiei, prin alianțele care au fost acordate organizațiilor politice din aceste regiuni. În ochii opiniei publice și în fața zeilor, aceste atacuri au fost justificate prin participarea samniților, bruttiilor sau lucanilor la expedițiile lui Pyrrhos.

Acțiunilor din Peninsula Sallentină și de la Caere sau distrugerii orașului Volsinii nu le putem găsi însă o motivație legitimă. Practic însă, ele se pot încadra în aceeași concepție strategică privind securizarea poziției dominante a Romei în Italia, pe care o putem distinge clar în timpul negocierilor purtate de romani cu regele Pyrrhos⁴⁶. Atunci, dinastului epirot i s-a răspuns că romanii nu negociază cu trupe străine pe teritoriul Italiei⁴⁷, ceea ce reflectă deja existența unei concepții politice și a unei strategii italice. După ultima tentativă a lui Pyrrhos în peninsula, liderii politici romani au fost pe deplin conștienți că Republica Romană devenise o mare putere, dar această poziție depindea de controlul asupra tuturor factorilor politici italici și blocarea oricărei posibilități de colaborare între cetățile sau federațiile supuse. Pentru atingerea acestui scop, organizarea comunităților în jurul Romei prin tratate, în grade diferite de dependență, era unica metodă viabilă⁴⁸. În acest climat, putem presupune că populațiile din aria sallentină au fost atacate în 267 a.Chr. pentru a li se impune o alianță cu Roma, la Caere s-a intervenit cu

⁴⁶ Nedu, *op. cit.* 2004, 19-30; idem, *op. cit.* 2005, 55-80.

⁴⁷ Plutarch, *Pyrrhos* 19; Appian, *Samn.* 10.2; Zonaras 8.4; Eutropius 2.13.1; cf. Titus Livius *per.* 13, Florus 1.13.20, Iustinus 18.2.10.

⁴⁸ E. Salmon, *The Making of Roman Italy*, Londra 1982, 71: "The system judiciously entangled allied Italy with Roman Italy so as to make it hopeless for any single community, acting alone, to challenge Rome's hegemony. Joint action by all presumably would have been successful, but it was most unlikely to materialize. Gradation of privilege - full Roman citizenship for some, partial for others; intimacy with Rome for the Latini, foreign status for other Italians - ensured an ongoing conflict of interests. Full citizens had little reason to agitate for the elevation of those without the vote. The favoured Nomen Latinum was hardly likely to make common cause with an anti-Roman Italian combination. The Italians were so heterogenous in language, culture and sentiment that the better disposed would hardly join in a revolt of the recalcitrant. Moreover, as all were under obligation to help Rome at her bidding, a revolt by one would automatically find itself opposed by the combined forces of all. Masterly statecraft enabled Rome to devise and apply a policy which a later age, resorting to Rome's own language, tersely described as *divide et impera*".

intenția reușită de a încorpora orașul și de a-l priva de independență, iar Volsinii, unul dintre marile centre etrusce, preventiv, a trebuit să se mute într-o poziție inofensivă, pe malul Lacului Bolsena.

Ceea ce fusese pierdut de romani în 280-279 a.Chr., în regiunea sudică a Italiei, în cursul celor două campanii purtate de Pyrrhos în peninsula, a fost recâștigat în absența acestuia. Activitatea militară intensă desfășurată de Roma în sudul Italiei, atestată în listele de triumfuri ale anilor 278-276 a.Chr., a modelat atitudinea politică a hellenilor care au căutat o poziționare cât mai convenabilă în noul raport de forțe care se contura în absența regelui epirot. Lucanii, bruttii și samniții s-au dovedit incapabili să reziste singuri în fața ofensivei romane. În aceste condiții, pentru unele comunități hellene, Roma începea să se contureze ca un partener politic dacă nu de preferat, cel puțin suportabil.

C. Fabricius Luscinus și-a petrecut durata mandatului consular în sudul Italiei, și, în pofida lipsei unei relatări corespunzătoare asupra acțiunilor sale, putem aprecia că nu a fost lipsit de succes, deoarece fastele îl creditează cu un triumf asupra bruttiilor, samniților, lucanilor și tarentinilor⁴⁹. În același an 278 a.Chr., se pare că Herakleia a renunțat să mai susțină cauza regelui epirot și a încheiat o alianță cu Roma, confirmată într-unul dintre dialogurile lui Cicero care menționează acordarea unui tratat privilegiat coloniei hellene în timp ce Fabricius exercita funcția de consul⁵⁰.

Raporturile amicale instituite între Roma și Herakleia au avut un ecou pozitiv în Magna Grecia și au reprezentat premisele pentru dezertarea unui alt membru din coaliția antiromană. La Krotona, Zonaras semnalează existența unui partid filoroman, iar rolul acestei grupări a crescut odată cu accentuarea presiunilor militare romane în aria sudică a Italiei⁵¹. În 277 a.Chr., după același autor, P. Cornelius Rufinus a ocupat Krotona, determinând garnizoana epirotă să părăsească cetatea printr-o stratagemă⁵² a cărei simplitate a determinat pe J. Beloch,

⁴⁹ *Fasti triumphales*, an 278.

⁵⁰ Cicero, *Pro Balbo* 22.50: Herakleia nu a dorit să renunțe la acest tratat în 90 a.Chr., în schimbul cetățeniei romane; R. Schubert, *Geschichte des Pyrrhus*, Königsberg 1894, 219; B. Niese, *Zur Geschichte des Pyrrhischen Krieges*, Hermes 31 (1896) 499; Beloch, *GG* IV.1, idem, *RG* 464 au datat acordul în 270 a.Chr., motivând că în 278 a.Chr., când Pyrrhos era victorios în Sicilia, Herakleia nu ar fi îndrăznit să treacă de partea Romei; Wuilleumier, *Tarente* 132: Cicero a făcut o confuzie între C. Fabricius Luscinus și C. Fabius Dorso, consul în 273 a.Chr., când, de fapt, se poate plasa înțelegerea dintre Roma și Herakleia; Mommsen, *IR* I, 238-239; Frank, *Pyrrhus* 650; De Sanctis, *SdR* II, 391; Scullard, *Roman World* 123: tratatul s-a încheiat în 278 a.Chr.

⁵¹ Zonaras 8.6.

⁵² Zonaras 8.6: doi soldați romani s-au prezentat ca dezertori în fața strategului Nikomarchos și l-au anunțat că Rufinus intenționează să atace Lokroi. Epirotul a părăsit Krotona în fruntea garnizoanei sale pentru a merge în sprijinul cetății primejduite. În absența sa, legiunile romane au intrat în orașul lipsit de apărători. La scurt timp apoi, consulul l-a înfrânt pe Nikomarchos și a reușit să ocupe Lokroi; cf. Frontinus 3.6.4.

O. Hamburger și P. Wuilleumier să respingă autenticitatea evenimentului⁵³. Detaliile militare ale acțiunii sunt, într-adevăr, dubioase și își găsesc originea, probabil, în imaginația bogată a vreunui analist care se ascunde în spatele versiunii lui Zonaras. Acest aspect nu invalidează însă cucerirea cetății de către consulul P. Cornelius Rufinus și se poate presupune că, din 277 a.Chr., Krotona a intrat în rețeaua de alianțe care fundamenta puterea Romei asupra Italiei, beneficiind de condiții onorabile, obținute datorită influenței grupării proromane⁵⁴.

În același context, Zonaras menționează că Lokroi a trecut de partea Romei, dar îndoielei puternice planează asupra autenticității evenimentului⁵⁵. Șapte tăblițe de bronz care au fost depozitate în templul lui Zeus de la Lokroi arată că orașul a furnizat cantități impresionante de argint lui Pyrrhos, în intervalul septembrie 281-septembrie 275 a.Chr., ceea ce face implauzibilă dezertarea sa în 277 a.Chr.⁵⁶. De asemenea, în momentul revenirii din Sicilia, regele epirot și-a debarcat trupele la Lokroi⁵⁷, acțiune imposibil de realizat dacă cetatea trecuse în tabăra adversă.

Pyrrhos a părăsit Italia sperând să revină după ce Sicilia va fi cucerită și îi va oferi resursele necesare pentru a forța o decizie militară în conflictul cu Roma. Cariera sa pe insulă a fost excepțională, reușind să-i elimine pe cartaginezi din toate pozițiile deținute, cu excepția fortăreței de la Lylibaeon. A intrat însă în contradicție cu aceiași oameni care îi solicitaseră anterior prezența, datorită modului său autoritar de a governa și intenției de a-l imita pe Agathokles într-o nouă expediție în Africa, împotriva Cartaginei⁵⁸. Confruntat cu opoziția tot mai acerbă a hellenilor din Sicilia, regele Epirului a revenit în Italia în toamna anului 276 a.Chr.⁵⁹. De data aceasta, sorții i-au fost potrivnici, M. Curius Dentatus reușind să îi provoace o înfrângere decisivă în bătălia de la Beneventum, în primăvara anului următor⁶⁰. Cu o armată diminuată numeric și lipsit de aliații care

⁵³ Beloch, *GG* IV.1, 555; idem, *RG* 465; O. Hamburger, *Untersuchungen über den Pyrrhischen Krieg*, Würzburg 1927, 87; Wuilleumier, *Tarente* 132.

⁵⁴ Mommsen, *IR* I, 238-239; Frank, *Pyrrhus* 650; Homo, *Italie primitive* 255; Franke, *Pyrrhus* 480; Scullard, *Roman World* 123; De Sanctis, *SdR* II, 391; Lomas, *Western Greeks* 55.

⁵⁵ Zonaras 8.6.

⁵⁶ V. Franke, *Pyrrhus* 471; Lomas, *Western Greeks* 55.

⁵⁷ Zonaras 8.6; Appian, *Samn.* 12.1. menționează că, la întoarcere, Pyrrhos a pedepsit pe cei care i-au masacrat garnizoana acuzată că a jefuit orașul. Probabil, acest conflict între cetățeni și trupa epirotă a fost înțeles de Zonaras ca o tentativă reușită de a scoate orașul de sub controlul regelui; cf. Wuilleumier, *Tarente* 132; Lévêque, *Pyrrhos* 512.

⁵⁸ Pyrrhos în Sicilia: Mommsen, *IR* I, 239-240; P. Garoufalas, *King of Epirus*, Londra 1969, 97-112; Frank, *Pyrrhus* 650-652; Franke, *Pyrrhus* 478-481; Lévêque, *Pyrrhos* 451-487; Piganiol, *Conquête romaine* 209; E. Will, *Histoire politique du monde hellénistique (323-30 av. J.-C.)* I, Nancy 1979, 126-129.

⁵⁹ Alarmat și de progresele Romei împotriva aliaților săi; vezi Plutarch, *Pyrrhos* 23.5-6, Iustinus 23.3.5.

⁶⁰ Cea de-a treia campanie în Italia: Plutarch, *Pyrrhos* 23-25; Zonaras 8.6; Dionysios 20.9-10; Eutropius 2.14.4-5; Orosius 4.2.3-5; Iustinus 23.3.12; Cassius Dio 10.40; Frontinus 4.1.14; cf. Garoufalas, *op. cit.* 1969, 113-120; Wuilleumier, *Tarente* 134-135; Frank, *Pyrrhus* 653; Franke, *Pyrrhus* 481-482; Lévêque, *Pyrrhos* 509-537; Scullard, *Roman World* 124; Homo, *Italie primitive* 256.

i-au fost alături în 280-279 a.Chr., regele a părăsit Italia după ce a lăsat o puternică trupă la Tarent sub comanda lui Milon⁶¹. Nu a mai avut șansa să revină în peninsula, așa cum intenționa, pentru că a fost prins în confruntarea cu Antigonos Gonatas pentru tronul Macedoniei. Moartea sa a survenit în 272 a.Chr., în bătălia de la Argos.

Teama generată la Roma de o eventuală întoarcere a dinastului epirot și necesitatea de a securiza aria sudică a Italiei făceau ca reglementarea raporturilor cu Tarentul să nu mai poată fi amânată pentru multă vreme. Între 275-273 a.Chr., trupele romane au pacificat sudul peninsulei acționând cu pași mici, dar eficienți, împotriva federațiilor epuizate ale brutiilor, lucanilor și samniților, spulberând orice posibilitate ca orașul dorian să mai găsească aliați.

Presiunea romană a generat amplificarea fricțiunilor interne la Tarent, unde cetățenii s-au scindat într-o grupare proromană și un partid adept al rezistenței care spera în revenirea lui Pyrrhos pe câmpurile de luptă din peninsula. În 273 a.Chr., potrivit lui Zonaras, cetățenii favorabili negocierilor cu Republica Romană au intrat în conflict cu Milon, strategul lăsat de regele epirot la Tarent, și au părăsit orașul. Pe fondul acestor tensiuni interne, consulul L. Papirius Cursor a început, în anul 272 Chr., campania decisivă împotriva Tarentului. Orașul a fost pus sub asediu, dar opoziții păcii au solicitat ajutorul flotei cartagineze pentru a preveni capitularea în fața trupelor romane⁶². În această situație, soluția crizei se afla la îndemâna lui Milon care se fortificase cu garnizoana epirotă pe citadelă. Probabil, strategul a negociat cu romanii, care, sub presiunea flotei punice, au fost receptivi la condițiile avansate de epirot. Acesta a predat Tarentul lui Papirius Cursor, primind în schimb garanții, pentru el și trupa sa, că vor putea părăsi orașul nevătămați⁶³.

Celelalte centre hellene de pe coasta sudică a Italiei, după capitularea Tarentului, s-au grăbit să-și modifice atitudinea față de Roma în speranța menținerii identității politice măcar în forme autonome. Cu prudență, se poate presupune că au reușit să-și îndeplinească obiectivul. Undeva la scurt timp după ce Tarentul și-a reglat raporturile cu Republica, Lokroi a emis monede cu sintagma *pístis (fides)* și cu imaginea zeiței Roma încoronată de Nike, sugerând, în opiniile lui A. Piganiol și P. Lévêque, statutul special pe care orașul l-a primit, în ciuda participării sale la coaliția organizată de Pyrrhos⁶⁴. Metapont, a primit, de

⁶¹ Zonaras 8.6.

⁶² Zonaras 8.6.11-12; Cassius Dio 11.43.1; Orosius 4.3.1-2; Mommsen, *IR I*, 241; E. Ciaceri, *Storia della Magna Grecia III*, Roma 1932, 84; De Sanctis, *SdR II*, 398; Homo, *Italie primitive 257-258*; Piganiol, *Conquête romaine* 212 au acceptat intervenția cartagineză, în vreme ce Niese, *op. cit.* 1896, 504, Beloch, *GG IV.2*, 277 și K. Meister, *Historische Kritik bei Polybios*, Wiesbaden 1975, 135 au negat incidentul.

⁶³ Cf. Titus Livius *per.* 15; Zonaras 8.6; Eutropius 3.3.1; *Fasti triumphales*, an 272.

⁶⁴ Piganiol, *Conquête romaine* 212; Lévêque, *Pyrrhos* 547; vezi și Lomas, *Western Greeks* 52.

asemenea, potrivit analizei lui J. Beloch, un tratat în termeni moderați, databil în scurtul interval 273-272 a.Chr.⁶⁵.

Perioada de 5 ani scursă după ce Pyrrhos a evacuat Italia a fost esențială pentru instalarea controlului roman în Italia sudică și fixarea noilor forme în care orașele grecești au supraviețuit din punct de vedere politic. În 270 a.Chr. mai exista un singur centru hellen unde domina o situație ambiguă iar prezența Romei nu reușise să se impună. Rhegion primise, în 280 a.Chr., când Pyrrhos sosise la Tarent, o garnizoană campaniană căreia Roma i-a încredințat misiunea de a păzi orașul împotriva aliaților italici ai regelui și de a preveni orice tentativă de atragere a sa în coaliția tarentină⁶⁶.

Incidentele care s-au petrecut după instalarea trupei sunt prezentate deformat în tradiția literară. La Dionysios, Diodor, Appian și Cassius Dio, după victoria lui Pyrrhos la Herakleia, garnizoana campaniană a masacrat populația și a preluat orașul pe cont propriu. Motivul acestui act macabru ar fi fost intenția rhegienilor de a încredința cetatea lui Pyrrhos, descoperită într-o scrisoare interceptată de Vibellius, comandantul trupei campaniene⁶⁷. O astfel de atitudine din partea cetățenilor de la Rhegion este imposibil de negat cu fermitate și probabil că J. Beloch, cercetând raporturile Romei cu centrele hellene în timpul expediției lui Pyrrhos, a reușit să corecteze datele tradiției literare într-o formă acceptabilă. În opinia savantului german, trupa lui Vibellius a devastat orașul și a ucis o parte din locuitori la ordinul senatului roman, pentru a preveni dezertarea sa în tabăra lui Pyrrhos, după ce regele a înfrânt legiunile romane în bătălia de la Herakleia⁶⁸. Acțiunea garnizoanei pare să fi fost coordonată de C. Fabricius Luscinus, căci Dionysios din Halikarnassos mărturisește că a găsit, printre sursele sale, și o altă variantă, conform căreia acest personaj a trimis scrisoarea care semnală intenția trădătoare a rhegienilor⁶⁹. Pentru a reduce culpabilitatea acestuia, analistul i-a atribuit o acțiune punitivă la Rhegion în 278 a.Chr., când își exercita al doilea mandat consular, soldată cu exterminarea corpului expediționar campanian și instalarea unei alte trupei, de bună-credință⁷⁰.

⁶⁵ Beloch, *GG* IV.1, 642, n.1; idem, *RG* 464; cf. Wuilleumier, *Tarente* 137; De Sanctis, *SdR* II, 400.

⁶⁶ Polybios 1.7.6; Titus Livius *per.* 12; Diodor 22.1.2.

⁶⁷ Dionysios 20.4.3-7; Diodor 22.1.2; Cassius Dio 9.40.7-10; Appian, *Samn.* 9.1; considerată reală de către Beloch, *GG* IV.2, 474-485, Ciaceri, *op. cit.* 1932, 51, De Sanctis, *SdR* II, 375, F. Cäsolla, *I gruppi politici romani nel III secolo A.C.*, Roma 1968, 172-173.

⁶⁸ Beloch, *Pyrrhus* 284 sq., idem, *GG* IV.2, 474-485 (ipoteză acceptată de W. Judeich, *König Pyrrhos römische Politik*, *Klio* 20 (1926) 6, N. Cross, *Epirus. A Study in Greek Constitutional Development*, Cambridge 1932, 72, 76, n.2, Lévêque, *Pyrrhos* 330, 419-420, D. Kienast, *Pyrrhos*, *RE* XXIV, 138, Frank, *Pyrrhus* 645, Hamburger, *op. cit.* 1927, 99-100, D. Musti, *La spinta verso il Sud: espansione romana e rapporti internazionali*, A. Momigliano, A. Schiavone (ed.), *Storia di Roma I – Roma in Italia*, Torino 1988, 540-542; Scullard, *Roman World* 121).

⁶⁹ Dionysios 20.4.3-7; cf. Cäsolla, *Gruppi politici* 176, Lévêque, *Pyrrhos* 420; Musti, *op. cit.* 1988, 540 a acceptat episodul.

⁷⁰ Dionysios 20.5.4; Appian, *Samn.* 9.3.

În realitate, Roma a colaborat tacit cu soldații săi de la Rhegion, până când trupa a lezat interesele romane în câteva acțiuni efectuate, pe cont propriu, în sudul Italiei. Un atac fulgerător al campanienilor cantonați la Rhegion a distrus Kaulonia⁷¹, posibil prin 277 a.Chr., iar peste un an incidentul s-a repetat în cazul Krotonei⁷², care era deja aliată a Republicii.

Pentru prestigiul Romei în lumea greacă și credința aliaților în capacitatea sa de a-i proteja, în noile condiții, aventura campaniană la Rhegion trebuia să se încheie⁷³. Cetatea a fost luată cu asalt în 270 a.Chr. și, în pofida unei rezistențe disperate, a fost cucerită de legiunile romane. După recuperarea Rhegionului, supraviețuitorii trupei au fost executați în forul de la Roma iar orașul a fost încredințat vechilor cetățeni care au supraviețuit atacului campanian și celor aproape 10 ani de restriște⁷⁴. Prin acest act, remarcă Polybios întreaga semnificație a momentului, încrederea aliaților în puterea Romei a fost recâștigată⁷⁵.

În literatura de specialitate, este acceptat, în general, faptul că statutul cetăților hellene, în raport cu puterea dominantă din Italia, a fost unul privilegiat, dacă ar fi să-l analizăm în comparație cu metodele politice aplicate în alte zone sau în cazul altor comunități⁷⁶. Pe de altă parte, suntem nevoiți să recunoaștem însă că datele pe care le avem sunt deplorabile, și, în cele mai multe cazuri, vizează situația coloniilor grecești din Italia în perioada posteroară cuceririi.

Atunci când dispunem totuși de informații directe asupra tratatelor încheiate între Roma și orașele hellene în prima jumătate a secolului III a.Chr., acestea par implauzibile și sunt invalidate de evidențe mai târzii. Tarentul a primit, dacă ar fi să acceptăm singura versiune literară disponibilă, regăsită la Zonaras,

⁷¹ Pausanias 6.3.12; Niese, *op. cit.* 1896, 501.

⁷² Zonaras 8.6.

⁷³ Ciaceri, *op. cit.* 1932, 88-89; Càsolla, *op. cit.* 1968, 175-176.

⁷⁴ Polybios 1.7.13; Zonaras 8.6; Titus Livius *per.* 15; Dionysios 20.16.1; *Fasti triumphales*, an 270.

⁷⁵ Polybios 1.7.12.; cf. E. Gruen, *The Hellenistic World and the Coming of Rome*, Berkley/Los Angeles 1984, 143, pentru impactul propagandistic al acțiunii.

⁷⁶ Musti, *op. cit.* 1988, 540; Scullard, *Roman World* 125; Lomas, *Western Greeks* 56-57; A. Woodhead, *The Greeks in the West*, Londra 1962, 105: „The Roman terms of surrender and alliance were generous, and under Roman rule the Greek cities enjoyed a security they never known”; Frank, *Roman Imperialism* 77-78; idem, *Pyrrhus* 653-654; Staveley, *Rome and Italy* 422: „The Greek cities, which like Rome, enjoyed a city-state form of government and which had long contained pro-Roman elements, received the most favourable treatment, and, irrespective of whether they played a large friendly or hostile role, were allied to Rome without loss of territory”; pentru hegemonia romană asupra lumii hellene, expresie a unei atitudini mederate în comparație cu războaiele de exterminare purtate împotriva barbarilor, în secolul II a.Chr., vezi E. Badian, *Rome Imperialism in the Late Republic*, Bristol 1968, 4, 7, 11: „Thus, a double standard of behaviour developed. In the East, a hegemonial policy was pursued in a cautious and, on the whole, fairly civilised way, at least without violence and open treachery and certainly (as long as it proved possible) without direct control and major wars. But against the barbarians, where publicity need not to be feared and where, incidentally, the gradual advancing of the frontier did not, on the whole, lead to any major new commitment at any one time, so that the whole process would not easily become obvious - there policy was openly brutal and aggressive, and triumph-hunting an accepted technique”.

după ocuparea sa în 272 a.Chr., un tratat foarte dur, prin care era obligat să predea flota, armele, să plătească despăgubiri și să-și distrugă fortificațiile⁷⁷. În timpul primului război punic însă, orașul apare printre cetățile maritime care au furnizat vase Romei⁷⁸, iar în decursul invaziei lui Hannibal a fost alături de legiunile romane cu trupe terestre⁷⁹. Aceste participări la operațiuni militare, alături de forțele Romei, par să infirme stipulațiile conservate la Zonaras și s-a afirmat deseori, în mod întemeiat, că orașul, deși a fost un oponent înverșunat al Romei și nu s-a predat benevol, la insistențele grupării proromane existente printre cetățenii săi, a fost adus în federația romană pe baza unei alianțe acceptabile⁸⁰. Acest act îi garantează probabil autonomia internă și dreptul de a emite în continuare monedă, așa cum arată piesele de argint bătute la Tarent după 272 a.Chr.⁸¹.

Deși au făcut parte din coaliția organizată sub egida lui Pyrrhos împotriva Romei, Lokroi și Krotona nu par să fi plătit un preț prea mare pentru această opțiune. Lokroi, așa cum am arătat mai sus, a emis monede de argint a căror simbolică denotă recunoștința comunității față de Roma iar existența unei grupări proromane la Krotona ne permite să bănuim că stipulațiile tratatului pe care cetatea l-a primit în 270 a.Chr. sau la scurt timp după această dată nu erau înrobitoare.

În termeni generali, hellenii din Italia au fost membrii privilegiați ai comunității italice, unde hegemonia Romei se exercita gradat, prin diverse instrumente juridice. Nici un polis hellen nu a devenit, în perioada pe care o analizăm, *civitas sine suffragio*, și nu rezultă, din sursele existente, confiscări de teritorii⁸². Aceste proceduri s-au aplicat pe scară largă în expansiunea Romei spre diverse porțiuni ale Italiei și în situații unde ostilitatea a fost mult mai puțin evidentă decât cea manifestată de hellenii de la Tarent⁸³. În cazul hellenilor, moderația pare să fi fost principiul după care s-au ordonat afacerile polisurilor din Italia. Cele mai multe analize moderne au explicat această atitudine, posibil corect,

⁷⁷ Zonaras 8.6; Titus Livius *per.* 15: *Victis Tarentinis pax et libertas data est*; Scullard, *Roman World* 125: situația hellenilor a fost privilegiată, cu excepția Tarentului care a cedat ostateci și a fost obligat să găzduiască o legiune pe acropolă; De Sanctis, *SdR* II, 398: Tarentul a semnat un tratat în termeni nefavorabili - a primit o trupă romană, a cedat ostateci, a renunțat la emisiunile monetare și s-a angajat să furnizeze vase marinei romane.

⁷⁸ Polybios 1.20.14; pentru evidențele participării orașelor hellene cu nave la alcătuirea flotelor romane, vezi J. Thiel, *A History of Roman Sea-Power before the Second Punic War*, Amsterdam 1954, 33-34.

⁷⁹ Titus Livius 24.13.1.

⁸⁰ Wuilleumier, *Tarente* 139; J. Heurgon, *The Rise of Rome to 264 B.C.*, Londra 1973, 216.

⁸¹ Wuilleumier, *Tarente* 139; Frank, *Roman Imperialism* 77-78.

⁸² Kyme a primit, după unele ipoteze, cetățenia fără drept de vot în jurul anului 338 a.Chr., dar să nu uităm că ea a fost cucerită în 421 a.Chr. de samniți și a încetat să mai fie o comunitate greacă propriu-zisă; Poseidonia a cedat o parte din terenul său pentru înființarea coloniei latine Paestum (273 a.Chr.), dar situația sa este similară cu cea de la Kyme: orașul a căzut în mâinile lucanilor pe la 410 a.Chr. și, în timp, și-a pierdut mare parte din trăsăturile culturale ale unei comunități hellene.

⁸³ E. g. anexarea aequilor, în 304 a.Chr. sau integrarea sabinilor în corpul civic roman *sine suffragio* (290 a.Chr.).

prin existența unui curent prohellen în mijlocul aristocrației romane, ai cărui adepți, atrași de mediul cultural grecesc net superior celui roman, au temperat eventualele măsuri punitiv⁸⁴.

Datorită acestui climat favorabil, hellenii din Italia și-au păstrat autonomia, dreptul la emisiuni monetare proprii și forțele militare, atestate de surse în operațiunile celui de-al doilea război punic. Ca măsură de precauție totuși, Liga Italiotă a dispărut juridic în jurul anului 270 a.Chr., pentru a elimina posibilitatea unor acțiuni comune ostile ale orașelor hellene aliate⁸⁵.

În schimbul acestui statut aparte, Roma a impus, prin clauzele tratatelor încheiate, ca centrele hellene să contribuie la operațiunile maritime desfășurate de flotele romane. Cetățile Neapolis, Velia, Lokroi și Tarent au participat la organizarea flotei care a transportat legiunile romane în Sicilia la începutul primului război punic⁸⁶, Poseidonia, Velia și Rhegion au pus la dispoziția Romei o escadră de 12 vase în 210 a.Chr.⁸⁷. Atestările continuă pentru războaiele purtate de romani în secolul II a.Chr., dar cele mai multe din tratatele încheiate în anii 280-270 a.Chr. între Roma și hellenii din Italia au fost revizuite în urma războiului hannibalic⁸⁸. După acest conflict, reorganizare juridică a Greciei Magna a modificat statutul unor comunități iar noile contribuții militare, prestate în veacul II a.Chr., nu mai reprezintă o consecință a înțelegerilor contractate cu 50 de ani înainte⁸⁹.

Bilanțul campaniei lui Pyrrhos în Italia și evaluarea evenimentelor care au urmat după ieșirea sa din scenă sunt relativ ușor de realizat. Tentativa acestuia de a modifica echilibrul de putere în centrul și sudul peninsulei, în defavoarea Romei, s-a ciocnit de încrâncenarea legiunilor romane și de refuzul acceptării oricărui aranjament care ar fi prejudiciat interesele Republicii. Dominarea extremității sudice a Italiei era vitală pentru Roma, dacă dorea să închidă poarta pe unde au pătruns în peninsulă, de-a lungul secolelor, condotieri precum Archidamos și

⁸⁴ Cf. Gruen, *op. cit.* 1984, 251: începând cu secolul IV a.Chr., personaje influente ale vieții publice romane poartă cognomene hellene (Q. Publilius Philo, *cos.* 327, 320, 315, P. Sempronius Sophus, *cos.* 304, Q. Marcius Philippus, *cos.* 281) iar L. Postumius Megellus, ambasador la Tarent, în 282 a.Chr., reușea să se exprime în limba greacă; cf. și Cornell, *Conquest of Italy* 418.

⁸⁵ Lomas, *Western Greeks* 56: nu avem motive să credem că Liga Italiotă a dispărut, pentru că, în sudul Italiei, Roma a lăsat să existe, după anul 270 a.Chr., ligile lucanilor și bruttiilor. Credem că această ipoteză nu poate fi susținută, întrucât Federația Bruttiană și Liga Lucaniană au fost menținute deoarece erau singurele autorități în măsură să impună respectarea clauzelor tratatelor încheiate cu Roma, datorită lipsei unor structuri urbane. Coloniile din Grecia Magna puteau reprezenta fiecare un partener de negocieri responsabil.

⁸⁶ Polybios 1.20.13-14.

⁸⁷ Titus Livius 26.39.

⁸⁸ Vezi o evidență completă a escadrelor echipate de aliații greci în secolele III-II a.Chr. la Thiel, *op. cit.* 1954, 33-34.

⁸⁹ Pentru participarea italoților la cel de-al doilea război punic și consecințele sale, vezi Lomas, *Western Greeks* 59 sq.

Alexandru Molossul sau personaje cu planuri ambițioase, cum au fost Agathokles și Pyrrhos. Vidul de putere creat în urma plecării epirotului a ușurat considerabil acest plan și, în 270 a.Chr., cucerirea Italiei a fost încheiată. Posibilitatea de a domina Italia se contura la Roma, probabil, încă de la sfârșitul secolului IV a.Chr. iar principiul exprimat de senat în fața lui Kineas, ambasadorul lui Pyrrhos, în două rânduri, de a nu negocia cu trupe străine pe teritoriul italic, devenise, la începutul veacului III a.Chr., o paradigmă a politicii externe romane.

La nivelul anului 264 a.Chr., care a pus capăt războaielor italiice, conform cifrelor lui G. de Sanctis⁹⁰, de la Ariminum până la strâmtoarea Messana, Roma controla un spațiu de 130.000 km². Din această arie, 25.000 km² reprezentau teritoriul roman, 12.000 km² aparțineau coloniilor latine, în timp ce aliații stăpâneau cea mai mare parte, însumând 93.000 km². Incontestabil, Federația Romană era o putere de prim rang în 264 a.Chr., comparabilă cu alte state din bazinul Mediteranei.

**THE LAST YEARS OF PRE-ROMAN ITALY. MILITARY OPERATIONS,
COLONIZATIONS, TRANSFERS OF POPULATION AND
NEW JURIDICAL STATUTES (278-264 B.C.)**

- Abstract -

The period between 278-264 B.C. was conclusive for the fate of the Italic Peninsula. During this period of time, Rome gathered its efforts in order to annihilate the allies of the king Pyrrhus and to counteract the potential cores of resistance. The Roman campaigns affected the most regions of Italy, from the southern part till the northern zone of the peninsula. Simultaneously with these operations, Rome imposed security measures to consolidate its domination. Roman or Latin colonies were established in the strategic locations of Italy, in order to keep under control the important routes or to supervise certain regions. Also, there were seizures of territories and transfer of population, performed as security regulations as well. At last, the alliances brought the communities from Italy into a gradual state of dependence towards Rome, thus, setting up a lasting network of treaties organized on the principle of *divide et impera*.

⁹⁰ De Sanctis, *SdR* II, 404.

CÂTEVA ȘTIRI DESPRE COSTACHE CONACHI CULESE DIN PRESA PRIMEI JUMĂTĂȚI A SECOLULUI AL XIX-LEA

Gabriela APOSTU

Genealogia și istoria familiei Conachi, centrată pe personalitatea scriitorului, omului politic, boierului Costache Conachi, este în general cunoscută și asta datorită, în special, unei veritabile monografii istorice, ce a văzut lumina tiparului relativ recent¹. Fundamentată pe un vast fond documentar inedit, lucrarea amintită creionează în chipul cel mai elocvent cu putință, pe de o parte, personajul principal ca dregător domnesc, proprietar de moșii, scriitor sau ctitor de biserici, pe de altă parte familia, membrii proeminenți, într-o sintagmă acum consacrată - „boierii conăchești”. În acest cadru generos, introducem câteva informații succinte relative la istoria acestei familii „curat moldovenească”² reperate în presa primei jumătăți a secolului al XIX-lea, fond documentar care nu este în general utilizat în cadrul monografiei menționate.

A. Informații despre Costache Conachi

I. Activitatea literară.

Într-un articol denumit sugestiv „*Izvoru cărților*”³ se trece în revistă activitatea literară românească - cărți de autor, traduceri, tipărite sau în manuscris, Costache Conachi se află menționat într-o companie selectă, alături de Petru Maior, Eufrosin Dimitrie Poteca, Alexandru V. Beldiman etc.

O gazetă apărută în cursul anului 1838 publica o informație, conform căreia logofătul Costache Conachi - „prin al cărui îndemn s-a tălmăcit «Henriada»⁴ și s-a tipărit în limba românească”, a oferit prin intermediul librăriei ieșeanului Alexie Emanoil un număr de exemplare din acest volum, spre a fi distribuite gratuit către „doritorii literaturii naționale”⁵. Știrea este preluată printr-o „*Corespondență din Moldova*” și în presa din provincia intracarpatică⁶. Altă sursă⁷ informează

¹ Paul Păltănea, *Neamul logofătului Costache Conachi*, București, 2001 (în continuare Păltănea, *Costache Conachi*).

² Costache Conachi, *Poesii. Alcătuiuri*, Iași, 1887, pp. 8-10 (Cap. *Schițe din viața și familia logofătului Conachi*).

³ „Bibliotecă Românească”, 1821, pp. 165-180.

⁴ Este vorba despre Voltaire, *La Henriade*, Genève, 1778.

⁵ „Romania”, I, 1838, p. 1082.

⁶ „Gazeta de Transilvania”, I, 1838 (Sem. II), p. 95, col. I.

⁷ „Albina Românească”, IX, 1838, p. 374.

despre faptul că Costache Conachi distribuie gratuit „exemplare din «Henriada» tradusă de Pogor⁸, ca unul ce a contribuit la tipărirea ei”.

Presa anului 1844⁹, în consacratele rubrici intitulate „*Bibliografie*” sau „*Bibliografie Românească*”, anunță apariția la tipografia Foi Sătești a romanului istoric „*Matilda*”¹⁰, în traducerea logofătului Costache Conachi.¹¹

În paralel cu activitatea literară, Costache Conachi a sprijinit anumite periodice, de exemplu *Albina Românească*¹², pentru a cărei susținere s-a abonat cu nu mai puțin de 10 exemplare, concomitent achiziționând tot atâtea volume din „*Tratatul de pace dela Adrianopol*” publicat de Institutul Albinei.

II. Activitatea dregătorească.

În perioada de timp a izbucnirii holerei, în anul 1830, Costache Conachi deținea deja funcția de vornic. Astfel, în cadrul măsurilor recomandate de către Divanul Împlinitoriu din Moldova, pentru împiedicarea extinderii bolii în Principat, acesta este însărcinat „să așeze pe linia Prutului și pe unde va afla mai cu îndemânare cordonuri cu apropiere unul de altul, întărind cu cea mai mare putere paza marginii”¹³.

Dacă inițial Costache Conachi refuzase demnitatea oferită de Divanul Obșteștii Adunări, de a face parte din comisia moldovenească de patru membrii pentru întocmirea proiectului Regulamentului Organic¹⁴, ulterior, un articol¹⁵ laconic care relatează despre întoarcerea de la București la Iași a boierilor moldoveni care au lucrat la elaborarea Regulamentului Organic¹⁶, îl notează între aceștia: vistiernicul Iordache Catargiu, vornicul Mihail Sturdza, aga Gheorghe Asachi, vistiernicul Constantin Cantacuzino și Costache Conachi. Ca rezultat al acestei situații, printr-un ofis emis către Divanul Moldovei, redat în presa vremii¹⁷, generalul Pavel Kiseleff¹⁸ anunță boierii care urmează a fi decorați pentru efortul depus în vederea întocmirii proiectului pentru reforma Principatelor Române, după

⁸ Este vorba despre vornicul Vasile Pogor, tatăl lui Vasile V. Pogor (1833-1906), om politic, publicist și poet român. Vezi în acest sens Vasile Panopol, *Vornicul Vasile Pogor, 1792-1857*, ed. M. Sorin Rădulescu, în *Arhiva Genealogică*, II (VII), 1995, 1-2, p. 263.

⁹ „Propășirea”, I, 1844, p. 296; „*Albina Românească*”, XVI, 1844, p. 312.

¹⁰ Este vorba despre Mme Cottin [Sophie Ristaud], *Mathilde, ou Mémoires tirés de l'histoire des croisades*, Paris, 1805.

¹¹ Pentru alte traduceri vezi N. A. Ursu, *Tragedia Oreste a lui Voltaire tradusă de C. Conachi*, în *Iașul Literar*, XI, 1960, 9, p. 86; C. Bușe, *Pe marginea unui manuscris al lui Costache Conachi*, în *RA*, X, 1967, 2, pp. 219-226; P. Păltănea, *Stăruința lui G. Bogdan-Duică pentru cunoașterea operei lui Costache Conachi*, în vol. *Bogdanii - O familie de cărturari*, Brașov, 1995, pp. 113-120.

¹² „*Albina Românească*”, II, 1830, p. 16.

¹³ *Ibidem*, II, 1830, p. 99, pp. 433-434.

¹⁴ *Ibidem*, I, 1829, pp. 41-42.

¹⁵ *Ibidem*, II, 1830, p. 109, 120.

¹⁶ Vezi I. Necula, *Costache Conachi - o mare conștiință patriotică*, în *Pagini Dunărene*, 22, 1981, pp. 191-195; P. Păltănea, *Contribuția lui Costache Conachi la redactarea regulamentului organic*, în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, XXXIV, 1997, pp. 39-60.

¹⁷ „*Curierul Rumânesc*”, III, 1831, p. 9.

¹⁸ D. Dvoichenko-Markov, *General Count Pavel D. Kisselev and the Organic Regulation in the Danubian Principalities*, în *Balkan Studies*, 31, 1990, 2, pp. 283-294.

cum urmează: Iordache Catargiu și Mihail Sturdza - decorați cu Ordinul Stanislav, clasa a II-a; Costache Conachi și Constantin Cantacuzino decorați cu ordinul Vladimir, clasa a III-a; Gheorghe Asachi decorat cu Ordinul Vladimir, clasa a IV-a. Posibil știrea acesta era ceva mai veche, anterior cu un an fiind consemnată¹⁹ fugitiv decorarea aceluiași personaje cu diferite ordine rusești.

În cadrul unor „*Înștiințări din lăuntru*”²⁰ sunt anunțate numirile făcute în „Divanul Împlinirilor” în anul 1831, ai cărui membrii erau: vistiernicul Gheorghe Catargiu, vornicul Mihail Sturdza și postelnicul Nicolae Canta. În același ofis vornicul Costache Conachi era numit mare logofăt, iar Teodor Balș, hatman al „gvardii pământene”.

Trei ani mai târziu, același general rus emite un ofis consemnat și de presă²¹, prin care confirmă ridicarea „în cinuri mai înalte” a nouă boieri moldoveni în fruntea cărora se află Costache Conachi, pentru „oserdnica slujbă”.

Cu prilejul demisiei și retragerii Mitropolitului Veniamin Costachi la mănăstirea Slatina, soldată cu „întristarea obștească”, o „cuvântare de adio” a fost rostită de logofătul Costache Conachi, în numele mulțimii. Știrea ce inserează și alte informații cu privire la cauzele demisei precum și cu manifestările populare de simpatie este primită printr-o „*Corespondență din Iași*”²².

III. Activitatea „moșierească”.

Foarte probabil o „valoare notarială” o are anunțul publicat într-un „monitor oficial”²³, în care se menționează faptul că logofătul Costache Conachi a împrumutat cu suma de 4000 de galbeni pe negustorul Ghimiș Camirliu, drept care „numitul negustor a pus amanet toate dughenile sale aflate la Iași”. În același sens trebuie interpretate și alte două știri, publicate în aceeași gazetă. În prima²⁴ este făcut public faptul că „Divanul apelativ al Țării de Sus a adeverit sinetul prin care logofătul Costache Conachi l-a împrumutat pe cneazul Dimitrie Cantacuzin cu 2500 de galbeni”, pentru care a primit amanet moșia Baia din ținutul Sucevei. În cea de-a doua²⁵, aceeași instituție confirmă împrumutul a 6000 de galbeni acordat de către Costache Conachi agăi Iancu Constantin, pentru care primul primise gaj moșia Scobălțanii din ținutul Iași. Un an mai târziu, prin intermediul unei „*Înștiințări*”²⁶ publice, Costache Conachi aduce la cunoștința datornicilor săi, printre care se numărau probabil și cei menționați mai sus, faptul că deși va lipsi fiind plecat „în climatele călduroase spre dobândirea sănătății pierdute”, aceștia să achite până în septembrie sumele împrumutate împreună cu dobânzile aferente

¹⁹ „Albina Românească”, II, 1830, p. 437.

²⁰ *Ibidem*, III, 1831, p. 205.

²¹ „Buletin. Foae Oficială”, II, 1834, p. 195; „Albina Românească”, V-VI, 1833-1834, nr. 32, p. 126-127.

²² „Gazeta de Transilvania”, V, 1842, p. 27.

²³ „Buletin. Foae Oficială”, XI, 1843, p. 449: No. 6096.

²⁴ *Ibidem*, XI, 1843, p. 270.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, XII, 1844, pp. 41-42.

conform termenilor înscrisi în zapise, în caz contrar „datoriile se vor împlini din averile lor, prin măsurile legiuite”.

Tot un „caracter oficial” o au și „Înștiințările” prin care se face public faptul că pe moșia Negrișoara din ținutul Sucevei, proprietate a lui Costache Conachi se află „iarbă bună de coasă și hrănitore, ca la 2000 de fălci și se vinde cu 20 și 25 lei falcea”²⁷ sau cea prin care Costache Conachi dezmințe zvonul conform căruia ar intenționa să achiziționeze moșiile Ijdileni, Zăganca și Mânjina, din ținutul Covurlui²⁸.

Câteva detalii relative la numele moșiilor, numărul locuitorilor, pogoanele de vie etc., deținute de Costache Conachi sunt prezentate cu prilejul publicării anunțului²⁹ conform căruia acestea vor fi date în arendă începând de la data de 23 aprilie 1849. Pe unele dintre acestea, cum este de exemplu moșia Puțanii, din ținutul Tecuci „se țin iarmaroace pe an și un târg săptămânal”³⁰.

Mai multe gazete³¹ tipăresc concomitent notițe cu privire la apele minerale din Moldova, prilej cu care sunt descrise izvoarele naturale de pe moșia lui Costache Conachi, pe malul râului Negrișoara, care au fost „cercetate de doctori”, aceștia găsiind apa „bună pentru vindecarea mai multor boli”. Anterior³², se anunțase descoperirea unui izvor de apă minerală pe o altă moșie a sa - Văiluța de lângă Iași.

Activitatea „avangardistă” a lui Costache Conachi în ceea ce privește organizarea moșiilor era dată drept exemplu și în provincia intracarpatică. Un articol³³ apărut într-un ziar din Transilvania relatează faptul că Costache Conachi „s-ar fi învoit cu baronul Bissing, mare proprietar și crescător de oi merinos de Silezia” ca acesta să îl susțină în crearea unor astfel de crescătorii și pe moșiile sale. Știrea se baza pe o informație reală, de vreme ce într-un alt articol³⁴ se scrie despre înființarea unei ferme model, ca urmare a colaborării menționate. Aceasta era organizată cu un număr mare de oi merinos, de care se îngrijeau păstori saxoni, și care începuseră să dea rezultate bune, dându-se drept exemplu în acest sens o stână de la Svoriște unde lâna merinos s-a vândut cu 1200 lei cântarul, „pe când cea de rând s-a vândut cu 400 lei”.

²⁷ „Buletin. Foae Oficială”, XI, 1843, p. 344.

²⁸ „Albina Românească”, X, 1839, pp. 220.

²⁹ „Buletin. Foae Oficială”, XVI, 1848, p. 172.

³⁰ *Ibidem*, XVI, 1848, p. 163.

³¹ „Albina Românească”, XVI, 1844, pp. 269-270; „Propășirea”, I, 1844, pp. 254-256; „Povățuitorul sănătăței și a economiei”, I, 1844, pp. 145-149.

³² „Albina Românească”, IX, 1838, p. 200.

³³ „Gazeta de Transilvania”, VII, 1844, p. 122.

³⁴ „Albina Românească”, XVI, 1844, pp. 101-102.

B. Informații despre alți membri ai familiei Conachi³⁵I. *Ecaterina-Catinca Conachi*, fiica lui Costache Conachi

Știri publicate în anul 1848 relatează despre nunta prințului Nicolae Vogoride cu Catinca, fiica logofătului Costache Conachi, ce a avut loc Țigănești. Nași au fost Safta Negri și Costache Conachi, iar conform obiceiului, concomitent s-au cununat și 20 de perechi de tineri țărani care au primit de la cel din urmă sfaturi, dar și câte 500 de lei³⁶. O a doua știre, datată trei ani mai târziu, odată cu trecerea în neființă a tatălui său, confirmă public faptul că fiica Ecaterina-Catinca își împuternicește soțul spre a „rămâne neîngăduit dispositor asupra toatei averi rămasă nouă”, iar „orice soțul meu va face și va iscăli atingător de averea noastră va fi bine primit și de cătră mine”³⁷.

II. *Maria-Marghioala Conachi*, sora vitregă a lui Costache Conachi

Dintre diversele tranzacții funciare în care a fost implicată Maria Conachi, una este consemnată de presa vremii, este vorba despre vânzarea a două imobile din Iași, Mahalaua Muntenimei, care fuseseră proprietatea soțului său, Nicolae Balș. Știrea menționează, pe lângă descrierea amănunțită a caselor și prețul fiecăreia, 1364, respectiv 450 de galbeni³⁸.

III. *Smaranda Conachi*, soția lui Costache Conachi

O singură informație s-a păstrat în presa vremii despre acest personaj, chiar necrologul: „*Despre moartea vornicesei Smaranda Conachi*”³⁹, în care se menționează faptul că se născuse Donici, căsătorindu-se cu aga Petrache Negrea, iar ulterior după decesul acestuia, cu vornicul Costache Conachi.

³⁵ Vezi P. Păltănea, *Note la o genealogie a familiei Conachi*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași, XXII, 1985, 2, pp. 639-640; Idem, *File de cronică. Familia Conachi*, în Magazin Istoric, XXVIII, 1994, pp. 48-50.

³⁶ „Albina Românească”, XVIII, 1846, p. 185; „Gazeta de Transilvania”, IX, 1846, p. 211; Păltănea, *Costache Conachi*, p. 320.

³⁷ „Buletin. Foae Oficială”, XVII, 1849, p. 71; Păltănea, *Costache Conachi*, p. 320.

³⁸ „Albina Românească”, IV, 1832, p. 160; Păltănea, *Costache Conachi*, p. 289 consemnează după aceeași sursă, pentru primul imobil, suma de 1814 galbeni.

³⁹ „Albina Românească”, III, 1831, p. 168.

Lista titlurilor gazetelor citate⁴⁰:

- „Albina Românească. Gazetă politico-literară”, Iași (1829-1849).
„Biblioteca Românească”, Buda (1821, 1829-1830, 1834).
„Buletin. Foae Oficială”, Iași (1833-1850).
„Curierul Rumânesc”, București (1829-1842).
„Gazeta de Transilvania”, Brașov (1838-1850).
„Povățuitorul sănătăței și a economiei”. Foai periodică pentru poporul românesc, Iași (1844-1845).
„Propășirea”. Foai științifică și literară, Iași (1844).
„Romania”, București (1838, număr de „probă”).

***SOME INFORMATION ABOUT COSTACHE CONACHI, CONVEYED
BY THE NEWSPAPERS FROM THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY***

- Abstract -

In this article we deal with some information about Costache Conachi and his family. We refer to some short notices about his activities in the fields of literature (mainly as a translator, but also as a donator), administration (his positions in the state hierarchy, his contributions to the public affairs), and as a land owner (taking care of his possessions in a modern way, giving money and expecting to be given back).

The information regarding his family concerns three characters: his daughter, *Ecaterina-Catinca* (her marriage and, after her father's death, empowering her husband to take care of the heritage), his step sister, *Maria-Marghioala* (some transactions with houses) and his wife, *Smaranda Conachi* (unfortunately, only one piece of information, regarding her death).

⁴⁰ Acestea sunt citate în limba română, folosind ortografia originală, așa cum apar și la Ioan Lupu, Nestor Camariano, Ovidiu Papadima, *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, vol. I, (1790-1850), partea I-II, București, 1966; *Ibidem*, partea a III-a, București, 1967; I. Lupu, Dan Berindei, N. Camariano, O. Papadima, *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, vol. II, (1851-1858), partea I-II, București, 1970; *Ibidem*, partea a III-a, București, 1972.

Fig. I. Costache Conachi (1777-1849)

Fig. II. Conacul lui Costache Conachi de la Țigănești, jud. Galați

L A
HENRIADE,
 E N
 DIX CHANTS.
 PAR M. DE VOLTAIRE,

A GENÈVE,
 —————
 M. DCC. LXXVIII,

MATHILDE,
 O U
 MÉMOIRES
 TIRÉS DE L'HISTOIRE DES CROISADES.
 PAR Mme. COTTIN.
 ~~~~~  
 TOME PREMIER.  
 ~~~~~

A PARIS,
 CHEZ GIGUET ET MICHAUD, IMPRIM.-LIBRAIRES;
 RUE DES BONS-ENFANTS, N°. 6,
 AN XIII. (1805).

Fig. III. Lucrări traduse sau a căror traducere și tipărire a fost încurajată de Costache Conachi

DASCĂLI GALĂȚENI ÎNTR-UN IZVOD INEDIT DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA¹

Eugen DRĂGOI

Viața bisericească într-o enorie este indispensabil legată de slujirea preotului și a dascălului, acesta din urmă fiind cunoscut și sub denumirea de cântăreț bisericesc. Dascălul, care „duce strana“, adică dă răspunsurile liturgice în cadrul sfintelor slujbe, avea, până la începutul secolului al XX-lea, și misiunea de a învăța pe copii să citească, după cărțile de slujbă, și a-i deprinde cu cântarea bisericească. Și în orașul Galați se cunosc astfel de slujitori ai stranei, care înfrumusețau slujbele cu glasul și cunoștințele lor muzicale, și își dovedeau utilitatea învățând carte pe copii și tineri în adevărate școli ținute fie în tinda bisericilor, fie în casele care aparțineau parohiilor.

Dacă numele preoților este consemnat în catagrafii ori statistici mai vechi, cel al dascălilor n-a făcut decât foarte rar obiectul unor evidențe bisericești. De aceea, când se găsește câte o listă veche de dascăli, fie ea și fragmentară, este importantă, întrucât întregeste cunoașterea vieții bisericești dintr-un anumit spațiu și o anumită perioadă.

Un astfel de document, în opinia noastră foarte important, este cel pe care l-am descoperit în arhiva Protopopiatului Galați, intitulat *Izvod de dascăli vechi și noi*, de fapt o valoroasă catagrafie a dascălilor din ținutul Covurlui, la mijlocul secolului al XIX-lea². După cunoștința noastră acest „izvod“ este cea mai veche catagrafie de dascăli covurluieni descoperită până acum. Valoarea sa documentar-istorică este dată pe de o parte de vechimea acestei catagrafii, iar pe de altă parte, de informațiile prețioase pe care le oferă cu privire la bisericile din ținut (denumirea parohiei, hramul bisericii) și la situația dascălilor (starea de sănătate a unora, filiația, fluctuația în serviciu, data decesului etc.).

Izvodul de dascăli a fost întocmit, credem, în ultima decadă a lunii august din anul 1858; afirmația se bazează pe însemnarea cea mai recentă din documentul

¹ Prezentul studiu reia, cu unele adăugiri, materialul cu același titlu, publicat în vol. omagial „Părintele prof. dr. Nicu Moldoveanu la 70 de ani“, Ed. Basilica, București, 2010, p. 398-421. Datorită lipsei de vigilență a redactorilor, volumul respectiv, dedicat remarcabilului meu profesor de muzică bisericească de la Facultatea de Teologie din București, a fost tipărit cu regretabile greșeli.

² *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 77/1858, f. 125-128.

respectiv, anume cea care apare în dreptul dascălului Ioan Ignat de la biserica Sf. Voievozi din Cudalbi „mort (la) 1858, aug(ust) 20”³.

În studiul de față ne vom opri atenția doar asupra dascălilor din târgul Galați înscriși în izvod, urmând să alcătuim un studiu amplu pentru ceilalți cântăreți de strană din ținutul Covurlui, care va fi publicat cu altă ocazie.

Documentul pe care-l analizăm înscrie 18 biserici în Galați, aflate în funcțiune în anul 1858: *Vovidenia, Sf. Spiridon, Mavromol, Sf. Ilie, Sf. Ioan Botezătorul, Cuv. Parascheva, Sf. Nicolae, Sf. Voievozi-Metoc, Sf. Gheorghe, Sf. Dimitrie, Precista, Sf. Voievozi Vechi, Sf. Trei Ierarhi, Sf. Apostoli, Sf. Haralambie, Nașterea Maicii Domnului, Buna Vestire și Sf. Împărați*. Șapte din aceste locașuri nu mai există astăzi. Pentru fiecare sunt înscriși dascălii care au slujit înainte de anul 1851, când s-a alcătuit o primă catagrafie⁴ precum și cei aflați în funcțiune în anul 1858.

Analizând datele înscrise, se constată mai multe aspecte pe care le subliniem succint în continuare: cei mai mulți din dascălii nominalizați sunt fii de preoți, fie din oraș, fie din mediul rural; pentru câțiva din aceștia se face mențiunea că au fost hirotoniți preoți, continuând tradiția clericală a familiilor din care proveneau. Alți dascăli, după o perioadă de funcționare în strana bisericii optează pentru diferite profesii sau meserii, care probabil le aduceau un venit mai substanțial, menit să le asigure viața de familie.

Parte din dascăli, la data întocmirii catagrafiei, se aflau în incapacitate de a mai servi strana, fie datorită vârstei, fie din cauza unor boli; alții au decedat între timp. Catagrafia mai consemnează și faptul că dascălii aflați în serviciu în anul 1858 „nu sunt cuprinși nici într-un fel de dare cu lăcuitorii”⁵.

Prezentăm, mai jos, cele înscrise în izvod pentru orașul Galați, adăugând unele succinte precizări și comentarii. Dascălii înscriși în coloanele din stânga se aflau în funcțiune înainte de 1851; cei din coloana din dreapta erau în slujbă la 1858.

³ *Ibidem*, f. 127v.

⁴ *Ibidem*, f. 126r: „Dascălii regularișiți la catagrafie 1851 din cari unii au murit, alții sunt bătrâni nevolnici”. Din nefericire n-am găsit această catagrafie în arhiva Protopopiatului Galați.

⁵ *Ibidem*, f. 126r.

La biserica Vovidenia

Vasile Zugravul, bătrân nevolnic	Adam, sin polk(ovnic) Tănasă Vangheli
Adam, sin polk(ovnic) Tănasă Vangheli	Costachi sin pr(eotului) Ștefan Paladi în locul lui Vasile Zugrav

Biserica Vovidenia a fost ctitorită în anul 1790 de banul Ioan Cârjă, pe locul alteia mai vechi, care se ruinase⁶.

Dascălul *Vasile Zugravul* este amintit la 1824-1825, când negustorul austriac Stere Petrovici făcea negustorie în Galați, în „Ulița de Sus a dascălului Vasile”⁷. Istoricul Paul Păltănea sugerează că dascălul Vasile era probabil unul din cei care învățau carte pe copii⁸.

Un document din 10 martie 1801 face referire la polcovnicul Tănase, când „Alexa, staroste de negustori este însărcinat de Pârcălăbie să cerceteze locul polcovnicului Tănase (subl. ns.)”⁹.

Preotul *Ștefan Paladi* (Palade) slujea la biserica Mănăstirii Mavromol, în anul 1844, când alcătuiește o „Însămnare de poporeni mănăstirii”¹⁰.

La biserica Vovidenia în anii 1827-1828 era dascăl *Ioan*, plătit cu 20 de lei „din hacul său”¹¹; în 1831-1832 dascălul *Tănasii* primea 54 de lei, „care îi plata hacului său... de la 1 nov. 1831, la 1 nov. 1832”¹². În 1832-1833 este amintit dascălul *Toader*¹³.

⁶ Despre biserica Vovidenia, vezi: Primăria comunei Galați, *Starea bisericilor comunale și a clerului lor în 1887*, Galați, 1887, p. 7; pr. C. Cronț, *Biserica „Vovidenia” Galați - monument istoric. Schiță monografică și bibliografică*, în GB nr. 1-2, 1974, p. 145-151; *Biserica „Vovidenia” Galați. Pagini de istorie, mărturii de credință*, (material redactat de Violeta Ionescu și pr. Octavian Pelin), Galați, 2002; arhim. Daniil Oltean, „Biserica Intrarea în Biserică a Maicii Domnului - Galați”, în *Domnitorii și ierarhii Țării Românești, ctitoriile și mormintele lor*, Ed. Cuvântul Vieții, București, 2009, p. 957-958; pr. Gabriel Ioan Pelin, prezbitera Tudorița Pelin, „Biserica Vovidenia”, în *Axis Libri*, ed. de Biblioteca V. A. Urechia, Galați, an. III, nr. 7, 2010, p. 28-29.

⁷ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați de la origini până la 1918*, 1, ed. a II-a, Ed. Partener, Galați, 2008, p. 285.

⁸ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, p. 391.

⁹ *Ibidem*, p. 156.

¹⁰ *Arhiva Protoieriei Galați*, dosar nr. 10/1844 (nenumerotat).

¹¹ *Serviciul Județean al Arhivelor Naționale - Galați* (în continuare se abreviază *SJAN Galați*), colecția Manuscrise, dosar nr. 31/1827-1860, f. 2.

¹² *Ibidem*. Credem că este una și aceeași persoană cu dascălul Tănase, menționat în anul 1844. Vezi *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 10/1844 (nenumerotat).

¹³ *SJAN Galați*, colecția manuscrise, dosar nr. 31/1827-1860, f. 2v. Probabil că este aceeași persoană cu dascălul *Teodor Vasăli*, amintit în 1844. Vezi *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 10/1844 (nenumerotat).

La biserica Sf. Spiridon

Hristea sin pr(eotului) Andrei	Hristea sin pr(eotului) Andrei
Ioan Neculai	Ioan Neculai

Biserica Sf. Spiridon a fost construită între 15 martie 1815-29 noiembrie 1817, fiind sfințită la 29 noiembrie 1817¹⁴. Anterior acesteia a funcționat alta cu același hram, pe un amplasament situat la vest de biserica nouă, fondată, probabil la începutul secolului al XVIII-lea sau poate mai înainte, care s-a năruit.

Cei doi dascăli amintiți în izvod nu se mai aflau în funcțiune în iulie 1863, când în strana bisericii Sf. Spiridon cântau dascălii *Vasile Dimitrașcu*, cu „pecetluit de recunoaștere“ din 1845 și *Costachi Grigoriu*, recunoscut în 1862¹⁵. Mai înainte a funcționat însă la biserica Sf. Spiridon un vestit dascăl, *Ștefanache Popovici* (1801-1889), în a cărui școală se învăța românește și grecește încă din 1832, după mărturia lui V. A. Urechia¹⁶, preluată de P. Păltănea¹⁷. Credem că la această școală se referă preotul I. C. Beldie care vorbește de o „școală catehetică în ogradă“ „de pe timpul lui Veniamin“¹⁸. Dascălul Ștefanache Popovici era ajutat în activitatea școlară de Ionică Nedu și Alecu Franga¹⁹, având, în 1839, după mărturia lui V. A. Urechia, 50 de elevi²⁰. Dintr-o publicație de la sfârșitul veacului al XIX-lea aflăm că dascălul Ștefanache Popovici avea rangul de căminar, deținea funcția de epitrop al bisericii Sf. Spiridon și a făcut casa cea mare lângă sfântul locaș (unde funcționa școala), cu banii bisericii²¹. Un document de arhivă inedit ne încredințează că școala dascălului de la biserica Sf. Spiridon a fost construită în

¹⁴ Primăria comunei Galați, *Starea bisericilor comunale...*, Galați, 1887, p. 11; Econ. I. C. Beldie, *Schițe istorice asupra județului Covurlui. Contribuțiuni*, Galați, 1925, p. 8 (cu data sfințirii greșită, 29 mai); (Pr. I. C. Beldie), „Bisericile și clerul din Galați“, în *Căminul*, an VII, nr. 3, Galați, 1931, p. 95. Biserica a început a se zidi la 15 martie 1815. Teodor Iordache (*Albumul Galaților, 1935-1936*, Galați, f.a., p. 24.) notează eronat (evident după pr. I. C. Beldie, vezi mai sus) ca dată a finalizării lucrărilor 29 mai 1817; Paul Păltănea, „Vechi locașuri de cult și viața bisericească în sudul Moldovei până în anul 1864“, în vol. *Monumente istorice și izvoare creștine*, Galați, 1987, p. 238-239; Idem, *Istoria orașului Galați...*, p. 243-244; arhim. Daniil Oltean, „Biserica Sfântul Spiridon - Galați“, în *Domnitorii și ierarhii...*, p. 963-964.

¹⁵ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, dosar nr. 163/1863, f. 2.

¹⁶ V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864...*, București, 1892-1901, IV, p. 346.

¹⁷ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, p. 408 (numele dascălului este înscris greșit Ștefanachi Spiridon, preluat astfel și de Adrian Portase, „Sfântul ierarh Spiridon, ocrotitorul copiilor nevoiași din Galați“, în ziarul „Lumina“, an V, nr. 290, 16 decembrie 2009, p. 16).

¹⁸ Econ. I. C. Beldie, *Schițe istorice...*, p. 8.

¹⁹ V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864...*, p. 346; Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, p. 408.

²⁰ V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864...*, II, p. 375, preluat de Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, p. 408.

²¹ Primăria comunei Galați, *Starea bisericilor...*, p. 11.

anul 1823 și a funcționat vreme de trei decenii, până în 1853²². Profesorul Gh. N. Munteanu scria, în 1909, că între dascălii gălățeni „însuflețiți de idei patriotice, harnici, cu multă trecere între poporenii mahalalelor... era vestit dascălul de la biserica Sf. Spiridon, *Ștefanache Popovici*, pe atunci tânăr; el învăța carte bisericească și luminează pe copiii din mahalaua sa, în chiliile acelei biserici, azi str. Plantelor”²³. *Ștefanache Popovici*, văduv, a decedat la 3 septembrie 1889. Între martorii decesului se află și fiul lui, funcționarul Sava Ștefănescu, în vârstă de 46 ani.²⁴ Potrivit unei mărturii, în școala dascălului de la biserica Sf. Spiridon a învățat și viitorul protoiereu al jud. Covurlui, Zaharia Rodocalat²⁵.

Preotul Andrei s-ar putea să fie *Andrei Neniță*, care slujea la biserica Sf. Ioan din Galați înainte de anul 1863²⁶.

La M(ănă)st(irea) Mavromol

Spiridon Popovici, bătrân,	Spiridon Popovici, bătrân
Ștefan Ciucă, mort 185 (? lipsă în text)	Iorgu Ionescu în locul lui Ștefan Ciucă, mort

Mănăstirea Mavromol, cu biserica *Adormirea Maicii Domnului*, a fost ctitorită de domnitorul Gheorghe Duca și terminată de fiul său, Constantin, în anul 1702. La 1858 încă mai avea statut de mănăstire; doi ani mai târziu este transformată în biserică de mir. Aici a funcționat, începând cu anul 1766, prima școală domnească din Galați, reînființată de mitropolitul Veniamin Costachi, în anul 1803²⁷.

²² *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 125/1860-1861, f. 80v-81r.

²³ Prof. Gh. N. Munteanu, „Galații în vremea lui Mihai Sturza, 1834-1849...”, în *Dunărea de Jos*, an. I, nr. 6, februarie 1909, p. 4.

²⁴ *SJAN Galați*, colecția registre Stare civilă comunală, Primăria Galați, morți, dosar nr. 585/1889, f. 68v. Act de deces nr. 1124/4 septembrie 1889. Credem că este aceeași persoană cu dascălul *Ștefan Papazul*, menționat la biserica Sf. Spiridon în iulie 1844. Vezi *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 10/1844 (nenumărat).

²⁵ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 125/1860-1861, f. 81r. Preotul Zaharia Rodocalat (1817-1871) a fost protoiereu de Covurlui între anii 1844-1860. Vezi Econ. stavr. Gh. Popescu, *Protopopia județului Covurlui. Dare de seamă despre afacerile bisericești*, București, 1906, p. 37-38.

²⁶ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 167/1863, f. 23.

²⁷ Despre mănăstire și școală vezi: Paul Păltănea, *Vechi locașuri de cult...*, p. 216-224; pr. Petru Copceac, pr. Eugen Drăgoi, *Biserica Mavromol din Galați*, Galați, 1987; Paul Păltănea, „Note despre averea Mănăstirii Mavromol”, în *La cumpăna dintre milenii*, Galați, 2000, p. 223-230; Corneliu Stoica, *Monumente religioase din municipiul Galați*, Ed. Alma, Galați, 2001, p. 35-42; arhim. Daniil Oltean, „Biserica Adormirea Maicii Domnului - Mavromol, Galați”, în *Domnitorii și ierarhii...*, p. 982-984; pr. Eugen Drăgoi, „Galați, Mavromol”, în *Enciclopedia ortodoxiei românești*, Ed. IBMO, București, 2009, p. 289.

Dascălul *Spiridon Popovici* (1799-1869) era fiul preotului iconom *Dimitrie Popovici* și avea decretul de numire din anul 1832²⁸. În tinerețea sa a ținut școală la biserica mănăstirii; aceasta avea, potrivit lui V. A. Urechia, în anul 1839, 30 de elevi care învățau românește și grecește²⁹. În 1866 este îndepărtat din strana bisericii Mavromol³⁰, anul următor, înlocuindu-l pe dascălul I. Gheorghiu de la biserica Sf. Gheorghe din Galați, unde cântă alături de dascălul Teodor Popovici³¹. Când îl îndepărtează, preotul Gh. Teodorescu, parohul bisericii Mavromol, motivează că Spiridon Popovici nu mai corespundea ca voce³². De fapt, comportamentul său irascibil și alte metehne au determinat scoaterea acestuia din serviciu³³. Dascălul Spiridon Popovici încetează din viață la 1 decembrie 1869, în vârstă de 70 de ani³⁴.

Dascălul *Ștefan Ciucă* se afla, în iulie 1844, în strana bisericii *Nașterea Maicii Domnului* din Vadul Ungurului (azi în Galați)³⁵. Trecerea sa la Mănăstirea Mavromol s-a petrecut înainte de anul 1851. Decesul acestuia trebuie plasat între anii 1851-1858, potrivit cataografiilor din acești ani de care am amintit mai sus.

În anul 1863 în strana bisericii Mavromol cânta dascălul *Ștefan Corcovă* „fără decret”³⁶.

La biserica Sf. Ilie

Dimitrie sin polk(ovnic) Costantin Popa, dat în breasla blănarilor	Ioan sin pr(eotului) Mihail
Ioan sinu preotul Mihail	Ioan sin pr(eotului) Iordachi Muscă în locul lui Dimitrie Popa

Biserica Sf. Ilie nu mai există astăzi în Galați. A fost construită în 1857, pe locul altei biserici mai vechi. Era situată pe str. Brăilei - Romulus³⁷, la întretăierea

²⁸ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, dosar nr. 163/1863, f. 2.

²⁹ V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864...*, II, p. 375; Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, p. 408.

³⁰ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 585/1866. De fapt, la acuzațiile ce i se aduc de către parohul bisericii, preotul Gheorghe Teodorescu, la sfârșitul anului 1865, dascălul Spiridon Popovici este destituit. *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 463/1865, nenumărat. Vezi și dosar nr. 585/1866, f. 1-10.

³¹ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 667/1867, f. 4.

³² *Idem*, dosar nr. 444/1865, f. 94-96. În locul acestuia sunt numiți cântărețul *Ioan Fitocu* la strana mare și *Constantin Popovici* la strana mică.

³³ Vezi dosarul complet al cauzei în *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 585/1866, f. 1-10.

³⁴ *Idem*, dosar nr. 866/1869, f. 60. Vezi Actul de deces nr. 531 din 3 decembrie 1869, în *SJAN Galați*, colecția registre Stare civilă comunală, Primăria Galați, morți, dosar nr. 129/1869, f. 28. Locuia în Cvartalul al doilea, str. Sf. Spiridon, „la casa cu nr. 9”. Martori la deces au fost bogasierul Hagi Dumitru Chebac, de 50 de ani, prieten cu mortul și nepotul celui decedat, comerciantul Ghiță Andone, de 37 de ani. *Ibidem*.

³⁵ Vezi *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 10/1844 (nenumărat).

³⁶ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 163/1863, f. 2.

³⁷ Gh. N. Munteanu-Bârlad, *op. cit.*, p. 66.

străzii Traian cu str. Brăilei, înspre Dunăre³⁸. În toamna anului 1952 biserica a fost distrusă de un incendiu³⁹; nemaiputând fi refăcută, a fost demolată de Episcopia Dunării de Jos în 1960⁴⁰.

Preotul Mihail poate fi *Mihail Rus*, care slujea, în vara anului 1844 la biserica Sf. Vineri din Galați⁴¹ sau, mai degrabă, *Grigorie Mihail* († 30 aprilie 1871), slujitor la biserica Sf. Ioan din Galați înainte de 1859⁴².

Preotul *Iordachi Muscă* poate fi un descendent al preotului *Mihalache Muscă*, slujitor, înainte de anul 1809 la biserica Sf. Arhangheli Mantu din Galați⁴³.

În iulie 1863 sunt înregistrați dascălii: *Ioan Popovici*, recunoscut la 1845 și *Matei Popovici*, fără decret⁴⁴. Dascălul Ioan Popovici era în funcțiune și în 1869⁴⁵.

Un dascăl, *Ioan Corceovă*, fiu al preotului *Teodor Corceovă* de la biserica Sf. Haralambie și Mina din târgul Bârladului, cânta în strana bisericii Sf. Ilie din Galați, în anul 1846⁴⁶.

La biserica Sf. Ioan Botezătorul

Mihail sin preotul Nacu,(cuvânt indescifrabil, n.n.) piste Dunăre și acolo preot	Pavel Rășcanul (lectură nesigură, n.n.)
Gheorghi Manoliu, mort 1856	Ștefan sin sachelar Ioan Roșca în locul lui Gheorghi Manoliu, mort

Biserica Sf. Ioan Botezătorul, ridicată în anul 1853 (pe str. Brăilei, în zona unde acum se află Agenția CFR), a fost distrusă de bombardamente în august 1944 și nu s-a mai refăcut⁴⁷.

În vara anului 1844 cântau în strana bisericii Sf. Ioan Botezătorul dascălii *Ioan Rodocalat* și *David, sin pr(eot) Hariton*⁴⁸.

³⁸ Paul Păltănea, *Referat* înregistrat în Cancelaria Episcopiei Dunării de Jos sub nr. 848 din 21 aprilie 1992, f. 1r.

³⁹ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 735/1949-1960, f. 9.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 17-20.

⁴¹ Vezi *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 10/1844 (nenumărat).

⁴² *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 1057/1871, f. 4r.

⁴³ Const. N. Tomescu, *Știri catagrafice din Biserica Moldovei în 1809*, în „Arhivele Basarabiei”, an III, nr. 3, iulie-septembrie 1931, p. 193.

⁴⁴ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 163/1863, f. 2.

⁴⁵ *Idem*, dosar nr. 876/1869, f. 5.

⁴⁶ *SJAN Galați*, fond Protoieria județului Covurlui, dosar nr. 3/1846, f. 31, 33.

⁴⁷ Despre biserică vezi: Primăria comunei Galați, *Starea bisericilor...*, p. 6; Econ. I. C. Beldie, *Schițe istorice...*, p. 10; Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, p. 244.

⁴⁸ Vezi *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 10/1844 (nenumărat). Dascălul David, născut în 1814, va fi hirotonit diacon la sfârșitul lunii august sau începutul lui septembrie 1846 de către episcopul Romanului, pentru biserica Sf. Ilie din Galați. Vezi *SJAN Galați*, fond Protoieria județului Covurlui, dosar nr. 3/1846, f. 24-26.

Preotul *Ioan Roșca* slujea, în 1844 la biserica Sf. Vineri din Galați⁴⁹.

În anul 1866 cântăreți ai bisericii Sf. Ioan erau *Ioan Dimitriu* și *Ioan Popoviciu*⁵⁰.

La biserica Precuvioasa Parascheva

Gheorghe sin dascălul Stavrică	Gheorghe Stavrică
Panaite Popovici, tremură nevolnic, lipsit de vedere	Fotachi Agaton în locul lui Panaite Popovici

Sunt cunoscute în Galați patru biserici cu acest hram. Cea aflată în funcțiune la 1858 fusese, cu doar doi ani în urmă, „prefăcută cu cărămidă de episcopul G. Neculciu cu capital de 28.000 lei vechi”⁵¹. Se afla în „Mahalaua Râpii” (cartierul Mazepa de astăzi)⁵². A fost distrusă de bombardamentele din august 1944, nemaifiind refăcută.

Credem că dascălul *Stavrică*, tatăl dascălului Gheorghe, este una și aceeași persoană cu dascălul *Stavru Neculai*, amintit în iulie 1844, în strana bisericii Cuv. Parascheva⁵³. *Panaite Popovici* era și el înscris, în 1844, ca dascăl la această biserică⁵⁴.

Fotachi Agafton, „dascăl bisericesc”, slujea și la 26 iunie 1866, când semnează ca martor I un act de deces, cu mențiunea că la acea dată, avea 30 de ani⁵⁵; este înscris dascăl al doilea al bisericii Cuv. Parascheva și în 1869, primul dascăl fiind *Damian Vasiliu*⁵⁶.

⁴⁹ *Ibidem*; *SJAN Galați*, fond Protoieria județului Covurlui, dosar nr. 3/1846, f. 27r.

⁵⁰ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 561/1866 (nenumrotat).

⁵¹ Primăria comunei Galați, *Starea bisericilor...*, p. 9.

⁵² Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, p. 243.

⁵³ Vezi *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 10/1844 (nenumrotat).

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *SJAN Galați*, colecția registre stare civilă comunală, Primăria Galați, morți, dosar nr. 17, 1866, f. 33. În acel an, primul dascăl al bisericii era *I. Tecuceanu*. Vezi *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond dosare generale, dosar nr. 561/1866.

⁵⁶ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 876/1869, f. 4. De fapt Vasile Damian, fost dascăl la biserica Sf. Împărați din Galați.

La biserica Sf. Nicolai

Gheorghe sin preot Nicolai Dodu, s-au făcut postelnicel	Nicolai Macarie
Nicolai sin dascălu Macarie	Ioan Bălănescu, în locul lui Gheorghe Dodu ci s-au (postelnicit, hârtia ruptă, n.n.)

Biserica Sf. Nicolae (str. Ion Creangă, nr. 13) a fost reconstruită în 1839-1845⁵⁷. Între anii 1878-1917 (cu unele întreruperi) a servit drept catedrală a Episcopiei Dunării de Jos.

Dascălu *Gheorghe Dodu*, fiul preotului Nicolai Dodu dobândise, așadar, înainte de anul 1858, rang de postelnicel, părăsind slujba de dascălu. Un fiu al dascălului Dodu, *Constantin*, cântăreț la biserica Sf. Gheorghe din Galați, înainte de 1858, a primit, de asemenea, rang de postelnicel⁵⁸; același rang îl dobândise alt fiu al lui Gheorghe Dodu, *Ioan*, dascălu la Mănăstirea Precista. Nu cunoaștem, deocamdată unde slujea preotul Nicolai Dodu, dar nu este exclus ca el să fi făcut parte din clerul bisericii Sf. Nicolae. Un preot, *Costandin Dodu* slujea, înainte de 1809, la biserica Sf. Ilie⁵⁹, iar preotul *Ioan Dodu* se număra, în iulie 1844, printre clericii bisericii Sf. Spiridon⁶⁰. Nu știm, deocamdată, în strana cărei biserici s-a aflat dascălu *Macarie*.

În iulie 1863 dascăli la Sf. Nicolae sunt înregistrați *Gheorghe Constantinidi* și *Grigorie Corcovă*, ambii fără decret de numire⁶¹.

La Sf. V(oi)vozi Mitoh M(ănăstirii) Neamțului

Manolachi sin pr(eotului) Ivan, dat în breasla dogarilor	Sava sin pr(eotului) Iorda (foaie ruptă) (în locul lui Manolak(i) Ivan?, foaie ruptă, n.n.)
Vangheli Teohari sin pr(eotului) Ivan, dat în breasla dogarilor	Mihail sin pr(eot) Iorda (foaie ruptă, n.n.), bărlibaș, în locul lui Vangel(i) (Teohari, foaie ruptă, n.n.)

Biserica Mănăstirii Sf. Arhangheli (azi Mănăstirea Sf. Arhangheli - Metoc, str. Egalității, nr. 6), inițial metoc al Mănăstirii Neamț, s-a construit între anii 1802-

⁵⁷ Despre biserica Sf. Nicolae vezi: Paul Păltănea, *Vechi locașuri de cult...*, p. 208-211; Corneliu Stoica, *op. cit.*, p. 63-72; † Casian, Episcopul Dunării de Jos, pr. Eugen Drăgoi, *Un patriarh ecumenic la Galați. Sfântul Atanasie Patelarie*, Galați, 2009, p. 133-138; arhim. Daniil Oltean, „Biserica Sf. Nicolae - Galați”, în *Domnitorii și ierarhii...*, p. 980-982.

⁵⁸ Vezi prezentul studiu, biserica Sf. Gheorghe.

⁵⁹ Const. N. Tomescu, *op. cit.*, p. 193.

⁶⁰ Vezi *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 10/1844 (nenumărat).

⁶¹ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, dosar nr. 163/1863, f. 2.

1805. În 1858 mai era încă așezământ monahal, anul următor fiind transformată în biserică de mir⁶².

Nu știm unde a slujit preotul Ivan. Un preot „*Iordachi, nevolnic*“ este menționat înainte de 1809, tatăl preotului Dimitrachi, slujitor la Mănăstirea Mavromol⁶³.

În 1863 erau dascăli *Alecu Lucănescu*, fără decret, și *Pavel Balmuș*, cu decret din acel an⁶⁴.

La biserica Sf. Gheorghe

Alixandru sin pr(eotului) Ștefan Ursachi	Alixandru sin pr(eotului) Ștefan Ursachi
Constantin sin dasc(ălului) Gheorghii Dodu, s-au postelnicit	Ioan sin polcov(nic) Hriste (loc rupt, n.n.) lău, în locul lui Kost(antin) Dodu

Biserica Sf. Gheorghe a fost construită în anul 1664, devenind prin vrerea ctitorului, Hagii Mihalachi, metoc al Sf. Mormânt de la Ierusalim. Era situată pe terasa din prelungirea străzii Domnească spre Dunăre, în spatele blocului P10⁶⁵. A fost demolată în octombrie 1962 de edilii comuniști⁶⁶.

În 1866 dascăli erau *Ioan Popa Gheorghiu* și *Teodor Popovici*⁶⁷. Protoiereul de Covurlui Ioan Severin cerea, la 13 iulie 1866, decretul cântărețului *Ioan Gheorghiu*, „ce ocupă acest post de mai mult timp“⁶⁸. După cum am amintit mai sus, dascălul *Gheorghii Dodu*, slujitor la biserica Sf. Nicolae, primind rangul de

⁶² Despre această mănăstire vezi: Paul Păltănea, *Vechi locașuri de cult...*, p. 239, 254; arhim. Daniil Oltean, *Mănăstirea „Sfinții Arhangheli“ - Metoc din Galați*, Galați, 2005; Idem, „Mănăstirea Sfinții Arhangheli - Metoc, Galați“, în *Domnitorii și ierarhii...*, p. 960-961; pr. Eugen Drăgoi, „Galați, Sfinții Arhangheli - Metoc“, în *Enciclopedia ortodoxiei românești*, Ed. IBMO, București, p. 289-290.

⁶³ Const. N. Tomescu, *op. cit.*, p. 193.

⁶⁴ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, dosar nr. 163/1863, f. 2.

⁶⁵ Paul Păltănea, *Referat* înregistrat în Cancelaria Episcopiei Dunării de Jos sub nr. 848 din 21 aprilie 1992, f. 1r.

⁶⁶ Despre biserică vezi: Paul Păltănea, *Vechi locașuri de cult...*, p. 214-216; Constantin Rezachevici, „Precizări privind mormântul hatmanului Mazepa“, în *Revista istorică*, tom. V, nr. 1-2, 1994, p. 161-167; Mihaela-Denisia Liușnea, „Un monument dispărut - Mănăstirea Sf. M. M. Gheorghe din Galați“, în *Mousaios*, VI, Buzău, 2001, p. 161-168; Idem, „Mănăstirea «Sfântul Mare Mucenic Gheorghe» din Galați - monument“, în *Teologie și educație la Dunărea de Jos*, fasc. 2, Galați, 2003, p. 280-286; Idem, „Pagini de istorie românească în documente de la Sfântul Munte Athos. Mănăstiri din Galați în izvoare athonite“, în *Tabor*, an II, nr. 4, iulie 2008, p. 104-110; ierom. Marcu-Marian Petcu, *Mănăstiri și schituri din Moldova astăzi dispărute (sec. XIV-XIX)*, Ed. Biblioteca Națională a României, București, 2010, p. 265-266.

⁶⁷ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 561/1866 (nenumerotat). În acest an se solicita eliberarea decretului de numire a cântărețului Ioan Gheorghiu. Cf. *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond dosare generale, dosar nr. 562/1866, f. 44.

⁶⁸ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 562/1866, f. 44.

postelnicel, părăsește strana bisericii, dar tradiția dascăliei în familie este dusă mai departe de fiul său, *Constantin*.

Preotul *Ștefan Ursachi* săvârșea, în 1837 un botez la biserica Precista, potrivit unei însemnări contemporane⁶⁹. În 1844 îl găsim între preoții bisericii Cuv. Parascheva din Galați⁷⁰.

La biserica Sf. Dimitrie

Simeon Sârbu, mort 1858	Todorachi sin pr(eot) Dimit(rie) Fluture în locul lui Simeon bătrân
Constantin Ștefan, mort 1856	Apostol sin Teodor în locul lui Const(antin) Ștefan

Biserica Sf. Dimitrie a fost ctitorită de voievodul Moldovei Vasile Lupu (1634-1653), înainte de anul 1641. A fost mănăstire de călugări, închinată de ctitor Mănăstirii Vatoped din Sfântul Munte Athos. Lăsată în părăsire s-a ruinat și în anul 1894 a fost demolată⁷¹.

Preotul *Dimitrie Fluture* slujea, în anul 1869 la biserica Sf. Împărați din Galați⁷². Mai avea un fiu, *Constandin*, cântăreț, în 1858 la strana Mănăstirii Precista⁷³.

La 1866 cântăreții erau *Ioan Balan* și *Toma Cănipă*⁷⁴.

Mănăstirea Precista⁷⁵

Alicsandru Barbu	Alicsandru Barbu
Ioan sin Gheorghii Dodu, s-au postelnicit	Constandin sin sachelar Dimitrie Fluture, în locul lui Ioan Dodu

Precista a fost mănăstire de călugări, cu biserică fortificată, situată în orașul Galați, pe malul fluviului Dunărea, zidită de negustorii brăileni Dia, Șerbu și de gălățeanul Constantin Teodor, pe locul unei biserici mai vechi și sfințită în

⁶⁹ *Psaltire*, Buda, 1802, f. 49r-51v (proprietatea noastră): „Știut să fie di când s-au născut fiica noastră Paraschiva la let 1837, iunie 29 și s-au botezat ... în Mănăstirea Precista, au cetit Sfântul Botez părintile Ștefan Ursachi“.

⁷⁰ Vezi *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 10/1844 (nenumărat).

⁷¹ Mai multe date la: Paul Păltănea, *Vechi locașuri de cult...*, p. 211-213; arhim. Daniil Oltean, „Repere ale istoriei vieții mănăstirești din Eparhia Dunării de Jos“, în *Credință, istorie și cultură la Dunărea de Jos*, Galați, 2005, p. 351-352; ierom. Marcu-Marian Petcu, *op. cit.*, p. 263-264.

⁷² Pr. Ludovic Cosma, *Istoricul bisericeii și parohiei „Sf. Împărați“ din Galați (1857-1927)*, Galați, 1927, p. 16.

⁷³ *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 77/1858, f. 126v.

⁷⁴ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 561/1866, nenumărat.

⁷⁵ *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 77/1858, f. 126v.

septembrie 1647, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*. A fost închinată de la întemeiere Mănăstirii Vatoped din Muntele Athos. Avariata în mai multe rânduri, de fiecare dată s-a refăcut. Din 1860 devine biserică de mir. Biserica a fost transformată de autoritățile comuniste în muzeu de istorie și artă feudală în anul 1970, situație în care s-a aflat până în 1990, după care redevine biserică parohială⁷⁶.

Despre dascălul *Ioan Dodu* vezi mai sus biserica Sf. Gheorghe. *Constandin*, fiul preotului Dimitrie Fluture, era frate cu dascălul *Todorache* de la biserica Sf. Dimitrie⁷⁷.

În 1862 cântăreț I la Precista era *Gheorghe Ghimpulescu*, după cum ne încredințează o însemnare autografă a acestuia⁷⁸. În septembrie 1866 protoiereul de Covurlui solicita decretele pentru cântăreții *Gheorghie Ghimpul* și *Gheorghie Adrian*, de la biserica Precista, „fiind de mai mult timp în asemenea calitate”⁷⁹.

Sf. Voievozi Vechi

Nicolai Mihail	Nicolai Mihail
Constantin sin pr(eot) Bogoslov	Constantin Bogoslov

Numită și Sf. Arhangheli - Mantu, biserica Sf. Voievozi Vechi a cărei dată de întemeiere nu se cunoaște, se crede a fi cea mai veche biserică din Galați. Locașul unde în 1858 cântau dascălii menționați mai sus, fusese ridicat în 1827. Pe temeliiile acestei biserici, care în 1862 se afla în ruină, s-a zidit o nouă biserică din cărămidă între anii 1864-1876⁸⁰. Se afla pe str. Grigore Ghica, nr. 3 (astăzi str. Vadul Scalelor, nr. 2, pe lângă Școala Generală nr. 26, „Ion Creangă”). S-a prăbușit

⁷⁶ Despre această biserică vezi: Paul Păltănea, *Vechi locașuri de cult...*, p. 203-208; Cristian Dragoș Căldăraru, *Biserica fortificată Precista, monument de cultură românească*, Galați, 1989; Corneliu Stoica, *op. cit.*, p. 21-34; arhim. Daniil Oltean, „Biserica Adormirea Maicii Domnului - Mavromol, Galați”, în *Domnitorii și ierarhii...*, p. 946-947; pr. Eugen Drăgoi, „Galați, Precista”, în *Enciclopedia ortodoxiei românești*, Ed. IBMO, București, p. 289.

⁷⁷ *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 77/1858, f. 126r.

⁷⁸ Constantin Cioroiu, Aurel Mocanu, *Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877*, Constanța, 1978, p. 91-92. Gheorghe Ghimpu deținea funcția de cântăreț și în 1867, împreună cu Gh. Andriencescu. Vezi *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond dosare generale, dosar nr. 667/1867, f. 5.

⁷⁹ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 562/1866, f. 45.

⁸⁰ Primăria comunei Galați, *Starea bisericilor...*, p. 10; Econ. I. C. Beldie, *Schițe istorice...*, p. 12; Gh. N. Munteanu-Bârlad, *op. cit.*, p. 66.

la cutremurul din 1940 și n-a mai fost refăcută. În toamna anului 1963 a fost demolată⁸¹.

Nicolai Mihail este, credem, același cu dascălul *Nicolae* care se afla în strana bisericii încă din anul 1827; locuia într-o casă construită pe locul bisericii, pentru care plătea un „embatic“ de 25 de lei pe an⁸². Se pare că era o persoană de mare încredere, deoarece în anul 1849 este însărcinat cu epitropia bisericii. Protoiereul ținutului Covurlui, Zaharia Rodocalat, nota în condica bisericii Sf. Voievozi Vechi că a „rânduit cu priveghere(a) a toate veniturile și cheltuielile bisăricii Sf. V(oi)e(v(oz)i) Vechi pi dumnea(lui) dascal *Nicolai Mihail*, precum s-au încunoștiințat și pe Preasfințitul stăpân prin raport cu nr. 394, luna lui noemvrie acest următor an 1849“⁸³.

Nu știm, deocamdată, la ce biserică a slujit preotul Bogoslov.

În anul 1866 singurul cântăreț în strana bisericii Sf. Voievozi Vechi era *Moise Iacovachi*⁸⁴.

Grație unei condici inedite a bisericii⁸⁵ cu înscrisuri din anul 1827, aflăm și numele altor dascăli din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, în anul 1830 biserica a plătit 450 de lei reprezentând „hacul dascălului *Toadir*“⁸⁶, iar în anul următor 465 de lei aceluiași dascăl⁸⁷.

Între anii 1834-1866 în strana bisericii Sf. Voievozi Vechi s-a aflat următorii dascăli: „*pisaltul Mihalachi Popovici*“ (între 1834-1840)⁸⁸, psaltul *Ivanciu Răducălat* (1841)⁸⁹, dascălul *Grigori Cornea* (1842, 1850, 1851)⁹⁰, psaltul *Moisă Popovici* (1843-1848, 1859)⁹¹, dascălul *Moscu Iacovachi* (1850, 1851, 1854-1858, 1860 - după 1866)⁹², dascălul *Ioan Iordachi* (1851-1853)⁹³, *Costachi Bogoslov*, dascăl II (1851, 1853-1861)⁹⁴, dascălii *Neculai* (1851)⁹⁵, *Manoil* (1853)⁹⁶, *Gheorghii* (1852-1853)⁹⁷, *Zugravul Constantin* (1856)⁹⁸.

⁸¹ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, p. 244; pr. Eugen Drăgoi, *Contribuții la istoria bisericii Sf. Voievozi Vechi (zisă Mantu) din Galați*, în „Buletinul Fundației Urechia“, anul 8, nr. II, serie nouă, noiembrie 2010, p. 92-105.

⁸² *SJAN Galați*, colecția Manuscrise, dosar nr. 1/1827-1872, f. 1. În anul 1834 biserica a primit 50 de lei „di la Minachi Grecu, zăt dascălul Neculai, pentru o dughiană ci o ari pi locul Sfântilor Voivozi Vechi, adică pi doi ani de zile, di la veleatul 1832, aprilie 23 și până la leat 1834, aprilie 23, câte 25 (lei) pi an“. *Idem*, f. 6r.

⁸³ *SJAN Galați*, colecția Manuscrise, dosar nr. 1/1827-1872, f. 19v-20r.

⁸⁴ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 561/1866. Dascălul Moise era în funcțiune și în 1869. *Idem*, dosar nr. 876/1869, f. 5.

⁸⁵ *SJAN Galați*, colecția Manuscrise, dosar nr. 1/1827-1872.

⁸⁶ *Idem*, f. 11v.

⁸⁷ *Idem*, f. 12v.

⁸⁸ *Idem*, f. 13-17.

⁸⁹ *Idem*, f. 17v. Despre dascălul Răducălat vezi și *SJAN Galați*, fond Protoieria jud. Covurlui, dosar nr. 13/1844.

⁹⁰ *Idem*, f. 18r, 20r, 25r.

⁹¹ *Idem*, f. 18v, 19r, 20r, 35r.

⁹² *Idem*, f. 20r, 25r, 29-32, 36r, 37r.

⁹³ *Idem*, f. 25-27.

⁹⁴ *Idem*, f. 25-37.

Sf. Trei Ierarhi

Manolachi Michiriu, mort 1854	Constantin Margină
Constantin Margină	Ioan Buruiană, în locul lui Michiriu, mort

Biserica a fost construită mai întâi din paiantă, la 1823 pe locul alteia mai vechi, arsă în 1821, în vremea Eteriei grecești⁹⁹. Împrejurul acestei biserici de la 1823 s-a ridicat biserica actuală din cărămidă, terminată și sfințită la 1886¹⁰⁰.

Constantin Margină este, fie fiul preotului *Ioan (sau Jordan) Margine*, slujitor în 1846 la biserica Sf. Gheorghe, după cum ne încredințează o mărturie de căsătorie¹⁰¹, fie mai degrabă al preotului *P. Margină*, care a slujit la biserica Sf. Trei Ierarhi până la decesul său, în 1864¹⁰². Era în strana acestei biserici și în anul 1867, împreună cu *Ioan Margină*, probabil fratele său¹⁰³.

Ioan Buruiană, născut pe la 1830¹⁰⁴, în vara anului 1866 era „dascăl bisericesc” la biserica Buna Vestire din Galați, locuind pe strada bisericii¹⁰⁵. Este înscris în lista slujitorilor de la Buna Vestire și în anul următor¹⁰⁶.

În 1844 la biserica Sf. Trei Ierarhi erau înscriși dascălii: „*Anton Gaiu văduv, fciior Popovici*”¹⁰⁷.

Sf. Apostoli

Vasile Dimitrașcu	Vasile Dimitrașcu
Iani Sava	Iani Sava

⁹⁵ *Idem*, f. 25r.

⁹⁶ *Idem*, f. 27r.

⁹⁷ *Idem*, f. 25r, 27r.

⁹⁸ *Idem*, f. 31r; vezi și pr. Eugen Drăgoi, *Contribuții la istoria bisericii Sf. Voievozi Vechi...*, în *rev. cit.*, p. 105.

⁹⁹ Primăria comunei Galați, *Starea bisericilor...*, p. 14.

¹⁰⁰ *Ibidem*; econ. I. C. Beldie, *Schițe istorice...*, p. 13 (vechea biserică a rămas în interiorul celei noi până la 1886, când a fost dărâmată); (Pr. I. C. Beldie), „Bisericile și clerul...”, în *Căminul*, an VII, nr. 3, Galați, 1931, p. 95.

¹⁰¹ *SJAN Galați*, fond Protopopia orașului Galați, dosar nr. 4/1846, f. 4.

¹⁰² *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 168/1864, nenumărat.

¹⁰³ *Idem*, dosar nr. 667/1867, f. 6.

¹⁰⁴ Într-un act de deces din iunie 1866, unde semna ca martor, se menționează că avea vârsta de 30 ani. Vezi *SJAN Galați*, colecția registre Stare civilă comunală, Primăria Galați, morți, dosar nr. 17, 1866, f. 34.

¹⁰⁵ *SJAN Galați*, colecția registre Stare civilă comunală, Primăria Galați, morți, dosar nr. 17, 1866, f. 34.

¹⁰⁶ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 667/1867.

¹⁰⁷ *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 10/1844 (nenumărat).

Biserica Sfinții Apostoli, situată în valea orașului, este construită în anii 1847-1848¹⁰⁸.

Dintr-un act de deces din 1866 al Ecaterinei, fiica preotului David, aflăm că dascălul *Vasiliu Dumitrașcu* avea 46 de ani (așadar era născut în 1820 sau 1821), locuia în Cvtartalul I din Galați, semnând în chirilică¹⁰⁹.

În anul 1866 cântăreți erau *Gheorghie Grecu* și *Dimitrie Constantinescu*¹¹⁰. Aceeași cântăreți asigurau strana și în anul 1869¹¹¹.

Sf. Haralambie

Oancea sin sachelar Cons(tantin) Lungu, hirotonisit preot	Gheorghie Burghilea
Gheorghie sin preot Costan Burghilea	Ioan sin das(călu) Ioan (?) Vasile sin pr(eot) Const(antin) Vasiliu, în locul hiroton(itului în) preot Oancea, eclisiarh

Construcția bisericii cu hramul Sf. Haralambie, situată în str. Movablei, a început la 1 mai 1848 și s-a încheiat și sfințit în decembrie același an, „prin stăruința pioșilor creștini Jecu Dimitrie și Arsenie Teodor”¹¹², dar mai ales a comisului Iordachi Lalopolu¹¹³.

Preotul *Constantin Lungu* este amintit la 28 decembrie 1853 când fiul său, diaconul *Ioan*, de la biserica Sf. Haralambie s-a înțeles cu ieroarhimandritul Grigorie Vatopedini, egumenul Mănăstirii Precista din Galați, să slujească la această mănăstire¹¹⁴. Credem că preotul Constantin slujea la biserica Sf. Haralambie.

Nu știm unde slujeau preoții Costan Burghilea și Constantin Vasiliu.

La 1866 dascăli erau *Gh. Stanciu* și *Ianachi Huzum*¹¹⁵, iar în 1869 *Nicolae Poalelungi*¹¹⁶.

¹⁰⁸ *Idem*, dosar nr. 1183/1872, f. 16v; Primăria comunei Galați, *Starea bisericilor...*, p. 15; Econ. I. C. Beldie, *Schițe istorice...*, p. 10; Gh. N. Munteanu-Bârlad, *op. cit.*, p. 62.

¹⁰⁹ *SJAN Galați*, colecția registre Stare civilă comunală, Primăria Galați, morți, dosar nr. 14, 1866, f. 164, 174.

¹¹⁰ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 561/1866; dosar nr. 562/1866, f. 24.

¹¹¹ *Idem*, dosar nr. 876/1869, f. 4.

¹¹² Primăria comunei Galați, *Starea bisericilor...*, p. 12; (Pr. I. C. Beldie), *Bisericile și clerul...*, p. 95.

¹¹³ *Dunărea*, II, 1848, p. 184; *Idem*, III, 1849, p. 44; pr. Eugen Drăgoi, *Primii preoți ai bisericii Sfântul Haralambie*, în „Weekend Magazin”, supliment al cotidianului *Viața liberă*, Galați, 16-17 octombrie 2010, p. 11.

¹¹⁴ *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 412/1852-1854, f. 231.

¹¹⁵ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 561/1866. În statistica din 1869 Enache Huzum nu mai apare. Cf. *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 876/1869, f. 4.

Nașterea Precistii, Vadu Ungurului

Dimitrie Tăbăcaru	Dimitrie Tăbăcaru
Constantin sin pr(eot) Gheorghi Roșca	Constantin sin pr(eot) Gheorghi Roșca

Biserica Nașterea Maicii Domnului din Vadul Ungurului (astăzi înglobat în municipiul Galați) s-a ridicat în anul 1840. Ea nu mai există astăzi, pe locul unde a fost Sfântul Altar păstrându-se o cruce îngrădită, la nord-est de actualul locaș, căruia i s-a pus piatra de temelie la 8 august 1871 și s-a sfințit de episcopul Melchisedec Ștefănescu la 30 august 1875¹¹⁷.

Cântărețul *Dimitrie Tăbăcaru* se afla în strana acestei biserici înainte de luna iulie 1844, împreună cu alt dascăl, *Ștefan Ciucă*, transferat înainte de anul 1851 la Mănăstirea Mavromol¹¹⁸. Dascălul D. Tăbăcaru funcționa la biserica Nașterea Maicii Domnului și în iulie 1863, având decret de numire din 1845¹¹⁹, precum și în 1869¹²⁰. *Constantin Roșca* cânta și el în strana aceleiași biserici, în 1863, cu decretul de numire din 1851¹²¹.

Preotul *Gheorghe Roșca* era slujitor la biserica din Vadul Ungurului în 1844, împreună cu preotul Ioan Tăbăcarul¹²².

Bunavestire

Petru sin pr(eot) Ioniță Meriuță	Petru sin pr(eot) Ioniță Meriuță
Ioan sin iconom Ioan Preda	Ioan sin iconom Ioan Preda

Biserica Buna Vestire, situată pe str. Română, s-a construit între anii 1857-1859¹²³.

Petru, fiul preotului Ioniță Meriuță și *Ioan*, fiul iconomului Ioan Preda, au fost primii cântăreți ai bisericii Buna Vestire. Nu cunoaștem la ce biserică a slujit preotul Ioniță Meriuță. Este posibil să fie aceeași persoană cu preotul *Ioan*

¹¹⁶ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 918/1870, f. 2.

¹¹⁷ Primăria comunei Galați, *Starea bisericilor...*, p. 17; Econ. I. C. Beldie, *Schițe istorice...*, p. 9; (Pr. I. C. Beldie), *Bisericile și clerul...*, p. 95; Teodor Iordache, *op. cit.*, p. 24.

¹¹⁸ *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 10/1844 (nenumărat).

¹¹⁹ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, dosar nr. 163/1863, f. 2.

¹²⁰ *Idem*, dosar nr. 876/1869, f. 6.

¹²¹ *Idem*, dosar nr. 163/1863, f. 2.

¹²² *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 10/1844 (nenumărat).

¹²³ Pr. Eugen Drăgoi, „Biserica Buna Vestire din Galați. 150 de ani de la zidire“, în *Călăuză ortodoxă*, an XX, nr. 245, aprilie 2009, p. 26-28.

Mereuță, slujitor la biserica Sf. Voievozi din satul Băneasa, care în ianuarie 1847 semna o mărturie de căsătorie¹²⁴. La 25 februarie 1855, când i se elibera o carte de duhovnicie de către episcopul Meletie al Hușilor, îl întâlnim la biserica Sf. Voievozi din Gănești, jud. Covurlui¹²⁵, unde slujea și la 28 ianuarie 1865¹²⁶. Un preot, *Gheorghe Mereuță* (†1871), a fost slujitor la biserica Sf. Arhangheli - Metoc din Galați (cca. 1861-1866)¹²⁷ și la biserica Sf. Haralambie (1866-1871)¹²⁸. Dintr-o „listă lămuritoare de preoți iregulari din Galați“ trimisă de Protoieria Covurlui la 9 aprilie 1861 Episcopiei Hușilor aflăm că preotul Georgie Mereuță de la biserica Sf. Voievozi Metoc „n-are învoirea episcopală pe această biserică, nici paucenie de preoție; el este hirotonisit la 1860 de fostul locotenent al Episcopiei Huși, Pre(a)sf(ințitul) Kalinic“¹²⁹.

Iconomul *Ioan Preda* era slujitor la biserica Vovidenia din Galați¹³⁰. În anul 1846, când semnează o mărturie de căsătorie, avea rangul de sachelar¹³¹.

În iulie 1863 dascăli la Buna Vestire erau *Ștefan Eftimescu*, având decretul din 1863 și *Iordachi Iliescu*, fără decret¹³².

Sf. Împărați și Buna Vestire

Eftimie sin pr(eot) Ioan Munteanu din Zmulți	Eftimie sin pr(eot) Ioan Munteanu din Zmulți
Ioan Patriche din Zmulți	Ioan Patriche din Zmulți

Biserica Sf. Împărați a fost construită după planul Catedralei din Bolgrad, pe cea mai înaltă parte a orașului (azi str. Revoluției nr. 48), între anii 1857-1863¹³³. Inițial a avut două hramuri: *Buna Vestire* și *Sfinții Împărați*, dar pentru că în același timp se zidea în oraș o altă biserică cu hramul *Buna Vestire*, s-a renunțat

¹²⁴ *SJAN Galați*, fond Protoieria orașului Galați, dosar nr. 4/1846, f. 7.

¹²⁵ *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 59/1855, f. 1.

¹²⁶ *Idem*, dosar nr. 5/1865, f. 2-3.

¹²⁷ Arhim. Daniil Oltean, *Mănăstirea „Sfinții Arhangheli“ - Metoc...*, p. 59.

¹²⁸ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond dosare generale, dosar nr. 615/1866; dosar nr. 1057/1871, f. 9, 24r.

¹²⁹ *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 122/1861, f. 4r.

¹³⁰ *Biserica „Vovidenia“ Galați. Pagini...*, p. 14.

¹³¹ *SJAN Galați*, fond Protopopia orașului Galați, dosar nr. 4/1846, f. 1. Pe o altă mărturie din același an se menționează că „săchelariul Ioan Preda“ slujea la biserica Vovidenia. *Idem*, f. 5.

¹³² *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, dosar nr. 163/1863, f. 2.

¹³³ *Idem*, fond Dosare generale, dosar nr. 1183/1872, f. 16v (biserica zidită în 1863); Gh. N. Munteanu-Bârlad, *op. cit.*, p. 64. Cf. și Primăria comunei Galați, *Starea bisericilor...*, p. 16, potrivit căreia biserica s-a construit „prin stăruința și cu contribuțiunile poporânilor“. Biserica s-a clădit în 1857 și s-a sfințit de-abia la 3 septembrie 1863. Cf. (Pr. I. C. Beldie), *Bisericile și clerul...*, p. 95; pr. Ludovic Cosma, *op. cit.*, p. 7-11.

la acest hram, rămânând numai cu patronajul Sfinților Împărați Constantin și Elena¹³⁴.

Preotul *Ioan Munteanu* de la biserica Sf. Gheorghe din Smulți, jud. Galați era un slujitor foarte apreciat în parohie¹³⁵. Avea și un alt fiu, Grigorie, dascăl în Smulți¹³⁶.

Doi dintre dascălii de la biserica Sf. Împărați, *Vasile Damian* și *Ștefan Cealâcu* s-au remarcat prin darurile și activitatea lor. Potrivit preotului Ludovic Cosma, vrednic slujitor la biserica Sf. Împărați (între anii 1907-1947), *Vasile Damian* a fost cântăreț la această biserică între anii 1860-1870; de aici s-a transferat la biserica Sf. Vineri. „El ținuse școală în curtea bisericii și era finul lui Soare Ion (ctitor al bisericii, n.n.); cânta și citea frumos“¹³⁷. Școala dascălului Damian se afla în curtea bisericii, într-o casă de paiantă, cu 4 camere, construită, între anii 1850-1855, ale cărei încăperi „au servit de paraclis și ca școală începătoare sub conducerea dascălului Damian... și care urmasa unui dascăl mai bătrân“¹³⁸. Între elevii dascălului Damian de la școala din curtea bisericii Sf. Împărați, s-a aflat și *Ștefan Cealâcu*, cântăreț în strana bisericii Sf. Împărați aproape patru decenii (1886-1925). Acesta „era un interpret și cititor atât de inteligent și expresiv al textelor sfinte, pe care le cunoștea pe dinafară, încât uimea pe toți cei care-l ascultau; știa și grecește“¹³⁹.

În iulie 1863 dascăli erau *Damian Vasiliu*, având decretul din 1862 și *Alecu Lucănescu*, fără decret¹⁴⁰. Dascălul Damian Vasiliu se afla, în anul 1870, cum am amintit deja, în strana bisericii Sf. Vineri (Cuv. Parascheva) din Galați¹⁴¹.

Informațiile cuprinse în acest inedit *Izvod de dascăli vechi și noi* din municipiul Galați completează în chip fericit paleta cunoștințelor noastre despre cântăreții bisericești, unii dintre ei dascăli de școli de la mijlocul veacului al XIX-lea, constituindu-se într-un prețios document care nu va putea lipsi de acum înainte din nici o prezentare monografică despre bisericile din Galați.

¹³⁴ *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 1/1858, f. 29; pr. Eugen Drăgoi, „Document inedit despre biserica Bunavestire din Galați“, în *Călăuză ortodoxă*, an IV, nr. 60, aprilie 1993, p. 8.

¹³⁵ Pr. Ion I. Bejan-Moscu, „Doi preoți“, în *Căminul*, an XI, Galați, nr. 1, ianuarie 1935, p. 23-27; pr. Eugen Drăgoi, „Preoți de altădată“, în *Călăuză ortodoxă*, nr. 219-220, februarie-martie, 2007, p. 24-25.

¹³⁶ *Arhiva Protopopiatului Galați*, dosar nr. 77/1858, f. 127v.

¹³⁷ Pr. Ludovic Cosma, *op.cit.*, p. 16. Soare Ion a fost ctitor al bisericii Sf. Împărați.

¹³⁸ Pr. Ludovic Cosma, *op.cit.*, p. 27.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 16.

¹⁴⁰ *Arhiva Arhiepiscopiei Dunării de Jos*, fond Dosare generale, dosar nr. 163/1863, f. 2.

¹⁴¹ Pr. Ludovic Cosma, *op. cit.*, p. 16.

GLOSAR

bogasier =	vânzător de stofe, de pânzeturi
breaslă =	meserie, profesie
clironom =	moștenitor
dugheană =	prăvălie mică, sărăcăcioasă
embatic =	arendă, închiriere
hac =	leafă, simbrie, salariu
nevolnic =	neputincios
polkovnic (polcovnic) =	colonel
postelnicel =	titlu dat unui boier sau slujbaș aflat sub comanda postelnicului
sachelar =	rang bisericesc acordat preoților de mir
sin =	fiu
veleat =	an
zăt =	ginere

***PARISH CLERKS FROM GALAȚI, IN AN UNPUBLISHED DOCUMENT,
FROM THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY***

- Abstract -

The unpublished document under study is a *Record of Parish Clerks*, a register of the church singers from Covurlui county, elaborated in 1858. To the best of our knowledge, this „record” is the oldest register of parish clerks from Covurlui county discovered so far. The documentary and historical value of the document preserved in the Archives of the Archpriest of Galați (file no. 77/1858, f. 125-128) is given both by the age of the document and by the precious information it conveys regarding the local churches (names of the parishes, patrons of the churches) and the lives of the parish clerks (the physical condition of some, their genealogy, the fluctuations in their positions, date of death etc). Some of the church singers mentioned in the records served as teachers in the schools held by the churches from Galați, at the middle of the 19th century.

The author realizes a comparative analysis of the information conveyed by the document, restraining his investigation only to the 18 churches from the town of Galați.

The information comprised in this unpublished *Record of Old and New Parish Clerks* from the town of Galați substantially adds to our knowledge regarding the church singers from the middle of the 19th century. This valuable document can't be ignored by any future monography regarding the churches from Galați.

TIMP LIBER ȘI MONDENITATE ÎN GALAȚII SFÂRȘITULUI DE SECOL XIX ȘI ÎNCEPUTULUI DE SECOL XX

Elena-Ingrid BAHAMAT

Orice om are, pe lângă activitatea necesară asigurării existenței, o anumită perioadă de timp destinată relaxării, distracției. Modalitățile în care se fructifică aceasta diferă în funcție de: zonă geografică, de epocă, de categorie socială, de nivel și de stil de viață. Implicit, educația este un factor determinant în acest context. A urmări cum își petreceau timpul liber gălățenii de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea înseamnă să pătrundem în atmosfera universului citadin respectiv, să înțelegem unde se delimitează spațiul public de cel privat, în acest context temporar, cum se întrepătrund ele cu ele însele, dar și cu principiile și tendințele modei și ale vieții mondene.

Cercetarea științifică ne-a convins că, pe baza surselor documentare existente pentru tema noastră, putem urmări cu ochii minții locuitorii orașului Galați de atunci în timpul lor liber, fără a face o distincție pe categorii sociale strict definite. Apare ca fiind mai interesantă abordarea tematică care permite călătoria în timpul respectiv, în spațiu deschis sau închis, în anotimpuri diverse, în acea atmosferă charmantă de care vorbeau contemporanii. Atât pentru cei cu venituri modeste, cât și pentru cei mai înstăriți existau variante accesibile pentru petrecerea timpului liber.

Dar care era timpul liber al oamenilor epocii? La modul general, vorbim de după-amiezele și serile zilelor din timpul săptămânii de lucru, zilele de duminică, precum și cele ale sărbătorilor legale și religioase (Crăciun, Paște). Timpul liber se putea petrece individual sau cu familia, prietenii, cunoscuții. Preferințele variau de la un individ la altul, de la un mediu social la altul, în funcție de educație și bineînțeles de posibilitățile materiale. Și categoric erau influențate și de anotimp.

Pentru sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, strada, în accepția sa generală, parcurile (iarna, patinoarele), localurile de divertisment (cofetăriile, cafenelele, berăriile, birturile, restaurantele, grădinile de vară), sunt tot atâtea spații-repere definitorii pentru ceea ce însemna parte componentă a divertismentului cu caracter de accesibilitate generală.

Spectacolele de circ, cele de varietăți, ori cele dramatico-lirice, seratele culturale aveau un public larg, dar și unul selectiv.

Așa cum selectivă era și antrenarea anumitor gălățeni în activitatea unor cluburi, cercuri, societăți. Acestea se constituiau pe criterii variate, permițând unor oameni cu aceleași interese materiale, profesionale, politice, culturale, ori caritabile să socializeze, să-și petreacă parte a timpului liber împreună. Era o variantă modernă de relaționare interumană care substituia rolul salonului particular, ca loc de sociabilitate.

Și am făcut un pas important spre acea latură selectivă de petrecere a timpului liber constituită din evenimente - reper ale existenței cotidiene a protipendadei locale, definitorii pentru ceea ce se cheamă viața mondenă.

Practic, se poate spune că viața mondenă, mondenitatea este parte componentă a timpului liber, specifică elitei unei anume societăți. Ea capătă conotații speciale în funcție de epocă și zonă, fiind în strânsă corelație cu moda.

Existau, în epoca analizată, variante de petrecere a timpului liber practicate, la modul general, de toți locuitorii. Atunci când ele aveau însă ca protagoniști reprezentanții elitei sociale, căpătau valențe mondene. Locul unde se întâmplau, comportamentul persoanelor implicate, ținuta acestora, costurile impuse erau reperi existențiale la care se raporta marea majoritate, ilustrative pentru un stil de viață costisitor, luxos, exclusivist, *la modă*. Când vorbim de mondenitate, trebuie să interpretăm moda ca pe „obicei, deprindere colectivă, specifică la un moment dat unui mediu social” acceptate și promovate de elita socială. Au existat și în acest univers citadin de *la belle époque* provinciale maniere de petrecere a timpului liber cu grad de accesibilitate generală, care, atunci când erau practicate de protipendadă deveneau mondenitate, așa cum au existat și acele evenimente propriu-zis mondene.

Maniera de petrecere a timpului liber este elocventă și pentru starea de spirit a unei comunități.

Barometrul cel mai precis pentru pulsul timpului liber al gălățenilor de altădată este presa vremii. În ea se reflectă fidel unde, cum și când locuitorii acestui oraș își petreceau această parte a vieții zilnice. De asemenea, amintirile contemporanilor pot certifica sau infirma comentariile jurnalistice, așa cum, e drept că într-o măsură mai rigidă, oficială, pot depune mărturie în acest sens documentele arhivistice. Celor trei segmente informaționale menționate le adăugăm și pe al patrulea, deosebit de prețios: fotografiile de epocă ce immortalizează cu precizie detalii semnificative ale realității. Un astfel de parteneriat informațional ne va face călătoria în timp propusă, mai plăcută și mai elocventă.

În orice anotimp și pentru toți gălățenii, plimbările pe străzile și în parcurile orașului erau cele mai dese și puțin costisitoare variante de petrecere a timpului liber. Strada prin excelență emblematică pentru promenada gălățeană, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, era Strada Domnească. Iată cum era ilustrat acest fapt, pentru începutul secolului al XX-lea,

de către un contemporan: „Toate plimbările, atât pe jos cât și în trăsurile se fac pe această elegantă stradă... Nicăieri ca aici nu defilează atâtea chipuri majestuoase - atâția ochi scânteietori pe sub pălăriile cu borduri mari-aruncând săgeți voluptuoase - atâtea piepturi sculptate, eșind în relief de sub corsajele măestrite. În orice zi, dar mai ales sărbătoarea după amiază, trotuarele sunt pline cu publicul ales-care se duce și vine de la grădina publică, admirată mai mult în treacăt sau de la distanță. Copii drăgălași purtați în cărucioare cochete de bone tinere și alții mai mari jucându-se cu cercul și cu mingea încrucișează cu trecătorii fără sfială. Trăsuri luxoase și automobile zgomotoase, călăreți robuști și amazoane fermecătoare defilează comod prin fața pietonilor atenți.”¹

O persoană străină de oraș putea înțelege cum se trăia aici la cumpăna celor două secole, observând spectacolul oferit de această stradă, la intervale de timp diferite, în zile de lucru ori de sărbătoare. Pentru protipendada locală, prezența pe Strada Domnească, la ore fixe, în ținute vestimentare corespunzătoare fiecărui moment al zilei, era o normă nescrisă a conduitei citadine, absenteismul reprezentând pentru cunoscuți un semn clar al indispoziției fizice sau sociale ale unui membru al elitei gălățene. Era ceea ce putem considera o mondenitate.

Români sau străini respectau aceleași reguli nescrise impuse de eticheta unei civilizații cosmopolite, solidară în principii și restricții sociale, aflată la limita dintre tradiție și modernitate.

Gheorghe Jurgea Negrilești își amintește cum, copil fiind, avea un adevărat ritual al plimbării împreună cu bunicul său (consul al Rusiei la Galați și reprezentant al țării sale în cadrul Comisiei Europene a Dunării la începutul secolului al XX-lea), în *Grădina Publică*, unde se întâlneau și cu alți membri ai Comisiei Europene a Dunării.²

La doar câțiva ani distanță, pe Ethel Greening Pantazzi (de origine canadiană) o impresiona eleganța afișată duminică după amiază pe Strada Domnească (inundată de parfumul teilor, în special în lunile mai și iunie), faptul că trăsurile erau angajate cu o zi înainte pentru tradiționala plimbare către Grădina Publică și înapoi la terasele *Suré* sau *Carol* (cu mesele înșirate pe trotuar, blocând trecerea)³, unde trecătorii puteau poposi la o șuetă acompaniată fie de băuturi răcoritoare, cafea sau dulciuri, fie de înspumate halbe cu bere.

Este interesant faptul că obiceiurile tihnite ale acestui timp liber provincial apar, gălățenilor ocazionali, ca o tradiție a firescului citadin.

¹ Gheorghe Christescu, *Farmecul Dunării și Galații*, Galați, 1909, pp.108-109.

² Gheorghe Jurgea Negrilești, *Troica amintirilor. Sub patru regi*, ediția a II-a, Cartea Românească, București, 2007, p.27.

³ Ethel Greening Pantazzi, *Roumania in light and shadow*, ediția a II-a, Londra, 1922, pp.79-80.

Emblematică erau și parcurile gălățene, „toate bine îngrijite și frumos decorate, cu ronduri și brazde de flori mirositoare,”⁴ în epocă. Gălățeni din toate zonele orașului veneau să se bucure de o oază de verdeață în *Scuarul Regal*, în *Parcul Municipal* (apreciat în anul 1913 ca un adevărat parc englezesc), sau în parcul din zona Portului, *Sfinții Apostoli*. Pe lângă acestea, cel mai important parc local era *Grădina Publică*-punct de reper important al plimbărilor locale. „Lacul cimentat are în stânga un pavilion rustic, sub care adeseori se întâlnesc îndrăgostiții, povestindu-și tainele amorului, în dreapta un mic golf, peste care este aruncat un podeț de mesteacăn necăjit, iar în mijloc o mică insulă plină de ierburi și ruine. Pe el se fac serbările venețiene mai adeseori din inițiativa și cu concursul damelor din elita gălățeană, în scopuri de binefacere.”⁵ În chioșcurile parcurilor muzica de fanfară (renumita Orchestră a *Regimentului 11 Siret* era preferata localnicilor) încânta auzul celor ce se plimbau agale pe alei.

Cu siguranță martore ale atmosferei descrise sunt de exemplu și fotografiile pe care, în anul 1897, gălățenii care ieșeau la plimbare pe Strada Domnească puteau să și le facă la un automat (de succes la expoziția universală de la Chicago), instalat vis-à-vis de Cofetăria *Centrală*. Această *aventură* dura 5 minute și costa 1 leu.⁶

Pe stradă sau în parcuri se puteau întâlni gălățeni de toate vârstele, provenind din diverse medii sociale. Era un spațiu comun al destinderii cotidiene, în care oamenii se întâlneau, se observau, comunicau mai mult sau mai puțin politicos, oficial sau amical, bârfeau, glumeau, se bucurau de aer, de plimbare. Această realitate putea dovedi gradul de provincialism (confundat uneori cu tradiționalismul), dar și tendințele de modernizare ale unui univers citadin cosmopolit.

„Galații sunt plini de consuli, de funcționari ai comisiunii dunărene, de ofițeri și de pe uscat și ...de pe apă. Popimea e și ea bine reprezentată. Dar lanțurile de aur de pe abdomenurile bancherilor, negustorilor - deja exportatori - de cereale! Magaziile cu țări și lăzile de portocale, câte...nasuri clasice și chipuri cerate, nu hrănesc în portul acesta exotic! Și toată mulțimea aceasta de birocrați, de funcționari, de marinari, de mâni deprinse cu zimțul aurului și netezimea bancnotelor se perindă în talazuri; și glasul cântăreților de la *Centrală* îmbie urechile mai... muzicale; și berăriile cu spumoasa ispită țintuiesc până târziu noaptea, trupurile de plumb ale consumatorilor, în larva vorbelor încurcate de limbi grele, în suspinele viorilor și în picuratul limpede al flautului.”⁷

⁴ Gheorghe Christescu, *op.cit.*, p.129.

⁵ *Ibidem*, p.115.

⁶ „Galații”, An XVI, Nr.4090, Galați, 30 ianuarie 1897, p.4.

⁷ „Pagini libere”, An I, Nr.8, Galați, 17 august 1908, p.119.

Seara, în fața Parcului, același autor afirma că „pe la mesele înșirate pe trotuarul îngust, gălățenii își primesc porția de aer și de răcoare.”⁸

Dincolo de limbajul malițios al autorului acestor însemnări (un contemporan al epocii) și de subiectivismul inerent, ele denotă o realitate urbană cu particularități distincte, valabile și pentru sfârșitul secolului anterior: aceea a unui oraș port la Dunăre, unde viața curge în ritmul propriu, cadențat firesc de influențele naționale și internaționale ale vremii.

Gălățenii ieșiți la plimbare erau atrași în anotimpurile calde să mai zăbovească pe terasele grădinilor de vară, ale berăriilor, ori ale bufetelor situate și în incinta parcurilor. Meniuri pentru buzunare mai mult sau mai puțin pline, muzica ce se auzea din incinta acestora și chiar spectacole de teatru sau varietăți, îmbiau trecătorii mai puțin grăbiți să se bucure de tihna serilor de vară în special, într-o atmosferă relaxantă. Terasse/grădini de vară, unde se putea asculta și muzică, sau se puteau urmări spectacole de varietăți, se deschideau pe la începutul lunii mai, sau uneori în preajma sărbătorilor pascale. Ele ofereau clienților posibilitatea ca, la o cafea sau la o halbă de bere, să comenteze noutățile locale, politice, să „pună țara la cale”, pornind deseori de la o știre de pe prima pagină a ziarelor.

Printre cele mai renumite astfel de localuri, menționăm: Grădina *Centrală* (care a funcționat, în timp, cu berărie, cafenea, cofetărie), pe Strada Domnească; Cofetăria *Universelle*, Cofetăria *Vladimir*, Cofetăria *Gologan*, Cofetăria *Carol*, Cafeneaua *Suré*, Restaurant-berăria *Dienst*, pe Strada Domnească; Grădina și teatrul *High-Life*, Berăria *Opler*, pe Strada Fraternității; Grădina *Peleş*, pe Strada Traian, Berăria *Azuga*, pe Strada Municipală; Grădina *Ploll* (grădină și berărie), pe Strada Căzărmi.

Boema orașului, ziariști, literați, artiști și simpatizanții lor se adunau la *Universelle* sau *Centrală*, constituind adevărate cenecluri ad-hoc.⁹

Micile cârciumioare, bodegi, birturi, localuri unde se putea asculta și muzică, din zona portuară, din zona piețelor, din mahalale, unde gălățenii locuitori ai zonelor respective își „înecau amarul” unei existențe marcată de grija zilei de mâine, emanau un pitoresc specific periferiei societății, a unui oraș-port danubian.

Răsfoind ziarele vremii, constatăm valabilitatea permanentă a zicalei „reclama-i sufletul comerțului”. De la periferie până spre centru, de la cârciumioare pitorești până la restaurante selecte, își semnalau existența ofertele comerciale, prin reclame incitante, ilustrative pentru spiritul mercantil al epocii. Să urmărim, spre exemplu, care erau punctele de atracție în acest sens, spre sfârșitul secolului al XIX-lea .

⁸ *Ibidem*.

⁹ George Munteanu, *Presa, Politica și Comerțul Gălățean*, Partea I, Tipografia Basarabia, Galați, 1937, p.13.

Pe Strada Domnească, vis-à-vis de *Grădina Publică*, exista un local al lui Gheorghe Drachiotti, care servea zilnic, conform reclamei „pui fripți, mâncări reci, pârjoale, mititei, vinuri vechi și noi, bere în sticle.”¹⁰ Consumatorii puteau juca și popice.

Să vedem acum, pe unde se mai putea poposi, venind pe Strada Domnească, dinspre *Grădina Publică*.

În Parcul *Municipal*, la bufetul la care erau aceleași prețuri ca la Cofetăria *Universelle* și cânta fanfara militară tot sezonul, doritorii se puteau răcori cu bere *Luther, Pilsner, Bavaria*.¹¹

Cine alegea Cafeneaua *Centrală* constata că era foarte bine aranjată, aici putându-se juca și biliard.¹² Apoi se puteau lua dulciuri pentru acasă, de la Cofetăria *Centrală* care comercializa: bombonerie, patiserie, petits fours și foursec, fructe glasate, marone glace, caramele, ciocolată fină (*Suchard*), bomboniere pentru cadouri, vin de Bordeaux, liqueruri, cognac, șampanie, romuri fine.¹³ Merită menționat și faptul că aici se putea comanda bufetul pentru ocazii speciale precum: botezuri, nunți, soarele, petreceri câmpenești. Reclama spunea că pentru prăjituri și cozonaci putea rivaliza cu cele mai repute magazine de acest gen, având și cadouri pentru onomastici.

La *Bierhalul Cofetăriei Central*, în serile când era muzică paharul cu bere costa 0,30 lei, iar în serile fără muzică costa 0,25 lei. Alături de acesta se puteau consuma mezeluri proaspete.¹⁴

Restaurantul *Bristol* închiriasse pe timpul verii localul spațios al grădinii și restaurantului *Central* și se amenaja după modelul celor bucureștene, beneficiind și de concursul orchestrei *Regimentului 11 Siret*.¹⁵

Undeva aproape, pe vis-à-vis de Banca Națională, la *Delphin*, se putea servi mâncare pregătită de o bucătăreasă din Viena, asezonată cu bere *Pilsner*, în acompaniamentul muzicii orchestrale.¹⁶

Și în alte zone ale orașului erau astfel de puncte de atracție, la prețuri adecvate diverselor categorii de clienți. Cine ajungea în Târgul Vechi, constata că *La Bucșa*, fostul local *Stamboliu* comercializa vinuri de Odobești, la prețuri modeste.

Într-o altă zonă a orașului, pe Strada Căzărmi, *Grădina Ploll* (proprietatea lui Ștefan Petrina, situată lângă fabrica de bere) avea un restaurant cu sortiment

¹⁰ „Liberalul Gălățean”, An III, Nr.99, Galați, 5 mai 1896, p.4.

¹¹ *Ibidem*, Nr.101, Galați, 8 mai 1896, p.3.

¹² „Voința Galaților”, An III, Nr.48, Galați, 29 aprilie 1898, p.4.

¹³ „Galații”, An XVII, Nr.4438(74), Galați, 3 aprilie 1898, p.4.

¹⁴ „Liberalul Gălățean”, An II, Nr.48, Galați, 2 martie 1895, p.3.

¹⁵ „Voința Galaților”, AN III, Nr.48, Galați, 29 aprilie 1898, p.4.

¹⁶ „Covurluiul”, An I, Nr.2, Galați, 20 noiembrie 1892, p.2.

variat de mezeluri proaspete, bere albă și neagră.¹⁷ La Grădina *Ploll* se jucau popice, exista bufet și un pavilion cu grătar. Se servea noua bere neagră dublă *Porter* (oferită și clienților altor grădini de vară, precum cea de pe Strada Traian, sau ai Berăriei *Splendid* din Piața Regală).

Presa vremii demonstrează, prin același tip de reclame, că începutul secolului al XX-lea a continuat tradiția frecventării grădinilor de vară, a acelorași tipuri de localuri, unele din ele perpetuându-și funcționarea și chiar prestigiul, în epoca următoare.

Să vedem unde și cu ce erau tentați atunci eventualii clienți.

În Grădina Publică, de exemplu, se putea servi la bufet: apă minerală, lapte bătut, patiserie rafinată, bere Luther.

Antreprenorul bufetului din Parcul *Municipal*, proprietarul Cofetăriei *Universelle* a determinat aflux serios de public: „Parcul este locul de întâlnire al întregului oraș. Consumațiunile escelente și Musica Regimentului atrag în fiecare seară atâta lume, încât între orele 7 și 10 seara cu greu poate găsi cineva loc la o masă.”¹⁸

În anul 1900 se deschidea eleganta Cofetăria *Carmen Silva*, cu produse fine, ce primea și comenzi pentru ocazii speciale, la prețuri moderate. Câțiva ani mai târziu, fostul maestru al cofetăriilor *Bella Vista* și *Carmen Silva* avea propria cofetărie, pe Strada Mare.¹⁹

Și lângă Teatrul *Apollo*, vis-à-vis de Parcul *Municipal*, era o berărie care îmbia trecătorii care ieșeau din parc și spectatorii, care ieșeau seara de la spectacol, să mai zăbovească la un schimb de impresii.

Cofetăria *Carol*, pe Strada Domnească, sub hotel *Bristol*, avea „local igienic, familiar, cu laborator propriu”.²⁰

Berăria *La Delphin* oferea abonamente lunare de 35 lei, abonamente cu cartelă pentru 30 de feluri de mâncare (7, 50 lei), gulaș (0,25 porția), bere Azuga și vinuri vechi.

În preajma Primului Război Mondial, astfel de puncte de atracție ale timpului liber continuă să fie căutate și apreciate de către gălățeni.

Exista și o berărie elvețiană, cu grădină expres pentru familie, pe Strada Artelor, colț cu Strada Mare, cu mici, bere Luther, băuturi speciale, lapte bătut. Grădina se deschidea de Paște, era frumos iluminată și avea muzică automată.²¹ Berăria *Francovich*, fostă *Peleş*, oferea clienților săi: bere Azuga, bere neagră, bere bavareză, vinuri fine, mezeluri reci și calde. De la Paște se putea asculta acolo și

¹⁷ „Galații”, An XVII, Nr.4438(74), Galați, 3 aprilie 1898, p.3.

¹⁸ „Voința Națională”, An III, Nr.52, Galați, 8 mai 1898, p.3.

¹⁹ „Galații”, An XXIII, Nr.6640, Galați, 4 ianuarie 1904, p.4.

²⁰ *Idem*, An XXVIII, Nr.8024, Galați, 29 septembrie 1909, p.3.

²¹ „Aurora”, An I, Nr.4, Galați, mai 1913, p.2.

muzica orchestrei militare, cu intrare liberă (pe vreme rea cânta în pavilion). Și pe Strada Balaban, colț cu Strada Democrației, exista un local frumos amenajat, cu separeuri, deschis non stop, unde se serveau mâncăruri reci și calde la orice oră, asezonate cu vinuri de podgorie. În locul fostei berării *Central* se deschidea berăria *La Carpați*, care oferea grătar și pârjoale zilnic, chiar după terminarea spectacolelor de teatru.

Grădinile de vară ofereau amatorilor de divertisment spectacole de varietăți pe toate gusturile, inclusiv circ. Cei mai cultivați puteau urmări piese de teatru, operă și operetă susținute de artiști de renume din țară și străinătate. Pentru toate spectacolele organizatorii plăteau o taxă comunală, scutite fiind doar cele cu scop caritabil.²² Acest sistem de taxe ridica deseori probleme deoarece inducea costuri ridicate.

Spectacolele dramatico-lirice erau o măsură a gradului de cultură locală. Faptul că spectacolul dramatic sau liric reprezenta un segment important al timpului liber al gălățeanului epocii era o dovadă de deschidere spre cultură, spre civilizația care impunea, categoric și existența unor spații adecvate pentru susținerea acestora.

A existat la Galați întotdeauna un public avizat de teatru și muzică clasică ce a atras astfel turnee ale unor artiști și trupe artistice renumite, românești și străine. Dar vine firesc întrebarea, între astfel de turnee, cum se cultiva acest public? Elevii cu înclinații artistice jucau în reprezentații teatrale, dădeau concerte instrumentale sau corale, în cadrul serbărilor școlare. Erau renumite corurile: Liceului *V.Aleksandri*, al Liceului *M.Kogălniceanu* și al *Școlii Normale*, precum și orchestra coordonată de profesorul de muzică Ion Bohociu, de la Liceul *V.Aleksandri*.

Adulții puteau să activeze, de exemplu, la sfârșitul secolului al XIX-lea în cadrul societăților muzicale *Orphaeus* (înființată în anul 1864) și *Harpa* (înființată în anul 1888), așa cum puteau să urmeze cursuri de muzică, în anul 1913, în cadrul unei școli de muzică, ce funcționa după programele Conservatorului din capitală. Cursurile de armonie, canto, pian, mandolină și flaut, organizate doar pentru domni, se țineau în zilele de marți, joi și sâmbătă, între orele 17-19 și 21-23, iar duminica între orele 14-17. Taxa era de 10 lei pe lună, în două rate.

S-au făcut demersuri chiar pentru înființarea unui Conservator de muzică în această urbe, concretizate, în timpul Primului Război Mondial cu constituirea unei *Orchestra simfonice* și a unei *Asociații de operă și operetă*.

Trebuie menționat că gălățenii care-și perfecționau calitățile artistice prin cursuri particulare, pe plan local, sau prin studii specializate, în centre cu prestigiu, din țară și străinătate, concertau deseori, în scopuri caritabile.

²² S.J.A.N.G, Fond *Primăria orașului ...*, dos.1/1914, f.20.

O să urmărim, în continuare, ce spectacole se jucau pe scenele gălățene, pentru a înțelege mai bine calitatea actelor culturale din urbea danubiană, în perioada studiată. O problemă reală pentru Galați era lipsa unui edificiu destinat reprezentațiilor culturale, așa cum calitatea acestora o impunea. Și aceasta mai ales atunci când, la nivelul întregii țări, se încerca valorificarea cadrului oferit de câștigarea independenței, pentru afirmarea culturii naționale. Glasul opiniei publice motiva astfel necesitatea unui local de teatru în orașul port dunărean:

„Galațiul e al treilea oraș al țării în privința mărimii și primul port al României. Ca prim port el e vizitat de străini mai mult decât orice alt oraș roman și e mai bine cunoscut străinătății... Ne permitem dar a propune formarea unei societăți pentru construirea unui teatru național în Galați. Mijloacele pentru reușită pot fi sau emiterea de acțiuni, sau organizarea unei loterii ori altele ce se vor găsi în cale. Ne adresăm concetățenilor frații Vlădicescu și doamnei Fani Tardini. Dumnealor ar încununa în modul cel mai strălucit îndelungata lor carieră dramatică, consacându-se în special edificării unui teatru în orașul Galați”.²³

A mai durat însă până când ecoul acestui curent de opinie să-și găsească concretizarea bine meritată de cultura locală. Până atunci, s-au susținut spectacole în sălile *Alcazar*, *Paradis*, *Apollo*, *Teatrul cel Mare*, *Teatrul Temistocle*, grădinile *Central*, *Universelle*, *High-Life*.

Scenele gălățene se vor bucura în continuare de spectacole de calitate, chiar dacă într-un ritm discontinuu, din cauze materiale. Atunci când repertoriul teatral lăsa de dorit, neatrăgând nici un public numeros, cronicarii taxau ca atare această realitate, cu condeiul îndrăzneț.

Vom da câteva exemple de artiști dramatici și lirici, de spectacole prezentate publicului gălățean, pentru a înțelege măsura gradului de receptare și solicitare a actului artistic de către publicul local mai mult sau mai puțin avizat.

Trupa artistei Fani Tardini (unul din numele artistice cu o prezență constantă pe scena gălățeană în perioada anterioară) a continuat să dea spectacole. Solicitată de opinia publică, Primăria va acorda artistei o subvenție materială, insuficientă însă pentru deschiderea unei stagiuni, așa că trupa sa va părăsi orașul pentru un turneu mai lung.

În anul 1883, de exemplu, a fost prezent la Galați T. Popescu cu comedia *Aventurile unui gălățean în carnaval la București*, precum și Agatha Bârsescu cu trei piese: *La Plevna*, *Femeile care plâng* (autor Mihai Pascaly), *Vecinătatea primejdioasă* (autor Vasile Alecsandri). Au mai onorat publicul gălățean cu prezența lor solistele lirice J. Stojkowich (ce va interpreta compoziții de Beethoven, Chopin, Gounod, Schubert și Liszt), Carlota Laria, precum și mica artistă de numai

²³ „Poșta”, An IV (seria I), Nr.6, 19 mai 1883, pp.1-2.

11 ani, Gemma Cumbert, supranumită *Mica Ristori*.²⁴ Se cuvine a menționa și prezența aici a unei trupe de balet poloneze²⁵, precum și a unei trupe artistice anglo-americane.²⁶

Și în anii următori, în turneele marilor artiști de teatru dramatic și liric orașul Galați nu va fi ocolit, chiar dacă rolul său economic nu mai era același. Îndrăgitul actor Matei Millo a venit aici în anii 1885 și 1886, primind și o subvenție din partea Primăriei orașului.²⁷

Muzica clasică a fost reprezentată cu succes de Elena Teodorini, G.Gabrielescu și D.Popovici Bayreuth.²⁸ Continua, bineînțeles, să fie suflul teatrului la Galați trupa lui Fani Tardini, care a montat *O scrisoare pierdută* (autor Ioan Luca Caragiale), în anul 1887. Această savuroasă piesă de teatru, alături de spectacolele cupletistului I.D.Ionescu a oferit multe momente speciale spectatorilor gălățeni.

Și ultimul deceniu al secolului al XIX-lea a adus la Galați artiști și spectacole de excepție, de toate genurile și în număr apreciabil.

Dintr-un registru dramatic aparte fac parte spectacolele *Fântâna Blanduziei* (autor V.Alecsandri) și *Hamlet* (autor William Shakespeare), *Intrigă și amor* care au stârnit entuziasmul publicului prin interpretarea artiștilor Aristizza Romanescu și Grigore Manolescu²⁹ (în același an în care un incendiu a distrus importanta sala de spectacole *Apollo*).

De un succes remarcabil s-au bucurat și spectacolele trupei de operă italiană a lui F.Labruna. În aceeași perioadă, geniala prestație artistică a Sarei Bernhard, în *Dama cu camelii* (autor Alphonse Daudet) a fost un adevărat balsam spiritual pentru iubitorii de teatru clasic.³⁰

Trebuie menționate și spectacolele susținute de Agatha Bârsescu, Constantin I.Notarra, Hagiescu și Buruenescu, de la Teatrul Național București, cu piesele *Hamlet*, *Bandiții*, *Bastardul*, precum și trupe de teatru rusești, grecești, evreiești. Iubitorii muzicii i-au putut audia pe membrii trupelor de operetă, străine (franceză, evreiască), precum și pe reputatul violonist Grigoraș Dinicu.³¹

Prezența artistei Elena Teodorini la Galați, în iarna anului 1899, cu spectacolele *Carmen* și *Gioconda*, a stârnit ropote de aplauze la scenă deschisă, omagieri poetice și flori din partea spectatorilor.³² În aceeași perioadă, au fost

²⁴ „Vocea Covurluiului”, An XI, Nr.58, Galați, 13 septembrie 1883, p.2; „Poșta”, An IV (seria I), Nr.98, Galați, 11 octombrie, 1883, pp.2-3.

²⁵ „Vocea Covurluiului”, An XI, nr.2100, Galați, 26 martie, 1883, p.3.

²⁶ „Poșta”, An IV (seria I), Nr.24 (891), 17 august 1883, p.4.

²⁷ S.J.A.N.G., Fond *Primăria orașului*, dos.27/1886, f.1-2.

²⁸ Ioan Massoff, *Teatrul românesc*, vol.III, Editura pentru Literatură, București, 1969, p.223.

²⁹ „Covurluiul”, An II, Nr. 10, Galați, 7 aprilie 1893, p.3.

³⁰ *Ibidem*, Nr.67, Galați, 11 august 1893, p.2.

³¹ „Liberalul gălățean”, An I, Galați, 26 noiembrie 1894, pp.3-4; An II, Galați, 16 martie 1896, p.3.

³² „Poșta”, An I (seria III), Nr. 69, Galați, 6 februarie 1899, p.3.

prezentate spectatorilor gălățeni și spectacole ale trupei artistului Leonescu, precum și ale unei trupe franceze de comedie.³³

Și prezența Aristizzei Romanescu, cu ultimele succese dramatice prezentate în capitală, era așteptată cu entuziasm la Galați.

Se poate observa, consultând documentele existente și lucrările de specialitate, că în acești ani, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, trupele românești, ca și repertoriul național, încep să predomine. Artiștii de succes revin în orașul de la Dunăre, chiar și numai pentru câte o reprezentație. Trupa artistei Fani Tardini, în schimb, va juca din ce în ce mai rar, datorită vârstei actorilor, dar și lipsurilor materiale.

Nici melomanii nu au dus lipsă de spectacole de calitate și e suficient dacă spunem că opera *Boema* (compozitor G. Puccini) a fost reprezentată la Galați la numai trei ani de la premiera sa.

În pragul trecerii într-un nou veac, se va ridica o nouă pleiadă de artiști dramatice și lirici care, în parte, vor dobândi celebritate europeană. Era epoca lui Constantin Nottara, Aristizzei Romanescu, Petre Liciu, Ion Băjenaru, Elenei Teodorini și Agathe Bârsescu, concomitent cu apusul artiștilor Matei Millo, Grigore Manolescu, Fani Tardini, frații Alexandru și Ioan Vlădicescu.

Alături de prestația artistică a celor mai sus menționați, gălățenii au beneficiat în continuare de prezența unor trupe străine.

Printre cele mai importante spectacole de teatru ale epocii menționăm: *Hamlet* și *Negustorul din Veneția*, *Regele Lear* (autor William Shakespeare), jucate de Constantin Nottara, în anul 1907³⁴, *Avarul* (autor: Molière), jucat de trupa lui Alexandru Leonescu, în anul 1908.

Dintre spectacolele lirice ale perioadei, de referință au fost cele ale turneului *Companiei lirice române de operă și operetă din București* (condusă de Constantin Grigoriu), din anul 1905 și 1907 (când vor cânta aici și gălățeanul Nae Leonard); cele ale turneului trupei lui Alexandru Bărcănescu, (în special *Voievodul Țiganilor*, *Liliacul*), precum și ale trupei lui Al.Bobescu (în special *Mamzelle Nitouche*); ale trupei lui Alexandru Marinescu (în special *Văduva Veselă*), din anul 1907.³⁵

Începând cu anul 1909 se remarcă în peisajul muzical gălățean și concertele lui George Enescu, prezent în mai multe rânduri în orașul de la Dunăre.

Concluzionând, considerăm că, în condiții mai mult sau mai puțin propice, iubitorii de teatru și melomanii gălățeni de la sfârșitul secolului al XIX-lea și

³³ „Galații”, An XVIII, Nr.16, Galați, 3 februarie 1899, p.3.

³⁴ *Idem*, An XXVI, Nr.30, Galați, 10 februarie 1907, p.3.

³⁵ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați de la origini până la 1918*, vol.2, ediția a II-a, Editura Partener Galați, 2008, pp.366-367.

începutul secolului al XX-lea au beneficiat, în numeroase rânduri, de spectacole reprezentative pentru ceea ce însemna cultura artistică a vremii.

Chiar dacă, într-o revistă de specialitate, se aprecia că în Galați era o săracă activitate teatrală, din cauza lipsei unei agenții teatrale, că trupele erau puține și ieșeau în pierdere în turneu prin acest oraș,³⁶ trebuie remarcat faptul că se făceau eforturi de redresare a acestei situații.

Trupele care susțineau spectacole trebuiau să plătească taxe către Primărie și bineînțeles că restricțiile financiare împietau desfășurarea firească a vieții culturale. Multe din spectacole, concerte erau date în scopuri de binefacere, fiind în aceste situații scutite de taxe. Dar câștigurile erau donate cauzei susținute. Nu era ușor pentru artiști, așa cum nu era ușor nici pentru spectatorii plătitori de bilete, în condițiile de recesiune economică. Din aceste motive accesul multora la actul cultural de valoare era obstrucționat, devenind deseori eveniment monden.

Și totuși, viața artistică locală a cunoscut amprenta valorii autentice, recunoscută ca atare de un public relativ numeros, după cum spun cronicile.

Să vedem, în continuare, ce alte genuri de spectacole captau atenția publicului gălățean. Circul a cucerit mulți simpatizanți, fiind o distracție pentru categorii largi de public. În luna iulie 1883, *Marele Circ Scandinavian de Purici* a dat mai multe spectacole cu „300 de purici dresați să facă gimnastică, în costume”. Biletele costau între 0,25 și 0,50 de lei, pentru copii prețul era la jumătate.³⁷ Câțiva ani mai târziu, în februarie 1895, un circ englezesc primise autorizația Primăriei pentru o lună de spectacole și pentru instalarea sa pe Strada Cuza-Vodă.³⁸

În anul 1899, iarna, marele circ *Henry* a susținut mai multe reprezentații în oraș.³⁹ Dacă adăugăm și prezența marelui circ *Sidoli*, putem înțelege cum era receptat acest gen de spectacol în urbea gălățeană.

Și în primii ani ai secolului al XX-lea localnicii s-au bucurat de prezența spectacolelor de circ.⁴⁰ Renumitul Circ *Sidoli* a revenit în oraș cu noi spectacole care atrăgeau un mare număr de spectatori. La fel, revenea aici și Circul *Henry*.⁴¹

Exista în epocă o înclinație a marelui public spre senzațional, spre cele *nemaiauzite, nemaivăzute comédii* și diverse scamatorii, care și-au făcut simțită prezența și la Galați. De exemplu, în anul 1893, gălățenii au vizitat, cu 0, 30 lei biletul, un muzeu de istorie, mecanic, panoramic, numit Braun.

Tot spre sfârșitul secolului al XIX-lea, la Grădina *Centrală* se putea asista la o demonstrație de *memotehnică, thaumaturgie, prestidigitațiune și transmitere a gândurilor (tehnica profesorului Delauney)*.⁴²

³⁶ „Mesagerul teatrelor”, An I, nr.1, Galați, 1 noiembrie 1906, p.1.

³⁷ „Poșta”, An IV (seria I), Nr.4(871), 22 iulie 1883, p.4.

³⁸ S.J.A.N.G, Fond *Primăria orașului ...*, dos.155/1895, f.9 și 99.

³⁹ „Poșta”, An I (seria III), Nr.47, Galați, 5 septembrie 1899, p.2.

⁴⁰ „Galații”, An XXIII, Nr. 6640, Galați, 4 ianuarie 1904, p.4.

⁴¹ S.J.A.N.G, Fond *Primăria orașului ...*, dos.1155/1911.

⁴² „Voința Națională”, An II, Nr.12, Galați, 15 august 1897, pp.3-4.

Hipnoza și vizionarismul au poposit și la Galați, prin demonstrații ale căror reclame induceau dorința de a testa astfel de experiențe. Unele reprezentații de acest gen aveau și scop filantropic.⁴³

Spectacole de varietăți erau organizate și în Piața Negri. Tot aici, pentru majoritatea populației, dornică de distracții facile, se instalau barăci pentru tir, menajerii⁴⁴.

Se promova, la începutul secolului al XX-lea și organizarea, în zile de sărbătoare și duminica, a bălciurilor. La inițiativa Camerei de Comerț, s-a propus înființarea bălciurilor și la Galați, după modelul adoptat de alte orașe. Acest fapt a iscat păreri pro și contra în dezbateri, neluându-se la momentul respectiv măsuri concrete.⁴⁵

Esențial este, în contextul nostru tematic, faptul că se căutau soluții pentru ca un evantai cât mai larg de locuitori ai urbei să poată să aibă surse de divertisment.

O invenție deosebită a secolului al XIX-lea a făcut senzație și la Galați: cinematograful. Un prim spectacol de acest tip a avut loc în orașul Galați în anul 1896, în Grădina *Central*. Apoi, numărul lor s-a înmulțit treptat, ajungând spre sfârșitul perioadei studiate să constituie o principală atracție artistică pentru publicul larg. Bineînțeles că la început a stârnit, ca peste tot în lume, controverse, impunând chiar și când își câștigase simpatia majorității, reticențe din partea unor intelectuali mai tradiționaliști. „Nu mă duc la cinematograful, obosesc ochii și nu mă aleg cu nimic. Am impresia, când mă duc acolo, că mă duc la chantan”⁴⁶ spunea doctorul Mantu, fratele pictorului Nicolae Mantu.

Proiecțiile se făceau în grădinile de vară renumite ale vremii și în sălile de teatru (în special, toamna și iarna).

În luna ianuarie a anului 1904, la fostul Teatru *Mare* funcționa, *Elektro-Bioscop* Cinematograf, ce dădea în fiecare seară 3 reprezentații, iar de sărbători câte cinci reprezentații. Seara, între 9-10 p.m. erau primite la spectacole doar persoanele în vârstă de peste 20 ani.

În anul 1913, conform unei statistici a Primăriei, funcționau autorizat în oraș: *Cinema Central* și *Cinema Regal*, pe Strada Domnească; *Chino-Imperial*, pe Strada Lahovary.

Admiratorii fluviului vecin al orașului, Dunărea, își puteau diversifica petrecerea timpului liber. Plimbările pe cheiul Dunării, sau pe platoul Țiglinei reprezentau un divertisment necostisitor și la îndemâna majorității, în special în anotimpurile calde. Pentru locuitorii din vale, din mahalale și port, această zonă era

⁴³ S.J.A.N.G, Fond *Primăria orașului ...*, dos.1155/1911, f.3 (f-v).

⁴⁴ *Ibidem*, dos.134/1900, f.20, 16.

⁴⁵ „Ecolul”, An I, Nr.7, Galați, 17 martie 1905, p.3.

⁴⁶ Crișan Mușețeanu, *Lumea copilăriei mele*, Editura Alma, Galați, 2001, p.152.

mai accesibilă clipelor de răgaz, centrul orașului fiind o țintă rar atinsă pentru distracție.

Și scăldatul în apele fluviului a fost o bucurie a gălățenilor din toate timpurile. În anul 1887 antreprenorul băilor de la malul Dunării a oferit un cadru organizat și mai modern pentru înot, prin înființarea unui „bazin cu apă de scăldat”, a cărui funcționare era autorizată de Căpitania Portului.⁴⁷

Excursiile pe Dunăre erau una dintre principalele atracții estivale pentru gălățenii din medii sociale variate: „La Azaclău se fac dese excursiuni cu barca sau cu bacul (podul plutitor) din Galați care servește această localitate de 4-5 ori pe zi...Aici se găesc birturi și berării unde, la umbra arborilor stufoși vizitatorii asculta doina lăutarilor-uitând necazurile vieții”⁴⁸, iar la Pisica „se fac excursiuni - deși rar - cu vapoare anume angajate de societăți sau de particulari.”⁴⁹

Deplasările cu vaporul la Brăila sau Sulina aveau orare fixe, permițând celor ce voiau să se bucure de frumusețea plimbărilor pe Dunăre să-și organizeze zilele libere după bunul plac. Aceste orare erau publicate în paginile de reclame ale presei locale, împreună cu tarifele pentru diferitele trasee.

Din anul 1893, vasul *Oriental* al *Serviciului de Navigație Fluvială Română* asigura transportul regulat de pasageri pe traseul Galați-Brăila și retur. Lui i-a urmat, câțiva ani mai târziu, pe același traseu și vasul *Principele Carol*. Vom prezenta în continuare un itinerar al vapoarelor de călători, din primii ani ai secolului al XX-lea, pentru a înțelege mai bine posibilitățile de deplasare danubiană de care beneficiau gălățenii epocii. Pe linia Galați –Brăila, zilnic, erau plecări din portul Galați, la orele: 8 a.m., 12, 30 a.m., 5 p.m; iar pentru întors din portul Brăila: la orele 9.30 a.m., 2, 30 p.m., 7p.m. În același timp, pe ruta Brăila-Galați-Isaccea-Tulcea Sulina, era câte o plecare în fiecare zi de duminică, marți și joi, iar pentru retur, tot câte o plecare în zilele de luni, miercuri și vineri.⁵⁰

Vis-à-vis de debarcaderul vaporului Galați-Brăila era un restaurant unde se putea servi vin alb și vin pelin, bere și diferite gustări, fiind un punct de atracție pentru excursioniști sau pentru cei ce ajungeau doar în plimbare în acea zonă.

Excursii pe Dunăre se făceau și cu alte itinerarii, având ca destinații alte porturi dunărene. Ele erau organizate de instituții școlare, de diverse societăți sau asociații, pentru divertisment, aniversări sau acțiuni caritabile.

Un exemplu îl constituie excursia organizată, la Măcin, de *Societatea de gimnastică din Galați*, în vara lui 1883, cu vaporul *Hildegarde*, la care au participat cam 200 de persoane: membrii societății, doamne, ofițeri⁵¹.

⁴⁷ S.J.A.N.G., Fond *Primăria orașului ...*, dos. 101/1887, f 5.

⁴⁸ Gheorghe Christescu, *op.cit.*, p.57.

⁴⁹ *Ibidem*, p.58.

⁵⁰ *Indicatorul orașului Galați*, Galați, 190_, p.114.

⁵¹ „Poșta”, An IV (seria I), Nr.4 (871 Galați.), 22 iulie 1883, p.2.

Iată ce program avea o excursie de plăcere pe Dunăre, organizată de societatea *Junimea Comercială*, în vara anului 1901. Traseul a fost de la Galați la Tulcea și retur. Excursioniștii au plecat cu vaporul de salon al societății austriece *Radetzky* la ora 1, 30 p.m. și au ajuns la Tulcea la ora 5 p.m. Drumul de întoarcere a durat de la 8.30 p.m. la 12 p.m. Participanții au putut servi mezeluri și băuturi, la prețuri modeste, au ascultat muzica interpretată de *Regimentul 11 Siret* și s-au bucurat de diverse surprize pregătite de organizatori, precum și de artificii, la final⁵².

Din documentele arhivistice aflăm că majoritatea excursiilor *de plăcere* organizate în epocă aveau cam același program (ce includea muzică, artificii, surprize), se plăteau bilete cu prețuri distincte pentru domni, doamne, copii și se obțineau uneori și fonduri din sponsorizări.⁵³

Demne de amintit erau croazierele organizate pe vaporul *Carolus Primus* al Comisiei Europene a Dunării, pe care se organizau și numeroase festivități ai căror participanți, alături de membrii acestui organism internațional, erau familiile lor și ediliile locale. Despre astfel de deplasări, reale evenimente mondene locale, există relatări în mărturii, din păcate sporadice și inconsistente ale contemporanilor, precum Ethel Greening Pantazzi și Gheorghe Jurgea Negriștești.⁵⁴

De la sfârșitul secolului al XIX-lea, în *Grădina Publică* se putea juca popice și cricket. În orașul danubian în care se simțeau clar amprente occidentale, în acea perioadă se organiza anual, în luna mai, *CRICKET MATCH*, pe platoul Țiglinei, între membrii reuniți ai coloniei engleze din Galați și Brăila și ofițerii canonierei *CECKATRICE*. O cronică jurnalistică relatează cum s-a desfășurat acest meci-eveniment monden al anului 1895, când partida a durat între orele 7 și 10 a.m. și s-a terminat cu victoria ultimilor. Banchetul ținut la final a angajat și campionatul din anul următor.⁵⁵

Un loc pentru jocul de cricket, în stânga *Grădinii Publice* era în amenajare, în vara anului 1895⁵⁶.

În contextul aceleași influențe occidentale de petrecere a timpului liber, trebuie să menționăm existența, pe la 1900 a unui *TENNIS CLUB* (situat pe Strada Domnească, între Biserica Catolică și casele familiei Mendl), al cărui președinte era consulul Marii Britanii.

Pe timp de iarnă, la sediul acestui club se organizau serate de patinaj. Suprafața patinoarului era mare, existau bănci la diverse distanțe și un gard înalt.

⁵² „Galații”, An XX, Galați, Nr.3 iunie 1901, p.2.

⁵³ S.J.A.N.G, Fond *Primăria orașului...*, dos.86/1902, f.12-13

⁵⁴ Ethel Greening Pantazzi, *op.cit.*, pp.78-79; Gheorghe Jurgea Negriștești, *op.cit.*, pp.48-51.

⁵⁵ „Conservatorul”, Nr. 79, Galați, 26 mai 1895, p.3.

⁵⁶ *Idem*, Nr 82, 2 iunie 1895, p.3.

Lampioanele venețiene creau o atmosferă feerică, susținută și de muzica unei orchestre.⁵⁷ Se deduce că accesul în acest cadru era selectiv.

Despre practicarea altor sporturi nu avem prea multe relatări. Dar presupunem că li se acorda atenție, mai cu seamă că în normele educative ale timpului se pune accent pe grija pentru sănătate și sport, inclusiv în mediul școlar. Cu siguranță, așa se explică și participarea elevilor la diverse competiții sportive naționale. Echipa *Școlii Normale* s-a întors premiată de la concursul general de oină, fiind întâmpinată în Galați cu muzică militară și drapel.⁵⁸

O nouă manieră de petrecere a timpului liber, care a apărut ca o *ciudățenie* a epocii, comparativ cu plimbarea tradițională cu trăsura, ori caleașca, ori echitația, a fost automobilismul. Chiar dacă primul automobil apare pe străzile orașului Galați în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, apariția unui astfel de vehicul pe străzile urbei, stârnea uimire chiar și în preajma Primului Război Mondial.

Ziarul *Poșta* prezenta, în toamna anului 1898, un mare eveniment local, la rubrica DIVERSE: „Nicolae Cincu, mare proprietar și președintele Consiliului Județean este primul care a cumpărat la noi în Galați TRĂSURA AUTOMOBILĂ.”⁵⁹

În patrimoniul Muzeului de Istorie Galați se află un astfel de autovehicul, marca *De Dion Bouton*, model 1898⁶⁰, posibil să fie chiar cel amintit.

În ultimii ani ai perioadei studiate de noi, în Galați mai apăruseră automobile, printre curajoși fiind afaceriștii Auschnit și Climis.

Exista un periplu clasic al plimbărilor cu automobilul „strada Domnească până la statuia lui Costache Negri și înapoi, până la Grădina Publică. Plimbarea putea fi repetată de trei ori, nu mai mult. Toată lumea știa asta, afară de Climis, băcanul. Când i-a sosit mașina, un Pipe cât un tramvai, nu mai contenea să salute alte mașini...”⁶¹ Această relatare haioasă o datorăm aceluiași Gheorghe Jurgea Negriștești, care-și amintește că și bunicul său a achiziționat în anul 1913 un automobil marca *Fiat*. Bunicul său, consulul rus, considera automobilul o „invenție diabolică”.⁶²

Și pentru că vorbeam de excursiile pe Dunăre, se impune precizarea că așa cum gălățenii le practicau pe acestea (pe lângă excursiile spre alte zone geografice) și locuitori ai altor orașe-port, sau ai unor localități din alte zone geografice ale țării făceau excursii similare. Mai multe informații s-au păstrat despre excursiile elevilor, din ce în ce mai variate ca destinație. Se obișnuia ca excursioniștii să-și

⁵⁷ „Orientul”, An II, Nr.195, Galați, 13 ianuarie 1900, p.2.

⁵⁸ S.J.A.N.G., Fondul *Primăria orașului ...*, dos.5/1911, f.36.

⁵⁹ „Poșta”, An VIII (seria III), An I, Nr.1, Galați, 25 septembrie 1898.

⁶⁰ Automobilul face parte din colecția *Știință și Tehnică* a Muzeului de Istorie Galați, având numărul de inventar 2834.

⁶¹ Gheorghe Jurgea Negriștești, *op.cit.*, p.40-41.

⁶² *Ibidem*, p.35.

anunțe călătoria, să solicite sprijin pentru cazare când era cazul și să se organizeze întâlniri cu elevii ai orașului gazdă.

Când elevii din alte orașe vizitau Galații erau întâmpinați de colegii pentru a li se face o vizită agreabilă.⁶³

Dăm spre exemplu, modul în care s-a desfășurat o excursie a elevilor liceului din Brăila, din anul 1898. Aceștia au fost întâmpinați la debarcader de elevii liceului gălățean, de public, în acordurile muzicii militare, pe tot traseul cuprins între Strada Portului și *Grădina Publică*. În trecere, grupul a ovaționat pe prefectul județului, Zorilă, precum și pe alți reprezentanți ai elitei locale, domnii Orleanu, Papadopol, Sechiari, care erau pe stradă. După amiază au avut loc: un banchet în Grădina *Chiriac*, discursuri în amfiteatrul liceului (la ora 3 p.m.), seara cina și apoi, cu imnul *Deșteaptă-te Române* s-a plecat spre gară.⁶⁴ Putem spune că un astfel de eveniment se transforma într-o adevărată sărbătoare pentru comunitatea școlară și nu numai.

Elevii gălățeni beneficiau și de subvenționarea de către Primărie a unor excursii, cum a fost cea a elevilor Școlii Normale, în zona Câmpulung Argeș.⁶⁵

Și cadrele didactice participau la diverse schimburi de experiențe cu alți colegii din țară, precum și la excursii științifico-tematice. În anul 1906, învățătorii și institutorii au făcut o astfel de excursie științifică, subvenționată cu 400 de lei de către Primăria orașului. Baniile au fost împărțite astfel: 186 lei (fiecărui excursionist câte 2, 4 lei); 70 lei pentru dejunul servit la Azuga; 79 lei pentru dejunul servit la Predeal; 20 lei pentru plata transportului cu trenul pe ruta Predeal-Bușteni; 45 lei pentru transportul cu căruțele de la Predeal la sanatoriu, de trei ori.⁶⁶

Astfel de deplasări erau benefice, contribuind la schimburile de experiență, concretizate la întoarcerea acasă, precum și o relaxare binevenită în timpul desfășurării susținute a oricărui tip de activitate.

Vara aducea cu sine vacanțele, concediile. Într-un articol din presa locală a anului 1901 se spunea că plecarea în vacanță a devenit o mondenitate, ceea ce ducea la diminuarea activității locale, la monotonia vieții într-o localitate părăsită:

„Nimic nou, ca în timp de vacanță. Monotonie și călduri tropicale. Iubitorii de sănătate au plecat în excursiuni prin munți, alții pe la frumoasele mănăstiri cum sunt: Agapia, Văratec, Neamț și altele. Iar cei mai suferinzi pe la diferite băi și locuri balneare sau prin păduri după fragi, mure, căpșuni. Ce viață! Și câtă plăcere nu simți în astfel de locuri pitorești! Priveliștile, aerul curat al munților și brazilor cum e la Slănic, Sinaia, Bușteni sau Câmpulung...Ce plăcere! Și când te gândești că

⁶³ S.J.A.N.G., Fondul *Primăria orașului ...*, dos. 5/1911, f.46.

⁶⁴ „Voința Galaților”, AN III, Nr.48, 29 aprilie 1898, p.3.

⁶⁵ S.J.A.N.G., Fondul *Primăria orașului ...*, dos.10/1913, f.40.

⁶⁶ *Ibidem*, dos.1/1906, f.10.

concediul îți expiră, leafa ai secătuit-o pe 2-3 luni, mai ai de plătit lumina, servitorii...”⁶⁷

Era perioada când viața publică intra într-o anumită letargie. Presa critica edilii care pe perioada verii uitau de problemele administrative și călătoreau prea mult. Astfel, într-un articol intitulat zeflemist „Trubadurii,” se făceau următoarele afirmații: „Toată vara acești domni au fost la băi, toată vara au hoinărit, si-au desfătat ochii prin nalții munți ai Elveției... au petrecut și acum stau ghiftuiți, plini de poezie și nerăbdare vin în stoluri să-și reverse binefăcătoarele lor capacități craniene de 1200 g în serviciul Galațiului. Ei bine, gălățenii vă urează bun venit și să așteaptă să vă puneți pe lucru”.⁶⁸

Gălățenii, cărora situația financiară le permitea, plecau și în străinătate, destinațiile *chic* preferate, fiind: Paris, Viena, Roma, Elveția, nefiind ocolite, uneori, nici zonele europene la modă, propice expunerii la soare și aerosoli.⁶⁹

Exista și o categorie care, din cauza unei anumite comodități provinciale, prefera să rămână în oraș, evitând orice altă destinație, mai mult sau mai puțin costisitoare: „Auzi dragă, să pleci de acasă ca să te cațeri pe munți, să mănânci din batistă și să dormi îmbrăcat. Și să spui că este o plăcere. Nemaipomenit cum se strică bunele obiceiuri”⁷⁰, constata unul din frații Mantu, despre care am mai amintit în aceste pagini.

Nu vrem să omitem nici faptul că marii proprietari de terenuri, din afara orașului, își puteau petrece o parte a sezonului estival la propriile moșii.

Vacanțele, dintotdeauna și de oriunde, au fost marea bucurie a tuturor elevilor. Și la cumpăna secolelor al XIX-lea și al XX-lea, se organizau tabere (colonii școlare), pentru ca și copiii ai căror părinți nu-și permiteau să le ofere călătorii să se bucure de binefacerile verii. Exista obiceiul organizării taberelor (coloniilor școlare) gratuite, pentru elevii ce nu aveau o stare materială bună. În documentele arhivistice am găsit informații despre cum se organiza o astfel de tabără, ce program și ce alimentație erau stabilite elevilor astfel încât, la sfârșitul ei efectele asupra sănătății fizice și psihice a copiilor să fie pozitive. Ni se pare interesant să redăm astfel de aspecte relevante pentru viața cotidiană a copiilor de altădată.

În cazul coloniei școlare organizate în zona de munte, în comuna Brustureasa, fondurile au fost date de către Primărie, din bugetul propriu, dar și din beneficiile unei serbări date în *Grădina Publică*. Transportul cu trenul era gratuit în proporție de 75%. Timpul liber al elevilor era folosit pentru excursii prin munți, plimbări în jurul comunei și, atunci când vremea era propice, băi în apele

⁶⁷ „Aurora”, An II, Nr.6, Galați, iulie 1901, p.1.

⁶⁸ „Voința Națională”, An IV, Nr.97, Galați, 2 sept 1898, p.1.

⁶⁹ Crișan Mușeteanu, *op.cit.*, pp.149-150.

⁷⁰ *Ibidem*, p.150.

Trotușului, totul sub supravegherea cadrelor didactice însoțitoare. Trezirea era la orele 6,30-7 dimineața, iar culcarea la orele 20,30-21. Primeau un mic dejun, dejun, gustare după amiaza și cina. Mesele principale erau consistente, compuse din două feluri de bucate, iar la micul dejun și la gustare nu lipsea laptele proaspăt dulce sau bătut, brânza sau cașcavalul, fructele. Aflăm în acest context și în ce putea consta mâncarea caldă: supă cu fidea, pilaf cu carne.

Copiii au avut și supraveghere medicală, iar la întoarcere toți erau într-o stare foarte bună, spre bucuria părinților.⁷¹

A propos de vacanțe, Iorgu Iordan, în amintirile despre profesoratul la Galați, din anul școlar 1912-1913, vorbește despre o vacanță în care a făcut tratament la Techirghiol, o lună de zile, care a costat cât valoarea venitului său pe o lună și jumătate”. Cu acești bani puteam urma un tratament dublu ca durată, ca să nu mai vorbesc de eficacitate, în orice stațiune balneară de peste graniță.”⁷² Probabil că din acest motiv mulți gălățeni ai epocii preferau sejururile în străinătate?!

Pentru persoanele care nu dispuneau de suficiente posibilități materiale se acordau însă, pe baza unor cereri argumentate serios, bilete gratuite în stațiuni balneoclimaterice din țară.

Pe tot parcursul anului existau evenimente ocazionale care aveau și o latură destinată divertismentului. Ne referim la acțiunile caritabile (picnicuri, serbări, spectacole, serate dansante, tombole, baluri). Ele sunt deosebit de importante pentru contextul nostru tematic, deoarece furnizează informații multiple despre: numele unor reprezentanți ai elitei locale și puterea lor financiară, asociațiile și societățile de ajutor reciproc și filantropice-expresie a spiritului caritabil (prezent la diverse categorii socio-profesionale gălățene), cluburi (o adevărată modă la nivel național, la care s-a raliat și societatea gălățeană), moda vestimentară și chiar ambianță și bineînțeles, specificul mondenității în acest centru citadin.

Numărul unor astfel de societăți și asociații a crescut simțitor la începutul secolului al XX-lea. Unele din ele și-au continuat activitatea de la sfârșitul secolului trecut, altele, de fapt cele mai multe, s-au înființat în acea vreme.

O formă interesantă de petrecere a timpului liber, pentru gălățeni, au fost cluburile și cercurile, asociațiile, o alternativă de petrecere a timpului pe care-l petreceau în afara sferei profesionale sau familiale. Erau, am putea spune, pentru bărbați, corespondentul temporar în care soțiile lor dacă nu frecventau și ele comitete, asociații caritabile, își făceau sau primeau vizite.

Erau maniere exclusiviste de socializare, deoarece comunicarea, întâlnirea se realiza, atât în cazul domnilor, cât și al consoartelor lor, pe categorii sociale, în cazul domnilor chiar politice de cele mai multe ori elitiste.

⁷¹ S.J.A.N.G., Fondul *Primăria orașului...*, dos. 46/1906, f.16, 22, 28-31.

⁷² Iorgu Iordan, *Memorii*, vol.1, Editura Eminescu, București, 1976, p.256.

Iată cum se prezenta în statutele unui astfel de cerc masculin, *Clubul Central*, scopul său:

„Scopul înființării cercului este de a se înlesni persoanelor admise mijlocul de a se întruni și a-și procura diferite distracțiuni și a-și comunica ideile și sentimentele.

Distracțiunile consistă în citire diferitelor jurnale și reviste, în jocuri practicate în cluburi, în serate muzicale, baluri.

Comunicarea de idei și sentimente se va face prin conversațiuni, disertațiuni și conferințe științifice și literare”.⁷³

Membrii unui astfel de club plăteau o cotizație anuală, aveau un regulament pe care trebuiau să-l respecte.

Cele mai prestigioase, în perioada studiată erau: *Intim Club*, *Central Club*, *Clubul Conservator*, *Cercul Militar*.

La întâlnirile obișnuite se discuta despre ultimele știri politice ale momentului, ori probleme ale spațiului public local în timp ce se jucau cărți.

Unul dintre divertismentele cele mai practicate era jocul de cărți, fiind un răspândit viciu al timpului. Era practicat deopotrivă de bărbați și femei, în întâlnirile particulare, în cluburi, în localuri publice. Devenise o „calamitate publică” în „pretinsul nostru high-life, în clasele mijlocii orășanești și mai mult decât ori-unde printre funcționarii trăitori din buget.”⁷⁴ Din cauza acestei patimi aveau loc delapidări, falimente, ruinări ale familiilor. Presa trăgea un semnal de alarmă asupra acestei situații îngrijorătoare pentru societate și cerea atitudini ferme pentru eradicarea acestei situații.

Din diverse adrese către Primăria orașului, întocmite pentru scutiri de taxe la acțiuni de binefacere, ori rubricile cu știri locale ale presei gălățene aflăm alături de cluburi, ce societăți de ajutor reciproc, ori filantropice de acest gen activau la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în orașul Galați, precum și efervescența acestui mod de petrecere a timpului liber, prin îmbinarea utilului cu plăcutul, demonstrată de numărul însemnat de acțiuni de acest gen.

Dintre astfel de societăți, menționăm următoarele: *Societatea pentru ajutorul elevilor săraci*; *Societatea de Lozuri Fortuna*; *Societatea de ajutor reciproc Moldova*; *Societatea de ajutor reciproc a Sinagogei Chabad*; *Societatea filantropică a doamnelor gălățene Amiciția*; *Societatea catolică de ajutor reciproc Mariana*; *Societatea de binefacere Furnica*; *Societatea israelită Caritatea*; *Societatea pentru îmbrăcarea copiilor săraci Sprijinul*; *Societatea filantropică pentru înființarea și întreținerea Sărilor de încălzit*; *Cercul filantropic Moritz Helder*; *Societatea filantropică Max Nordau*; *Prima societate filantropică și ajutor reciproc Baron Mauriciu de Hirsch*; *Societatea filantropică Oiel*; *Cercul*

⁷³ *Statutele Clubului Central din Galați*, Galați, 1894, p.3.

⁷⁴ „Poșta”, An I (seria III), Nr.69, Galați, 5 februarie 1899, p.1.

Comercial și Industrial; Cantina personalului Serviciului de curățare Salvarea; Societatea măcelarilor Taurul; Societatea filantropică a Funcționarilor Publici; Societatea Pensionarilor.

Toate aceste comitete, societăți, cluburi animau peisajul monden local, prin organizarea unor acțiuni comune sau exclusiviste.

Printre evenimentele ocazionale ale sezonului estival erau și picnicurile, serbările, uneori câmpenești, organizate la diverse aniversări oficiale, pentru strângere de fonduri sau pur și simplu pentru socializare într-un spațiu deschis, de către societățile profesionale, socio-culturale din categoria amintită, alături de altele similare ce au activat în epocă.

Vom prezenta evenimente din tipologia celor menționate anterior, pe secvențe temporare, pentru a intra mai ușor în atmosfera citadină cu specific monden.

În vara anului 1883 o serbare de tir, organizată de *Societatea de dare la semn Hubertus* avea următorul program: mic dejun la Berăria *Helm*, unde au fost întâmpinați și oaspeții străini; deplasare la hala societății, din zona Brateșului; discurs festiv; dare de seama și tir regal, la care participau doar membrii; concursul de dare la semn, cu premii, însoțit de concert musical; bal în hala societății, cu bilete între 2 și 5 lei, pentru membri și familiile lor, străini și familiile lor.⁷⁵

Mai amintim o serbare câmpenească, în scop filantropic, organizată de *Junimea meseriașilor*, dar și aniversarea festivă a 30 de ani de activitate a *Societății meseriașilor israeliți*.⁷⁶

Societăți cu profiluri diverse aveau propriul drapel și era obiceiul sfințirii drapelului, în cadrul unei ceremonii speciale.

Serbarea drapelului *Societății Junimea comercială*, de exemplu, din anul 1883, a avut următorul program: după o slujbă de sfințire a drapelului, cu muzică, pe străzile Mare și Domnească, s-a mers până la sediul societății (casa fotografului Carrez) unde a avut loc un banchet, cu multe discursuri din partea membrilor proprii și ai altor societăți invitate. După discursuri s-a servit șampanie și s-au făcut fotografii de grup.⁷⁷

În anul 1913, *Societatea de ajutor reciproc Moldova* își sfințea drapelul avându-l ca naș pe profesorul Caranfil.

Obiceiul sfințirii drapelului se regăsea și la societățile altor comunități etnice. *Societatea israelită de binefacere Înfrățirea Galați* își sfințea drapelul, în anul 1913, în localul Templului Meseriașilor Israeliti.

⁷⁵ „Poșta”, An IV (seria I), Nr.21 (888), Galați, 12 august 1883, p.4.

⁷⁶ „Ecoul”, An I, Nr.61, Galați, 26 mai 1905, p.3.

⁷⁷ „Poșta”, An IV (seria I), Nr.130, Galați, 30 decembrie 1883, pp.1-2.

E momentul să amintim și desfășurarea unei serbări câmpenești, în scop filantropic, organizată de *Junimea meseriașilor*, dar și aniversarea festivă a 30 de ani de activitate a *Societății meseriașilor israeliți*.⁷⁸

Și ofițerii *Flotilei Galați* au organizat, de exemplu, o serbare în cinstea ofițerilor canonierelor de război englezească CECKATRICE și franceză LEGER, staționate atunci în oraș, în zona Țiglina, în luna mai a anului 1898.⁷⁹

Serbarea aniversară a Societății *Santinela Dunărei de Jos*, din anul 1908, a avut în program: deschiderea serbării prin 5 salve de tun; reprezentații sportive (gimnastică, lupte); concurs de ciclism; reprezentații cinematografice la fiecare jumătate de oră, mare bătaie de flori, confeti și serpentine; un mare bal, cu artificii și înălțare de baloane explozive⁸⁰.

Un obicei frumos era și bătaia cu flori, care marca sezonul estival.⁸¹

Un loc aparte în peisajul timpului liber la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea îl aveau următoarele evenimente: banchete, acțiuni filantropice, baluri publice și particulare. Există un sezon cu precădere al acestor tipuri de evenimente, care începea după sărbătorile de iarnă și se termina la sărbătorile pascale. Atunci, viața mondenă se desfășura în toată splendoarea ei, prin spectacolele dramatico-lirice, serate, baluri, arbitri ai gustului local pentru modă, în multitudinea sa de aspecte, după cum am menționat deja. Organizatorii balurilor filantropice erau diverse societăți de binefacere, cluburi locale, sau chiar reprezentanții comunităților etnico-confesionale.

Banchetele erau date în onoarea unor personalități care vizitau orașul, al reîntoarcerii acasă a unor personalități locale, precum și cu ocazia unor momente deosebite din viața acestora. Un astfel de banchet a fost dat, în anul 1883, de comunitatea elenă, în onoarea poetului grec Achil Parascos. A participat consulul grec din oraș, dar și parohul Bisericii Grecești. S-a ascultat muzică militară și s-au ținut toasturi. Organizatorii banchetului au fost doi membri marcantți ai elitei gălățene, Lambrinidis și Zamfiratos. (Această comunitate organiza serbări și de ziua națională a țării de proveniență, cu participarea familiilor din comunitatea elenă și a consulului Greciei).

În același context amintim și banchetul organizat de ofițerii *Regimentului II Siret*, cu ocazia reîntoarcerii de la Nisa a familiei colonelului Sorescu. Acesta s-a desfășurat la restaurantul *Suré*, cu muzică și toasturi, într-o atmosferă relaxantă pentru participanți.⁸²

În preajma sărbătorilor de iarnă, în special, se înmulțeau acțiunile filantropice, menite să ajute pe cei lipsiți de posibilități materiale să simtă bucuria

⁷⁸ „Ecolul”, An I, NR. 61, Galați, 26 mai 1905, p.3.

⁷⁹ „Voința Națională”, An III, Nr.52, Galați, 8 mai 1898, p.4.

⁸⁰ „Dunărea de Jos”, An I, Nr.1, Galați, Galați, 7 septembrie 1907, p.18.

⁸¹ S.J.A.N.G., Fond *Primăria orașului ...*, dos.7/1900, f.70.

⁸² „Poșta”, An I (seria I), Nr.76, Galați, 21 februarie 1899, p.2.

Crăciunului, a Anului Nou. Un exemplu demn de urmat a fost Balul filantropic de Crăciun, organizat de Primărie, pe 23 decembrie, la Teatrul *Papadopol*. S-au strâns 3543 de lei prin vânzarea билетelor (în valoare de: 40, 35, 25 lei, de 10 lei pentru familie, de 6 și de 3 lei) și 240 de lei din ofrande. Fondurile au avut ca destinație ajutorarea persoanelor sărace.⁸³

Frumoasă și benefică a fost și manifestarea *Pomul de Crăciun*, organizată de societatea *Cantina Școlară*, în sala Teatrului *Papadopol*.⁸⁴

Comunitatea catolică a organizat pentru procurarea îmbrăcămintei de iarnă a elevilor săraci ai Școlii catolice o serată dansantă în sala Apollo.⁸⁵

Școala israelito-română de fete organiza, în luna decembrie, un bal costumat pentru copii.⁸⁶

În toiu iernii, s-a înființat și o sală de încălzit, pe Strada Frumoasă, lângă fostul Hotel *Rusia* în care se distribuia zilnic fiecăruia o ceașcă cu ceai și 200 grame pâine. Se bucura de succes această inițiativă a domnilor Wechsler, Grunspan și Ornstein. Întreținerea se făcea prin subscripție publică și se propunea în presă perpetuarea anuală a acestei inițiative caritabile.⁸⁷

Și la începutul secolului următor s-au dat serbări în beneficiul azilului de noapte și a sălilor de încălzit, dar și o importantă serbare.⁸⁸ Dintr-un afiș al unui spectacol de binefacere, aflăm și de funcționarea unei cantine *Hrana*, firește destinată tot ajutorării celor săraci.⁸⁹

În această perioadă, în fiecare an, sub epitropia Spitalului *Sfântul Spiridon*, funcționau aziluri de noapte pentru săraci. De soarta acestora și a elevilor săraci se preocupau și doamnele membre ale Societății *Furnica*, precum și domni membri ai *Intim Clubului*.

Concertele și balurile de binefacere, precum cele în folosul Școlii israelite de fete, sau al *Societății pentru ajutorul elevilor săraci*, erau scutite de taxe.⁹⁰

O formă specială de eveniment în sezonul monden, pentru epoca respectivă, erau seratele dansante. Dintre acestea, amintim, nu neapărat cronologic, ci după ecoul stârnit: una umoristică, a Societății *Orpheus*, (la care au participat familiile Dall Orso, Makşay, Schapira, Aslan); o alta a *Societății Funcționarilor comerciali* la care, fiind campanie electorală au fost prezenți și importanți politicieni precum: Orleanu, Aslan, Filotti, Gussi, Robescu;⁹¹ o serată dansantă a Societății *Carpați*, precum și serata anuală dată de directoarea Școlii *Elena*

⁸³ S.J.A.N.G., Fond *Primăria orașului...*, dos.90/1900, f.1.

⁸⁴ „Tribuna Liberală”, An VI, Nr.1412, Galați, 23 decembrie 1905, p.3.

⁸⁵ S.J.A.N.G., Fond *Primăria orașului...*, dos.155/1911, f.232.

⁸⁶ *Ibidem*, dos. 5/1911, f.79.

⁸⁷ „Covurluiul”, An II, Nr.21, Galați, 19 februarie 1893, p.2.

⁸⁸ „Ecolul”, An I, Nr.16, 29 martie 1905, pp. 2-3.

⁸⁹ S.J.A.N.G., Fond *Primăria orașului ...*, dos.105/1913, f.44.

⁹⁰ *Ibidem*, dos.34/1900, f.85, 87; dos.155/1911, f.365.

⁹¹ „Ecolul”, An I, Nr.54, Galați, 12 mai 1905, p.2-3.

Doamna; o serată dansantă a *Societății Industriașilor Meseriași*, cu bilete ce se găseau la farmaciști, portărei, pălărieri și costau pentru cei din afară 4 lei, iar pentru proprii membri, cu sau fără familie, 2 lei. Toaleta se impunea a fi simplă.⁹²

A fost un eveniment deosebit al sezonului monden al anului 1907, serata organizată la *Intim Club*. S-a desfășurat cu muzica *Regimentului 11 Siret*, bufet și supeu excelente, dans de la 11 la 1 p.m. Comitetul de organizare a fost compus din: Alphonse Dall'Orso, Alexandru Constantin Codreanu. Prin enumerarea participanților, în cronică jurnalistică mondenă, aflăm și care erau membrii acestui club (care bineînțeles că au fost însoțiți de doamne): dr.Carnabel (președintele clubului), comandorul Spiropol - vicepreședinte, fam. Kartamischeff, Beștelei, Verona, Pencovici, Melas, Schwab, Vlasopol, Watson, Misir, Climi, Malaxa, Mantu, Plesnilă, Caruso, Lenguceanu, Karacaș.

Se menționau familiile, domnișoarele, domnii ce au venit neînsoțiți. Se constată pluralismul etnic și profesional.⁹³

Deosebite pentru specificul monden al societății citadine locale erau balurile. Filantropice, publice sau particulare, pentru străngeri de fonduri sau doar pentru divertisment social și impunerea poziției în societate, erau momente mondene prin excelență. Atmosfera care domina astfel de evenimente era deseori descrisă, sau doar consemnată în cronicile de petreceri mondene, ale ziarelor locale. Vom exemplifica astfel de cazuri.

Punctele culminante ale sezonului balurilor erau cele dedicate Crăciunului și Anului Nou. Revelioanele se petreceau prin astfel de evenimente ce primeau conotații mondene.

A existat și o tradiție a străngerii de fonduri pentru sănătatea publică. În sezonul monden al anului 1884 s-a ținut tradiționalul bal al comitetului Spitalului *Elisabeta Doamna* (avusese loc și în 1883) la care prin vânzarea biletelor și a carnetelor de bal s-au câștigat 6000 lei. Din comitetul de organizare au făcut parte: Moruzi, Chrissoveloni, Conrad, Reșcanu, Isvoranu, etc. A fost lume foarte multă, atmosfera antrenantă. S-au evidențiat toalete elegante de bal, dar și costume populare. Petrecerea a durat până la 6,30 dimineața și a fost onorată de nume marcante ale elitei locale, și nu numai: Serfiotti, Mendl, Besteley, Catargi, Climi, Vârlan.⁹⁴

În 1893, în sala Teatrului *Mare* avut loc un alt bal pentru strângerea de fonduri necesare construirii spitalului *Elisabeta Doamna*. S-au strâns cu acest prilej 10.000 lei.⁹⁵

Și *Societatea Crucea Roșie* a organizat baluri pentru sporirea fondurilor proprii: balul sub patronajul generalului Barozzi în sala Teatrului *Temistocle*, la

⁹² „Vocea Covurluiului”, An XI, Nr.2059, Galați, 6 februarie 1883, p.3.

⁹³ „Galații”, An XXVI, Nr. 7508 (267), Galați, 4 decembrie 1907, p.3.

⁹⁴ „Poșta”, An V (seria I), Nr.36, Galați, 13 februarie 1884, p.2.

⁹⁵ „Covurluiul”, An II, Nr.32 (49), Galați, 17 martie 1893, p.3.

care s-au strâns 5000 lei; balul din sala *Cercului Militar*, cu participarea prefectului, a primarului, a deputatului Victor Macri, a președintele *Intim Clubului*, a procurorului general, a președintelui Curții de Apel Galați.⁹⁶

În prag de nou secol, în timp de criză economică, sezonul balurilor continua să pulseze. Au avut loc baluri filantropice, cu tombolă, pentru străngeri de fonduri în scopuri diverse (ridicări de monumente, sprijinul studenților).⁹⁷ Societatea *Cooperativa Artelor* a organizat un bal filantropic; s-a organizat de către profesorul Bohociu un concert coral și instrumental, pentru susținerea corului religios al liceului, în sala Teatrului *Mare*.⁹⁸

Au fost și balurile de tip familial ca cel la care a cântat o orchestră, s-a dansat până-n zori, a fost mare loterie cu premiu constând într-un ceas de damă, din aur, cu lanț. Salonul era bine iluminat și ceruit (această mențiune se făcea mereu în anunțurile anterioare, pentru informarea participanților). Prețurile erau de 3 sau 4 lei la lojă, de 2 lei pentru cavaleri.⁹⁹

Și balurile *Lojei Masonice* din localitate erau emblematice pentru mondenitatea locală. Un astfel de bal, a fost organizat în sediul *Lojei Masonice* de către *Intim Club*, cu joc de cărți, tombolă (biletul de 1 leu asigura câștigarea unui obiect în valoare de 100 lei). S-a dansat vals, boston, cotillion, a fost bufet cu șampanie. Prețul unui bilet la bal a fost de 4 lei pentru domni și 2 lei pentru doamne.¹⁰⁰

Reușite erau și balurile Societății *Providența*(la Teatrul *Temistocle*), și al Societății *Funcționarilor* (la Teatrul *Mare*),¹⁰¹ după cum consemna presa.

Un eveniment deosebit a fost și Balul muzicii, în folosul orchestrei *Regimentului 11 Siret*, la inițiativa comitetului de doamne: Ecaterina Poenaru, Julietta G.Verona, Maria G.Aslan. La bal a fost eleganță, dans.¹⁰²

În acea epocă era o adevărată modă a balurilor la care ținuta trebuia să fie costumul tradițional popular. Un astfel de bal, la Galați, a fost cel organizat sub patronajul *Ligii culturale* locale și al Societății *Carpați* ținut în sala Teatrului. S-a remarcat deosebit de fastuos prin decorație și bogăția cotillionului. Doamnele erau rugate să vină în costum național, iar biletele aveau următoarele prețuri: loja jos-20 lei, loja sus-15 lei, bilet de familie-10 lei, bilet de persoană-5 lei.¹⁰³

Tot la modă erau și balurile mascate, unde participarea putea să fie extinsă la mai multe categorii sociale, participanții putând să-și ascundă identitatea. De

⁹⁶ S.J.A.N.G., Fond *Primăria orașului...*, dos. 90/1900, f.44.

⁹⁷ *Ibidem*, dos.134/1900, f.79, 86.

⁹⁸ *Ibidem*, f.15, 38.

⁹⁹ *Ibidem*, f.95.

¹⁰⁰ „Balul presei”, An I, număr unic, Galați, 24 ianuarie 1904, p.1.

¹⁰¹ „Conservatorul”, Nr. 26, Galați, ianuarie 1895, p.2; Nr.37, Galați, februarie 1895, p.2.

¹⁰² „Curierul conservator”, An I, Nr. 20, Galați, 13 ianuarie 1898, p.2.

¹⁰³ „Liberalul Gălățean, An II, Nr.33, Galați, 12 februarie 1895, p.2.

exemplu, *Societatea de gimnastică* a organizat un astfel de bal mascat, al cărui program a fost: „uvertura, avangarda trupelor de muzică grotescă, cuadrilul măștilor, defilarea generală, demascarea obligatorie”. La sediul societății se aflau măști și costume, din străinătate, cu prețuri moderate. Biletele erau pentru membri 3 lei (mascați) și 5 lei (nemascați), iar pentru străini 5 lei (mascați) și 8 lei (nemascați).¹⁰⁴ Aceeași societate organiza un bal și pentru amuzamentul copiilor, de la 6 la 9 seara, cu bilete de 2 lei /adult, 1 leu/ copil, la membri și 3 lei /adult și 2 lei/copil, la nemembri. Societatea muzicală *Liedertofel* organiza anual un bal costumat, familial.

Pentru că am menționat că erau și numeroase serate și baluri particulare, vom vorbi în continuare și despre acestea. Ele aveau loc la reședințele unor personalități ale elitei locale, recunoscute pentru tradiția organizării unor astfel de evenimente și pentru ospitalitatea gazdelor.

Cronicile petrecerilor de acest gen, ale seratelor și balurilor, menționau în primul rând doamnele-gazde, argument în favoarea faptului că în epocă, doamnele erau cele care se ocupau de astfel de evenimente mondene, erau sufletul lor, consolidând în acest fel poziția socială a soților, a familiilor lor.

Astfel, se menționau seratele dansante reușite organizate de doamna Poenaru, sau de doamna Beșteley, ce se desfășurau după un program fix stabilit, între orele 3-8 p.m.¹⁰⁵

Carnetul petrecerilor menționa o frumoasă serată particulară și la familia Filotti. Au participat la această serată, unde s-a ascultat și muzică, familii de civili și militari, precum: Tanoviceanu, Beșteley, Fumagali, Thenea, etc.¹⁰⁶

Un alt bal particular, consemnat în carnetul petrecerilor, a fost cel dat de familia Caravia. Pentru a intra în atmosfera balurilor de altădată, redăm cronica petrecerii: „Saloanele, împodobite cu plante exoticești c-o efusiune de flori, aveau aspectul unor sere grotești, îmbibate de mirosuri îmbătătoare. Ear în mijlocul plantelor orchestra Regimentului 11 Siret, sub conducerea domnului căpitan Emilian, executau arii suave, cari ne făcea să credem că audim cântecul paserilor între boschete de flori. La orele 10 sara semnalul dansului se dădu printr-un vals legănător în mijlocul acelei atmosfere dulci de plante, parfumuri și în strălucirea luminelor, pietrilor scumpe și ochilor strălucitori. Tot ce are Galațul mai distins asista la această feerică serbare. La orele 2 din noapte s-a servit un supeu splendid în camerele aranjate în acest scop; iar la orele 5 dimineața s-a oferit bulion cu petits pains. Și la orele 6, fie-care s-a retras în sunetele muzicei, ducând cu sine cele mai frumoase amintiri de acest bal, care e cel mai distins din câte s-au dat anul acesta.”¹⁰⁷ Prezentarea toaletelor indica o atenție specială acordată acestui aspect.

¹⁰⁴ „Vocea Covurluiului”, An XI, Nr.2062, Galați, 10 februarie 1883, p.3.

¹⁰⁵ „Covurluiul”, An II, Nr.21, Galați, 19 februarie 1893, p.1; „Tribuna Liberală”, An VI, Nr. 83, Galați, 23 februarie 1905, p.3.

¹⁰⁶ „Poșta”, An I (seria III), Nr.55, Galați, 25 decembrie 1898, p.2.

¹⁰⁷ *Ibidem*, Nr. 70, Galați, 7 februarie 1899, p.2.

S-au purtat veșminte din catifea, mătase, brocart, tul brodat sau semănat cu perle. Culorile preferate au fost: negru (doamnele Shor, Tessi, Zoull, Beșteley, col. Bereșteanu, Aslan, Orstein, V. Macri); alb cu roz (doamnele Pencovici și Mellas); alb cu sur vârgat (doamnele Benetti, Sultzer, cpt. Demetriad, Azarian Pașa), roz cu negru (doamnele Călinescu, mr. Alexandreanu); bleu pal broșat (doamna Tăslăoanu), negru (doamnele Latoufis, Chibrikis, Tanoviceanu, mr. Deșliu, Zanfiratos), alb (doamnele Frunzănescu, Mendl), roz (Doamna Mattioli).

Și domnișoarele prezente au fost elegante, dar nu se menționează ținutele lor. Despre domni, se spune că „fracul și epoleții” au fost reprezentați prin: Victor Macri, Shor-consul german, Kibrikis-consul grec, Azarian Pașa-consul turc, dr. Vizzu, Stavride, Orstein, Latoufis; gen. Beșteley, Scheletti, col. Bereșteanu, Tell, Iarca, Mendel, Șultzer, mr. Cerchez, Ponici, cpt. Demetriade, Călinescu, Dall Orso, Pantazi, Galați, Velasty, Stih, Baranga, Părăeanu-Cuca, Rubinstein, Mavromati.¹⁰⁸

Putem concluziona că publice sau particulare, mascate sau nemascate, balurile gălățene organizate la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea deveniseră o obișnuință a societății mondene. Erau organizate la sfârșitul săptămânii, respectau regulile balurilor vremii și erau un ecou elocvent al specificului monden local.

Am lăsat la urmă un alt segment de timp liber, cu conotații comune la modul general și particular, în funcție de persoană, de familie: vizitele. Acestea puteau fi cotidiene, între rude sau prieteni, oficiale, sau de conveniență, între reprezentanți ai aceluiași segment social. De multe ori, familiile mai puțin înstărite, care râvneau la depășirea condiției sociale, imitau pe cât posibil modul de viață la care sperau și, în măsura posibilităților, practicau astfel de obiceiuri.

Era în epocă o modă a acestor vizite protocolare, ca o expresie a deschiderii spațiului privat spre cel public. Familiile înstărite aveau saloane deschise în anumite zile, între ore fixe chiar, după un program cunoscut de cei din cercul de cunoștințe.

Despre protocolul vizitelor de acest gen, în societatea gălățeană, aflăm informații interesante de la Ethel Greening Pantazzi. Orice musafir era tratat cu ceva răcoritor (probabil obicei turcesc). Cel mai adesea se servea dulceață, cu un pahar de apă. Apoi, se servea cafea turcească, în cești mici, fără mânere și în final vinuri desert-dulci. De obicei, ceaiul se servea seara, în stil rusesc, românii preferându-l dulce. Canadianca afirmă că aceste obiceiuri îi creau senzația unor vremuri trecute.¹⁰⁹

Discuțiile erau de obicei de interes general, dacă erau și prezențe masculine și feminine. Domnii erau mai mult interesați de conversații pe teme politico - economice.

Dar, trebuie spus că vizitele, în mare măsură atunci, erau apanajul doamnelor și domnișoarelor. Pentru ele, indiferent de clasă socială, erau

¹⁰⁸ *Ibidem*, p.3.

¹⁰⁹ Ethel Greening Pantazzi, *op.cit.*, pp.19-20.

momentele când aflau ultimele bârfe mondene, ultimele ecouri ale modei occidentale, sau făceau schimb de rețete gastronomice.

Această modă a vizitelor nu avea particularități locale exprese, ea fiind cu valențe universale.

Deosebite erau în viața fiecărei familii, precum și a comunității, sărbătorile de Crăciun, An Nou și Paște. Despre specificul petrecerii acestora în familiile gălățene am făcut referiri detaliate, în contexte tematice destinate spațiilor public și privat. Considerăm acum oportună descrierea atmosferei care domina orașul cu astfel de prilejuri.

„În timpul Crăciunului se aude muzicile de flașnete, cimpoaie, tobe. Copiii umblă cu colindul, irozii, stele, vicleimuri, unde găsesc porți deschise. Mare entuziasm se simte... Poliția stă nedormită toate aceste trei zile ale Crăciunului în care se întâmplă scandaluri, bătăi și capete sparte în semn că odată-i Crăciunul pe an. Odată cu începerea Crăciunului începe și seria balurilor mascate, diferitelor petreceri și distracțiuni la care se pune capăt la începutul postului mare când încep să alerge mulți dintre ei pe la biserici, să se bată cu capul de toți pereții să-i ierte Dumnezeu de toate păcatele pe care le-au comis cu și fără voie.”¹¹⁰

Anul Nou 1901 a debutat la Galați cu mai puțin fast ca în anii anteriori, cu o anumită monotonie datorată crizei. „Cadourile n-au urmat, porțile au fost pretutindeni închise, lăutarii n-au ieșit de prin cafenele... Localurile publice erau lipsite de consumatori care n-au ieșit de trei zile și trei nopți de frica bacșișurilor. Timpul a fost favorabil, bătăi, scandaluri, capete sparte, înjunghieri sau împușcături nu s-au auzit, toți au fost liniștiți. Domnișoarele ambulante s-au plimbat liniștite pe străzi iar seara au răspuns toate la apelul nominal care s-a făcut la 12 noaptea la bal mascat.”¹¹¹

Pitorească atmosferă de început de secol XX, pentru un oraș-port aflat în sărbătoare... așa cum sperăm că a fost și excursia propusă inițial, prin timpul liber al gălățenilor de altădată. Tânăr, matur, bărbat, femeie, român, străin, sărac sau bogat, fiecare gălățean și-a putut alege variante relaxante, instructive, obișnuite sau mondene, pentru acel timp numit liber, în care cu ochii minții l-am însoțit și noi.

Sperăm că am reușit să relevăm când și cum o manieră de petrecere a timpului liber poate deveni mondenitate, în limite mai mult sau mai puțin perceptibile. Succesiunea timpului liber obișnuit și a celui ocazional a avut un ritm indus diferențiat pentru diverse categorii de locuitori, în funcție și de clasa socială căreia îi aparțineau, de profesie și implicarea în viața publică, de educație și, nu în ultimul rând, de anotimp.

Astfel am creionat alte repere ale cotidianului local de la cumpăna veacurilor, al cărui *chic* încântă și azi .

¹¹⁰ „Aurora”, An IX, Nr. 25, Galați, decembrie 1905, p.1.

¹¹¹ *Idem*, An V, Nr.5, Galați, ianuarie 1901, p.1.

***LEISURES AND PUBLIC LIFE IN GALAȚI, AT THE END OF THE 19TH
CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY***

- Abstract -

At the crossing between the 19th and the 20th centuries, the daily leisure and the occasional ones succeeded in a specific rhythm, according to the social condition, to the profession, to the degree of involvement in the public life and to the education of the people. Last but not least, the season determined the ways the inhabitants of Galați used to spend their leisure.

Whether young or old, man or woman, of Romanian or foreign origin, poor or rich, every inhabitant of Galați had at his disposal a broad variety of choices, relaxing and instructive, regarding the ways to spend his leisure, either in private or in public. In time, many private ways of spending the leisure turned into public ways.

Our imaginary journey to the town of Galați of one century ago reveals the charm of those times, enchanting even for us, today.

STATUTELE COMUNITĂȚII ELENE DIN GALAȚI ADOPTATE ÎN ANII 1899 ȘI 1924

Mariana-Delia POHRIB

Comunitatea elenă, alături de alte comunități locale, a jucat în decursul timpului un rol important în conturarea vieții economice, sociale, politice, culturale și religioase a orașului Galați, oraș port situat în zonă de frontieră. Articolul își propune o prezentare succintă a Statutelor Comunității Elene din Galați, adoptate în anii 1899 și 1924, reglementări care aveau să guverneze viața comunității în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Statutele Comunității Elene din Galați (1899) au fost identificate cu ocazia cercetării la Serviciul Județean Galați al Arhivelor Naționale a unui dosar din cadrul fondului arhivistic *Tribunalul Județului Covurlui*, cu limitele cronologice 1924-1934,¹ ce cuprinde documentația care a stat la baza înscrierii Comunității Elene din Galați ca persoană juridică, în conformitate cu prevederile *Legii pentru persoanele juridice (Asociațiuni și Fundațiuni)* din anul 1924.²

Conform articolului 2 din legea menționată, persoanele juridice de drept privat existente la data promulgării actului normativ aveau obligativitatea ca în termen de 6 luni să comunice grefei tribunalului, în circumscripția pe raza căreia funcționa, titlurile în temeiul cărora au dobândit personalitatea juridică, statutele sau actele constitutive, urmând ca organizația să fie înscrisă în registrul persoanelor juridice. Acesta este contextul legislativ și istoric care a dus la constituirea dosarului la care am făcut referire, dosar care conține, printre altele, și *Statutele Comunității Elene din Galați* adoptate în anul 1899, ca document ce conferea legitimitate în obținerea statutului de persoană juridică.

Înainte de prezentarea propriu-zisă a prevederilor *Statutelor*, considerăm că se impune o trecere în revistă a contextului istoric existent în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care a avut ca finalitate constituirea din perspectivă juridică a grecilor din Galați într-o Comunitate.

¹ Serviciul Județean Galați al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.N.G.), fond *Tribunalul Județului Covurlui. Dosare judecătorești*, dosar 41/1924, filele 2-7.

² „Monitorul Oficial”, nr. 27 din 6 februarie 1924, sau C. Hamangiu, *Legi noi de unificare 1922-1926*, vol. XI-XII, p. 244. În legătură cu *Regulamentul pentru aplicarea legii persoanelor juridice*, vezi „Monitorul Oficial”, nr. 87 din 18 aprilie 1924, sau C. Hamangiu, *Legi noi de unificare 1922-1926*, vol. XI-XII, p. 261.

Orașul Galați s-a bucurat de-a lungul timpului de o atenție deosebită din partea autorităților, fiind considerat până la Marea Unire *cel dintâi port al țării*, de unde și importanța economică și strategică. Deosebita însemnătate politică și economică a orașului Galați la Dunărea de Jos era, printre altele, confirmată de numărul mare al consulatelor străine, unele înființate spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, dar marea majoritate în prima jumătate a secolului următor. Istoricul Moise N. Pacu consemnează la sfârșitul secolului al XIX-lea, mai precis în 1891, nu mai puțin de 15 consulate la Galați, cel mai mare număr de consulate existente la acea dată într-un oraș românesc.³

Conform Recensământului din anul 1881 populația orașului Galați număra 40.022 suflete, dintre care 4.423 erau greci (2.682 bărbați și 1.741 femei)⁴, reprezentând procentual 11% din totalul locuitorilor, pentru ca 10 ani mai târziu să fie înregistrați 59.141 locuitori, dintre care 4.196 greci (7%).⁵

Statutele Comunității Elene din Galați (1899). Ilie Latufis, în calitate de președinte al Comunității Elene din Galați, declara cu ocazia înscrierii în anul 1924, faptul că această comunitate a fost recunoscută ca persoană juridică atât de Înalta Curte de Casație, prin Decizia nr. 20/1897, cât și prin Decizia nr. 19 din 1

³ Moise N. Pacu, *Cartea Județului Covurlui*, București, 1891, p. 390, 400-401. Aveau deschise la Galați consulate următoarele țări: Austro-Ungaria, Franța, Anglia, Germania, Italia, Rusia, Turcia, Belgia, Grecia, Suedo-Norvegia, Olanda, Spania, Danemarca, Elveția, Statele Unite ale Americii de Nord. Conform datelor furnizate de autor, Consulatul Greciei a fost înființat la 25 februarie 1835 cu rang de viceconsulat, urmând ca de la 10 septembrie 1851 să fie ridicat la rangul de consulat. Autorul prezintă o listă a consulatelor Greciei în perioada 25 februarie 1835 - 15 martie 1888.

⁴ Pentru a ne face o imagine asupra întinderii orașului, a structurii populației, a profesiunilor și a altor elemente legate de viața economică, socială și culturală, vom înșirui câteva din datele centralizate cu prilejul recensământului din anul 1881: „Populațiunea stabilă a orașului Galați este de 40.022, împărțită după sexe 20.580 bărbați și 19.442 femei, dintre care supuși români 12.683 bărbați și 12.868 femei, italieni 83 bărbați și 63 femei, francezi 106 bărbați și 109 femei, austro-ungari 3.695 bărbați 3.600 femei, germani 261 bărbați 236 femei, ruși 236 bărbați 343 femei, turci 310 bărbați 210 femei, greci 2.682 bărbați 1.741 femei, englezi 38 bărbați 28 femei, bulgari, sârbi 321 bărbați 248 femei alte protecțiuni 57 bărbați 28 femei... După religii se împart: ortodocși 28.010 bărbați și femei, 2.804 catolici, 593 protestanți, 8.260 evrei, 254 armeni, 9 lipoveni, 9 mahomedani... Cei ce știu carte sunt 7.834 bărbați și 2.634 femei...”

Orașul Galați posedă 2 străzi cu piatră cubică, 41 cu piatră de Putna, 12 cu piatră de carieră, 3 cu macadam, 114 nepavate, sub care trece canalul sunt 11 străzi... Zidurile orașului Galați sunt 5.016 case de zid cu un rând, 641 cu 2, 14 cu 3, 6 case cu un rând de piatră, 1 cu 2 rânduri, 443 case cu 1 rând de lemn, 2 cu 2 rânduri și 249 bordeie. În timpul recensământului erau în construcție 77 case...

Trăsurile se împart în 235 trăsuri, 1.017 ghiociuri și 687 care. Edificiile cultelor sunt 18 biserici ortodoxe, 1 catolică, 2 lipovene, 12 sinagogi, 1 protestantă. Stabilimentele publice sunt 5 ale Statului, 6 ale Comunei și 2 ale județului.

Fabrici sunt: 2 fierăstraie, 4 pentru lumânări, 3 de macaroane, 2 mașini și fierărie, 17 alte fabrici, 5 mori cu aburi 2 cu 2 cai și 24 de vânt” (S.J.A.N.G., *fond Primăria orașului Galați*, dosar 15/1880, f. 25-26).

⁵ Moise N. Pacu, *op. cit.*, p. 109. Conform autorului, populația Galațiului era împărțită după naționalitate astfel: români 34.765, greci 4.196, bulgari 848, ruși 830, sârbi 129, lipoveni 36, armeni 355, nemți 2.068, englezi 80, francezi 160, italieni 385, olandezi 26, polonezi 228, unguri 1.835, evrei 13.085 și turci 115. După religie erau: 40.723 ortodocși, 265 gregoriani (armeni), 36 lipoveni, 4.418 catolici, 499 protestanți, 13.087 israeliți și 115 mahomedani.

februarie 1899 a Curții de Apel București, deși această comunitate „ființa ca persoană juridică în orașul Galați încă de sub imperiul Codului Calimache”. De asemenea, opina: „personalitatea morală și juridică a Comunității Elene din Galați a fost consacrată și recunoscută în mod definitiv prin Legea din 5 ianuarie 1901, lege prin care s-a votat Convenția dintre România și Grecia⁶, împreună cu Protocolul prin care Comunitatea Bisericii „Schimbarea la Față” (*Metamorphosis*) din Galați, strada Domnească, a fost împuternicită să funcționeze și în viitor împreună cu școlile ce depind de Biserica Comunității Elene din Galați.”⁷

Referitor la Statutele din anul 1899, încă de la început, Comunitatea își propunea ca scop declarat păstrarea și promovarea valorilor religioase creștin-ortodoxe, asigurarea unei pregătiri scolastice corespunzătoare pentru tineret, fondarea unor societăți filantropice pentru ajutorarea oamenilor săraci și suferinzi, toate acestea având ca finalitate progresul social, cultural și moral al membrilor (art.1). Comunitatea avea sigiliul său propriu (vezi fig. 1), având reprezentată o bufniță în câmpul sigilar, străjuită de o cunună de lauri, sub care este menționat anul 1864, iar în legendă menținea „Comitetul Comunității Ellene din Galați”. (art. 5).

De asemenea, Epitropia Comunității dispunea de însemne de validare (vezi fig. 2).⁸

⁶ Pentru Convenția comercială încheiată cu Grecia, vezi „Monitorul Oficial”, nr. 236 din 23 ianuarie 1901.

⁷ S.J.A.N.G., *Tribunalul Județului Covurlui. Dosare Judecătorești*, dosar 41/1924, fila 1. Referitor la recunoașterea personalității juridice, Decizia nr. 19 din 1 februarie 1899 a Curții de Apel București se regăsește și în fondul *Primăria orașului Galați*, dosar 22/1942-1943, filele 72-73. Decizia a fost pronunțată în contextul în care, după un proces deschis la Tribunalul județului Covurlui, în anul 1894, Curtea de Apel din Iași judecase, în anul 1896, un proces în care era implicată Comunitatea Elenă, instanța pronunțând un verdict nefavorabil Comunității. Aceasta a făcut recurs în anul următor la Înalta Curte de Casație, care a anulat dispoziția precedentă și a dat cazul spre recercetare Curții de Apel București, care a înclinat balanța, de această dată, în favoarea Comunității. Procesul a fost declanșat în urma unei tranzacții imobiliare, ocazie cu care a fost pus sub semnul întrebării statutul acestei Comunități, dacă ea avea sau nu calitatea unei persoane juridice. Practic, acest proces nu a avut ca obiect direct recunoașterea/înscirerea Comunității, însă modul de redactare a sentinței a însemnat în mod indirect recunoașterea oficială.

⁸ În mitologia greacă bufnița era considerată simbolul înțelepciunii. Referitor la sigiliul, semnalăm prezența în ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ, ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ. ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΑΓΓΙΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΟΥ. ROMAE. M.D.XLII/ THEOPHYLACTOU ARHIEPISCOPOU BOULGARIAS ERMENEIA EIS TO KATA MATHAION EUAGGELION. BIOS TOU AGGIUOY EUAGGELISTOU. ROMAE. 1542, tipăritură păstrată la Biblioteca V. A. Urechia Galați (cota IV-612. Aducem mulțumiri prof. Valentina ONEȚ pentru sollicitudine), prezența a două ștampile/însemne de validare. Este vorba despre un sigiliu al Comunității Elene din Galați având reprezentată în câmp o bufniță străjuită de o cunună de lauri, însoțită de legenda ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΡΙΟΝ ΓΑΛΛΑΖΙΟΝ 1874/ ELLINICON ANAGNOSTERION GALLAZION (fig. 3), respectiv de sigiliul Bibliotecii Comunității Elene din Galați în care bufnița este înlocuită de un soare, simbol al cunoașterii. Legenda ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΕΝ ΓΑΛΛΑΖΙΩ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ/ EPITROPI TIS EN GALLAZIO ELLINIKIS KINOTITOS este completată de menționarea anului 1864 (fig. 4). Asemănarea dintre cele două însemne de validare și faptul că sunt aplicate pe același document ne duc în mod îndreptățit să afirmăm că cele două ștampile sunt contemporane, respectiv că sigiliul Comunității Elene din Galați la care am făcut referire poate fi datat, de asemenea, 1874.

Erau declarați membri ai Comunității toți grecii din Galați, membrii de onoare fiind proclamați în cadrul adunărilor generale, în urma propunerii Comitetului Comunității sau a unuia din membri, dintre acei care își aduceau contribuția la progresul Comunității. Cei care donau sume peste 1.000 franci deveneau din oficiu membri de onoare. Donatorilor și binefăcătorilor le erau acordate diplome speciale, numele lor fiind înscrise în tablouri expuse la sediul Comunității, iar în zilele hramurilor anuale ale Bisericii și ale sărbătorilor școlare erau pomeniți și elogiați (art. 3).

Conform art. 4, veniturile Comunității erau ordinare (sumele strânse de Biserică, taxele de școlarizare ale elevilor, veniturile rezultate din închirierea proprietăților, cotizațiile membrilor) și extraordinare (daniile și legatele).

Organele de conducere erau reprezentate de *Comitetul Comunității* și *Consiliul Comunității* (art. 6).

Comitetul Comunității era alcătuit din 9 membri, împărțiți în trei secțiuni, Secțiunea Administrativă (președinte, vicepreședinte, casier), Eforia Școlilor (3 membri) și Epitropia Bisericească (3 membri). Comitetul era ales o dată la trei ani de către membrii comunității cu drept de vot, întruniți în cea dintâi duminică după Bobotează, Comitetul al cărui mandat expira fiind dator să se îngrijească de convocarea membrilor și organizarea alegerilor (art. 7-8).

Dreptul de a alege și a fi ales era conferit membrilor Comunității care aveau împlinită vârsta de 20 de ani și care aveau plătită la zi cotizația anuală, lăsată la latitudinea fiecărui membru, dar care nici într-un caz nu putea fi mai mică de 5 franci. Pierdea acest drept membrul care rămânea dator cu achitarea cotizației, dar îl recăpăta în momentul în care își achita restanțele. Slujbașii bisericești, servitorii și profesorii Comunității nu aveau drept de vot în cadrul adunărilor generale (art. 9-12).

Alegerea Comitetului se realiza, după cum am mai spus, din trei în trei ani, fiind marcată de două sărbători religioase: Crăciunul și Boboteaza. La finele perioadei de trei ani, în duminica dinaintea Crăciunului, membrii Comunității, convocați în cadrul unei adunări generale, luau cunoștință de raportul președintelui referitor la activitatea desfășurată de Comitet pe parcursul mandatului acordat, cei prezenți alegând totodată o Comisie, alcătuită din trei membri, pentru verificarea gestiunii financiare.

În prima duminică de după Bobotează era convocată, pentru a doua oară, adunarea generală sub președinția celui mai în vârstă membru al Consiliului, ocazie cu care era citit raportul Comisiei de verificare a gestiunii. Pe baza raportului, cu permisiunea președintelui adunării, puteau fi solicitate de oricare membru cu drept de vot relații și explicații în legătură cu lucrările efectuate de Comitetul al cărui mandat tocmai expirase, cu mențiunea că erau excluse atacurile directe la adresa foștilor membri ai Comitetului, analizându-se exclusiv activitatea în ansamblu. În fine, se proceda la alegerea noului Comitet, vechii membri fiind reeligibili. Prima adunare generală era considerată legală dacă numărul celor întruniți reprezenta cel puțin o treime din alegători. Dacă nu era îndeplinită această condiție, ședința era

amânată pentru duminica următoare, când, indiferent de numărul celor prezenți, se proceda în mod legal la alegerea noului Comitet.

Modul de desfășurare a alegerilor era monitorizat de o Comisie supraveghetoare, alcătuită dintr-un președinte (președintele adunării generale) și doi membri aleși în aceeași adunare. Alegerea Comitetului se efectua prin scrutin secret, fiecare alegător nominalizând într-un buletin de vot, purtând sigiliul Comunității, nouă persoane din cele cu drept de eligibil numerotate progresiv. Primele trei poziții făceau referire la funcțiile de președinte, vicepreședinte și casier pentru Secția Administrativă, următoarele trei poziții erau rezervate Eforiei Școlilor, iar ultimele trei Epitropiei Bisericești. Buletinul de vot era predat împăturit președintelui, care înscrisa numele votantului în procesul-verbal, urmând ca în prezența acestuia să fie introdus în urnă. După ce toți membri cu drept de vot prezenți își exprimau opțiunea, erau contabilizate în prezența Comisiei supraveghetoare buletinele de vot; buletinele care aveau consemnați un număr incomplet de membri, precum și cele ale electorilor ce nu aveau achitate la zi cotizatiile, erau anulate. După numărarea voturilor urma anunțul public în legătură cu câștigătorii alegerilor, rezultatele consemnându-se într-un proces-verbal semnat de președinte și de cei doi membri. În eventualitatea în care se înregistra paritate la numărul de voturi pentru doi dintre candidați, se proceda la tragerea la sorți.

În același mod ca alegerea *Comitetului Comunității* se efectua de aceeași adunare generală și alegerea *Consiliului Comunității*, în a cărui componență intrau 12 membri.

Dacă unul din membri aleși în cadrul Comitetului nu accepta alegerea, sau dacă inițial o accepta ca pe urmă să-și înainteze demisia, sau dacă în alt mod deveneau vacante una sau mai multe locuri, membrii rămași ai Comitetului și ai Consiliului Comunității, sau singuri membrii Consiliului Comunității în caz de vacanță a tuturor locurilor Comitetului, procedau din oficiu la completarea locurilor vacante.

Locurile din Consiliu devenite vacante, într-un fel sau altul, se completau de persoane alese în comun de Consiliu și Comitet (art.13-21).

Îndatoririle Comitetului și ale Consiliului Comunității. Comitetul ales lua imediat în primire toate actele, registrele și fondurile Comunității, încheind în acest sens un proces-verbal de predare-preluare cu vechiul Comitet, urmând ca la prima ședință să nominalizeze un secretar.

Comitetul se întrunea regulat, o dată pe lună, într-o zi stabilită de comun acord, și extraordinar, ori de câte ori situația o impunea, context în care membri erau convocați de președinte prin invitație, ședințele Comitetului ținându-se numai în eventualitatea în care la lucrările ei luau parte jumătate plus unul din membri. În eventualitatea în care se recurgea la vot, în caz de paritate votul președintelui era decisiv.

Lucrările ședințelor Comitetului erau consemnate într-un registru de procese-verbale, semnate de membrii participanți. Actele eminate de la Comitet în relația cu alte autorități sau persoane fizice erau semnate numai de președinte și secretar, care aveau spre păstrare și sigiliul Comunității. Președintele reprezenta Comitetul

și acționa în vederea ducerii la îndeplinire a deciziilor luate de acesta. Absența președintelui trebuia adusă la cunoștință Comitetului în scris, urmând ca atribuțiile acestuia să fie exercitate de vicepreședinte.

Comitetul avea atribuții în ceea ce privește luarea celor mai bune hotărâri în interesul comunității: promovarea valorilor religioase, asigurarea unei pregătiri scolastice pentru tineret, fondarea unor societăți filantropice pentru ajutorarea oamenilor săraci și suferinzi, gestionarea și valorificarea bunurilor de patrimoniu, stabilirea sumelor necesare ajutorării populației paupere, toate acestea având ca finalitate progresul social, cultural și moral al membrilor.

În acest sens, reprezenta Comunitatea în relația cu autoritățile locale, onorând obligațiile și angajamentele Comitetului precedent, putea numi sau revoca funcționarii din subordine și, în fine, la încheierea mandatului, sau atunci când situația o impunea, prezenta raportul lucrărilor și dările de seamă în cadrul adunărilor generale.

Comitetul avea obligativitatea convocării și consultării Consiliul Comunității (alcătuit din 12 membri) atunci când erau luate în discuție probleme referitoare la:

- a) achiziționarea unor bunuri imobile sau mobile;
- b) scoaterea la vânzare a unor imobile proprietate a Comunității;
- c) gestionarea și reinvestirea veniturilor Comunității;
- d) acceptarea unui legat în care donatorul menționa o serie de condiții;
- e) luarea unor decizii deosebit de importante pentru viața comunității.

Ori de câte ori era încălcat un articol al Statutelor, Consiliul Comunității, dacă avea solicitarea scrisă a cel puțin șase membri, putea din proprie inițiativă, în urma unei comunicări adresată președintelui, să se întrunească în ședință împreună cu Comitetul pentru a lua în discuție, eventual remedia, abuzul (art. 22-31).

Secția Administrativă a Comitetului, compusă din: președinte, vicepreședinte și secretar, gestionând veniturile Comunității, avea următoarele atribuții:

- a) prezenta tuturor membrilor Comitetului propunerile/ofertele de închiriere a proprietăților Comunității;
- b) încasa prin casier chiriile și toate celelalte venituri;
- c) plătea, prin același funcționar, lefurile și cheltuielile ordinare (impozite, asigurări, lucrări de întreținere și reparații etc.);
- d) distribuia suma alocată pentru ajutorarea persoanelor paupere, care erau stabilite de către Comitet;
- e) căuta soluții optime în vederea identificării și procurării de venituri suplimentare, în mod evident cu consimțământul Comitetului, pentru a veni în ușurarea nevoilor Comunității;
- f) încasa cotizațiile anuale ale membrilor Comunității.

Secția Administrativă și celelalte două secțiuni, respectiv Eforia Școlilor și Epitropia Bisericească, aveau dreptul ca fiecare să cheltuiască pentru trebuințele curente și reparații până la 100 franci lunar, pentru cheltuielile mai mari fiind necesară aprobarea întregului Comitet. Toate cele trei secții nominalizate se puteau

întruni în ședințe consultative la sediul Comunității, ori de câte ori considerau necesar.

Casierul Comunității avea obligația de a ține la zi registrele de venituri și cheltuieli, și în acest sens:

- a) încasa, contra chitanță, taxele slujbelor bisericești și taxele școlare;
- b) primea produsele și veniturile Bisericii;
- c) achiziționa și distribuia contra cost manualele școlare aprobate de Guvern și indicate de Eforia Școlilor, împărțindu-le gratis numai elevilor săraci;
- d) prezenta lunar conturile de încasări și plăți la ceilalți doi membri administratori;
- e) încheia la timp darea de seamă contabilă anuală, care era prezentată întregului Comitet la finele anului, și extraordinar ori de câte ori era necesar.

În mod evident, casierul era personal responsabil de orice lipsă ivită în gestiune, urmând ca în lipsă să fie înlocuit în exercitarea atribuțiilor de unul din ceilalți doi membri ai Secției Administrative (art. 31-38).

Eforia Școlilor. Comunitatea asigura pregătirea școlastică pentru tinerii de ambele sexe, în raport cu veniturile sale.⁹ Supravegherea instituțiilor de învățământ revenea, conform Statutelor, celei de-a doua secțiuni a Comitetului - Eforia Școlilor - în componența căreia intrau un număr de trei membri.

⁹ Cea mai cunoscută dintre școlile grecești gălățene a fost *Institutul elen Venieris* (Ecpedevtirion ellinicon). Înființat în luna septembrie 1857, el a fost condus timp de aproape 40 de ani de Anastasie Venieris. Școala avea trei secții: primară, comercială și liceală. De la înființare până la serbarea jubileului de 25 de ani, în 1882, școala fusese frecventată de 4.358 elevi, dintre care: 2.743 greci, 693 evrei, 647 români, 96 bulgari, 44 germani, 36 francezi, 25 sârbi, 20 armeni, 19 ruși, 14 unguri, 8 englezi, 7 italieni, 4 boemi și 2 danezi. Analizând promoțiile de absolvenți, pentru perioada de referință, se constată, în general, o permanentă creștere a numărului elevilor, cu o singură scădere, înregistrată în 1876-1878, după care însă, la încheierea păcii, se revine la normal și la aceeași linie ascendentă (Moise N. Pacu, *op.cit.*, p. 183-184).

Un an după inaugurarea pensionului „Venieris”, în 1858, se înființează la Galați *Institutul Comercial Elen*. În regulamentul de funcționare din 1859, școala se intitulează „Ellinikon Ecpedevtirion”, fără referiri la caracterul său comercial. Se precizează că regulamentul este alcătuit după regulamentele institutelor publice și particulare din Franța și Grecia. Școala avea trei secții: școala primară (trei clase); școala secundară (trei clase) și gimnaziu (patru clase). Se învață greaca, româna, franceza, germana, italiana, și se preda istoria Principatelor și a Greciei (Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România în secolul al XIX-lea*, București, 1996, p. 87).

Școala confesională elină de băieți, înființată în anul 1865, era întreținută de comunitatea elenă și destinată mai ales copiilor săraci. Școala, așezată în curtea Bisericii comunității, avea un curs primar de patru clase și șapte profesori (trei de limba greacă, doi de română, unul de franceză și unul de germană). Numărul elevilor varia între 120-150, cei mai mulți fiind în clasele I și a II-a. Comitetul administrativ al Bisericii conducea această școală (Moise N. Pacu, *op. cit.*, p. 184).

Institutul elin de fete (Ecpedevtirion corasion) este înființat la 2 octombrie 1881. Școala avea două secții: primară, cu patru clase, și secundară, cu trei clase, personalul didactic fiind format din 12 profesori (Cornelia Papacostea-Danielopolu, *op. cit.*, p. 88-89).

Școala confesională elenă de fete, înființată în anul 1884, era întreținută de comunitatea elenă, cu un ciclu de patru clase primare însumând circa 100-120 elevi, a căror pregătire era asigurată de cinci profesori: doi de greacă, unul de română, unul de franceză și unul de lucru manual (*Ibidem*, p. 88). Pentru date referitoare la învățământul grecesc din Galați în prima jumătate a secolului al XIX-lea, vezi Petru Copceac, Eugen Drăgoi, *Biserica Mavromol din Galați*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1987, p. 51-59).

Datoriile Eforiei erau:

- a) alcătuirea/aprobarea programului și orarului de studii propus de personalul didactic și distribuirea manualelor școlare;
- b) îmbogățirea fondului de carte al bibliotecii Comunității;
- c) inspectarea școlilor.

În ceea ce privește exercitarea ultimei atribuții, aceasta se realiza ordinar și extraordinar. În mod ordinar, inspecțiile se efectuau obligatoriu în fiecare săptămână de către un membru, prin rotație, supraveghind ca personalul didactic și cel auxiliar să-și facă datoria, formulând observațiile de rigoare în eventualitatea constatării unor deficiențe. Extraordinar, Eforia putea proceda la revizuirea/modificării activității școlilor ori de câte ori era trebuință. În această ultimă situație, ca și în cazul numirii/reconfirmării personalului didactic, extinderii programei școlare prin introducerea unor discipline sau în cazul suplimentării numărului de clase, se impunea acordul Comitetului Comunității.

Eforia propunea spre confirmare Comitetului Comunității în funcția de profesori absolvenți ai școlii normale sau, în lipsă, absolvenți ai unui gimnaziu recunoscut, care aveau o practică pedagogică confirmată în timp. Statutele stipulau ca forme de învățământ pe cel elementar și pe cel primar, cu mențiunea că, dacă mijloacele financiare erau îndestulătoare, Comunitatea putea permite înființarea și de cursuri superioare, corpul profesoral urmând a fi selectat din rândul absolvenților de studii universitare notați la absolvire cu calificativul general „foarte bine”.

Dacă Comitetul Comunității încuviința, exista posibilitatea ca o parte din cler să fie inclus în corpul profesoral, acceptându-se astfel cumulul de funcții. Profesorii erau titularizați doar pe durata unui an, după care erau liberi de orice angajament față de școală. Dacă Eforia Școlilor dorea să păstreze în continuare pe vreunul sau întreg corpul profesoral trebuia, cu consimțământul Comitetului Comunității, să-i reconfirme în interval de o săptămână de la susținerea examenelor publice.

Nu era permisă nicio destituire a profesorilor în cursul anului, cu excepția cazurilor în care se dovedea că vreunul avea conduita incompatibilă cu înălțătatea lui misiune sau că nu se supunea dispozițiilor Eforiei, situație în care Eforia, cu consimțământul Comitetului, proceda la destituirea și înlocuirea lui.

Limba de predare a disciplinelor școlare era limba greacă, fiind interzisă la cele patru clase primare predarea oricărei limbi străine, cu excepția celei române.

Directorul școlii de băieți și directoarea școlii de fete, care erau răspunzători de punerea în practică a deciziilor Eforiei, țineau curs o oră mai puțin ca ceilalți profesori, nefiind permisă absența acestora din școală pe durata desfășurării activităților didactice (art. 39-50).

Epitropia Bisericii. La 26 iunie 1865 este emis Ordinul Ministerului Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice prin care se încuviințează începerea construcției unei biserici pentru Comunitatea Greacă din Galați. Documentul consemnează rugămintea comunității grecești din Galați “a li se învoi zidirea în acel oraș cu a ei cheltuială o biserică, în care serviciul divin să se celebreze de către preoți greci aleși și plătiți de comuna grecească... Vă invit, domnule prefect, a face cunoscut că, sub condițiunile încuviințate de Consiliul Miniștrilor și aprobate de Înălțimea Sa, cu care s-au acordat în anul trecut 1863 comunităților grecești din Giurgiu și Brăila zidirea unor asemenea biserici, se încuviințează și cererea comunității grecești din Galați. Aceste condițiuni sunt: ca preoții ce vor servi la biserica ce are a se zidi din nou să fie recomenduți de epitropia ei Chiriahiei, sub a ei garanție în privirea moralității și căror preoți să li se învoiască intrarea în țară de către Ministerul Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice prin înțelegere cu Preasfințitul mitropolit după regulile ce se păzesc din vechime într-aceasta, iar înainte de a sosi în țară, acești preoți să fie obligați a declara că nu se vor bucura de nicio protecție străină și, în tot timpul petrecerii lor în țară, vor fi supuși legilor bisericesti și civile ale țării”.¹⁰

Prefectura Județului Covurlui informa Primăria orașului Galați, la 9 iunie 1866, că, pe baza recomandărilor Ministerului Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice, și-a dat avizul în vederea începerii construcției unei biserici pentru comunitatea greacă, rugând totodată ca și Primăria să procedeze în mod similar.¹¹

Biserica grecească cu hramul „Schimbarea la Față” a început să fie construită la 6 august 1866 și s-a sfințit la aceeași dată în anul 1872. Atât punerea pietrei fundamentale, cât și sfințirea bisericii s-a făcut de către episcopul Dunării de Jos Melchisedec Ștefănescu. Clădirea sfântului locaș s-a făcut prin subscripții din partea membrilor comunității elene din Galați, înreținerea fiind făcută de asemenea din veniturile proprii. Împrejurul bisericii au fost clădite imobile destinate pentru clerici și pentru școala confesională elenă.¹²

Conform Statutelor, cea de-a treia secțiune a Comitetului era Epitropia Bisericii, în a cărei componență intrau trei membri. Aceasta se îngrijea de ținerea în bună stare a Bisericii, a Sfintelor Odoare și a argintăriei, încasa veniturile rezultate în urma vânzării lumânărilor și supraveghea ca toate slujbele să fie ținute după regula bisericască, urmând ca printr-un regulament special să determine și atribuțiile personalului bisericesc. Din cler făcea parte: un arhimandrit, un preot, un

¹⁰ S.J.A.N.G., fond *Primăria orașului Galați*, dosar 36/1865-1866, filele 4-5; vezi și Cezar Bejan, Alexandru Duță, Stelian Ioradche, Viorica Solomon, *Tezaur documentar gălățean*, București, 1988, p.178.

¹¹ *Ibidem*, fila 3. Terenul pe care a început construcția bisericii a fost cumpărat în luna mai 1866 de la maiorul Iancu Fotea (Gh. N. Munteanu-Bârlad, *Galații*, Galați, 1927, p. 189).

¹² Moise N. Pacu, *op. cit.*, p. 132.

diacon, un paraclisier și cântăreții bisericești. Majorarea sau micșorarea personalul clerical putea fi efectuată numai cu aprobarea Comitetului Comunității.

Arhimandritul, primul în ierarhia bisericească, trebuia să fie absolvent al unei școli de teologie, „om respectabil, putând prin fapte și vorbe să contribuie la înălțarea și întărirea sentimentului religios și moral”. Preotul și diaconul se impuneau a fi absolvenți ai unui seminar, gimnaziu sau școli normale, „pioși și cu o ținută corectă”, iar pentru paraclisier era acceptat „un om cinstit, pios către cele sacre și cunoscător al regulilor bisericești, după propunerea Epitropiei bisericești”. Arhimandritul era dator, în duminicile Postului cel Mare și nu numai, să prezică de la amvon Cuvântul Domnului spre întărirea creștinilor. Dacă preotul, diaconul și altcineva cu aptitudinile cuvenite doreau să țină preziceri în Biserică, acest fapt era permis cu învoirea și pe răspunderea arhimandritului.

Epitropia Bisericii putea formula „observații cuviincioase Bisericii”, care însă nu avea obligația de a le pune în practică. Dacă se ajungea în situația unor divergențe, rolul de mediator revenea Comitetul Comunității, care întrunit în formulă completă decidea în ultimă instanță soluțiile ce se impuneau a fi adoptate.

Taxele slujbelor religioase, oficiate exclusiv în limba greacă: botezuri, nunți, înmormântări, parastase erau tarifate pe o listă formată de Epitropia Bisericească și validate de Comitet. Evidența veniturilor bisericești încasate urma să fie ținută de unul din cei trei membri ai Epitropiei, care le preda lunar casierului Comunității (art. 51-58).

Condițiile de revizuire ale Statutelor. Statutele Comunității puteau fi revizuite dacă Consiliul și Comitetul Comunității, cu o majoritate de 3/4 a membrilor lor, cereau aceasta Adunării Generale, precizând cu exactitate dispozițiile de revizuire.

Adunarea Generală, la rândul ei, ca să schimbe sau să anuleze o prevedere statuată trebuia să obțină aprobarea a cel puțin 2/3 din membrii cu drept de vot. Dacă în trei Adunări Generale convocate consecutiv numărul celor întruniți era mai mic decât cel necesar, la a patra ședință Adunarea Generală putea dispune aprobarea revizuirii, dacă 3/4 din membrii prezenți conveneau la aceasta.

Totuși, articolele 2, 47 și 57, cu referire la membrii Comunității, a limbii de învățământ și de închinăciune, formând baza fundamentală a Comunității nu suportau nicio revizuire.¹³

Statutele *Comunității Elene din Galați* au fost redactate de un comitet de redacție alcătuit din: Periclie Akatos, Gheorghe Sfaelo, Gheorghe Hagiapostolis, H. Andruțo, H. Apostolides, Spiru Caliga și K. M. Lambrinidis, fiind discutate,

¹³ Art. 2. Membrii Comunității sunt toți eleni care locuiesc în Galați.

Art. 47. Limba de învățământ este cea elenă; este interzisă la cele patru clase primare predarea oricărei limbi străine, cu excepția celei române.

Art. 57. Limba în care se va oficia Ritul Sfânt va fi totdeauna cea elenă.

revăzute și aprobate în cadrul adunărilor generale întrunite la 28 martie și 11 aprilie 1899, adunări desfășurate sub patronajul Comitetului Comunității în următoarea componență: dr. Spiru Caravia, Nicolaie Athanasulis, Ilie Latufis, George Brotondos.¹⁴

Redactate la sfârșitul secolului al XIX-lea, Statutele din anul 1899 au guvernat viața Comunității grecești din Galați în primul sfert al secolului următor, mai precis până la 31 august 1924, când Comunitatea, în urma convocării Adunării generale, a adoptat noi statute.¹⁵

Statutele Comunității Elene din Galați (1924). Odată cu apariția *Legii pentru persoanele juridice (Asociațiuni și Fundațiuni)* din anul 1924, Comunitatea a trebuit să-și reactualizeze Statutele din anul 1899, conform noilor realități istorice.

Spre deosebire de statutele din anul 1899, noile statute menționau la art. 1 faptul că nu puteau fi membri ai comunității cei care au suferit condamnări sau cei care au fost sancționați prin excluderea din comunitate în urma deciziei formulate de Adunarea Generală. Conform art. 5, sigiliul Comunității a fost schimbat, în sensul că sub bufniță a fost înscris anul 1864¹⁶.

Adunările generale de schimbare/alegere a Comisiei Comunității (denumirea de Comitet a fost înlocuită în noile statute cu aceea de Comisie), care funcționa în aceeași formulă (Secția Administrativă, Comitetul Școlilor și Comisiunea Sf. Biserici) și pe aceeași durată (trei ani), a fost mutată de la sfârșitul anului (între Crăciun și Bobotează) la mijlocul anului, în luna iulie, opinia publică fiind înștiințată despre eveniment prin publicații în presa locală. Ca și în precedentele Statute, era menționat că adunarea generală era considerată legală dacă numărul celor întruniți reprezenta cel puțin o treime din alegători. Dacă nu era îndeplinită această condiție, ședința era amânată pentru o dată ulterioară, când, indiferent de numărul celor prezenți, se proceda în mod legal la alegerea noii Comisii (art. 5-8).

¹⁴ S.J.A.N.G., fond *Tribunalul Județului Covurlui. Dosare judecătorești*, dosar 4/1924, fila 7 v.

¹⁵ Pentru Statutele Comunității Elene din anul 1924, vezi S.J.A.N.G., *Primăria orașului Galați*, dosar 22/1942-1943, filele 63-71.

¹⁶ Anul 1864, menționat în câmpul sigilar trimite, probabil, la anul în care Costache Sacomanu și Andrea Pană, în calitate de epitropi ai Comunității Elene, au cumpărat de la Costache Grigoria de o importantă suprafață de teren situată în zona centrală a orașului Galați, pe str. Domnească, consfințindu-se astfel, pentru prima dată într-un act oficial, existența Comunității și dreptul de proprietate (pentru consultarea actului de vânzare-cumpărare în copie, vezi S.J.A.N.G., *Primăria orașului Galați*, dosar 22/1942-1943, fila 58 v.).

Istoricul Gh. N. Munteanu-Bârlad vine cu date suplimentare în legătură cu destinația terenului cumpărat: „Peste drum de casele lui Aga Bonachi, pe unde-s azi localurile publice „Central”, „Teatrul Central” și Biserica Greacă, era un loc viran cu niște vechi case, proprietatea familiei Bonachi, de la care Eforia Grecească, prin președintele ei Rodocanachi <Dumitru>, a cumpărat cu 6.100 de galbeni locul pentru spitalul de holerici, căci pe la 1864 băntuia cu furie molima în oraș” (Gh. N. Munteanu-Bârlad, *op. cit.*, p. 188-189).

Dacă în Statutele anului 1899, Comitetul avea obligativitatea convocării și consultării Consiliul Comunității atunci când erau luate în discuție probleme referitoare la achiziționarea unor bunuri imobile, scoaterea la vânzare a unor imobile proprietate a Comunității, gestionarea și reinvestirea veniturilor Comunității, acceptarea unui legat în care donatorul a menționat o serie de condiții, luarea unor decizii deosebit de importante pentru viața comunității (art. 30), în Statutele anului 1924, la art. 9, ca element de noutate, era impusă consultarea Adunării Generale, care se întrunea conform condițiilor de mai sus. Dreptul de vot revenea membrilor înscrși în registrul matricol al Comunității cu cel puțin șase luni înainte de convocarea Adunării, aveau domiciliul în Galați și aveau achitate cotizațiile anuale (art. 10). Articolul 12 preciza că Adunarea Generală nu putea lua nici o decizie referitoare la o anumită problemă, dacă aceasta nu era înscrisă pe ordinea de zi a dezbaterilor.

Erau păstrate prevederile vechiului art. 12, în ceea ce privește clerul, amployații și servitorii Comunității, care nu au aveau drept de vot în cadrul adunărilor generale (art. 14).

Dacă în vechile Statute dreptul de alegători și eligibili revenea membrilor Comunității de la vârsta de 20 de ani în sus, care și-au achitat regulat contribuțiile anuale, în noile Statute sunt impuse condiții restrictive, în sensul că erau eligibili pentru calitatea de membru în cadrul Comisiei și Consiliului Comunității doar cei care împliniseră vârsta de 30 de ani, erau înscrși în registrele Comunității de cel puțin 6 ani și care aveau domiciliul stabil în Galați de cel puțin un an (art. 15). De asemenea, erau prevăzute unele situații de incompatibilitate, în sensul că nu puteau figura în același timp (adică în Comisia și Consiliul Comunității) rudele până la al treilea grad, inclusiv, precum și persoanele între care exista relația de patron și salariat. În situația în care, în urma alegerilor membrilor, era semnalată o astfel de incompatibilitate, unul dintre aleși trebuia să demisioneze, iar în caz de neînțelegere între părți acel care avea cele mai puține voturi (art. 19). Adunările generale puteau, în urma propunerilor Comisiei, să proclame membri onorifici, consulul Greciei la Galați, numărându-se de drept printre aceștia (art. 20).¹⁷ Referitor la cei care aduceau beneficii Comunității, erau declarați, în urma deciziei Comisiei, *donator* cel care dona, în numerar, obiecte sau imobile, suma de cel puțin 1.000 franci aur, *binefăcător* cel care dona cel puțin 3.000 franci aur, și *mare binefăcător* cel ce dona cel puțin 5.000 franci aur. Celor de mai sus li se acordau diplome, iar numele și prenumele lor erau suspendate în narticul (galeria) Bisericii, urmând să fie pomeniți la ziua hramului, la sediul Comunității și în cancelariile școlilor (art. 30).

¹⁷ În anul 1924, sediul Consulatului Greciei la Galați era situat pe str. Cuza Vodă nr. 15 (Gh. N. Munteanu-Bărlad, *op. cit.*, p. 155).

Consiliul Comunității trebuia, conform Statutelor din anul 1924, să se întrunească obligatoriu de două ori pe an, la invitația Comunității, în cursul lunilor iulie și august. În prima lună era aleasă o comisie de verificare, compusă din trei membri, pentru verificarea stării financiare și a tuturor registrelor, iar în cea de-a doua era prezentată de Comisie darea de seamă în legătură cu activitatea desfășurată și erau aduse la cunoștință rezultatele controlului financiar de către comisia desemnată în acest sens. În cazul în care, la ședința din luna august, Consiliul dezaproba activitatea îndeplinită de Comisia Comunității era convocată Adunarea Generală care hotăra în ultimă instanță (art. 34-37).

Capitolul al VII-lea din Statute consemnează condițiile în care puteau fi închiriate imobilele proprietatea Comunității. Astfel, era stabilit faptul că închirierea averii imobile a Comunității se efectua prin licitație publică, ofertele fiind prezentate în plic sigilat, contractele încheindu-se pe o perioadă de cinci ani, în mod excepțional pe trei ani.

Atribuțiile și condițiile în care funcționa Comitetului Școlar¹⁸ au rămas neschimbate, inclusiv obligativitatea predării cursurilor în limba greacă, precum și cele ale Comitetului Bisericesc, specificându-se că: „În nici un caz amvonul nu poate fi locul discursurilor străine de chestiuni curat moral religioase, cu atât mai mult pentru discursurile având caracter politic. „Limba ofierii cultului rămânea în continuare greaca (art. 61, 64).¹⁹ Modificarea Statutelor putea fi realizată conform aceluiași condiții prevăzute în Statutele din anul 1899, în continuare articolele referitoare la limba învățământului și cultului neputând fi luate în discuție.

Statutele prezentate mai sus, votate de membrii Comunității în cadrul Adunării Generale convocate la data de 31 august 1924, au intrat în vigoare o lună mai târziu și au constituit cadrul legal în care Comunitatea și-a desfășurat activitatea până la mijlocul secolului al XX-lea, mai precis până la alegerile din martie 1946, dată după care noile organizații „democratice” au desființat prin forță organele de conducere și consultative ale Comunității, în rândul cărora se aflau „greci reacționari”, care nu se încadrau în „spiritul epocii”.

¹⁸ Pe strada Mr. Iancu Fotea, în curtea Bisericii Elene, funcționa Liceul Comunității care, pentru anul școlar 1923-1924, avea înscriși în cele șapte clase 320 elevi, corpul profesoral fiind alcătuit din 21 profesori greci și francezi (Gh. N. Munteanu-Bârlad, *op. cit.*, p. 75) .

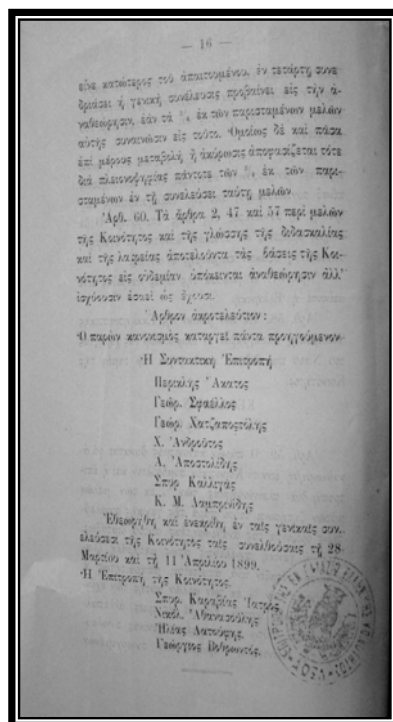
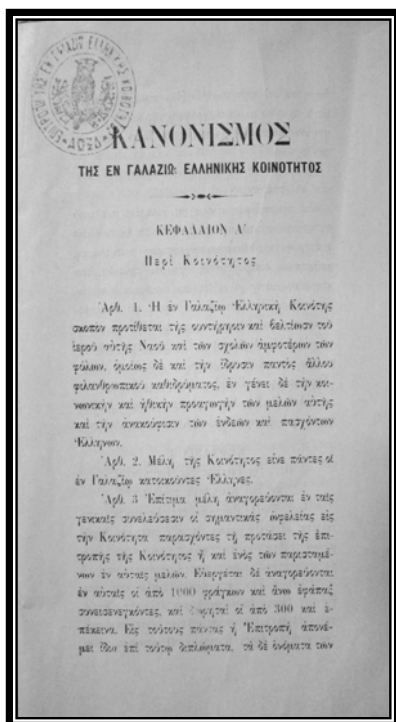
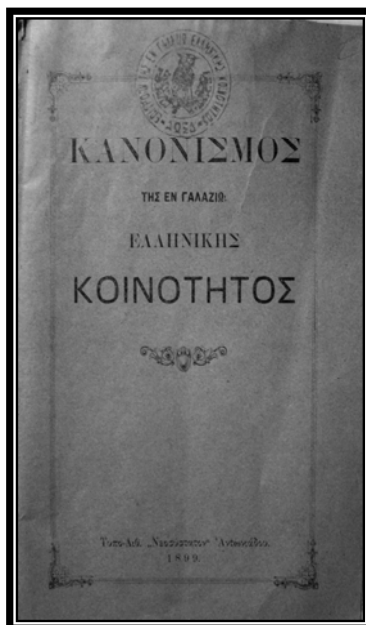
¹⁹ În preajma anului 1924 parohia Bisericii Comunității Elene cu hramul „Schimbarea la față” număra aproximativ 20.000 de enoriași, slujbele fiind ținute de doi preoți și doi cântăreți bisericești (Gh. N. Munteanu-Bârlad, *op. cit.*, p. 67).

***THE STATUTES OF THE GREEK COMMUNITY OF GALATI,
SETTLED IN 1899 AND 1924***

- Abstract -

Along the history, the Greek community, together with the other local communities, played an important role in the constitution of the economical, social, political, cultural and religious life of the town of Galati, a port situated in a border area.

The article briefly presents the Statute of the Greek Community of Galati, settled in 1899 and 1924, whose norms regulated the life of the community during the first half of the 20th century. The Statute is also viewed within the broad perspective of the historical realities of its age.

1899, Galați. Statutele Comunității Elene din Galați. S.J.A.N Galați, fond Tribunalul Județului Covurlui. Dosare judecătorești, dosar 41/1924, filele 1-16.

Fig.1

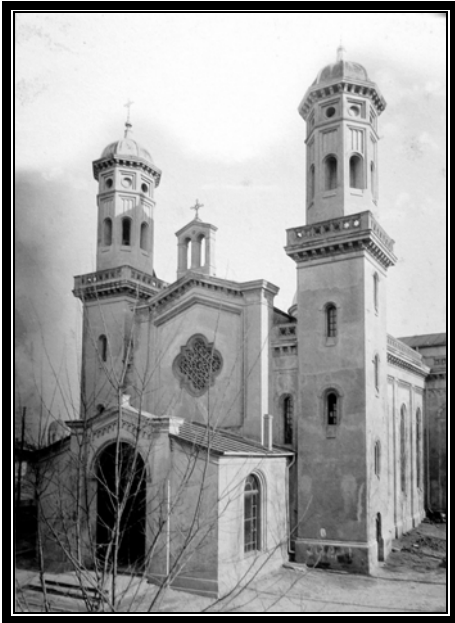
Fig.2

Fig. 3

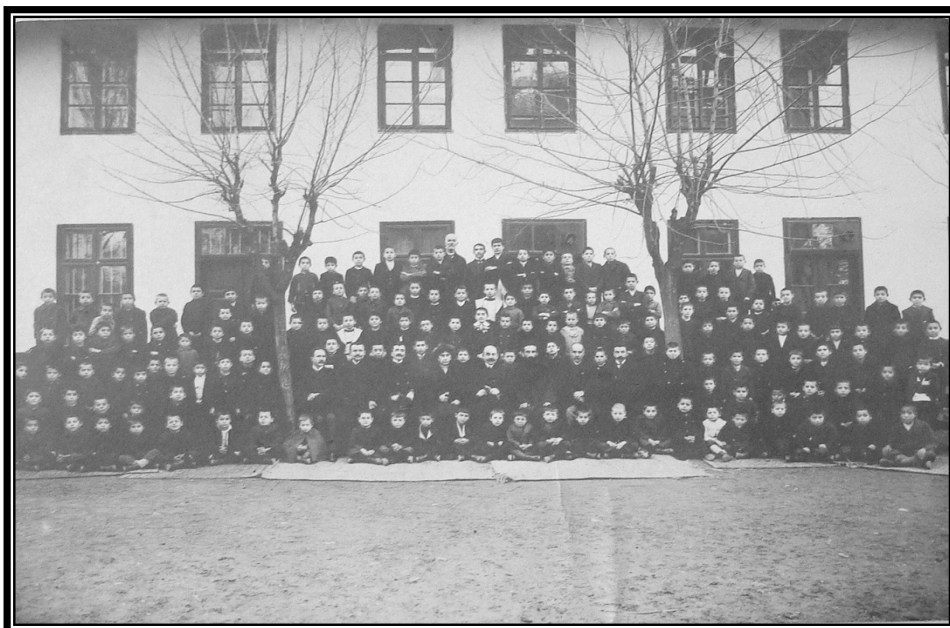
Fig. 4

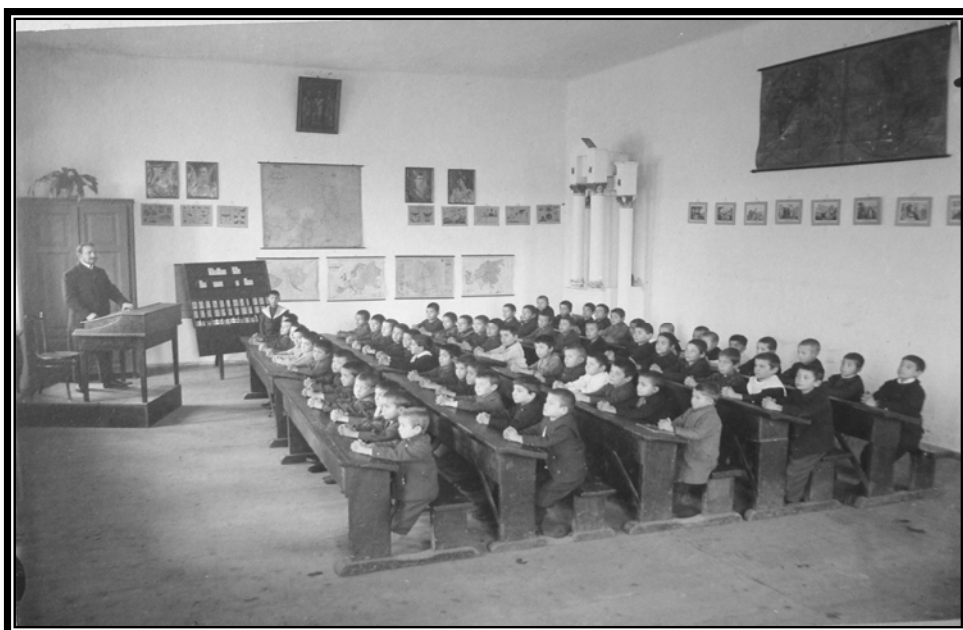
1906, Galați. Biserica Greacă cu hramul „Schimbarea la față”.
Biblioteca V.A.Urechia Galați, Comunitatea Elina din Galați, Biserica, Galați, 1906.

1906, Galați. Școala de băieți.
Biblioteca V.A.Urechia Galați, *Comunitatea Elina din Galați, Școala de băieți*, Galați, 1906.

1906, Galați. Școala de băieți.
Biblioteca V.A.Urechia Galați, *Comunitatea Elina din Galați, Școala de băieți*, Galați, 1906.

1906, Galați. Școala de băieți, elevii clasei I-a (curs de limba greacă).
Biblioteca V.A.Urechia Galați, *Comunitatea Elina din Galați, Școala de băieți*, Galați, 1906.

1906, Galați. Școala de băieți, elevii clasei a III-a (curs de limba română).
Biblioteca V. A. Urechia Galați, *Comunitatea Elina din Galați, Școala de băieți*, Galați, 1906.

1906, Galați. Corpul profesoral și elevele Școlii de fete.
Biblioteca V.A.Urechia Galați, *Comunitatea Elina din Galați, Școala de fete, Galați, 1906.*

1906, Galați. Școala de fete, elevele clasei I-a (curs de limba greacă).
Biblioteca V.A.Urechia Galați, *Comunitatea Elina din Galați, Școala de fete, Galați, 1906.*

1906, Galați. Școala de fete, elevele claselor a III-a și a IV-a (curs de limba română).
Biblioteca V.A.Urechia Galați, *Comunitatea Elina din Galați, Școala de fete, Galați, 1906.*

1906, Galați. Școala de fete, sala de lucru manual.
Biblioteca V.A.Urechia Galați, *Comunitatea Elina din Galați, Școala de fete, Galați, 1906.*

1906, Galați. Școala de fete , ora de educație fizică.
Biblioteca V.A.Urechia Galați, *Comunitatea Elina din Galați, Școala de fete*, Galați,1906.

MISTERELE LUI ZALMOXIS

Constantin DANIEL

Argument editorial

În 1985, orientalistul român Constantin Daniel termina de redactat lucrarea *Misterele lui Zalmoxis*, lucrare ce se înscrie pe linia sa de preocupări referitoare la culturile și, mai ales, la religiile din zona Orientului Apropiat și a bazinului mediteranean, chiar dacă, de data aceasta, se fac asocieri între civilizațiile orientale și civilizația traco-getică. Lucrarea a rămas nepublicată, excepție făcând mici părți din ea, care au fost publicate în reviste sau almanahuri.

Obiectivul urmărit în această lucrare este acela de a prezenta cultul lui Zalmoxis, atestat la traco-geți, ca pe un cult de mistere. Relatarea succintă a lui Herodot (IV.95), referitoare la locuința subterană a lui Zalmoxis și la învățăturile sale referitoare la nemurire, sugerează existența unor similitudini între cultele de mistere din Orientul Apropiat și din Grecia și cultul lui Zalmoxis. Lucrarea de față nu face decât să elaboreze această idee examinând atât puținele informații textuale pe care le avem cu privire la cultul lui Zalmoxis cât și contextul cultural mai larg al vremii. În cele ce urmează, vom publica primele cinci capitole ale lucrării, care nu abordează decât tangențial problema cultului lui Zalmoxis. Se are în vedere, în această primă parte a studiului, evidențierea relațiilor strânse dintre cultura greacă și cea traco-getică. Este vorba despre mai mult decât despre evidențierea unor tangențe culturale; lumea tracică și spiritualitatea ei apar, la Constantin Daniel, drept sursa de inspirație pentru multe din idealurile religioase și chiar culturale ale grecilor. În viziunea lui Constantin Daniel, Troia, cea care, mult timp, a fost considerată drept punctul de început al istoriei Greciei clasice, apare drept o cetate locuită de traci, iar spiritualitatea greacă pare să își fi găsit adesea prototipuri în elemente ale spiritualității trace. Astfel, *abioii*, *hiperboreenii* sau *agatârșii* (toți aceștia fiind, în opinia lui Constantin Daniel, seminiții trace) și comunitățile lor sunt prezentate drept prototipurile, modelele pe baza cărora grecii și-au elaborat propriile idealuri religioase. Ulterior, această perspectivă elogioasă asupra spiritualității trace va fi folosită pentru a se justifica caracterul elevat, de religie de mistere, al cultului lui Zalmoxis.

Chiar dacă uneori abordarea spiritualității trace tinde să fie mai degrabă elogioasă decât obiectivă, lucrarea, bine documentată pentru vremea la care a fost

scrisă, prezintă totuși multe argumente care merită luate în seamă. Datele arheologice nu indică existența unui foarte înalt nivel de spiritualitate în spațiul carpato-danubian, în ultimul mileniu î.e.n., și doar anumite relatări succinte și destul de puțin riguroase din punct de vedere istoric sugerează un nivel ridicat de elevație spirituală la neamurile trace. Lucrarea de față încearcă tocmai să aducă argumente, poate dintr-o perspectivă partizantă uneori, în favoarea existenței unor practici religioase și a unor comunități religioase având un nivel ridicat de elevație spirituală în regiunile locuite de traci.

Lucrarea are următorul cuprins, din care acum sunt publicate (partea I-a), doar primele cinci capitole:

- I. Troia, cetate a tracilor, și cucerirea ei de către grecii aheeni
- II. Abioii geto - daci în *Iliada*
- III. Enigma hiperboreenilor și traco-geții
- IV. Mitul blajinilor la români și hiperboreenii
- V. Enigmaticii agatârși și statul lor
- VI. Misterele în cultul divinităților din Antichitate
- VII. Interferențe spirituale traco-elenice
- VIII. Originea tracă a misterelor elenice
- IX. Cultul lui Dionysos la traci
- X. Cultul zeului Apollo la traci
- XI. Adversitatea față de cultul lui Dionysos
- XII. Clastrarea în întuneric a lui Pitagora și a discipolilor săi
- XIII. Deprivarea senzorială în misterele lui Zalmoxis
- XIV. Cultura spirituală a geto-dacilor și misterele lui Zalmoxis
- XV. Zalmoxis, zeul care se arată
- XVI. Ritualul misterelor lui Zalmoxis

În editarea lucrării, am încercat să păstrăm cât mai mult din stilul original al lucrării. Totuși, cea mai mare parte a materialului conține numeroase reformulări ale exprimării originale, caracterizate de fraze lungi, cu o construcție sintactică complicată. Prelucrarea și îngrijirea textului a fost efectuată cu grija de a păstra neschimbat sensul avut în vedere de autor.

Ovidiu NEDU

Înainte Cuvântare**Capitolul I. Troia, cetate a tracilor, și cucerirea ei de către grecii aheeni**

1. Descoperirea ruinelor Troiei
2. Troia istorică și *Iliada*
3. Troia și Imperiul Hittit
4. Troia și limba vorbită de troieni
5. Semnificațiile trace în *Iliada*
6. Ținuturi locuite de traci, în *Iliada*
7. Râuri ce străbat ținuturi trace
8. Munți locuiți de traci
9. Orașe ale tracilor
10. Vânturile din ținuturile trace
11. Popoarele trace menționate de Homer
12. Troia – cetatea tracică

Capitolul II. Abioii geto - daci în *Iliada*

1. Ce sens are etnonimul *Abioi*?
2. *Abioi* din *Iliada* au fost traci

Capitolul III. Enigma hiperboreenilor și traco-geții

1. Hiperboreenii la autorii greci
2. Hiperboreenii în opera lui Herodot
3. Hiperboreenii în legendele de la Delphi
4. Vârsta de aur și hiperboreenii
5. Etimologii ale etnonimului „hiperboreean”
6. Hiperboreenii și tracii
7. Hiperboreenii, realitate istorică sau mit fabulos?
8. Geneza mitului hiperboreenilor
9. Difuziunea mitului hiperboreenilor

Capitolul IV. Mitul blajinilor la români și hiperboreenii

1. Mitul blajinilor la români
2. Apelații ale blajinilor în mitologia română
3. Cum a luat ființă mitul blajinilor
4. Mitul blajinilor și religia lui Zalmoxis

Capitolul V. Enigmaticii agatârși și statul lor

1. Etimologia numelui de „agatârși”
2. Originea etnică a agatârșilor
3. Statul agatârșilor
4. Situația femeilor în regatul agatârșilor
5. Agatârșii și gândirea lui Platon
6. Religia agatârșilor

Înainte Cuvântare

Popoarele din Antichitate aveau - precum se știe - culte de mistere pe lângă cultul oficial al zeilor cetății și în afară de religia populară, amalgam de credințe, rituri și obiceiuri de origini diferite și străvechi. Iar misterele antice, la grecii vechi, la romani și, în mare măsură și la egiptenii din Antichitate, au ajuns cu timpul să constituie adevărata religie a acestor neamuri, atunci când adorarea zeilor oficiali a căzut, mai mult sau mai puțin, în desuetudine.

Or, după mărturiile autorilor antici și după cele ale autorilor moderni, tracii, în general, și geto-dacii, în special, au avut culte de mistere foarte dezvoltate. Mai mult, toate misterele elenice existente la greci, în epoca clasică, erau de origine tracă, fiind create de traci și impregnate de spiritualitatea tracă. De aceea, am considerat util să studiem aceste mistere ale geto-dacilor, care au constituit, de altfel, ca și la greci și la romani, adevărata esență a religiei lor. Pe de altă parte, dispunem actualmente de date suficiente pentru a putea schița în ce constau aceste mistere și cum se desfășurau ele.

Se știe ce rol însemnat au avut misterele în formarea gândirii filosofice la grecii vechi și faptul că originea filozofiei în Ellada trebuie pusă în relație cu misterele traco-elenice. Dar misterele, mai cu seamă, au contribuit în mod hotărâtor la transfigurarea morală a omului antic, dat fiind că religiile politeiste antice nu se preocupau câtuși de puțin de morală.

De fapt, misterele lor i-au făcut pe geto-daci să devină „cei mai drepti”, adică cei mai virtuoși, dintre oamenii din vremea lor. Sub influența învățăturilor din mistere, traco-geții au creat, în decursul secolelor, - după cum vom arăta în volumul de față - societăți pe care le-am putea califica drept utopice, aceasta în cazul în care ele nu ar fi existat cu adevărat.

Am vrut să arătăm în volumul de față nu numai marea vechime a traco-geților care au locuit în spațiul ponto-carpato-danubian, dar și strălucirea la care a ajuns civilizația lor în mileniul al II-lea î.e.n., epocă în care tracii se găseau la același nivel de dezvoltare ca și grecii vechi.

Pe de altă parte, am încercat să schițăm influența considerabilă pe care au avut-o tracii asupra spiritualității grecilor vechi și să arătăm că a existat o adevărată simbioză traco-elenică în mileniile II și I î.e.n. Așa se face că multe din tradițiile, miturile și legendele tracilor se găsesc inserate în universul spiritual al grecilor vechi, în dramele lor, ca și în miturile lor. Desigur, este greu de disociat între ce aparține grecilor și ce este tradiție tracă, într-o lucrare cum ar fi *Bacchantele* lui Euripide. Totuși, acest efort de analiză se cuvine să fie efectuat, spre a se ajunge la cunoașterea mai deplină a spiritualității trace, luând întotdeauna în seamă înrâurirea considerabilă exercitată de traci asupra spiritualității grecești.

M-am străduit să nu fac afirmații lipsite de temei și, de aceea, am căutat să însoțesc cu un cât mai mare număr de argumente afirmațiile pe care le fac și să le susțin cu numeroase citate din autori antici și moderni.

București
20 decembrie 1985

Capitolul I. Troia, cetate a tracilor, și cucerirea ei de către grecii aheeni

Grecii vechi au afirmat întotdeauna că istoria lor începe odată cu războiul Troiei, prin care debutează tot strălucitorul lor trecut. Astăzi știm cu certitudine că grecii vechi se înșelau grav, războiul troian avea în urma sa multe secole de civilizație miceniană de limbă proto-greacă iar aceasta fusese precedată de civilizația minoică dezvoltată mai cu seamă în insula Creta, în insulele Mării Egee și chiar în Cipru, dar care folosea o altă limbă, neidentificată încă, și o scriere, cea lineară A, nedescifrată până acum.

1. Descoperirea ruinelor Troiei

Cu un secol în urmă, însuși acest război al Troiei ca și cetatea cântată de Homer, erau socotite ca un mit fabulos și o invenție a poezilor „homerici”. Dar, începând cu 1870, săpăturile lui Heinrich Schliemann, cetățean rus de origine germană¹, autodidact de geniu, negustor și mare admirator al lui Homer, au scos la iveală, pe dealul Hissarlik, nu departe de strâmtoarea Bosforului, pe malul asiatic, ruinele străvechii cetăți Troia, care fusese cucerită de grecii aheii ai lui Agamennon, după un asediu de 10 ani.

Dar Heinrich Schliemann nu era arheolog și, ca urmare, el sapă în dealul Hissarlik plin de frenezie căutând, în adâncime, să ajungă la cetatea pe care o credea Troia. El înlătură fără nicio remușcare urmele ce se găseau mai aproape de suprafața solului, urme romane, elenistice sau grecești din epoca clasică. Sapă un șanț de la nord la sud, care străbate tot dealul de la Hissarlick, și, ajuns la o adâncime de 10 metri, observă urmele unui uriaș incendiu. Schliemann crede că acest strat cuprinde urmele vechii Troia. Odată cu avansarea săpăturilor ieșeau la iveală vestigii care necesitau să fie integrate în alte structuri iar interpretarea săpăturilor devenea din ce în ce mai complicată. De aceea, din 1882, Schliemann își ia ca ajutor tot un nespécialist, pe arhitectul Wilhelm Dörpfeld, care lucrase însă la săpăturile arheologice din Grecia, la Olimpia. Este ciudat cum atâtea mari descoperiri legate de trecutul Greciei au fost efectuate de nespécialiști, căci, în afară de H. Schliemann și W. Dörpfeld, care nu erau arheologi și nici eleniști, descifrarea scrierii lineare B, care a creat un vast domeniu de cercetare a fost făcută de arhitectul Ventris², și el un pasionat de istorie clasică, dar nespécialist. Colaborarea lui Heinrich Schliemann cu Wilhelm Dörpfeld a durat până la moartea celui dintâi, în 1890, dar săpăturile au continuat în decursul a altor două campanii

¹ Schliemann, deși și-a petrecut o parte importantă a vieții pe teritoriul Rusiei, prima sa soție fiind chiar rusoiacă, nu a fost totuși cetățean rus, ci german, ulterior, în 1850, primind cetățenia americană. (nota editorului)

² La descifrarea linearului B a contribuit și John Chadwick, care nici el nu era chiar un istoric, ci, mai degrabă, un ofițer cu serioase preocupări în domeniul semioticii. (nota editorului)

(în 1893 și 1894) și Wilhelm Dörpfeld a formulat explicația devenită clasică cu privire la straturile de vestigii ale Troiei, pe care a publicat-o în 1902, într-o lucrare, *Troja und Ilion*³. El distinge la Troia nouă straturi, pe care le numerotează cu numere latine, I-IX, de la suprafață (stratul I) la cel mai profund strat (IX) și descrie în amănunțime ce cuprinde fiecare strat. Rezultatele săpăturilor făcute de cei doi cercetători mai sus menționați au fost verificate de o echipă de arheologi americani sub conducerea lui C.W. Blegen, de la Universitatea din Cincinnati, care, din 1932 și până în 1938, reiau săpăturile la Troia. Rezultatele investigațiilor acestora confirmă în general cele stabilite de H. Schliemann și W. Dörpfeld; și savanții americani mențin cele nouă straturi pe care le stabiliseră săpăturile anterioare însă divid fiecare strat în mai multe substraturi, astfel că ajung la un total de 46 straturi, ce sunt indicate prin numerale romane, cărora li se adaugă cifre arabe și litere latine minuscule.

Cercetătorii americani stabilesc că prima cetate a Troiei (Troia I) a fost întemeiată în jurul anilor 2600 î.e.n. Data la care a fost înălțată Troia I a putut fi stabilită grație aflării unui fragment dintr-o mobilă egipteană ce purta cartușul faraonului Sahure din Dinastia a V-a egipteană (circa 2563 – 2423 î.e.n.). În cursul Imperiului Vechi egiptean, Troia I avea 90 metri în diametru, zidurile și porțile ei erau modeste, ceramica nu se făcea cu roata olarului și nici cuptorul pentru ceramică nu era utilizat.

Ruinele Troiei I constituie cel mai compact complex al civilizației bronzului timpuriu, reprezintă mărturii ale unei civilizații ale cărei vestigii s-au putut identifica în tot vestul anatolian, în Peninsula Balcanică, adică în Tracia și în Macedonia, dar și în insulele care au fost locuite de traci, adică în Lesbos, Lemnos, Samothrace, și trebuie să reținem acest amănunt important. Troia I a fost nimicită de un mare incendiu, aprins poate de inamicii care au cucerit-o. În locul ei se clădește o altă cetate puternic fortificată și înălțată Troia II Henrich Schliemann găsește o magnifică colecție de bijuterii, pe care o socotește că este tezaurul regelui Priam din *Iliada*. Însă această cetate a fost clădită în mileniul III, deci cu peste 1000 de ani înainte de Troia lui Priam, cântată de Homer. Și această cetate, Troia II, sfârșește într-un imens incendiu, poate aprins de cuceritorii ei. Cea mai strălucitoare așezare dezgropată în dealul de la Hissarlik este Troia VI, cetate miceniană, cu ziduri gigantice și o construcție vastă. Această cetate a fost nimicită de un mare cutremur. Troia istorică, cea din poemele homerice, ar putea fi Troia VII^a, după datele arheologilor americani care au condus săpăturile în secolul nostru. În Troia VII^a, a fost aflată ceramică miceniană tardivă, care a fost atribuită secolelor al XV-lea și al XIV-lea. Și cetatea Troia VII^a sfârșește printr-un incendiu uriaș aprins poate de invadatorii micenieni, adică de aheii din *Iliada*, conduși de Agamemnon. Dacă Troia VI corespunde intervalului 1900 – 1240, î.e.n., acestei

³ Berlin, 1902.

epoci de strălucire îi urmează Troia VII^a, care a existat din sec. XIII î.e.n. până în sec. XII, dar care era o cetate mult mai modestă decât Troia VI. După dispariția cetății Troia VII^a – care pare să fi fost Troia istorică – se reconstruiesc, cu ziduri mult mai scunde și pe o suprafață mult mai redusă, casele din Troia VII^{b1}. Dar și ea este nimicită pe la mijlocul secolului al XII-lea î.e.n. de către un popor venit din Balcani, poate tracii. Ei îi urmează o așezare mărunță, Troia VII^{b2}, care a fost părăsită către 1100 î.e.n., vreme de trei secole și jumătate. Doar în secolul al VIII î.e.n. se stabilesc aici grecii eolieni, zidind cetatea care a fost numită Troia VIII⁴.

2. Troia istorică și *Iliada*

Fără îndoială, descrierea Troiei făcută de Homer în *Iliada* nu corespunde deloc cu ruinele cetății Troia VII^a de la Hissarlik, căci este de presupus că poetul a descris în epopeea sa doar o mare cetate greacă cu zidurile, porțile, străjile, cu acropola ei și cu templele sale. În ceea ce privește istoricitatea războiului Troiei se poate face afirmația că strălucita cetate Troia VI a fost nimicită de un mare cutremur de pământ, iar Troia VII^a, Troia istorică, a fost distrusă în urma unui mare incendiu care ar fi putut fi aprins de aheenii ce cuprinseseră orașul. Totuși, locuitorii ei au rămas pe loc și au reconstruit o altă cetate, Troia VII^{b1}, care mai pe urmă a fost cotropită de elemente străine, ce au creat Troia VII^{b2}. Un război de cucerire împotriva unui oraș care stăpânea strâmtoarele ce domină intrarea în Marea Neagră și în Marea Egee și care, prin aceasta, controla aprovizionarea cu cereale și alimente ale grecilor micenieni trebuie admis că a putut exista, mai cu seamă întrucât au fost excavate ruinele cetății care domina strâmtoarele, distrusă într-un incendiu care dovedește că ea a fost atacată, cucerită și apoi arsă.

Iliada relatează în chip poetic împrejurările căderii orașului Troia, *Iliada* nefiind o carte de istorie, care să relateze cu minuțiozitate detalii istorice exacte. În *Iliada* există un nucleu istoric real, cucerirea orașului Troia, și pe acest nucleu Homer îl relatează în chip poetic. Se verifică, și în cazul *Iliadei*, că marile cărți ale umanității nu sunt imaginare, fabuloase, ci conțin totdeauna realități istorice valoroase. Se știe, de exemplu, că existența strălucitei civilizații a sumerienilor și a celei a hitiților se găseau menționate în Biblie, deși nu au fost admise de istorici decât în sec. XIX și XX ca fiind realități istorice.

Este foarte verosimil să credem că Troia exporta în lumea miceniană a aheilor argint, grâne, textile și poate și cai, de unde relatarea introducerii calului troian spre a o cucerii. Emily Vermeule scrie cu privire la istoricitatea războiului Troiei: „Dacă este un oarecare adevăr în tradiția epică trebuie să constatăm că

⁴ Cf. *Lexikon der antiken Welt*, Artemis Verlag, Zürich und Stuttgart, 1962, sub-voce; Pauly – Wissowa, *Realencyclopädie der Classischen Altertums*, sub-voce; Friedrich Matz, *Creta, Micene, Troia*, trad. rom. Radu Alexandrescu, București, 1969, p. 52 sq.

unele amănunte din expunerea lui Homer sunt în acord foarte pronunțat cu situația internațională generală din secolul XIII, î.e.n. Este posibil ca Paris cu neastâmpărății săi troieni să fi venit mai întâi pe continent în calitate de prieteni sau de aliați din rândul Popoarelor Mării și să fi luat soția și bogățiile unui principe din Amyklai, care era plecat cu treburi în Creta în vremea aceea, și este posibil ca troienii să fi atins Egiptul sau Levantul în drumul lor de întoarcere spre Asia Mică. Este posibil ca, după un interval convenabil pentru strângerea de trupe, o expediție mare a aristocrației de pe continent să fi plecat pe mare, sub steagul lui Agamemnon din Micene, atacând mai întâi Anatolia, lângă Pergamon, unde autoritatea hitiților era slabă, iar apoi atacând la nord Troia. Incursiunile ar fi fost potrivite dacă ar fi avut loc în timpul răscoalelor din mările sudice, împotriva lui Meneptah.”⁵

Cucerirea Troiei ar fi avut loc, după calculele istoricilor greci, între 1334 și 1135 î.e.n., iar Erathostene, făcând un calcul întemeiat pe generații, stabilește data de 1184 î.e.n, după un asediu care a durat 10 ani. În epoca aceea se înregistrează ultimele asalturi ale Popoarelor Mării, care au fost respinse de Ramses al III-lea din Delta Nilului.

Vom recunoaște așadar că *Iliada* lui Homer descrie realități istorice și, în primul rând, locuri, popoare, oameni și evenimente ce apar menționate și în alte texte. De aceea, toate datele din *Iliada* trebuie utilizate cu prudență și având întotdeauna în minte viziunea poetică a lui Homer. Trebuie utilizate și analizate în mod critic toate informațiile, directe sau indirecte, pe care ni le transmite *Iliada* cu privire la traci.

3. Troia și Imperiul Hittit

Precum se știe, în Asia Mică, s-a dezvoltat în mileniul II î.e.n. un mare imperiu, acela al hitiților, cu capitala la Hattusa (Boghazkoy)⁶. Imperiul Hittit era un stat care a făcut numeroase expediții de pradă și de jaf în toate țările învecinate Anatoliei, cucerind chiar și Babilonul (sub domnia regelui Mursili I, care a stăpânit între 1620-1590 î.e.n.)⁷, apoi numeroase regate din Siria iar, în cele din urmă, s-a luptat cu Egiptul faraonic. În Asia Mică, hitiții au răpus toate popoarele ce întemeiaseră state și este de neconceput ca Troia, care era situată într-o poziție cheie și domina comerțul dintre Marea Neagră și Marea Mediterană, să nu fi fost supusă de către regii hitiți, ale căror războaie de cucerire durau toată primăvara și

⁵ Cf. Emily Vermeule, *Greece in the Bronze Age*, Chigaco, 1964, p. 277.

⁶ Astăzi, Boğazkale. (nota ed.)

⁷ Mai probabil este ca domnia lui Mursili I să se fi desfășurat în cea de-a doua parte a sec. XVI î.e.n. De asemenea, deși a asediat și a clătinat puternic puterea Babilonului, Mursili I nu a reușit să cucerească orașul și să își exercite dominația asupra sa. (nota ed.)

vara, în fiecare an. Chiar dacă Imperiul Hittit era un stat federativ⁸, totuși, provinciile sau ținuturile care îl compuneau erau supuse regelui din Hattusas, trebuind să plătească tribut anual, să vină în fiecare an în capitala regatului sau la reședința regelui și să ia parte cu armată la expedițiile de pradă și de cucerire ale regilor hitiți. Având în vedere prosperitatea economică a Troiei și marea putere militară a hitiților (în bătălia de la Kadeș, hitiții opuneau 3500 care de luptă armatei egiptene), nu se poate susține că Troia a putut scăpa fără să fie supusă de hitiții care dominau întreaga Anatolie. Aceasta, mai ales având în vedere însemnătatea unei cetăți ca Troia, care stăpânea trecerea din Marea Neagră în Marea Egee și care astfel nu putea scăpa regilor hitiți care au supus, rând pe rând, toate ținuturile învecinate lor, lipsite de o armată ce le-ar fi putut rezista. Nu putem presupune că Troia s-a putut opune cu armata sa oștirilor hittite și poftei nesățioase de cucerire a regilor hitiți (pe care asirienii, în mileniul I î.e.n., au imitat-o).

Trebuie să arătăm că grecii aheeni, adică cei care au cucerit Troia, sunt menționați în textele hittite, după cum a arătat primul orientalist elvețian E. O. Forrer.⁹

Grecii micenieni întemeiaseră, pe coastele de apus ale Asiei Mici, un stat pe care textele hittite îl numesc *Ahhiyawā* sau *Ahhiyā*, și acest nume de țară apare pentru prima oară în timpul regelui Suppiluliuma I (1380 – 1346, î.e.n.). Este posibil ca acest rege să se fi căsătorit cu o principesă aheeană.¹⁰ În anele regelui Mursili II (1345 – 1315, î.e.n.), se arată conexiuni între regatul *Ahhiyawā* și cetatea Millawanda (sau Milawata), care a fost identificată de unii hittitologi cu Miletul, marea colonie ioniană. Tot astfel, acest rege hittit vrea să se vindece de o boală cu ajutorul unui zeu ce se afla în ținutul Lazpa, care a fost identificat cu Lesbos. Dar orașul Millawanda, după cum reiese dintr-o scrisoare regală, era așezat pe coastele mării. Tot din aceleași texte hittite, reiese că fratele regelui din *Ahhiyawā* învățase conducerea cailor și războiul de care de luptă la Hattusa. Regele din *Ahhiyawā* era prieten al regelui hittit. Această țară era una maritimă, iar corăbiile sale ajungeau în Cipru și în Siria; totuși *Ahhiyawā* nu era supusă hitiților, ci doar aliată și prietenă cu ei.¹¹

De la dispariția talasocrației minoice (circa 1400 î.e.n.) până în secolul al XII-lea î.e.n., adică până la invazia doriană, dominarea mărilor era ferm în mâinile grecilor micenieni, care sunt *achioi* (la început *achaiwoi*) homerici. Produsele artizanilor lor sunt răspândite în Cipru, Creta și Rhodos, unde este de presupus că existau importante așezări aheene. De asemenea, ei aveau așezări pe coastele Mării

⁸ Cf. A. Deloporte, *Les Hittites*, Paris, 1936.

⁹ "Vorhomerische Griechen in den Keilschrifttexten von Boghazkoi", în *Mitt. d. deut. Orientgesch.*, LXIII (1924) și *Idem*, "Die Griechen in den Boghazkoi Texten", în *Orientalistische Literaturzeitung*, 1924, col. 113-118.

¹⁰ Cf. O.R. Gurney, *The Hittites*, London, 1976, p. 46.

¹¹ Cf. O.R. Gurney, *op. cit.*, p. 50.

Egee, mai cu seamă la Milet. Ahhiyawā a fost identificată de către E. O. Forrer cu o ipotetică Achaiwa. S-a argumentat că această apelație ar fi trebuit să fie puțin diferită, dar trebuie să admitem că necesitățile de versificație, necesitățile de ordin metric, au impus o oarecare modificare a acestei denumiri. Orice critică ce s-ar aduce teoriei dezvoltate de E. O. Forrer cade în fața faptului că pe coastele Mării Egee hititiții trebuiau să intre neapărat în contact cu aheii, iar puținele date pe care le avem despre poporul ce locuia în regatul Ahhiyawā sunt în consens cu ceea ce cunoaștem despre aheii.

Pe de altă parte, tradiția greacă despre talasocrațiile succesive din Mediterana afirmă că nu era cu puțință să domine Mediterana de apus - în același timp - decât o singură putere maritimă. Aceasta a fost, până pe la 1400 î.e.n., cea minoeană, apoi cea miceniană (a aheenilor), până la apariția talasocrației feniciene, în jurul anului 1100 î.e.n. Puterii maritime feniciene i-a urmat cea greacă, după bătălia de la Salamina, când flota feniciană, împreună cu cea persană, au fost nimicite (480 î.e.n.). Întrucât micenienii sau aheii, cum îi numește Homer, au dominat Mediterana de Vest după 1400, ei trebuie neapărat identificați cu aheii, supuși ai regatului Ahhiyawā, întrucât despre acest regat textele hittite afirmă că era o mare putere maritimă și nu putea exista, în același timp, în această regiune a Mediteranei, decât o singură putere ce domina marea.¹²

Nu numai aheii sunt menționați în textele hittite, unde ei apar ca aliați, dar nu și ca supuși, ai hititiților. Însăși Troia este menționată în textele hittite, dar ea nu este o cetate aliată, ci una supusă Imperiului Hittit, din care face parte. Numele sub care este menționată Troia este scris, în hittită, în scriere cuneiformă, *Ta-ru-(u)i-ša*, care se poate citi în mai multe feluri: Tarūwisa, Tarōwisa, Tarwisa, Trūisa sau Trōisa. Acest nume nu apare decât o dată, într-o listă de orașe și de ținuturi ale țării Assuwa. Această țară trebuie localizată pe coasta de vest a Asiei Mici. S-a sugerat că acest nume este forma inițială a termenului Asia, pentru că provincia romană Asia era tocmai în această regiune. Textul la care ne referim reprezintă o parte, foarte mutilată, a analelor regelui hittit Tudhaliyas IV (circa 1265 - 1235 î.e.n.), care pare a fi primul rege hittit ce a vizitat aceste regiuni.

Ținutul *Ta-ru-(u)i-ša* este situat în partea cea mai de nord a regiunii Assuwa și deci e foarte probabil că acest ținut se afla în vecinătatea Troiei.

Imediat înainte de numele acestui ținut, în același text al analelor se află un nume scris *U-i-lu-ši-ia*, care se pronunță Wilusiya. Acesta amintește de celălalt nume al Troiei din epopeea homerică, *Ilios*. Acest nume ne trimite cu gândul la numele unui regat vasal al Imperiului Hittit, regat ce poartă numele de *U-i-lu-ša* (Wilusa), al cărui rege, pe vremea regelui hittit Muwatalli (circa 1300 î.e.n.) se numea Alaksandus, după textele hittite. Or, acest nume este foarte asemănător cu cel de Alexandros (sau Paris), principe la Ilios (Troia).

¹² Cf. O.R. Gurney, *op. cit.*, p. 55.

În fine, avem o tradiție păstrată de Stephanos de Bizanț, cum că orașul Samyilia, în Caria, pe coasta de vest a Anatoliei, a fost întemeiat de un oarecare Motylos, „care a primit pe Elena și pe Paris” (desigur, în călătoria lor de la Sparta la Troia). Aici se pare că avem o referință la tratatul de supunere care ni s-a păstrat, încheiat între Alaksandus și Muwatalli.¹³

Avem certitudinea că hitiții au stăpânit Troia, fiindcă în textele egiptene se arată că *Drdny* (dardanienii, nu se cunoaște alt nume similar) au luptat în bătălia de la Kadeș ca aliați ai hitiților.¹⁴

Astfel, putem conchide că Troia a fost supusă Imperiului Hittit. În acest caz, ne putem întreba de ce regii hitiți n-au venit în ajutorul supușilor lor ca să-i respingă pe ahei, având în vedere că tratatele de supunere hittite prevedeau că regii hitiți vor veni imediat în ajutorul vasalilor lor, dacă aceștia sunt atacați de o altă putere.¹⁵

Explicația inactivității hitiților stă în faptul că Imperiul Hittit încetase să existe în jurul anului 1200, când capitala sa, Boghazkoy, a fost cucerită de „Popoarele Mării”. Astfel, aheii au profitat de dispariția Imperiului Hittit ca să nimicească pe troienii care, fără îndoială, le creau mari obstacole în navigație întrucât stăpâneau strâmtoarele.

4. Troia și limba vorbită de troieni

Cei ce atacă cetatea Troiei, aheii lui Agamemnon, sunt grecii micenieni pe care îi identificăm cu mare exactitate prin ceramica lor pe care o exportau în insulele din Marea Egee (mare locuită de traci, în partea sa de nord, fapt care îi dădea și numele de „Marea Tracică”), în Grecia, în Troia și în Asia Mică.¹⁶ Cei mai mulți aliați ai lui Agamemnon și ai aheilor sunt greci, iar expediția împotriva Troiei este făcută aproape exclusiv de ahei, adică de micenieni greci.

În ceea ce privește originea etnică a locuitorilor Troiei s-a susținut că aceștia au fost greci eolieni. Dar poemele homerice *Iliada* și *Odiseea* sunt redactate în dialectul ionic al limbii grecești, sub care se percepe dialectul eolian și cel aheu chiar. „Limba homerică nu reprezintă dialectul unei localități și nici al unei epoci definite; ea utilizează multe formule care sunt cu mult mai vechi decât poemele; ea a păstrat, prin tradiție, multe forme eoliene vechi și, per total, prezintă un stadiu al limbii mai vechi decât toate celelalte texte”.¹⁷ În ceea ce privește limba vorbită la

¹³ Cf. O.R. Gurney, *op. cit.*, p. 57.

¹⁴ *Ibidem*, p. 58.

¹⁵ Cf. A. Delaporte, *Les Hittites*, Paris, 1936.

¹⁶ Cf. A. Bonnard, *Civilizația greacă*, trad. rom. Iorgu Stoian, vol. I, București, 1967, p. 45 sq.).

¹⁷ Cf. Theofil Simenschy și Gh. Ivănescu, *Gramatica comparată a limbilor indo-europene*, București, 1981, p. 160.

Troia, s-a contestat că ar fi fost greacă eoliană și s-a afirmat, rând pe rând, că troienii erau dardanii; apoi că sunt vechii etrusci (de către Vladimir Georgiev), al căror etnonim era *tyrsenoi*. Explicația dată de Herodot pentru această identificare e că numele vechilor etrusci este apropiat fonetic de cel al troienilor.¹⁸ În realitate, etruscii se numeau în limba lor *rasena*, iar grecii îi numeau *tyrsenoi*, pe când egiptenii i-au numit *turša*. Așadar, trebuie să conchidem că, pe considerente fonetice, nu putem să afirmăm existența unei relații între etrusci, ce se numeau pe ei înșiși *rasena*, și troieni.

Nu se pot admite etimologiile propuse de V. Georgiev și nici originea etruscă sau hittită a troienilor; așadar va trebui căutată o altă etimologie, care să pară mai plauzibilă. Într-adevăr, Troia este scrisă în greaca lui Homer Τρώς și Τρώος, iar provincia adiacentă ei, care o înconjoară, adică Tracia, se scrie Θράκη, ori, în ioniană, Θρηίκη, așa cum o întâlnim la Herodot¹⁹, în *Iliada* fiind Θρήκη (*Iliada* XI.222). Dar Τρώς, „Troia”, a generat termenul Θράκη, cu sensul de „țara/ținutul Troiei”, dat fiindcă sufixele -ακος, -ακη pot avea sensul de „aparținând/fiind în relație (cu cineva sau ceva)”.²⁰ Pe de altă parte, consoana *tau* (τ) inițială din Τρώς a putut suferi o mutație consonantică în *thela* (θ), căci o asemenea mutație consonantică este bine cunoscută în limbile indo-europene.²¹ De exemplu, latinescul *tres*, sanskritul *trayah*, termenii *triye*, din slava veche și *tri*, din irlandeza veche, au dat termenul englez *three*, „trei”, unde consoana inițială *t* a dat consoana aspirată *theta*, așa cum Τρώς a putut să dea naștere adjectivului derivat Θρήκη.²² Iar tracilor li se spune în *Iliada* Θρήκες (*Iliada*, V. 462), pe când în greaca antică tracilor li se spune οί Θράκες (Xenophon, *Anabasis*, 6.4.2).

Astfel, Τρώς (Tros) > Θράκη (Thrake), „Tracia” > Θρακες (Thrakes), „tracii”. Relația între traci și Troia pare greu de respins, dat fiind că ținutul Traciei se afla în vecinătatea și în contiguitate cu cetatea Troii, și că locuitorii acestui ținut, tracii, au luptat alături de troieni, ca supuși ori aliați ai lor. Nu poate fi vorba aici doar de o coincidență și astfel, este cu neputință să se nege relația evidentă, din punct de vedere lingvistic, dintre denumirile „Troia” și „trac”. Ce consecințe rezultă din faptul că tracii apar să fi fost inițial asociați Troii, cetate de la care își derivă și numele? Este cert că o parte din locuitorii cetății Troia erau traci și că se vorbea la Troia limba tracă. Pe de altă parte, se explică de ce, de partea troienilor, luptă toate neamurile trace. S-ar putea presupune că tracii au fost o vreme supuși ai Troiei. Dar este mai verosimil - în lumina acestei etimologii - să presupunem că troienii vorbeau nu limba etruscă, nici cea hittită, ci limba supușilor traci, limba tracă, chiar dacă aveau și cunoștințe de greacă eoliană. De altfel, cetatea Troiei era înconjurată de triburi trace, atât pe malul european cât și pe cel asiatic al

¹⁸ *Ibidem*, p. 154.

¹⁹ Herodot, IV.99 și VI.33.

²⁰ Cf. Joseph Wright, *Comparative Grammar of the Greek Language*, London, 1912, § 352, p. 125.

²¹ Cf. Joseph Wright, *op. cit.*

²² Cf. și Th. Simenschy și Gh. Ivănescu, *op. cit.*, p. 228-229.

strămtorilor, și este cu neputință ca acești traci să nu fi tracizat Troia (dacă nu era tracă de la început), așa cum s-a întâmplat de atâtea ori în Orientul Apropiat. Semiții acadieni au semitizat în același fel orașele sumeriene, iar arameii au impus limba lor tuturor orașelor semite din Mesopotamia, inclusiv Babilonului, în decursul secolelor după pătrunderea lor în valea Tigrului și a Eufratului.

5. Semințiile trace în *Iliada*

După răpirea frumoasei Elena de către Paris, fiul regelui Priam formează coaliția de căpetenii aheene care aveau să împresoare Troia. Acestei coaliții i se opune o grupare de oștiri ale Troiei și ale aliaților ei, mai cu seamă traci. În *Iliada* este însă enumerată o mare mulțime de seminții, popoare și neamuri aliate Troiei și, de cele mai multe ori, textul *Iliadei* nu precizează dacă o seminție este tracă sau de altă origine. Herodot avea să afirme²³ că tracii sunt poporul cel mai numeros din lume, după indieni, dar, scrie el, tracii au o multitudine de nume, fiecare după ținutul său.

În realitatea, trebuie să considerăm ca traci în operele lui Homer:

- a) pe acele popoare despre care Homer afirmă peremptoriu că sunt trace.
- b) pe acele seminții ale căror regi sau căpetenii sunt traci.
- c) pe acele seminții sau popoare care locuiesc în ținuturi stăpânite de traci.
- d) pe acele neamuri care sunt denumite trace de alte izvoare decât Homer.

Tracii au locuit alături de populațiile elene și în mijlocul lor, de exemplu, în Peloponez, în insula Eubeia, apoi la Phocis și în Beoția.²⁴ De aceea, de multe ori, textul homeric lasă impresia că o seminție este greacă, deși este vorba de traci. Pe de altă parte, de multe ori, căpeteniile tracilor poartă nume grecești, desigur, prin licență poetică, întrucât poetul nu știa numele trac al acestor șefi traci. Faptul acesta poate fi și o mărturie a unui oarecare *elenocentrism* în *Iliada*, unde, în general, popoarele străine sunt rar menționate. Totuși, în ceea ce-i privește pe traci, care au conviețuit secole de-a rândul în mijlocul populațiilor grecești sau alături de ele, se poate constata o adevărată *simbioză traco-elenică*, fiindcă mari personalități trace, cum ar fi Thamysis, regele Lycurg sau Orfeu, sunt integrate în lumea elenică.

6. Ținuturi locuite de traci, în *Iliada*

Ținuturile locuite de traci nu sunt numite în *Iliada* cu un nume generic, Tracia, θρηκη, cum s-ar putea crede în mod eronat. Tracia lui Homer este un ținut

²³ Herodot, V.3.

²⁴ Cf. Ulrich von Wilamowitz – Moellendorf, *Der Glaube der Hellenen*, basel, 1956, vol. II, p. 60, și Walter Otto, *Dionysos. Le mythe et le culte*, Paris, 1969, p. 64.

din Europa și Asia și un nume ce se dă întinderilor din jurul Mării Marmara în Europa și Asia Mică. Așadar, Tracia homerică nu este deloc întreaga Peninsulă Balcanică, unde locuiesc tracii, ci doar o mică porțiune din ea, în jurul Mării Marmara. Totodată, în operele lui Homer, sunt enumerate și alte regiuni locuite de traci, în afară de Tracia propriu-zisă; un asemenea ținut este Paionia²⁵ iar despre ea textul homeric afirmă că are un pământ foarte rodnic. Tracii locuiesc apoi pe țărmurile Hellespontului (adică la Marea Marmara) ce are valuri puternice.²⁶ Un alt ținut în care locuiesc traci este Ascania cea îndepărtată, scrie textul *Iiadei*²⁷, și care este o regiune rodnică.²⁸ Ascania se află poate lângă lacul cu același nume din Bitinia, pe țărmul de nord al Anatoliei. Este menționată adesea Frigia, țara frigienilor traci²⁹, care este țara podgoriilor, așezată pe malurile râului Sangarios. Ei i-au fost vândute de către Troia comori ale palatului atunci când Zeus a început să-i urască pe troieni. Un ținut din Frigia, Mygdonia, este de asemenea menționat. Un alt ținut locuit de traci este Pieria, vecină cu muntele Pangaion.³⁰ De asemenea, sunt amintite în *Iliada* insulele din Marea Egee în care s-au stabilit traci, în primul rând Imbros³¹, apoi insula Lemnos³² și, în fine, insula Samothrace³³, cea acoperită de păduri. În *Odiseea* este descrisă țara Ciconilor³⁴, ca fiind bogată în viță de vie și producând un vin de cea mai bună calitate. Pe insula Lemnos locuiau tracii numiți „sintieni”, dar și alte insule din Marea Egee erau locuite de traci, căci *Iliada* XXIII.230 numește partea de nord a Mării Egee *Marea Tracică*, ceea ce înseamnă că insulele din nordul acestei mări aveau o populație tracică. Se găsesc numeroase atestări despre stabilirea tracilor în aceste insule³⁵ ca și despre o supremație a tracilor pe mare, după căderea Troiei.³⁶

7. Râuri ce străbat ținuturi trace

Sunt menționate în *Iliada* mai multe râuri pe malurile cărora locuiesc tracii, care străbat ori mărginesc ținuturi ale tracilor. Astfel este, bunăoară, râul Sangarios despre care am spus că străbate Frigia³⁷ și se varsă în Marea Neagră - trecând prin

²⁵ *Iliada*, XVII.350, XXI.154.

²⁶ *Iliada*, II.845.

²⁷ *Iliada*, II.862.

²⁸ *Iliada*, XIII.793.

²⁹ *Iliada*, III.184, 190; XVI.719; XVIII.291; XXIV.545.

³⁰ *Iliada*, II.766; XIV.226.

³¹ *Iliada*, XIII.33; XIV.281; XXI.43; XXIV.78, 753.

³² *Iliada*, I.593; II.722; VII.467; VIII.230; XIV.230, 281; XXI.40, 46, 58, 79; XXIV.753.

³³ *Iliada*, XIII.11-12.

³⁴ *Odiseea*, IX.163 și 206.

³⁵ Cf. Diodor din Sicilia, V.50. Plutarh, *Moralia*, II.352.

³⁶ Diodor din Sicilia, VII.11.

³⁷ *Iliada*, III.187; XV.719.

Bitinia. Mult mai des este pomenit râul Axios (actualul Vardar), care străbate Tracia³⁸, având un curs larg și cele mai frumoase unde.

8. Munții din ținuturile locuite de traci

În *Iliada* sunt amintiți munții sau înălțimile mai mari în jurul cărora s-au statornicit traci. Cel mai frecvent este menționat muntele Ida, care nu este cel din Creta, ci cel din nord-vestul Anatoliei, în Misia, munte din care izvorau nenumărate izvoare³⁹, pe înălțimile căruia locuiește uneori Zeus⁴⁰ și care are vârful însemnat.⁴¹ Muntele Ida este numit și mamă a fiarelor⁴², pe lângă menționarea repetată a faptului că mii de izvoare nasc din el.⁴³ Muntele Ida este citat și în *Iliada*, XX,91 și 188. Un alt munte la izvoarele căruia locuiesc traci este muntele Plakos, cel acoperit de păduri⁴⁴ și care se află în Misia.⁴⁵ *Iliada* menționează și muntele Nyseion⁴⁶, munte sacru căci în el locuia Dionysos și de aici l-a izgonit regele trac Lycurg, alungând pe doicele, adică pe menadele, bacchantele sale, care și-au aruncat thyrs-ul (toiagul încununat de viță de vie sau de iederă) îngrozite de țepa cu care le urmărea regele trac, în vreme ce Dionysos și-a aflat ascunzișul în mare. Homer amintește și de lanțurile de munți acoperiți cu zăpadă și încununați de nori albi ce se găsesc în ținuturile locuite de traci⁴⁷, fără să precizeze însă despre ce munți e vorba. Un alt munte însemnat amintit de Homer este Tereis din Misia.⁴⁸

9. Orașe ale tracilor

Tracii clădiseră numeroase orașe în întreaga Peninsulă Balcanică de azi, orașe pe care le menționează *Iliada*. Astfel este orașul Amydon din Paonia⁴⁹, care se află așezat pe râul Axios (Vardarul de azi). Adresteia este un oraș în Misia⁵⁰, iar Kromne este un oraș în Paphlagonia⁵¹, ca și orașul Aigialos⁵², situat poate pe malul

³⁸ *Iliada*, II.849-850; XVI.288; XXI.141-143, 157-160.

³⁹ *Iliada*, VIII.47.

⁴⁰ *Iliada*, VIII.397.

⁴¹ *Ibidem*, 410; XIV.332.

⁴² *Iliada*, XV.151.

⁴³ *Iliada*, XV.151,

⁴⁴ *Iliada*, VI.396, 425.

⁴⁵ *Iliada*, XXII.479.

⁴⁶ *Iliada*, VI.133.

⁴⁷ *Iliada*, XIV.225.

⁴⁸ *Iliada*, II.829.

⁴⁹ *Iliada*, II.849; XVI.288.

⁵⁰ *Iliada*, II.828.

⁵¹ *Iliada*, II.855.

⁵² *Ibidem*.

mării, cum se vede din numele său. În Tracia europeană se află orașul Aisyme⁵³, ca și orașul Ainos⁵⁴, precum și Hryse⁵⁵, acesta din urmă fiind un important centru din Misia, unde se afla un templu al lui Apollo, căruia grecii îi aduceau prinoase și jertfe. Toate aceste centre urbane dovedesc că tracii nu aveau numai o civilizație rurală, ci posedau, ca și dacii, numeroase orașe cu artizani, negustori și o civilizație urbană bine construită. Mai greu de localizat este orașul Alybe, capitala alizonilor⁵⁶ care locuiesc o țară unde se naște argintul, dar care se află alături de paphlagonienii și misienii traci. De asemenea, orașul Kabesos, pe care scoliaștii din Alexandria ai lui Homer îl așezau în Tracia⁵⁷, nu mai poate fi localizat cu exactitate de noi. În schimb, știm că orașul Ismarus⁵⁸ era capitala tracilor ciconi. Astfel, tracii, care au construit numeroase orașe, care locuiesc în astfel de orașe, ar fi putut tot atât de bine să construiască și marea cetate a Troiei, ce se afla în mijlocul unui teritoriu locuit de traci, teritoriu ce se întindea de o parte și de cealaltă a strâmtoarei ce desparte Marea Neagră de Marea Egee.

10. Vânturile din ținuturile trace

Pentru un popor de navigatori, cum au devenit aheii care împresurau și vroiau să cucerească Troia, vânturile și regimurile lor trebuiau neapărat cunoscute. De aceea *Iliada* descrie cele două vânturi mai însemnate din sud-estul Europei, care suflă asupra Troiei și asupra ținuturilor învecinate. Primul dintre ele este *Zefirul* (*Zephyrios*), vântul dinspre soare apune, care este un vânt cald. ⁵⁹ El suflă la Troia dinspre vest și poate fi un vânt puternic, mai cu seamă în insulele din Marea Egee, a cărei parte de nord avea insule locuite de traci și care, de aceea, era numită Marea Tracică.

Vântul *Boreas* bate dinspre nord sau dinspre nord-vest și este deosebit de puternic. Pentru troieni, el se arată ca venind dinspre Tracia, unde, de altfel, se spunea că vântul Boreas chiar și-ar avea sălașul.⁶⁰ De aceea, pentru grecii din epoca clasică, pentru care *Iliada* și *Odiseea* erau fundamente temeinice ale spiritualității lor, oamenii care locuiau dincolo de vântul Boreas se numeau *hiperboreeni*. Aceștia trăiau dincolo de Tracia, dincolo de locurile din care, pentru greci, bătea vântul Boreas. Hiperboreenii nu locuiau în nordul Europei, ci dincolo de Tracia, de unde, după Homer, bătea vântul Boreas. Acest vânt Boreas sufla deci

⁵³ *Iliada*, VIII.304.

⁵⁴ *Iliada*, IV.520.

⁵⁵ *Iliada*, I.37, 100, 390, 428, 487.

⁵⁶ *Iliada*, II.856-857.

⁵⁷ *Iliada*, XIII.363.

⁵⁸ *Odiseea*, IX.198.

⁵⁹ Cf. *Iliada*, XXII.195, 229-230, și IX.4-7.

⁶⁰ Cf. *Iliada*, XXIII.195, 229, 230; IX.5; Homère, *Iliade*, tome IV, traduction Paul Mazon, Paris, 1937, p.105, nota 3.

din Tracia înspre Troia, considerată ca un centru al lumii *Iliadei*. Din aceste motive, *hiperboreenii* - dacă chiar au existat, fiindcă Herodot *contestă existența lor* - trebuie plasați dincolo de Tracia, adică în câmpia românească sau în Transilvania și nu mult mai departe. Așa se face că celebrii *abioi*, despre care vom discuta mai târziu⁶¹ și care se aflau mai la nord de misieni, adică în câmpia românească sau în Transilvania, apar la Herodot⁶² în locul *hiperboreenilor*. Hiperboreenii înșiși sunt considerați de Herodot doar ca fiind o legendă fabuloasă, pentru că părintele istoriei, făcând oarecare cercetări, constată că nimeni n-a auzit de hiperboreenii cei puri și virtuoși, în țara cărora ar fi locuit zeul Apollo. *Desigur, în urmă cu multe secole, s-au găsit autori antici care i-au plasat pe abioi și pe hiperboreeni în ținuturi foarte îndepărtate, în nordul Europei, în insula Thule, în Asia Centrală etc., dar ceea ce vrem noi să accentuăm este că în Iliada XIII.3-6 abioii locuiesc la nord de misieni, adică în spațiul carpato-ponto-danubian, și că la Herodot abioii menționați în locul hiperboreenilor locuiesc în aceleași regiuni carpato-ponto-dunărene.*

11. Popoarele trace menționate de Homer

Cu privire la semnițiile trace menționate în *Iliada* și în *Odiseea*, trebuie să precizăm încă de la început că Homer îi numește „traci” doar pe cei ce sunt stabiliți în vecinătatea Troiei în Tracia și care vorbesc limba tracă. Pe neamurile trace „care poartă o multitudine de nume, fiecare după ținutul său”⁶³, epopeile homerice le numesc cu apelatii diferite, după regiunea pe care o locuiesc și poate după un strămoș eponim. Odeon din Halicarnas, mitograf grec, afirmă că Thrake era fiica lui Okeanos, deci a marelui fluviu ce înconjură lumea, și că ea avea trei fii: Bithys, Dolonkos și Treros, din care vor descinde neamul trac al Bithynilor, cel al Dolonkilor și al Treerilor. Prin această genealogie fabuloasă se delimitează teritoriul ocupat de traci. Peninsula Balcanică în întregime, dimpreună cu spațiul carpato-ponto-danubian, era un ținut locuit de traci, adică, așa cum scrie Dionysos Periegetul⁶⁴, traciilor locuiau „pământul nelimitat”. Pentru stabilirea identității trace a unui popor ne vom sluji de aserțiunile geografilor, istoricilor și ale altor scriitori din antichitate, dar vom ține seama și de datele autorilor moderni, în special de cele relativ mai recente, din lucrarea lui Joseph Wiesner, *Die Thraker*⁶⁵. Considerăm că această operă este, în general, o sinteză bună cu privire la toate neamurile tracilor răspândite în Europa și în Asia, dar vom adăuga la tabloul de popoare trace al lui J. Wiesner și alte semniții. Nu vom enumera dintre neamurile trace decât pe cele menționate în *Iliada* și *Odiseea*:

⁶¹ Cf. *Iliada*, XIII.4-6.

⁶² Herodot, IV.13, 33, 35.

⁶³ Herodot, V.3.

⁶⁴ Dionysos Periegetul, p.332 sq.

⁶⁵ Stuttgart, 1963

1. *Abantes* sunt menționați în *Iliada*⁶⁶, iar textul homeric scrie despre ei că pornesc la luptă plini de furie, mânioși dar și că sunt mărinimoși. Ei poartă părul lung pe ceafă, deci își radeau partea anterioară a părului, deasupra frunții, nelăsându-și decât un smoc de păr în creștetul capului. După Plutarh, Theseu, regele Atenei, purta, în tinerețea sa, acest tip de tunsoare a părului.⁶⁷ Abanții își lasă părul să crească lung, din regiunea occipitală a capului. Ei se stabiliseră în insula Euboia, în jurul localităților Kalakis și Eretria, și dominau triburile ce se aflau în acel ținut. În războiul troian, abanții fac parte din armata greacă a aheilor și sunt deci dușmani ai Troiei. Originea abanților este discutată de Aristotel⁶⁸, care afirmă că abanții sunt originari din cetatea Abai și că erau traci care au emigrat apoi în insula Euboie. Existau abanți și în Asia Mică, dar și pe insulele din Marea Egee, iar Herodot⁶⁹ arată că multe orașe ionice au abanți printre locuitorii lor. După Ion din Chios⁷⁰, abanții locuiau lângă carieni, în Asia Mică.

2. Alizonii⁷¹ sunt un popor destul de enigmatic și capitala lor este Alybe, unde se extrage argint. Mine de argint se aflau și în Macedonia și în nordul Greciei, dar mai ales în Asia Mică, în regiunea Munților Taurus, unde ele au fost puse în exploatare încă de către hitiți. Alizonii apar ca aliați ai Troiei, ca și celelalte neamuri trace, alături de paphlagonieni și misieni. Nu pot fi confundați cu chalybii, mari producători de fier din Anatolia. S-a propus ca Alybe, capitala acestei seminiții, să fie localizată în regiunea fluviului Halys, în Asia Mică, în zona munților Taurus.

3. Dardanii⁷² fac parte din armata troiană și sunt conduși de Eneas. Numele lor a fost pus în legătură cu allionezul *darthe*, „pară/păr”, apoi cu allionezul *darthán*, „țăran”, literal, „cultivator de pere”. Ei locuiesc în bazinul superior al râului Axios (Vardar), pe lângă râul Drilon (actualul Drin alb), pe ambele maluri ale râului Margus (azi, Morava), până la râul Naissus (azi Niș) și la râul Timacus (azi, Timok). Împărțiți în două triburi principale, galabrii și thunatae⁷³, locuiau în bordeie dar posedau și așezări mai mari. Erau păstori de oi iar o brânză făcută de ei⁷⁴ era vestită. Pe de altă parte, în ținuturile locuite de ei se aflau și mine.

În *Iliada*, eroul eponim al dardanilor, Dardanus, este fiu al lui Zeus și el întemeiază așezarea Dardania la poalele muntelui Ida (în Asia Mică și nu în Creta), înainte de fondarea Troiei. El are ca fiu pe Erichthonius, cel mai bogat dintre oameni, care posedă, ca toți tracii, avuții, mulți cai, 30.000 de iepe. În alt vers din

⁶⁶ *Iliada*, II.536, 514 sq. și IV.464.

⁶⁷ Cf. Homère, *Iliade*, Paris, 1937, trad. Paul Mazon, vol. I, p. 51, nota 1.

⁶⁸ Citat de Strabon, X.445.

⁶⁹ Herodot, I.146.

⁷⁰ *Pausanias*, VII.4.9.

⁷¹ *Iliada*, II.856-857; V.39.

⁷² *Iliada*, II.819-823.

⁷³ Strabon, VII.316.

⁷⁴ Caseus dardanicus.

*Iliada*⁷⁵ ei sunt numiți „mulgători de iepe”, *hippemolgoi*, și li se mai dă și numele de *glaktophagoi*, „băutori de lapte” și, desigur, „mâncători de produse lactate”. Erichthonis are ca fiu pe Tros, iar acesta, care astfel este nepot al lui Dardanos, dă viață lui Illos⁷⁶ care, în urma consultării unui oracol, întemeiază Troia. Așadar, Troia este întemeiată de un erou eponim care nu a fost grec și care, după descendența sa, a fost trac. Legende grecești cu privire la Dardanos, eroul eponim al dardanilor, din care descinde Tros, sunt multiple: una afirmă că el a venit din Arcadia, alta că a venit din Creta, și se aduce ca argument asemănarea de nume dintre muntele Ida din Creta și cel din vecinătatea Troiei, unde locuiau o parte din dardani (Ida, Dikte, Pytna, Pergamos).

Trebuie să distingem pe dardanii care locuiau în Peninsula Balcanică, în jurul râurilor al căror nume le-am menționat, de dardanii care locuiesc în Asia Mică, în jurul Troiei, și care, conduși de Eneas, au luat parte la războiul Troiei în primele rânduri. Este foarte probabil că aceștia din urmă au venit în Asia Mică din Peninsula Balcanică, la fel ca și multe alte triburi trace în vremea mării migrații a popoarelor.

4. *Emeții* locuiesc alături de paphlagonieni și *Iliada*⁷⁷ scrie că țara lor este a catârilor sălbatici. Sunt menționați și de Pliniu cel Bătrân.⁷⁸

5. *Cauconii*⁷⁹ sunt un popor trac ce locuiește în Paphlagonia și care pare să se fi stabilit acolo în vremea mării migrații a popoarelor (sec. XIII, î.e.n.), pentru că anterior au locuit în Peloponezul de Vest și în Arcadia.⁸⁰ Eroul lor eponim este înmormântat la Lepreos în Triphylia⁸¹ iar pe mormântul lui este statuia unui om care ține o liră în mâinile lui. La întemeierea orașului grec Megalopolis s-au adus jertfe zeiței Demeter, fiicei sale, Kore, și lui Caucon, ceea ce arată că el era un erou. Caucon are un rol și în crearea misterelor de la Andania, căci el ar fi adus aceste ceremonii tainice ale marilor zeițe Demeter și Kore de la Eleusis, și le-ar fi dezvăluit primelor căpetenii ale statului-oraș Mesenia⁸². De fapt, preoții de la Mesenia au locuit, între primul și al doilea război mesenic, la Eleusis⁸³, ceea ce a făcut ca misterele de la Eleusis să aibă multe înrudiri cu cele de la Mesenia. Cauconii, emigrați din Peloponez sau din Arcadia, unde se aflau alături de grecii ahei și de eolieni, au locuit în Asia Mică în jurul râului Perthenios. Însă, pe vremea lui Strabon dispăruseră din acele locuri.

⁷⁵ *Iliada*, XIII, 4-6.

⁷⁶ Diodor din Sicilia, IV.75.

⁷⁷ *Iliada*, II.852.

⁷⁸ *Naturalis Historia*, VI.5.

⁷⁹ *Iliada*, X.429 și XX.329.

⁸⁰ Pauly-Wissowa, *subvoce*.

⁸¹ Pausanias, V.5.5 și Strabon, VIII.345.

⁸² Pausanias, IV.1.5,8.

⁸³ Pausanias, IV.14.1; IV.15.7.

6. *Kikonii* sunt un popor tracic belicos, amintiți de Homer ca aliați ai Troiei⁸⁴. Ei locuiau pe coastele Mării Egee, între vărsarea Helenului (azi Marița) și lacul Biston. *Odiseea*⁸⁵ relatează luptele lui Ulisse și ale însoțitorilor săi cu kikonii și cucerirea cetății Ismeros (de identificat poate cu cetatea Menoneia de mai târziu). Kikonii traci reușesc să-i respingă pe aheii lui Ulisse șiucid nu mai puțin de 72 de oameni de pe cele 12 corăbii atacatoare, câte 6 de pe fiecare vas, ceea ce arată că tracii kiconi erau luptători viteji. De asemenea, Herodot⁸⁶ îi menționează pe kiconi, ceea ce înseamnă că în sec. VI și V î.e.n. ei mai existau încă cu acel nume, deși Hesychius consideră pe saii (Saioi) ca fiind vechii kiconi. Strabon⁸⁷ afirmă că Orfeu tracul ar fi fost kicon și aceeași afirmație o face și Diodor din Sicilia⁸⁸. *Odiseea* relatează despre cultul lui Apollo în capitala kiconilor, Ismaros, unde oficia un preot numit „Maron”. Acesta îi va dărui lui Ulisse vinul îmbățător ce îl va ameți și îl va adormi pe uriașul Polyphemus.⁸⁹ În țara kiconilor ar fi existat un oraș numit Xantheia.

7. *Misienii* (Mysoi) sunt menționați în *Iliada*, XIII.5 ca locuind în Europa, dar sunt același popor cu misienii (mysoi) ce locuiesc în Asia Mică și care sunt și ei menționați în *Iliada*⁹⁰. Ei au emigrat acolo poate după marea migrațiune a Popoarelor Mării. Misienii din Europa locuiesc de-o parte și de alta a Dunării, după Strabon⁹¹, iar *hippemolgi*, *glaktophogii* sau *abioii* menționați în *Iliada*⁹² se găsesc dincolo de misieni, mai la nord de ei⁹³, în Câmpia Română, Moldova sau Transilvania. În epoca romană, apelațiile „traci”, „geți” sau „misieni” sunt sinonime, iar misienii sunt împărțiți în mai multe triburi ale căror nume nu se cunosc. Misienii din Asia Mică au drept căpetenie pe un prezicător, Ennomos, și despre ei Homer afirmă că sunt mândri când luptă în armata troiană.

În Moesia, partea principală a populației era desigur tracă, poate cu un amestec de iliri în epoca homerică. Pe teritoriul Dobrogei de azi se stabilesc, în sec. V î.e.n., sciții, iar în sud-vestul Moesiei s-a stabilit o populație amestecată a scordiscilor celto-iliri. După ei au venit romanii, iar în sec. III e.n. s-au stabilit triburi germanice: bastarnii și mai ales goții, iar în sec. IV.e.n. s-au așezat aici dacii carpi. Dar vechea populație a Moesiei a fost formată din misieni, traci, și despre ei este vorba în *Iliada*.

⁸⁴ *Iliada*, II.846-847, XVII.73.

⁸⁵ *Odiseea*, IX, 39-61

⁸⁶ Herodot, VII.59,108,110.

⁸⁷ Strabon, VII.330,18.

⁸⁸ Diodor din Sicilia, VI.73,3.

⁸⁹ *Odiseea*, IX.197.

⁹⁰ *Iliada*, II.858-861; X.430.

⁹¹ Strabon, VII.295-296.

⁹² *Iliada*, XIII.4-6.

⁹³ Strabon, VII.300.

8. *Paionii (paiones)* sunt un popor tracic aliat al Troiei și sunt menționați în *Iliada*⁹⁴. În timpurile istorice locuiau în nordul Macedoniei, iar un oraș al lor este Amydon⁹⁵ sau Abydon, așezat pe râul Axios (azi Verdar).

Un războinic paionian Asteropoios este nepot al zeului râului Axios⁹⁶ și fiu al lui Pelegon, strămoșul eponim al pelegonilor, seminiție învecinată. Asteropoios poartă un frumos pumnal tracic⁹⁷, desigur recurbat, și care era numit de greci *sica*. Artizanii traci lucrau arme și vase de o nespusă frumusețe. Alte orașe ale paionilor erau: Krestonia, Mygdonia, Bilazora, Aistropaion, Bymazos, Deberos, Stobi, Alyros, Amyros și Galepsos. Numele paionilor trebuie pus în legătură cu cel al lui Apollo, care se numea și Paion sau Paien. Paionii erau împărțiți în mai multe triburi: Doberes, Paioplai, Siropaiones și Agrianes.⁹⁸ Căpeteniile paionilor poartă nume trace: Lukkeios (sau Luppeios, cu trecerea lui *k* în *p*, specifică pentru tracă și existentă și în română, latină *aqua* > română, *apă*), Basteseus. Paionii sunt considerați traci de către Homer și de către Strabon. Îl au ca zeu principal pe Dyalos⁹⁹, care este unul din numele trace ale lui Dionysos, zeu trac prin excelență. Paionii se închină și discului solar pe care îl poartă pe o pânză, în chip de steag. După spusele lui Herodot¹⁰⁰, este adorată și zeița Bendis (Artemis regală), căreia femeile îi aduceau jertfe învelite în paie de secară.

9. *Paphlagonienii* sunt aliați de nădejde ai Troiei¹⁰¹ și locuiesc într-o regiune așezată pe coasta de nord a Asiei Mici, al cărei hotar de răsărit este delimitat de râul Halys, în vreme ce râul Parthenios marchează hotarul său de apus. Paphlagonienii au avut un rege Lykos (al cărui nume are sensul de „lup” și se știe frecvența acestui nume la traci; însuși etnonimul dacilor ar fi avut înțelesul de „lup”), al cărui fiu, Korambis, ar fi însoțit pe argonauți în drumul lor spre Colchida. Un trib al paphlagonienilor sunt emeții¹⁰², a căror căpetenie a fost Pylaimenes. Primul rege care ar fi domnit peste paphlagonieni s-ar fi numit Palops. Paphlagonii sunt traci care au emigrat din Peninsula Balcanică în Asia Mică pe vremea marii migrații a popoarelor.

10. *Frigienii* se află tot în tabăra troienilor și sunt menționați în *Iliada*¹⁰³. Mai des este citată Frigia, ținut din Asia Mică.¹⁰⁴ Regatul Frigiei cuprindea, în sec. al VIII-lea î.e.n., cea mai fertilă parte a câmpiei Anatoliei, de la cursul superior al

⁹⁴ *Iliada*, II.848-850; X.428; XVI.284-293; XXI.155 și 205-212.

⁹⁵ *Iliada*, II.849; XVI.288.

⁹⁶ *Iliada*, XXI.141.

⁹⁷ *Iliada*, XXIII.807.

⁹⁸ Herodot, V.16.

⁹⁹ Cf. Hesychius, *subvoce*.

¹⁰⁰ Herodot, IV.33.

¹⁰¹ *Iliada*, II.851-855; XIII.656.

¹⁰² *Iliada*, II.852.

¹⁰³ *Iliada*, II.862-863; III.181-190 și X.431.

¹⁰⁴ *Iliada*, III.184-190, 401; XVI.719; XVII.291; XXIV.545.

râului Rhydelkos și al Meandrului, până la râul Helys. Frigienii, al căror nume este fonetic apropiat de cel al tracilor, au fost numiți și „Brigi”, emigrând poate, pe la 1200 î.e.n., în vremea marii migrații a popoarelor, din Peninsula Balcanică în Asia Mică. Însă nu își întemeiază un regat decât în sec. al VIII-lea î.e.n., sub un rege numit Gordios (de la care provine numele „nodului gordian”), căci mai înainte erau triburi rătăcitoare, care trăiau din jafuri și din război. Ei au trecut Eufratul și, așezându-se în ținutul Comagene de mai târziu, făceau dese incursiuni în Asiria. Numiți *muškii* de textele asiriene, au fost biruiți de către Tiglatpileser I, către 1100 î.e.n.¹⁰⁵ și siliți să se stabilească pe teritoriul Asiriei. Dar, aliindu-se cu un rege aramean din Kerkemiș, către 727 î.e.n., ei se răscoală având drept căpetenie pe regele Midas (*Mita*, în textele asiriene). Totuși, sunt supuși mai târziu de regele Sargon al II-lea al Asiriei (721 – 705 î.e.n.). După căderea Ninivelui și dispariția Imperiului Asirian, frigienii devin supuși ai Lidiei și ai regelui Cressus. Frigienii au avut un rol însemnat în istoria Asiei Mici.

11. *Scaii* sunt un trib trac ce face parte dintre misienii din Asia Mică. Numele lor a fost dat unor porți ale orașului Troia prin care, probabil, trecea drumul către ținutul ce-l ocupau.¹⁰⁶

12. *Sintienii* sunt un neam tracic ce locuia în insula Lemnos¹⁰⁷, dar ei nu par a lua parte la războiul troian. Locuiesc la început în vestul Macedoniei, lângă râul Strymon (azi Struma), apoi, emigrând, trec în insula Lemnos care este numită, în chip poetic, după numele lor, *Synteis*¹⁰⁸. Numele lor pare să aibă înțelesul de „tâlhari”. Totuși, sunt amestecați cu grecii, fiindcă Hellanikos¹⁰⁹ îi numește *mixellenes* - „greci amestecați” (cu alt popor). De asemenea, sunt menționați în *Odiseea* VIII.294 ca locuitori ai insulei Lemnos și se spune despre ei că „au un grai sălbatec”.

13. Aliații traci ai troienilor au avut un rol de seamă în războiul troian. Hector îi numește pe acești aliați traci ai Troiei „ilustru aliați”.¹¹⁰ Tot lor li se adresează încă o dată Hector¹¹¹, și, iarăși, textul Iliadei îi numește pe traci „ilustrii aliați”. Numele căpeteniilor, șefilor și regi traci sunt adesea menționate în *Iliada*, ca și numele unor luptători traci.¹¹²

¹⁰⁵ Cf. Constantin Daniel, *Civilizația asiro-babiloniană*, București, 1981, p. 48.

¹⁰⁶ *Iliada*, III.145, 149, 263 etc.

¹⁰⁷ *Iliada*, I.594.

¹⁰⁸ Apollodor, *Argomanticele*, I.608.

¹⁰⁹ *Fragmenta Historicorum Graecorum*, I.112.

¹¹⁰ *Iliada*, VI.111.

¹¹¹ *Iliada*, XVII.221.

¹¹² A se vedea aceste nume de regi, căpetenii și ostași traci în articolul Constantin Daniel, „Troia, Troienii și Tracii, după Homer”, în *Almanahul Luceafărul. Istorii neelucidate*, Estival, 1984, p. 56-67.

12. Troia – cetatea tracică

În 1926, marele nostru elenist și arheolog Vasile Pârvan publica în revista *Orpheus*¹¹³ un articol intitulat „Dacii în Troia”, unde demonstrează că marea cetate a Troiei era populată de traci și că războiul Troiei a fost un conflict între traci și grecii ahei. Argumentele sale arătau că ceramica de la Troia VII și din ținuturile învecinate este tracică, iar toponimia regiunii din jurul Troiei este de asemenea tracică, cel puțin în ceea ce privește Bitinia.

Vom sintetiza argumentele din acest articol adăugând și altele care să aducă noi date, dovedind astfel că Troia a fost o cetate a tracilor și că războiul troian a fost, așa cum credea și Vasile Pârvan, între traci și grecii micenieni.

- Etonimul *traci*, în limba greacă, este numele grecesc al locuitorilor ținutului numit *Tracia*, apelație care, la rândul său, derivă din numele Troiei. Prin urmare, *tracii* sunt, inițial, cei originari din *Tracia*, care este de fapt ținutul supus *Troiei*, după cum rezultă din denumirea sa. Iar Troia avea în jurul ei și în vecinătatea apropiată a sa triburi trace și e cu neputință ca acestea să nu fi tracizat, în decurs de câteva secole, pe locuitorii Troiei, dacă aceștia nu vor fi fost traci încă de la început.

- Tracii au întemeiat orașe, pe care le menționează și *Iliada*, astfel că ei ar fi putut fonda și Troia.

- În sprijinul Troiei, atunci când aceasta a fost atacată de grecii micenieni, vin în ajutor numeroase popoare trace, pe care *Iliada* nu le numește astfel, dar despre care știm din alte surse că de fapt erau trace. Aliații Troiei sunt toți traci iar micenienii nu au nicio semănătate tracă drept aliați. De partea Troiei luptă tracii iar împotriva ei sunt grecii micenieni.

- Homer dă nume imaginare luptătorilor troieni, pentru că este de presupus că el nu a putut ști și reproduce numele războinicilor troieni. El le-a dat nume grecești pe care le putea închipui, nume familiare ascultătorilor și cititorilor săi. În felul acesta s-a creat convingerea că troienii ar fi și ei greci, vorbind aceeași limbă ca și dușmanii lor, aheii.

Limba greacă vorbită de troieni este, în fond, o licență poetică, așa cum, în *Odiseea*, Homer presupune că și feacii și ciclopii și Circe știu și vorbesc limba greacă, fapt ce este, evident, tot o licență poetică.

De altfel, poemele lui Homer nu sunt tratate de istorie și ele nu pot păstra numele autentice ale eroilor lor.

Totuși, printre troieni apar – mai ales în cazul conducătorilor - nume ce nu sunt grecești în mod sigur. Mai întâi, *Priamos* este un nume propriu care trebuie pus în relație cu latinescul *primus* și cu grecul *πριυ*, și ar avea sensul de rege¹¹⁴ sau

¹¹³ Anul II, nr. 1. Ian.-Febr., 1926.

¹¹⁴ Pauly-Wissowa, 44-er Band, Stuttgart, 1954, *subvoce*.

poate reprezenta o poreclă, având semnificația de *basilleus* - „rege”. Dar Bethe afirmă că Priamos este un cuvânt trac¹¹⁵, Kalinka îl consideră mino-asiatic, iar Wilsson crede că nu este un nume grec. De fapt, în etruscă, se regăsește în patru inscripții numele de *Priune*. Pe de altă parte, *amos* este o terminație caracteristică pentru compuşii pregrecești. Iar prefixul *pri* din *Priamos* se regăsește în alte nume proprii din Asia Mică, de exemplu: Priapos, Priesos, Pratos, Priene, Priolos. *Iliada* îl numește de zece ori pe Priam *dardanid*, descendent din Dardanos, care era trac, cum traci erau și dardanii din Peninsula Balcanică. Tot astfel, Priam se căsătorește cu o principesă frigiană, adică tracă, fiica lui Dymas, regele frigienilor, sau poate a zeului frigian Sangarios, zeu al râului cu același nume. După o altă tradiție, Hekabe, soția lui Priam, era fata lui Kisseus, erou care a dat numele său orașului trac Kissos, ceea ce arată că și el era trac.

Tot astfel, o soră a lui Priam se căsătorește cu regele misian (deci trac) Telephoros, iar fata lui Priam este măritată cu regele trac Polymestor.

Apoi, aliații lui Priam și ai Troiei erau fie traci fie micro-asiatici, dar nu greci. Acești aliați sunt menționați în *Iliada* II.861 sq. și în *Iliada* X.428 sq., dar și în Apollodor din Rhodos, III.33 sq. Acești aliați sunt locuitori ai teritoriului stăpânit de Troia, adică din Zeleias, din Adresteia, din Apaisos, din Pityeia, din Perkate, din Abidos și din Arisbe. Alți aliați mai sunt pelasgii din Larisa, traci din Hellepont, kikonii, paionii, misienii, frigineii, maionii, carienii, licienii și, de asemenea, conform *Iliadei*¹¹⁶, și lelegii și kaukonii.

Numele *Paris* trebuie pus în relație cu termenul traco-dacic *-poris*, *-porus*, *-por*, „fiu” și, într-adevăr, Paris (sau Alexandru, după alt nume ce i se dă) era „fiul” lui Priam.¹¹⁷ După Krabe¹¹⁸, acesta este un cuvânt iliric și un rege din Panonia ar fi purtat un nume similar. Dar ilirii erau înrudiți cu traci, din punct de vedere lingvistic.

Numele trac al unui preot al zeului Ares, *Dares*, menționat în *Iliada* V.9-11¹¹⁹, trebuie pus în legătură cu radicalul *dher* - „a ține”, „a ține strâns”, „a sprijini”. Sau, numele unui fiu al regelui Priam, *Dios*¹²⁰, trebuie pus în relație cu *diuo* - „ceresc”, „divin”¹²¹, astfel rezultând o apelație care poate fi conferită fiului unui rege.

Tot astfel, o altă căpetenie troiană este numit Acames¹²², ori acest termen pare a fi tragic, provenind din *ak-m*, „piatră”, „stâncă”¹²³.

¹¹⁵ *Ibidem*, col. 1843.

¹¹⁶ *Iliada*, X.419.

¹¹⁷ Cf. I.I. Rusu, *Limba traco-dacilor*, ed. II, București, 1967, p. 115.

¹¹⁸ Citat de H. Frisk, *Etymologisches Wörterbuch der griechischen Sprache*, Heidelberg, 1959, subvoce.

¹¹⁹ Cf. I.I. Rusu, *op. cit.*, p. 100.

¹²⁰ *Iliada*, XXIV.251.

¹²¹ I.I. Rusu, *Ibidem*, p. 104.

¹²² *Iliada*, II.844, V.462, VI.8.

¹²³ Cf. I. Rusu, *op. cit.*, p.131.

Un alt argument ce pare îndeajuns de convingător este acela că zeii din *Iliada* ce sunt de partea troienilor erau zeii adorați de traci. Într-adevăr, Herodot afirmă că tracii se închinau lui Marte (Ares), Bacchus și Dianei (Artemis).¹²⁴ Herodot mai arată că femeile trace i se închinau lui Artemis (Diana) regală.¹²⁵ Or, de partea troienilor era mai ales Apollo, despre care știm că este menționat ca zeu al tracilor și în *Odiseea*¹²⁶ iar, pe de altă parte, se susținea în acea vreme că acest zeu locuia o vreme la hiperboreeni (care erau traci) și trimitea daruri la Dalos. Apollo hiperboreanul este numit la Delphi *Sitalkes*, care se regăsește ca nume la regii traci ai odrisilor¹²⁷. Cu privire la însemnătatea cultului lui Apollo la traci, Joseph Wiesner¹²⁸ dă numeroase informații. Hephaistos (Vulcan) era și el zeu al tracilor.

Dionysos apare în *Iliada* doar în episodul urmăririi sale de către regele Lycurg din Arcadia¹²⁹; Homer nu îl pune să participe la certurile zeilor cu privire la soarta eroilor din războiul troian și se poate ca vârsta sa tânără să-l fi împiedicat să ia parte la teomahii.

Cert este că zeii protectori și apărători ai Troiei, Apollo, Ores și Artemis, erau zeii tracilor, și faptul acesta mi se pare că întărește ipoteza emisă de mult de Vasile Pârvan, că Troia era locuită de traci și era o cetate a lor. Căci studiul lui Vasile Pârvan, „Dacii în Troia” arată ce ceramica din Troia VII este tracă, adică afirmă că în Troia cântată de Homer se găsește ceramică tracă, ceea ce vine în sprijinul ipotezei că locuitorii ei erau traci.

Troia ajunsese la o mare dezvoltare culturală și la un nivel ridicat de prosperitate pentru mileniul II î.e.n., ceea ce a determinat pe micenieni să o atace și să o cucerească, după prăbușirea Imperiului Hittit.

Desigur, se poate obiecta, împotriva tezei că Troia a fost o cetate a tracilor, faptul că majoritatea numelor troienilor sunt grecești. Totodată, citim și că troienii se înțelegeau bine cu aheii, vorbindu-le și făcându-se înțeleși în grecește.

Numele troienilor, cu puține excepții, au fost, în mod cert, imaginate de către Homer, care nu avea de unde să cunoască aceste nume, la un secol sau două după ce s-a terminat războiul Troiei. De altfel, chiar unii traci menționați în mod expres ca traci în *Iliada* poartă nume grecești și nu trace, dovadă că aceste nume au fost inventate de Homer.

Astfel este, de pildă, Rhigmos¹³⁰, războinic trac ucis de Ahile, al cărui nume este grec, provenind de la verbul *rigēō*, cu sensurile „a fi rece/insensibil” sau

¹²⁴ Herodot, V.7.

¹²⁵ Herodot, IV.33.

¹²⁶ *Odiseea*, IX.196.

¹²⁷ Cf. Herodot, IV.80; VII.177; Thucidide, II.29, 4, 10; Xenofon, *Anabasis*, VI.1.6.

¹²⁸ *Die Thraker*, Stuttgart, 1963, p. 42.

¹²⁹ *Iliada*, VII.130-137.

¹³⁰ *Iliada*, XX.484-487.

„a se pregăti de salt”, „a se pregăti de luptă”, sau Rhesos¹³¹, rege trac ucis de Diomedea, al cărui nume trebuie pus în relație cu verbul grec *nēssō*, cu sensul de „a sparge/a rupe/a sfâșia/a crăpa”. De asemenea, Thersilochos, războinic din Paionia (deci trac)¹³², ucis de Ahile, are un nume grec, format din verbul *therō* - „a încălzi/a arde” și *lochōs* - „trupă de războinici/de ostași”. Tot astfel, Peireos, rege trac, tatăl regelui trac Rhigmos¹³³, are un nume grec, provenind de la verbul grec *peirō* - „a încerca/a întreprinde”. Tot un nume grec poartă și Peiroos, fiul lui Imbrassos, căpetenie tracă¹³⁴ al cărui nume are aceeași etimologie ca cea anterioară. Tot trac era, desigur, și Mnesos, războinic din Paionia, ținut tracic, ucis de Achile¹³⁵, dar și el poartă un nume grec, derivat de la verbul grec *mimnesco* - „a-și aminti”. La fel, și numele lui Imbrasos, tatăl căpeteniei trace Peiroos¹³⁶, are un nume ce derivă de la numele grec al unei insule.

Imbros Hyrtios, căpetenie din Misia, țară tracă din Anatolia, are un nume derivat din cel al cetății grecești Hyria, cu un sufix grec. De asemenea, Hippokoon, războinic trac, văr al regelui Rhesos, poartă un nume grecesc, compus din *hippos* - „cal” și *koon* - formă verbală ioniană de la *koniō* - „a umple de praf”, nume care sugerează galopul cailor (cf. Laokon și Kónis - „pulbere”).

La fel, și Eussoros, trac, tatăl lui Achamas¹³⁷, are un nume grec, format din *eu* - „bine” și *sānenō* - „a strânge/a acumula”. Ennomos este numele unui războinic misian, deci trac, însă și numele lui este grec, căci *en* înseamnă, în greacă, „în”, iar în cuvintele compuse are sensul de „în limitele/conform”¹³⁸. Așadar, numele acestui războinic ar însemna, în greacă, „conform legii”, căci *nomos*, a doua parte a acestui nume, are, în greacă, sensul de „lege/regulă”.

Din aceste exemple, se poate trage concluzia că Homer dă nume grecești tracilor și că aceste apelatii sunt cu totul imagine. De unde putem deduce că și numele grecești ale troienilor sunt tot atât de imagine și nu indică deloc apartenența la una din semințiile grecești a troienilor, care erau, după toate probabilitățile, traci.

În ceea ce privește limba pe care o vorbeau troienii, trebuie să arătăm, mai întâi, că Homer avea posibilitatea ca, prin licență poetică, să-i facă să vorbească grecește.

În *Iliada*¹³⁹, Hector se adresează troienilor și aliaților Troiei, care erau traci, astfel: „voi, care sunteți vestite ajutoare, venite de departe”. Este greu de amis

¹³¹ *Iliada*, X.45-441 și 469-525.

¹³² *Iliada*, XVII.216; XXI.209.

¹³³ *Iliada*, XX.484.

¹³⁴ *Iliada*, II.844-845 și IV.517-538.

¹³⁵ *Iliada*, XXI.210.

¹³⁶ *Iliada*, IV.520.

¹³⁷ *Iliada*, VI.8.

¹³⁸ Cf. M. A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1935, p.665.

¹³⁹ *Iliada*, VI.110 sq.

că și aliații traci ai Troiei vorbeau grecește și îl înțelegeau pe Hector? Și aici este evident vizibilă licența poetică a lui Homer, care îi face pe traci să înțeleagă grecește.

Tot astfel, Hector strigă în cântul al VIII-lea din *Iliada*, 497: „Ascultați, dardani, vestite ajutoare și voi, luptători din cetatea Troiei”. Or, dardanii erau traci și ar fi de mirare ca ei să fi vorbit și înțeles cu toții grecește.

Pe de altă parte, în *Odiseea*¹⁴⁰ se relatează că trimișii lui Ulise ajung în țara lotofagilor și sunt bine tratați și hrăniți de aceștia, presupunându-se că se înțelegeau foarte bine cu ei. Tot astfel, în aceeași scriere, se povestește sosirea lui Ulise în țara ciclopilor¹⁴¹, iar în versetul 326 sunt redată spusele Ciclopului, care îi ceartă pe ahei. Putem oare admite, fără să presupunem o licență poetică a lui Homer, că ciclopul știa grecește sau că grecii lui Ulise înțelegeau limba ciclopilor? Desigur, nici cuvintele lui Ulise către Polifem Ciclopul¹⁴² nu puteau fi înțelese de ciclop, care nu avea cum să știe grecește, și nici spusele lui nu puteau fi pricepute de Ulise. Tot acest dialog este o licență poetică și nu este cu puțință ca el să se fi desfășurat în greacă. De asemenea, nici cuvintele feacilor (identificați cu fenicienii) și nici cuvintele lui Alcinon¹⁴³ nu puteau fi rostite în greacă, așa cum nici Ulise nu putea fi înțeles, în greaca sa, de regele Alcinon al feacilor.

Așadar, trebuie să recunoaștem că din opera lui Homer nu putem deduce că troienii vorbeau limba greacă. Astfel este foarte cu puțință ca ei să fi vorbit doar limba tracă, pe care ar fi trebuit, în orice caz, să o cunoască, dat fiind faptul că Troia avea în jurul ei numai populații trace, cu care avea, desigur, relații comerciale și de aprovizionare, în mod regulat.

Pe de altă parte, nicăieri în *Iliada* nu citim că troienii erau greci, ci, dimpotrivă, constatăm că împotriva lor se formează o coaliție a grecilor ahei, iar în jurul troienilor se constituie o alianță a tracilor care luptă toți împotriva grecilor ahei.

Dacă Troia a fost o cetate a tracilor, atunci traci, la sfârșitul mileniului II î.e.n., ajunseseră la o înaltă treaptă de cultură, egală întru-totul, pe atunci, cu cea a grecilor ahei, care nu le erau întru-nimic superiori. Și Troia a iradiat în toată lumea tracilor civilizația ei. De altfel, existența unei mari cetăți trace în Asia Mică explică, credem, migrația în această parte a continentului asiatic a multor triburi trace, venite din Europa în Imperiul Hittit care, precum se știe, a existat până la aproximativ 1200 î.e.n., dată la care a fost dezintegrat de coaliția pe care egiptenii o numeau „Popoarele Mării”, din care însă făceau parte triburi trace. Prăbușirea Imperiului Hittit, din care făcea parte și Troia, i-a determinat, numai după câțiva

¹⁴⁰ *Odiseea*, IX.114.

¹⁴¹ *Odiseea*, IX.143.

¹⁴² *Odiseea*, IX.334 sq.

¹⁴³ *Odiseea*, VIII.731.

ani, în 1184 î.e.n, pe grecii ahei să atace Troia care nu mai era apărată de forțele Imperiului Hittit, ci doar de câțiva aliați.

Astfel, războiul troian trebuie înțeles ca un război purtat de grecii micenieni împotriva unei mari cetăți locuite de traci, adică de oameni de alt neam și cu totul străini de greci, și, la un nivel mai general, ca o continuare a luptei împotriva Imperiului Hittit, a cărui capitală, Hattusa, fusese cucerită de coaliția „Popoarelor Mării”, dar din care mai rămăseseră cetăți și ținuturi prospere, cum era și Troia.

Capitolul II. Abioii geto - daci în *Iliada*

Nu toți tracii menționați în *Iliada* au luat parte la războiul troian, și, din această categorie, i-am amintit pe scai și pe sintieni. Trebuie însă să discutăm în acest context despre o altă seminție tracă, ce nu a fost aliată a Troiei, ce nu a luat parte la războiul troian, dar care este menționată de Homer cu apelațiile cele mai laudative.

În *Iliada*, XIII, 3- 6, citim următoarele versuri, în traducere literală:

„Iarăși, el (Zeus) și-a întors privirea sa strălucitoare, uitându-se departe, către țara tracilor, călăreți destoinici, și a misienilor ce luptă piept la piept, și a *hippemolgiilor* semeți, ce se hrănesc cu lapte, și a *abioi*-ilor, cei mai dreپți dintre oameni”.

Desigur, textul lui Homer are nevoie de o discuție și de comentarii pentru a fi receptat în adevăratul său înțeles.

Țara tracilor, la care face referință textul, este acea regiune din vecinătatea Troiei numită Tracia, care, după cum am arătat, nu corespunde deloc întregii Peninsule Balcanice, ci doar unui teritoriu foarte restrâns. Zeus se uită întâi la țara tracilor, care cresc cai și sunt călăreți destoinici. În Antichitate nu se cunoșteau scările de șea și astfel călăritul era mult mai dificil decât este astăzi. Tracii creșteau cai în număr mare iar aceasta reiese și din calificativul de *hippemolgoi* - „cei ce mulg iepele” – ce se dă mai apoi *abioi*-ilor. Zeus își ridică privirea la acest ținut și se uită spre nord, unde erau misienii, așezați pe ambele maluri ale Dunării.

Misienii despre care se discută sunt cei din Europa, locuitori ai ambelor maluri ale Dunării. De altfel, Strabon argumentează foarte bine în favoarea faptului că este vorba despre acești misieni: „Părerea mea este că Poseidonios presupune corect că Homer desemnează cu acest nume pe misienii din Europa (mă refer la cei din Tracia) Într-adevăr, dacă cineva ar crede că este vorba despre misienii din Asia, cuvintele lui Homer n-ar avea nicio înlănțuire”.¹⁴⁴ În alt loc, Strabon

¹⁴⁴ Strabon ,VII.III.2.

scrie: „Dacă, așadar, va susține cineva că Homer s-ar referi aici la cei din Asia, el va răstălmăci cuvintele poetului”¹⁴⁵

Textul *Iliadei* afirmă că misienii luptau corp la corp, nu de departe, aruncând sulițe sau trăgând săgeți, ci cu sabia și cu lancea, înfruntând pieptiș dușmanul. *Hippemolgoi*-i, „cei ce mulg iepel”, erau *ipso facto* crescători de cai și, la fel ca sciii care vor sosi în Europa mult mai târziu, foloseau laptele de iapă. Acest lapte a fost utilizat în alimentație și de tătari cât și de alte popoare tracice sau uralo-altaice, din el făcându-se un fel de lapte prins, *kumîș*, ce se producea pe timpuri și în Dobrogea. Textul *Iliadei* îi numește pe acești *hippemolgoi glaktophogoi* (pentru *galaktophogoi*, prin licență poetică, pentru necesitățile de versificare), termen având literal sensul de „mâncători de lapte”. Este vorba, desigur, despre laptele iepelor, pe care îl mulgeau *hippemolgoii*, dar poate fi vorba și de laptele oilor și de alimentația lactată, în general, considerată în opoziție cu cea carnată. Termenul *abioi* este un epitet al *hippemolgor*¹⁴⁶ și, de fapt, *glaktophogoi*, *hippemolgoi* și *abioi* se referă la același neam, după cum se admite de numeroși comentatori ai lui Homer.¹⁴⁷

1. Ce sens are etnonimul *Abioi*?

În ceea ce privește sensul termenului *abioi*, s-a afirmat că este compus din *a* privativ și *bios*, „viață”, ceea ce este absurd, fiindcă *abioi* nu poate însemna „cei fără viață”, întrucât aceștia ar fi morți și n-ar putea figura într-o epopee ca oameni în carne și oase. Altă interpretare ar fi aceea că *a* ar avea o funcție intensivă și astfel *abioi* ar însemna „cei bogați” *bios* fiind interpretat cu sensul de „avere”.

Dacă *bios* ar fi luat cu sensul de „avere” iar *abioi* ar fi interpretat ca „cei fără de avere”, problema care ar apare ar fi aceea că această calificare ar contrazice afirmațiile *Iliadei*. Din textul *Iliadei* reiese că aceștia aveau herghelii de cai și de iepe pe care le mulgeau, deci nu puteau fi calificați totodată ca lipsiți de avere. S-a mai spus că *bios* ar însemna „arc”, iar *abios* „cei ce n-au arcuri”, dar în Antichitate multe popoare luptau fără săgeți și arcuri, chiar și misienii, despre care este vorba în acest pasaj găsindu-se în această situație, ei luptând fără arcuri și fără săgeți, corp la corp. Așadar, lipsa de arcuri nu putea fi considerată drept un caracter definitoriu pentru un popor. Dat fiind că acești *abioi* erau identificați cu hiperboreenii, care aveau o viață lungă, s-a pretins că *a* din *abioi* ar avea un caracter augmentativ (*alpha epitetikon*) și *abioi* ar însemna „cei ce au o viață îndelungată”.

¹⁴⁵ *Ibidem*, 10.

¹⁴⁶ Homère, *Iliade*, texte grec publié avec une introduction et des notes, par A. Pierron, Paris, Ed. Hachette, p.338, nota 6.

¹⁴⁷ Cfr. F. Buffière, *Les mythes d'Homère et la pensée grecque*, Paris, 1956, p. 363; Filon din Alexandria, *De vita contemplativa*, § 16 – 17.

Credem însă că *abioi* reprezintă o licență poetică a lui Homer pentru *ta abia esthiontes*, „cei ce mănâncă (alimente) fără viață”, adică cei care sunt vegetarieni. De fapt, chiar din aceste versuri ale *Iliadei* reiese clar că *abioi* nu mâncau carne, hrănindu-se doar cu lactate. Pe de altă parte, în aceste versuri mai este de găsit o licență poetică: *glaktophagoi* pentru *galaktophagoi*. Din versurile menționate anterior din *Iliada* reiese clar că Zeus privea mai întâi în jurul Troiei, unde erau tracia, apoi mai spre nord, la misieni, și, în fine, încă și mai înspre nord, către regiunea unde locuiau *abioii*.

2. *Abioi* din *Iliada* au fost traci

În ceea ce privește apartenența etnică a acestor *abioi*, Strabon afirmă categoric că erau sciți¹⁴⁸, deși tot el scrie că sciții nu sunt menționați în *Iliada*.¹⁴⁹ După Strabon, toți autorii care l-au utilizat pe Strabon drept sursă a scrierilor lor, au admis că *abioii* erau sciți.

Dar, dacă războiul Troiei a avut loc în 1184 î.e.n. și s-a sfârșit 10 ani mai târziu, sau, după cum susțin alte surse, s-a sfârșit în secolul al XIII-lea î.e.n., iar poemele homerice au fost scrise în secolul al VIII-lea sau al IX-lea î.e.n., atunci este cu desăvârșire imposibil ca *abioii* să fi fost sciți. Sciții au venit mult mai târziu în Europa; părerea majorității istoricilor¹⁵⁰ este că triburile sciților au apărut pe teritoriul României, al Ungariei și al Bulgariei de azi în secolul VI î.e.n. Tot în aceeași linie de idei, Vasile Pârvan¹⁵¹ argumentează ferm că nu există niciun vestigiu scitic anterior secolului VII î.e.n. în Europa Carpato-danubiană. Pentru Valentin Vasiliev¹⁵², care dedică o monografie foarte bine documentată prezenței sciților pe teritoriul țării noastre, sciții apar la nordul Mării Negre la sfârșitul secolului VII și la începutul secolului VI î.e.n.. După prof. D. Berciu, sciții pătrund pe teritoriul României în perioada de la sfârșitul secolului VI î.e.n. - începutul secolului V î.e.n.¹⁵³ Tot astfel, prestigioasa lucrare *Lexikon der Vorgeschichte*¹⁵⁴ susține că sciții n-au venit în Europa decât în secolul VII î.e.n. Așadar, toți istoricii și arheologii cad astăzi de acord asupra faptului că sciții n-au pătruns în spațiul carpato-dunărean decât în secolele VII sau VI î.e.n., deci cu mult după războiul Troiei și după perioada redactării poemelor homerice. Din aceste motive era cu neputință ca *abioii* să fi fost sciți și nu putem decât să regretăm faptul că vestiți eleniști occidentali nu au coroborat afirmațiile lui Strabon cu date arheologice și, ca

¹⁴⁸ Strabon, VII.III.2.

¹⁴⁹ Strabon, VII.III.6.

¹⁵⁰ *Istoria Universală*, vol.I, traducere din limba rusă, București, 1958, p.630.

¹⁵¹ *Getica*, ed. 1982, p.417.

¹⁵² Valentin Vasiliev, *Sciții agatârși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca, 1980, p. 29, 30 și passim.

¹⁵³ În *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 10.1, 1959, p.7 - 49.

¹⁵⁴ Max Ebert (ed.), Berlin 1928, Band XII, p. 323

urmare, au putut scrie că *abioii* au fost sciți, deși aceștia din urmă nu veniseră în Europa la data când a fost scrisă *Iliada*.

Dar mai există încă un motiv care exclude cu desăvârșire posibilitatea ca *abioii* să fi fost sciți. Textul *Iliadei* afirmă că *abioii* erau „cei mai dreپți dintre oameni”. Sciții apar pentru prima oară la autorii greci la Herodot (în afară de un scurt fragment din Hesiod).¹⁵⁵ Dar, la Herodot, sciții sunt prezentați drept cei mai săngeroși, mai fioroși și mai sălbatici dintre barbari și sunt departe de a fi „cei mai dreپți dintre oameni”.

Astfel, despre sciți se povestesc următoarele: ei îlucid pe unul din copiii lui Cyaxares, rege al mezilor, ca să îl gătească fript și să-l dea să fie mâncat de tatăl său.¹⁵⁶ Ei crapă ochii tuturor prizonierilor de război ca și pe cei ai sclavilor lor¹⁵⁷, fac sacrificii umane, jertfind un prizonier de război din o sută¹⁵⁸, beau sângele celor învinși și duc capetele lor tăiate regelui.¹⁵⁹ Jupoaie de vii pe dușmani, îi scalpează și din pielea vrăjmașilor își fac tolbe de săgeți.¹⁶⁰ Din țeasta vrăjmașilor fac potire din care beau vin.¹⁶¹ Prezicătorii care nu reușesc să ghicească exact sunt uciși, laolaltă cu copiii lor.¹⁶² La moartea unui rege scit, eiucid un mare număr dintre slujitorii săi care sunt îngropați cu el.¹⁶³ Scițiiucid pe compatrioții lor care au fost inițiați în moravurile grecești.¹⁶⁴ De fapt, Herodot îi prezintă pe sciți ca prototipuri de oameni sălbatici și cruzi. Astfel că *abioii*, cei mai dreپți dintre oameni, nu puteau să fie sciți și datorită faptului că sciții erau peste măsură de feroce.

Nu s-ar putea susține că existau „sciți sacri”, care ar fi dus o viață pură și ar putea fi identificați cu *abioii*, pentru singurul motiv că Herodot, vorbind despre acești „sciți sacri”, se referă la un popor care nu este scit (întrucât la ei se ajunge trecând dincolo de ținuturile sciților), în care toți suferă de chelie, au nasul turtit (deci sunt un popor altaic), vorbesc o altă limbă decât sciții. Ei poartă costumul sciților, însă, desigur, acest costum este comun tuturor locuitorilor regiunilor nordice. Mănâncă fructele unui pom în jurul căruia își fac și locuințele, nu au turme de vite, nici pășuni, sunt considerați sacri fiindcă n-au arme de luptă, fiindcă mediază conflictele și primesc la ei pe orice fugar. Li se dă numele de *agrippeeni*. Aceștia nu pot fi identificați cu *abioii* care au herghelii de iepe și se hrănesc cu lapte și produse lactate. Trebuie știut că, pentru Herodot, un popor este definit de

¹⁵⁵ Hesiod, fragmentul 17.

¹⁵⁶ Herodot, I.73.

¹⁵⁷ Herodot, IV.2.

¹⁵⁸ Herodot, IV.62.

¹⁵⁹ Herodot, IV.64.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ Herodot, IV.65.

¹⁶² *Ibidem*.

¹⁶³ Herodot, IV.71-72.

¹⁶⁴ Herodot, IV.76 – 81.

tipul alimentelor cu care se hrănește. Astfel, acești agrippeeni nu sunt nici traci și nici sciți.

Dar, dacă nu erau sciți, de ce neam erau acești *abioi*? În spațiul carpato-ponto-danubian, până la venirea sciților, nu au trăit decât seminții tracice sau poate și cimeriene, însă actualmente se admite că cimerienii au fost tot traci. De aceea, în mod a-prioric, *abioi* care locuiau în acest spațiu, dacă nu au fost sciți, care nu veniseră încă în acest spațiu, trebuie să fi fost traci.

În plus, posedăm o mărturie prețioasă a unei mari personalități din Antichitate, care afirmă categoric că *abioii* erau traci.

Prezentăm traducerea din textul redactat în greaca veche, datorită importanței lui, întrucât semnaleză existența unei populații trace ce urma regulile de viață instaurate poate de Zalmoxis, pe teritoriul României, iar aceasta, înainte de războiul troian :

„*Abioii* Alexandru, în cartea sa despre Marea Neagră, spune că Diophantes a zis că sunt numiți așa pentru că locuiesc la fluviul Abianon; drepti, spune Homer că sunt, pentru că nu au vrut să stăpânească Asia împreună cu amazoanele, sau sunt numiți în felul acesta pentru că nu duceau o viață sedentară. Didymos însă spune (că sunt) un popor trac.”¹⁶⁵ Astfel, este greu de negat că *abioii* au fost traci¹⁶⁶, din moment ce un izvor antic, a cărei importanță o vom sublinia în cele ce urmează, afirmă aceasta și nu se pot aduce argumente împotriva apartenenței lor la marele popor al tracilor.

Cine este acest Didymos, citat de către Stephanos din Bizanț, care afirmă că *abioii* au fost traci? Este unul din cei mai fecunzi scriitori din antichitatea greacă și lui îi consacră marea enciclopedie germană Pauly Wissowe nu mai puțin de 27 de coloane. Suidas evaluează la 3500 numărul cărților scrise de el, iar Seneca afirmă că ar fi scris 4000 de cărți.¹⁶⁷ Poreclit „Chalkenteros”, „omul cu stomac de aramă/ de bronz”, fiind cel mai fecund scriitor grec după Aristotel, el a fost numit de Macrobius „cel mai erudit gramatic dintre toți”¹⁶⁸. A redactat scrieri de critică și de exegeză a operelor lui Homer, sub denumirea: *Peri tes aristarchoy diorthoseos* (scil. *Iliados kai Odysseias*). Scrierile lui sunt cuprinse în așa zisul *Comentariu al celor patru bărbați*, care constituie scholiile din *Manuscrisul Venetus A* al *Iliadei*. Trebuie spus că Didymos a trăit și a lucrat la Biblioteca din Alexandria, fiind unul dintre învățații ce o conduceau, iar datele publicate de el sunt extrase din textele existente în această bibliotecă înainte de incendierea ei, deci reprezintă informații foarte prețioase pentru noi.

¹⁶⁵Stephanos din Bizanț, *Ethnica* (Stephani Byzanthi Ethnicorum quae supersunt ex recensione Augusti Meinekii), Graz, 1958, sub voce: Abioi; cfr. și Pauly-Wissowa, vol. I, articol: „Abioi”, col. 100.

¹⁶⁶Cum face o recenzie a unui articol al subsemnatului, apărută în *Viața Românească*, mai 1984 p.76.

¹⁶⁷*Epistole*, 83, 37.

¹⁶⁸*Saturnalia*, V,18,9,D.

Didymos este născut la Alexandria și a trăit, spune Suidas, în vremea lui Cicero și până sub Augustus. Dacă importanța literară a scriitorilor s-ar măsura după numărul de scrieri, Didymos ar fi poate primul dintre scriitorii greci. Fragmente din scrierile sale au fost adunate de M. Schmidt¹⁶⁹ și de Arthur Ludwig. Didymos a preluat de la Aristorch comentariile acestuia asupra operei lui Homer. Despre Aristorch se știe că a fost născut în Samothrace (insulă locuită de traci, de unde și numele ei), la 215 î.e.n., și că a venit apoi la Alexandria, unde regele Ptolemeu Philopaton i-a încredințat educația fiilor lui. Totodată, el a fost bibliotecar al Bibliotecii de la Alexandria până pe la 180 î.e.n.

După Strabon, mulți alți autori i-au considerat pe *abioi* sciți: Stephanos din Bizanț Ptolemaios¹⁷⁰ afirmă și el că *abioii* locuiesc în nordul Sciției. Tot în Antichitate, au existat și alți scriitori care au avut păreri cu totul diferite despre ei. Așa bunăoară, Erathostenes îi consideră o invenție poetică a lui Homer, Eschil îi asimilează pe *Abioi* cu *Gabioi*, dar nu precizează unde locuiesc, deși spune că sunt cei mai drepți și mai bucuroși de oaspeți dintre oameni și că locuiesc într-o țară binecuvântată, care dă roade de la sine, fără ca pământul să fie lucrat, ceea ce, bineînțeles, exclude Sciția cu iernile ei prelungi și friguroase. Amiannus Marcelinus, care a trăit în secolul V e.n., îi plasează în nordul Hircaniei¹⁷¹, deci pe coastele Mării Baltice, iar Arrian, în *Anabasis*, relatează că *abioii* ar fi trimis soli la Alexandru cel Mare ca să lege o alianță cu el.¹⁷² Tot așa, Curtius¹⁷³ scrie că *abioii* au devenit independenți după moartea lui Cyrus cel Mare, ceea ce ar presupune că ei ar fi trăit în zona Imperiului Persan.

Dar, chiar dacă ar fi existat un popor numit *abioi* în alte regiuni ale lumii și care au trăit cu secole sau cu peste un mileniu după scrierea *Iliadei*, important este de stabilit identitatea etnică a *abioi*-ilor menționați în *Iliada*, care au trăit înainte sau în timpul războiului troian. Or, aceia nu puteau fi altceva decât traci.

Concluzia aceasta trebuie admisă despre *abioii* din *Iliada* XIII, 4-6, dată fiind temeinicia informației ce o deținem de la Didymos, cum că *abioii* erau traci.

Pe de altă parte, în mileniul II și în primele secole ale mileniului I, traco-geții se găseau pe un spațiu enorm, care se întindea de la Marea Egee și până în ținuturile hiperboreice. De altfel, Vasile Pârvan scrie: „Geții au ocupat o suprafață enormă la nordul Dunării întinzându-se între Cadrilaterul Boemian și cataractele Niprului, iar la nord și nord-vest până spre bălțile Pripetului, Vistula inferioară și Oderul mijlociu. Știrile lui Ptolemeus sunt autentice; ele nu constituie dublete filologice ori deplasări de localizare cartografică; numele de popoare și de orașe citate de el corespund unor realități lingvistice traco-gețiene, iar indicațiile ptolemaice

¹⁶⁹ Arthur Ludwig, *Aristrachs Homertextkritik nachden Fragmenta des Didymos*, Leipzig, 1884.

¹⁷⁰ VI.15, 3.

¹⁷¹ Amiannus Marcelinus, XXIII.25.

¹⁷² Arrian, *Anabasis*, IV.11.

¹⁷³ Curtius Quintus Rufus, VII.6.

despre întinderea ținuturilor traco-getice sunt puternic susținute de informațiile anterioare, primite de la Iuliu Cezar, Agrippa, Strabo și Pliniu¹⁷⁴. De altfel, Herodot scrisese: „Poporul tracilor este cel mai mare din toată omenirea, după indieni. Dacă ar fi sub o singură cârmuire sau s-ar înțelege între ei, după socotința mea, ar fi de neînving și cel mai puternic dintre toate neamurile.”¹⁷⁵

Un argument important în favoarea originii trace a *abioilor* este faptul că geții au fost numiți, din timpuri mai vechi, *galaktopotai*, „băutori de lapte”, după cum scrie Columella: „*ex quo nomadum getarumque plurimi galaktopotai dicuntur*” (dintre care nomazi, precum și dintre geți, mulți sunt numiți *galaktopotai* - băutori de lapte).¹⁷⁶ Astfel, apelația de *glaktophagoi* (= *galaktophagoi*) se referă la traci care, după cum reiese și din textul de mai sus al lui Columella, erau și ei „băutori de lapte”.

Așadar, în lumina tuturor acestor argumente, trebuie să admitem că *abioii* au fost în mod sigur traci.

Capitolul III. Enigma hiperboreenilor și traco-geții

În *Istoriile* lui Herodot, acea importantă sursă de informații despre trecutul popoarelor din Antichitate, este menționat un popor straniu, format din oameni puri, cuvioși și sacri, care trimit unor temple din Grecia, prin mesageri cucernici sau fecioare neprihănite, daruri sfinte.¹⁷⁷ Pe acest popor Herodot îl numește neamul hiperboreenilor iar motivul pentru care li se dă acest nume este că ei trăiesc dincolo de locurile unde bate vântul Boreas.¹⁷⁸ Vântul Boreas suflă asupra Greciei venind din nord, de dincolo de munții Rhipei.¹⁷⁹ De altfel, vântul Boreas este menționat ca fiind un vânt ce suflă dinspre nord și în *Iliada*¹⁸⁰. Nordul din textul *Iliadei* nu este nordul nostru, ci este nordul în raport cu Atena sau cu orașele grecești din Ionia. Munții Rhipei, care se găsesc în nordul Greciei și dinspre care suflă vântul Boreas nu pot fi decât munții Carpați - după cum s-a afirmat uneori. Însă nici Homer și nici Herodot nu au cunoștințe geografice exacte cu privire la spațiul carpato-ponto-danubian.

De fapt, Herodot menționează anumit informații, conform cărora regiunea situată la nord de Istru (Dunăre) pare să fie un imens deșert¹⁸¹ și că malul stâng al acestui fluviu este ocupat de albine.¹⁸² Din pricina albinelor nu este cu putință să se treacă mai departe, să se înainteze către câmpia română.¹⁸³

¹⁷⁴ Vasile Pârvan, *Getica*, Ed. 1982, p.278.

¹⁷⁵ *Ibidem*.

¹⁷⁶ Columella, VII. 2.

¹⁷⁷ Herodot, IV,13, 32 – 36.

¹⁷⁸ Diodor din Sicilia, II.471; cfr. și Pliniu cel Bătrân, *Naturalia Historia*, IV.26.

¹⁷⁹ Pauly - Wissowa, XVII-er Halbband, col. 269.

¹⁸⁰ *Iliada*, V.524.

¹⁸¹ Herodot, V.9.

¹⁸² Herodot, V.10.

¹⁸³ *Ibidem*.

Totuși, Herodot se îndoiește de veridicitatea acestor știri, pe motiv că albinele par să suporte cu greutate frigul.¹⁸⁴ Astfel, se observă cât de inexacte sunt cunoștințele lui Herodot cu privire la spațiul ponto-carpatic.

1. Hiperboreenii la autorii greci

Herodot afirmă că amănunte despre hiperboreeni se află în texte ale lui Hesiod și la poeții epigoni ai lui Homer, dar pasajele cuprinzând mențiuni referitoare la acest popor enigmatic nu au ajuns până la noi.¹⁸⁵ De asemenea, Hecateu din Milet ar fi scris despre hiperboreeni în secolul al VI-lea î.e.n., dar nici acest text nu ne-a parvenit. Totuși, Diodor din Sicilia¹⁸⁶ rezumă cele relatate de Hecateu, afirmând că hiperboreenii se numesc astfel fiindcă locuiesc dincolo de ținutul de unde bate vântul Boreas. Ei se închină lui Apollo, care vine să locuiască în ținutul acela o dată la fiecare nouăsprezece ani, iar durata șederii sale se întinde începând cu echinocțiul de primăvara (21 martie) și până la apariția Pleiadelor (toamna).

Aici s-ar fi născut Leto, mama lui Apollo, și aici există un mare templu și un oraș consacrat acestui zeu, iar locuitorii acestui ținut îl preamăresc pe Apollo, zi de zi.

Hecateu afirmă că hiperboreenii ar locui pe o insulă care nu este mai mică decât Sicilia și este situată la mieznoapte. Este vorba, evident, despre Irlanda, mai ales că Hecateu spune că insula aceasta se află dincolo de țara celților (Marea Britanie sau Franța de azi?). Desigur, în textul lui Hecateu - pe care nu-l posedăm însă - se aflau amalgamate mai multe legende cu privire la populații nordice pioase, care îl adorau pe zeul soarelui, identificat de greci cu Apollo, știut fiind cât este de îndrăgit soarele de popoarele ce locuiesc în zonele friguroase din nord. Însă Herodot, vorbind despre hiperboreeni, scrie despre un popor ce ar locui în nordul Greciei și nu într-o insulă¹⁸⁷ și descrie drumul care face legătura dintre țara lor și Grecia, pe uscat, trecând prin ținuturile sciților.

Despre hiperboreeni scrie nu numai Hecateu din Milet, în *Genealogiile* sale, dar și Pindar¹⁸⁸, precum și autorul necunoscut al *Imnului către Soare* (atribuit de unii lui Alceu, sec.VII - VI î.e.n.). În poemele homerice *Iliada* și *Odiseea* hiperboreenii nu sunt menționați și vom arăta mai jos de ce.

Mult mai târziu, au scris despre hiperboreeni Apollonios din Rhodos¹⁸⁹, născut și educat la Alexandria, în preajma Museionului, cât și Pausanias¹⁹⁰.

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ Herodot, IV.32.

¹⁸⁶ II.47.

¹⁸⁷ Herodot, IV.35.

¹⁸⁸ *Olimpice*, III.33

¹⁸⁹ *Argonautice*, IV.286.

¹⁹⁰ *Călătorie în Grecia*, I.5,7; V.7,8.

În continuare, hiperboreenii sunt de găsit în scrierile lui Hellanikos (fragmentul 96), la Strabon și la scriitorul creștin Clement din Alexandria, din secolul II - III e.n., care a folosit informații din celebra Bibliotecă de la Alexandria.¹⁹¹

2. Hiperboreenii în opera lui Herodot

Herodot relatează călătoria făcută de un poet epic grec, inspirat de zeul Apollo și purtând numele de Aristeas, în țara hiperboreenilor, după care, un timp foarte îndelungat (mai multe secole), a trăit apărând concetățenilor săi la mari intervale. Vorbind despre hiperboreeni, Herodot îi deosebește pe aceștia de sciți, socotindu-i că sunt un cu totul alt popor¹⁹², care nu au nimic în comun cu primii, și care sunt diferiți și de alte popoare nordice cum ar fi, de exemplu, agrippeenii, oameni socotiți sacri¹⁹³, care nu posedă arme de luptă și caută să îi împace întotdeauna pe vecinii lor, dar care nu au niciun fir de păr pe cap, fiind cu toții, bărbați și femei, lipsiți de podoaba capilară (desigur, aceștia își radeau părul capului). Tot în nord locuiesc și issedonii¹⁹⁴, considerați oameni drepți, unde femeile au aceeași autoritate ca bărbații.

Mai spre nord, în munți, ar locui oameni cu picioare de capră și dincolo de munți oameni care dorm șase luni din an (probabil iarna se închideau în colibe bine izolate de frig, obicei păstrat în unele regiuni nordice până în secolul XIX). În fine, dincolo de aceste ținuturi, ar locui un alt popor fabulos, arimaspii, care n-ar avea decât un singur ochi, deci ar fi similari ciclopilor.¹⁹⁵

Poetul grec Aristeas, de care pomenește Herodot, era fiul lui Caystrobios și era originar din insula Proconessos, situată lângă Propontida. El călătorește la popoarele menționate anterior și dobândește facultăți miraculoase, fiind călăuzit de zeul Apollo. Aristeias scrie o operă în versuri despre popoarele nordice, pe care le-a cunoscut, și își intitulează această scriere *Arimaspeia*.

Un alt hiperboreean duce o existență tot atât de fantastică, după spusele lui Herodot, și acesta este Abaris care, purtat de o săgeată, face ocolul pământului.¹⁹⁶ Însă legendele cu privire la hiperboreeni sunt cunoscute sub forme diferite printre acoțiții templului din Delos și al celui din Delphi.

În templul din Delos se povestesc multe cu privire la hiperboreeni și la viața lor minunată și, în primul rând, se afirmă că se aduc din ținutul hiperboreenilor daruri sacre învelite în paie de secară, care se predau mai întâi

¹⁹¹ *Stromata*, 13.

¹⁹² Herodot, IV.32.

¹⁹³ *Idem*, IV.23.

¹⁹⁴ *Idem*, IV.26.

¹⁹⁵ *Idem*, IV.27.

¹⁹⁶ *Idem*, IV.36.

sciților iar ulterior, din mână în mână, ajung la templul din Delos, din insula Tenos, în Marea Egee. Ofrandele trimise ajung la acest templu, dar însoțitoarele acestor daruri, ca și bărbații care vin cu ele, nu se mai întorc în țara lor, ci rămân la Delos unde mor și unde sunt înmormântați.

3. Hiperboreenii în legendele de la Delphi

Preoții din Delphi afirmă că celebrul lor oracol a fost întemeiat de hiperboreeni, un hiperborean și anume Olan fiind cel dintâi care a pronunțat oracole în numele zeului Apollo.¹⁹⁷ De altfel, Apollo - după cum am văzut - venea să locuiască în ținutul hiperboreenilor o dată la nouăsprezece ani. Apollo își desfășura călătoria sa într-un car tras de lebede albe.

Nimeni nu putea afla calea către țara hiperboreenilor - se afirma la Delphi - și acolo nu se ajungea nici pe apă nici pe uscat, doar eroii și cei îndrăgostiți putând ajunge acolo. Se afirmă că la Delphi hiperboreenii trăiau o mie de ani, veșnic tineri, fericiți și veseli, necunoscând nici oboseala, nici boala și nici bătrânețea. Cu toții cântau și dansau în cinstea zeului soarelui, Apollo. Ei toți erau vegetarieni stricți, neatingându-se de carne. De asemenea, erau iubitori de pace, dreți și oameni cumsecade. Îi făceau lui Apollo sacrificii de măgari. De altfel, acești hiperboreeni posedau toate virtuțile¹⁹⁸ și erau nespuse de dreți. Vegetarianismul lor absolut este confirmat și de scriitorii creștini și de cei neoplatonici.¹⁹⁹ În plus, hiperboreenii sunt foarte cucernici și primitivi de oaspeți.²⁰⁰

4. Vârsta de aur și hiperboreenii

Pare evident că cele relatate despre hiperboreeni sunt fabule imposibil de crezut și că ele reprezintă substanța unui mit, înrudit îndeaproape cu miturile grecești despre vârsta de aur, sau cu cele referitoare la câmpiile Elizee sau la Insulele Prea-fericiților²⁰¹. Hiperboreenii, care trăiau în lumea paradisiacă a fericirii veșnice, erau dotați cu numeroase facultăți supranaturale, trăind o mie de ani. Nu trebuie să uităm faptul că de multe ori miturile se greșesc pe realități istorice incontestabile.²⁰² De aceea, trebuie să admitem că mitului hiperboreenilor i-au corespuns realități istorice pe care trebuie să le căutăm în vederea descifrării

¹⁹⁷ Pausanias, X.5.

¹⁹⁸ Clement din Alexandria, *Stromata*, 325.3, Iulian Apostatul, 347.8; Pomponiu Mela, III.37.

¹⁹⁹ Clement din Alexandria, *Ibidem*, 131, Porphyriu, *De abstinentia*, II.19.

²⁰⁰ Pliniu cel Bătrân, *Naturalis Historia*, IV.89.

²⁰¹ Lileta Stoianovici – Donat, *Mitul vârstei de aur în literatura greacă*, Craiova, 1981, p.117 și 122.

²⁰² Mircea Eliade, *Aspects du mythe*, Paris, 1962, p. 137 sq.; și *Dicționar de filosofie*, București, 1978, p.463, articolul „Mit și Mitologie”.

acestui mit. În vederea acestui scop, vom încerca să căutăm mai întâi să determinăm locurile în care ar fi trăit hiperboreenii, în care s-ar fi putut găsi ei în lumea antică.

Cei vechi au încercat să localizeze țara hiperboreenilor în numeroase regiuni din lume și au crezut că ea s-ar fi aflat în insula Thule (probabil Irlanda actuală), într-o insulă din Oceanul Indian, situată în apropiere de coastele Indiei, într-o insulă din Oceanul Atlantic, într-una din insulele Canare, în insula Madera, în una din insulele Capului Verde. Alteori hiperboreenii au fost localizați în insula Panchaia, de lângă coastele Arabiei Fericite, în Marea Roșie, în insula lui Evhemeros, dincolo de munții Himalaya etc.²⁰³

Dar Herodot scrie că, în conformitate cu ceea ce spun legende, hiperboreenii locuiau într-o regiune din nordul Greciei și, de asemenea, el descrie drumul pe care îl făceau darurile trimise de ei prin țările sciților și prin Grecia.

Astfel că trebuie să considerăm drept hiperboreeni pe cei despre care se afirma că locuiau în nordul Greciei, dincolo de vântul Boreas, chiar dacă apelația „hiperboreean” are sensul de „nordic”, în opoziție cu „sudic”²⁰⁴, iar nordice erau multe seminții care, mai târziu, au fost considerate drept hiperboreeni datorită așezării lor în regiunile septentrionale. De altfel, în *Iliada*²⁰⁵, citim că vântul Boreas își are sălașul în Tracia. Așadar, trebuie să considerăm că hiperboreenii sunt cei ce locuiesc dincolo și mai sus de Tracia, în jurul Troiei, căci aceasta este Tracia despre care vorbește *Iliada*.

5. Etimologii ale etnonimului „hiperboreean”

Au fost propuse mai multe etimologii pentru apelația „hiperboreean”. Cei din vechime afirmă că hiperboreenii sunt oameni ce locuiau dincolo de vântul Boreas, dincolo de munții Rhipiei, într-o țară cu un climat blând și cald.²⁰⁶ Cum în nordul Greciei nu exista nicio țară cu un astfel de climat, trebuie să inferăm că climatul acesta blând este corolarul poetic al vieții fericite ce se atribuie hiperboreeniilor, care nu ar fi putut trăi într-o fericire deplină dacă ar fi locuit o țară rece, plină de zăpezi și viscol, ca în ținuturile nordice ale Europei.

O altă etimologie antică susținea că hiperboreenii sunt „cei ce depășesc hotarele vieții umane”, deci un popor de longevivi, care cunoșteau „tinerețea fără bătrânețe și viața fără de moarte”. În fine, o altă etimologie antică afirmă existența unui erou eponim, Hyperboreias, care ar fi dat numele său acestei seminții, însă e greu să acceptăm această opinie, puțin probabilă.

²⁰³ Lileta Stoianovici - Donat, *Op. cit.*, p. 219 și 226.

²⁰⁴ Herodot, IV.36.

²⁰⁵ *Iliada*, IX.5.

²⁰⁶ Herodot, IV.36; Pausanias, X.7.7.

Etimologiile moderne sunt și ele discutabile. Astfel, s-a derivat apelația de *hiperboreas* - „hiperboreean” din substantivul grec *oros* - „limită”, „hotar”, care, inițial, s-ar fi scris cu un digamma, ceea ce ar fi dat mai târziu *boreas*, fapt care nu este nici exact și nici măcar plauzibil. Alți autori moderni au încercat să derive *hyperboreos* de la o rădăcină indo-europeană ce ar fi avut sensul de „munte”, „pădure”, la fel cum, în slavă, termenul *gora* - „munte” a căpătat mai târziu sensul de „sus”, „nordic” (cf. sanskrit *giri* - „munte stâncos”). De fapt, Titus Livius²⁰⁷ menționează existența, la traci, a unui munte Bora și s-a arătat, de către W. Schröder, că Boreas ar putea fi vântul ce bate dinspre acest munte. În această situație, hiperboreenii ar fi aceia ce locuiesc în zona acestui munte.

În fine, s-a încercat să se derive termenii *hiperborees* sau *hyperborai* - „hiperboreean” din numele celor ce însoțeau darurile sacre trimise în Grecia de către hiperboreeni, adică din numele de *perferoes*, care le era dat acestor persoane. Aceste ipoteze moderne sunt greu de susținut și cel mai probabil este că denumirea hiperboreenilor trebuie pusă în legătură cu originea lor nordică, de dincolo de ținutul din care bate vântul Boreas, care conform Iliadei²⁰⁸, bate dinspre Tracia, adică dinspre ținutul din jurul Troiei, care reprezintă Tracia homerică.

6. Hiperboreenii și tracii

Deși nu putem stabili cu exactitate identitatea etnică a hiperboreenilor, putem totuși să cunoaștem o serie de date care ne indică relații apropiate între tracii și hiperboreeni.

Într-adevăr, ca și tracii, hiperboreenii locuiau la nord de Grecia.²⁰⁹ Ca și tracii, ei aduceau în cinstea zeului Apollo jertfe de măgari.²¹⁰ Tracia era patria Boreadelor, adică a fiicelor zeului vântului Boreas²¹¹, iar Herodot crede că *ira*, darurile sacre trimise de hiperboreeni în Grecia, erau simboluri trace. De fapt, pe baza scrierilor lui I. Müller²¹², s-a admis ideea că hiperboreenii au adus în religia greacă credințe și rituri ale tracilor.

De altfel, savantul bulgar Kozarov a arătat de mult²¹³ că *Getai athanatizontes* - „geții care fac (pe oameni) nemuritori” trebuie puși în relație cu hiperboreenii și cu Zalmoxis.²¹⁴ Pe de altă parte - și lucrul acesta trebuie subliniat -

²⁰⁷ XVI.29.8.

²⁰⁸ *Iliada*, IX.5.

²⁰⁹ Salomon Reinach, în: *Revue d'Archéologie*, XIX, 1912, p.400.

²¹⁰ Pindar, *Pythica*, X.33.

²¹¹ Pauly - Wissowa, XVII, Halbband, col. 268.

²¹² I, 272 (citată în Pauly-Wissowa, 17 Halbband, col. 268).

²¹³ *Klio*, XII, 357.

²¹⁴ Pauly - Wissowa, *Ibidem*.

hiperboreenii au fost identificați cu misterioșii *abioi* încă din antichitate.²¹⁵ În ceea ce-i privește pe *abioi*, după cum am arătat anterior, ei erau traco-geți. De altfel, numeroși autori antici și moderni i-au situat pe hiperboreeni chiar în Tracia.²¹⁶

Originea tracă a hiperboreenilor este afirmată în Pauly-Wissowa²¹⁷. De asemenea, este afirmată și de M. Ebert²¹⁸, de Macurdy²¹⁹, de Cook²²⁰ și de Bayet^{221 222}.

7. Hiperboreenii, realitate istorică sau mit fabulos?

Existența istorică a hiperboreenilor a fost contestată de Herodot însuși care scrie: „Sciții și celelalte popoare din aceste părți nu spun un cuvânt despre hiperboreeni, doar isседonii poate (vorbesc despre ei). Și încă - pe câte cred - nici chiar aceștia nu vorbesc deloc de ei, căci, dacă i-ar pomeni, sciții ar repeta spusele lor ca fel ca și pentru arimaspi”²²³. Așadar, Herodot pare să creadă în caracterul mitologic al hiperboreenilor, considerând că existența lor ține de o legendă fabuloasă. Tot Herodot mai scrie: „Dacă este adevărat că există hiperboreeni (i.e. oamenii din extremul nord), atunci ar trebui să existe și hipernotieni (i.e. oameni din extremul sud). Râd când văd pe cei ce descriu înconjurul pământului (și sunt mulți din aceștia) că fac aceasta fără să se bizuie pe observații inteligente”²²⁴. Putem trage concluzia că părintele istoriei neagă existența reală a hiperboreenilor, fiindcă în călătoriile sale nu i-a găsit nicăieri și nici n-a auzit relatări obiective despre ei.

Tot ce pot povesti anticiei și tot ce știu ei despre hiperboreeni nu sunt, în fond, decât dezvoltări ale unor legende cu privire la ei, povestite în templele din Delos și Delphi. Legenda ce circula la Delphi cu privire la hiperboreeni se situează printre miturile traco-elenice cu privire la soarta sufletului după moarte și ascensiunea sa în paradisul lui Apollo. La Delos, legendele despre hiperboreeni sunt axate pe o procesiune agrară. Dar amândouă miturile cu privire la hiperboreeni presupun relații ale acestora cu tracii și cu cultura lor spirituală.²²⁵

²¹⁵ Pauly - Wissowa, *Ibidem*, col. 274.

²¹⁶ *Ibidem*, col. 277.

²¹⁷ Band IX, col.258 și în Band VI, col.500. Cfr. subcapitolul: *Die Religion der Thraker*.

²¹⁸ *Lexikon der Vorgeschichte*, Band XIII, 293.

²¹⁹ *Troy and Paonia*, p. 1961.

²²⁰ *Zeus*, II.452.

²²¹ *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire*, XXXIX, p.263.

²²² Citați în Pauly-Wissowa, col. 500.

²²³ Herodot, IV.32.

²²⁴ Herodot, IV.36.

²²⁵ Pauly-Wissowa, 17er Halband, col. 277.

8. Geneza mitului hiperboreenilor

Trebuie cercetat care ar putea fi substratul istoric din care a luat naștere mitul hiperboreenilor, deoarece au existat în nordul Greciei, în mod sigur, populații care posedau unele din trăsăturile ce se atribuie hiperboreenilor sau, cel puțin, populații în sânul cărora existau grupări de *homines religiosi* sau de preoți ce viețuiau în chip destul de similar oamenilor despre care se vorbește în acest mit, desigur fără toate atributele miraculoase și fantastice ale hiperboreenilor.

Trebuie să repetăm că încă din Antichitate s-a afirmat fie că hiperboreenii au fost traci (după cum am arătat) fie că hiperboreenii au avut relații strânse cu tracii. Pe de altă parte, unii autori antici²²⁶ i-au identificat pe hiperboreeni cu *abioi* din *Iliada*, deoarece Herodot nu menționează pe *abioi* în opera sa iar în locul lor - adică în nordul Greciei și dincolo de misienii care locuiau pe malurile Dunării -, în *Istoriile* lui Herodot, îi găsim pe hiperboreeni, aceștia locuind mai sus de vântul Boreas, ce sufla dinspre Dunăre înspre sud. Apoi, atât apelația de *abioi* cât și cea de *hiperboreeni* nu sunt etnonime propriu zise. În plus, există și mari similitudini între *abioi* și *hiperboreeni*, care sunt la fel de cucernici și de drepti, vegetarieni și pașnici.²²⁷

În ceea ce-i privește pe *abioi*, încă din Antichitate ei erau considerați ca traci, deși Strabon²²⁸ afirmă că erau sciți. Am arătat însă că această identificare nu poate fi corectă, întrucât sciții nu au sosit în Europa decât cu 100 sau chiar cu 200 de ani după ce *Iliada* a căpătat redactarea sa definitivă și cu 500 - 600 ani după războiul Troiei, pe care îl descrie *Iliada* și în contextual căruia sunt menționați *abioii*. Însă argumentul cel mai puternic pare a fi faptul că *abioii* sunt numiți în *Iliada* XIII.4-6 „cei mai drepti dintre oameni”, pe când sciții sunt prezentați de Herodot drept modele de sălbăticie, cruzime și barbarie. Astfel, sciții crapă ochii tuturor prizonierilor de război pentru a-i împiedica să fugă²²⁹, ucid, ca jertfă adusă zeilor, pe prinșii de război²³⁰, beau sângele dușmanilor uciși²³¹, jupoaie de piele pe dușmani și tăbăcesc această piele, pe care o folosesc apoi ca șei pentru caii lor.²³² Alții jupoaie pielea dușmanilor și o îmbracă ca pe un veșmânt.²³³ Din țeasta dușmanilor fac vase din care beau vin la ospete²³⁴ iar unele din aceste țeste sunt ale unor cunoscuți ai lor, cu care au avut o ceartă și pe care i-au ucis.²³⁵ Prezicătorii

²²⁶ *Iliada*, XIII, 4 – 6.

²²⁷ Pauly - Wissowa, XVII, Halbband, col. 274.

²²⁸ Strabon, VII, III.2.

²²⁹ Herodot, IV.2.

²³⁰ Herodot, IV.62.

²³¹ *Ibidem*, 63.

²³² *Ibidem*, 64.

²³³ *Ibidem*, 64.

²³⁴ *Ibidem*, 65.

²³⁵ *Ibidem*, 65.

care nu reușesc să ghicească exact viitorul sunt uciși, nu mai ei, ci și soțiile și copiii lor.²³⁶ Odată cu căpeteniile lor, ei îngroapă și pe mulți dintre slujitorii lor în mormânt.²³⁷

În ceea ce privește sursa antică ce afirmă că *abioii* erau traci, aceasta are ca autor pe unul dintre cei mai cunoscuți comentatori ai lui Homer, Didymos.²³⁸ Acesta era bibliotecar al Bibliotecii din Alexandria și a fost autorul cel mai prolific din antichitatea greacă, după Aristotel, fiind creditat cu peste 3000 de cărți. Despre Didymos, Stephanos din Bizanț scrie că el a afirmat apartenența la neamul tracilor a acestor enigmatice *abioi*.

Dar, după cum am arătat cu altă ocazie²³⁹, pentru a ajunge „cei mai drepti dintre oameni”, *abioii* traci au fost desigur educați vreme de mai multe generații în spiritul unei morale exigente și a unor norme de conduită rigidă de către un reformator religios pe care trebuie să-l identificăm cu Zalmoxis, indiferent cine a fost personajul căruia i s-a atribuit acest nume și care poate că a luat numele zeului pe care îl reprezenta.

Fără îndoială, în cadrul societății trace, nu toți urmau cu strictețe învățămintele lui Zalmoxis, ci numai cei inițiați în misterele lui și, desigur, preoții ca și toți *homines religiosi*. Însă toți tracii adoptau o atitudine de cucernicie și respectozitate față de normele de conduită morală statornicite de Zalmoxis.

Învățăturile lui Zalmoxis s-au răspândit la mai multe seminții trace, chiar și la unele din cele de la sudul Dunării, cum erau misienii, care și ei erau vegetarieni, pașnici și căutau să trăiască o viață virtuoasă.²⁴⁰ După cum se poate observa cu multă ușurință, există un număr de trăsături comune ce sunt de găsit la *abioi*, la blajini și la hiperboreeni, iar acestea sunt următoarele: 1. Sunt oameni foarte virtuoși; 2. Nu se căsătoresc sau încheie căsătorii temporare sau de un tip special; 3. Postesc mereu, oprindu-se de la alimentația cu carne, ceea ce, pentru oamenii din antichitate, însemna și neparticiparea la sacrificii și la mesele ritualice ce urmau acestora. 4. Sunt pașnici și nu iau parte la lupte și la războaie. 5. Trăiesc în fericire. 6. Locuiesc la nord de Grecia, dincolo de Dunăre, în spațiul carpato-ponto-danubian. 7. Sunt foarte evlavioși, fiind toți *homines religiosi*.

Totuși civilizația care a luat naștere la *abioi*, la misieni și, desigur, la traco-daci, păstrează unele trăsături ale societăților umane din epoca comunei primitive iar aceste trăsături se regăsesc mult amplificate în mitul hiperboreenilor, ce s-a constituit pe baza substratului istoric al societății *abioi*-lor traci și a celei a discipolilor lui Zalmoxis.

²³⁶ *Ibidem*, 69.

²³⁷ *Ibidem*, 71.

²³⁸ *Ethnica*, Graz, 1958, *sub. voce*: *abioi*.

²³⁹ Constantin Daniel, „Misterele traco-elenice și misterele lui Zalmoxis”, în *Luceafărul*, 9 februarie, 16 februarie, 23 februarie, 1985.

²⁴⁰ Strabon, VII,III,2.

9. Difuziunea mitului hiperboreenilor

Mitul comunității paradisiace a hiperboreenilor, conform căruia exista o țară caldă și prosperă, unde se trăia tinerețea iară bătrânețe și viața fără de moarte, în care toți oamenii erau fericiți și își petreceau timpul cântând și dansând, s-a răspândit în lumea grecilor antici probabil în secolul VII î.e.n. În acea vreme, societatea greacă trecea prin mari frământări provocate de suprapopulare, de contradicțiile sociale și de luptele politice din interiorul diferitelor state-cetăți. În sec. VII începe - ca expresie a acestor lupte și frământări interne - perioada marii colonizări grecești, pe parcursul căreia o parte din locuitorii unui stat-cetate, de obicei tinerii, pleacă să întemeieze colonii îndepărtate, unde să-și afle o viață mai fericită. Mitul hiperboreenilor vine astfel să dea nădejde coloniștilor greci plecați în căutarea unei țări a fericirii. În acest sens, A. F. Losev afirmă: „Dar, apariția în mit a noțiunilor de pace și de dreptate desăvârșită presupune nu numai un stadiu superior de evoluție intelectuală, ci și o formație socială în care aceste două condiții să fi reprezentat nucleul fericirii maxime. Or, se știe că orânduirea în care lumea veche a dorit cu cea mai mare intensitate dreptatea și pacea, a fost aceea în care nedreptatea, oficializată prin împărțirea în clase, constituia temelia însăși a societății, iar războiul, cel mai avantajos mijloc de înavuțire al claselor dominante”.²⁴¹

În ceea ce privește asocierea, la greci, a mitului hiperboreenilor cu legenda zeului Soarelui, Apollo, se știe că întotdeauna acest zeu a reprezentat divinitatea care, asemenea Soarelui, strălucește în chip egal peste toți, săraci sau bogați, tineri sau bătrâni, nobili sau sclavi. De aceea, Soarele, personificat prin zeul său, este luat ca simbol universal al egalității oamenilor de pretutindeni în fața soartei, a vieții și a zeilor. Astfel apare Soarele în religia Egiptului antic²⁴², dar și în scrierile gnosticilor creștini din secolele III - IV e.n.²⁴³

Astfel, mitul hiperboreenilor, ca și alte mituri grecești referitoare la societăți utopice, precum mitul vârstei de aur, au apărut ca un refugiu din fața realității unei vieți mizere, provocate de exploatarea din societatea greacă, structurată fie pe sistemul orânduirii tribale fie pe cel al orânduirii sclavagiste. Aceste mituri reprezentau o consolare imaginară în lumea fantastică a utopiei și o proiectare în domeniul real a unor himere reflectând aspirația către o viață mai dreaptă, mai bună și mai umană a celor oprimați în cadrul societății sclavagiste sau a celei tributare.

²⁴¹ Lileta Stoianovici - Donat, *op. cit.*, p.121.

²⁴² Cfr. Constantin Daniel, *Civilizația Egiptului antic*, București, 1976, p.240; a se vedea și „Marele imn către Aton” în *Poezia Egiptului antic*, traducere de I. Acsan și Ion Larian-Postolache, București, 1974, p.49.

²⁴³ Constantin Daniel, „Sur l'origine et la provenance des papyrus gnostiques coptes de Nag-Hammadi”, în *Studia et Acta Orientalia*, (III), 1960, p. 26 sq.

Astfel a luat naștere, în lumea greacă, mitul hiperboreenilor care era totuși întemeiat pe existența reală a unei societăți în care diviziunea în clase sociale nu se produsese încă și unde structura socială era apropiată de cea a comunei primitive, societatea *abioi*-ilor traco-geți.

Pe de altă parte, trebuie să remarcăm, ca origine a acestui mit, întrepătrunderea profundă a spiritualității grecești cu cea a tracilor și rolul considerabil pe care l-au jucat tracii în edificarea ideilor religioase (dar și a culturii spirituale, în general) ale grecilor antici, fiindcă templele de la Delphi și de la Delos reprezintă marele centre de unde a iradiat viziunea greacă asupra lumii. Aceste temple, oracolele lor, zeii lor, eroii lor sunt, în mare parte, creații spirituale ale tracilor.

Desigur simbioza traco-elenică este manifestată în mistere, după cum am putut arăta cu altă ocazie²⁴⁴, dar ea se vădește și în religiile oficiale ale polisurilor grecești, așa cum se poate constata din miturile vehiculate la Delos și la Delphi. Din aceste motive, este atât de necesar ca studiul temeinic al limbii grecești vechi, al mitologiei elene și, în general, al culturii spirituale a grecilor vechi, să fie bine asimilate înainte de a se întreprinde orice cercetare serioasă de tracologie.

Capitolul IV. Mitul blajinilor la români și hiperboreenii

În acord cu o anumită clasificare a basmelor, basmele miraculoase (*wundermärchen*) sunt cele mai numeroase și mai însemnate. Totuși, miraculosul din basme are alt sens decât cel din legende sau din mituri. De fapt, în basme, elementul miraculos constituie partea esențială, fără de care nu poate fi conceput un basm. În schimb, în legende și în mituri, miraculosul poate lipsi și, pe de altă parte, în acestea, tot ceea ce este miraculos constituie, după cum s-a afirmat, o a doua realitate, care creează o intensă mirare. Dimpotrivă, în basme, „minunea este relatată ca și cum s-ar înțelege de la sine”²⁴⁵ și nu ar constitui nimic extraordinar, ci face parte din lumea implicită a oricărui basm, în care ne așteptăm să ne întâlnim la tot pasul cu miracole. În basme, realul și irealul se întrepătrund și alternează cu ușurință. Deosebirea dintre mit și basm constă, se pare, din faptul că miturile vor să fie crezute, pe când basmele vor să amuze. Totodată însă, basmul a fost văzut ca expresie a setei după dreptate, a *etosului*, deci a dorinței de a crede în biruința binelui moral în fața răului.

De asemenea, s-a putut afirma că, în timp ce mitul are drept personaje semi-zei sau zei, basmul l-ar avea în centru pe om. Pe de altă parte, s-a pus în

²⁴⁴ Constantin Daniel, „Misterele traco - elenice și misterele lui Zalmoxis”, *Luceafărul*, 9 februarie, 16 februarie și 23 februarie 1985.

²⁴⁵ Max Lüthi, *Das Märchen*, Stuttgart, 1962, p.8.

evidență discrepanța majoră dintre gravitatea și lipsa de umor a mitului și caracterul ludic, de joc, de glumă, al basmului. Mulți autori care au studiat relațiile dintre basme și mituri au ajuns la concluzia că basmul reprezintă o fază ultimă, anterioară dispariției, pe care o ia mitul.

Însă ceea ce e esențial și ce trebuie accentuat este faptul că basmele oglindesc viața socială, fie în mod direct fie indirect, simbolic. Există și mituri în care realitatea socială este reprezentată simbolic. Atât în basme cât și în mituri se constată aspirația către o lume mai dreaptă, mai bună, mai miloasă și mai lipsită de lăcomie, de materialism.

De aceea, deosebirea dintre basm și mit este uneori puțin marcată. Tot astfel se prezintă lucrurile și în cazul mitului blajinilor care este, în același timp, și un basm străvechi.

1. Mitul blajinilor la români

După credințele populare române, răspândite în toate provinciile românești, blajinii ar fi niște ființe semi-divine, bune la inimă, milostive, blânde, cuminiți, binefăcătoare, fără păcate, foarte pașnice, întru-totul drepte înaintea lui Dumnezeu, nespuse de credincioase, trăind departe de lume și ducând o viață de pustnici.²⁴⁶

Cu toate acestea, blajinii se căsătoresc și se întâlnesc cu nevestele lor o dată pe an, timp de treizeci de zile. Inițial, copiii lor sunt crescuți de neveste. Mai târziu, fiicele blajinilor sunt crescute de mamele lor iar băieții, de îndată ce au învățat să meargă și să mănânce singuri, de tații lor. Blajinii ar avea presimțirea morții și s-ar pregăti singuri de moarte, îmbrăcându-se în veșminte de moarte, întocmai ca sihaștrii creștini. Li se face atunci o slujbă de îngropăciune, iar soțiile lor îi întovărășesc până la groapă, unde blajinii se aruncă singuri și se lasă acoperiți de pământ.

Blajinii ar locui lângă apele cele mari, în care se varsă toate râurile, într-un mare pustiu situat lângă mare sau dincolo de mare, într-un ostrov îndepărtat.²⁴⁷ După o altă tradiție, mai răspândită chiar, blajinii locuiesc înspre părțile Apei Sâmbetei, la capătul pământului, și nimeni nu poate ajunge pînă la ei, nici pe uscat și nici pe apă.

Ei sunt mici de statură, aproape ca niște pitici, însă Dumnezeu i-a așezat în lume alături de uriași, alături de niște ființe mai pricepute. Fiind mici, scunzi și mărunți, pentru a scoate pâinea, este nevoie ca nouă dintre ei să lucreze la un singur cuptor de pâine. Deși foarte cucernici, blânzi și pașnici, ei nu erau prea învățați și nici peste măsură de deștepți. De aceea, adesea uitau de venirea Paștelui și trebuiau înștiințați despre sosirea acestei sărbători. Așa se face că ei întârziu cu

²⁴⁶ *Dicționarul Limbii Române*, Ed. Academiei Române, București, 1931, *subvoce*.

²⁴⁷ Adrian Șuștea, „Les Rohmans et les Pâques des Rohmans”, în *Ethnologica*, 1983, p. 144 sq.

celebrarea Paștelui, Paștele lor fiind sărbătorit, după credințele românilor, de cele mai multe ori în ziua de luni de după duminica Tomei, adică la o săptămână după Paștele celorlalți creștini. După cum relatează Mihail Sadoveanu, în romanul său, *Paștele blajinilor*²⁴⁸, aceștia erau înștiințați în felul următor de sosirea Paștelui: fetițele erau trimise să dea drumul, pe pârâuri și pe râuri, cojilor de ouă roșii sau cojilor ouălelor folosite la facerea cozonacilor de Paști, spre a se duce către Țara Blajinilor. În felul acesta, blajinii află că a sosit Paștele și se socot dezlegați de obligația de a posti. Aceasta înseamnă că ei ajung să postească cu o săptămână mai mult decât ceilalți oameni.

Pe baza răspunsurilor trimise între 1893 - 1984 de mai mult de 1100 de sate românești la chestionarele lui Nicolae Densușianu, Adrian Fochi regăsește toate aceste credințe și le publică într-o monografie apărută în 1976.²⁴⁹

De fapt, legendele cu privire la blajini și la lumea unde aceștia viețuiesc în chip tainic au cunoscut o foarte largă răspândire în lumea românească. În toate satele românești se prăznuiește Paștele Blajinilor, sărbătoare consacrată pomenirii morților și acestor ființe semi-divine.

În ziua aceea, de obicei luna de după duminica Tomei, dar și în sâmbăta dinaintea ei, iar apoi în toată săptămâna ce urma, se făceau slujbe de pomenire la cimitire, când se citea pomelnicul morților fiecărei familii, se slujeau parastase, se aprindeau lumânări la mormintele morților și li se făceau pomeni.²⁵⁰

Blajinii au luat parte la „întemeierea lumii”, căci stâlpii pe care stă lumea au fost făcuți din pietre scumpe aduse din țara blajinilor.²⁵¹ Ba chiar, stâlpii cerului sunt susținuți de blajini și aceștia au ajutat și la așezarea lor. Blajinii poartă de grijă morților, de aceea ziua lor este zi de pomenire a morților. De asemenea, blajinii buni, miloși, cucernici, se roagă pentru sănătatea oamenilor și pentru rodnicia ogoarelor; de aceea ei sunt sărbătoriți cu multă pietate în toate regiunile locuite de români, li se fac slujbe, li se aprind lumânări și li se aduc prinoase și pomeni. Astfel, blajinii au devenit ființe asemănătoare sfinților bisericii ortodoxe și îngerilor lui Dumnezeu.

În ceea ce privește numele lor, blajinii mai sunt numiți și „albii”, poate fiindcă se înveșmântau în alb, ca toți *homines religiosi* din antichitate (egipteni, esenieni, fenicieni etc.), sau poate fiindcă albul era culoarea purității și a castității care trebuiau să îl caracterizeze pe cel cucernic și credincios. Pe de altă parte, în miturile rusești, „Țara Apelor Albe” era țara fericită pe care o căutau acei *straniki* (priebeji), peregrinând prin Rusia și prin Siberia în secolul al XIX-lea, țara oamenilor curați, cuvioși și fără de păcate.

²⁴⁸ Mihail Sadoveanu, *Paștele Blajinilor*, București, 1935, p. 162-163.

²⁴⁹ Adrian Fochi, *Datini și eresii populare de la sfârșitul veacului al XIX-lea*, București, 1976, p. 31-34.

²⁵⁰ *Ibidem*, p. 32.

²⁵¹ Adrian Șuștea, *op. cit.*, p. 144.

În nordul Moldovei, blajinii sunt numiți „urici”, dar o apelație mult mai frecventă este cea de „rohmani”.²⁵²

Denumirea de „blajin”, care, în limba română, are înțelesul de „pașnic”, „blând” ar putea deriva de la termenul paleo-slav *blažen* – „fericit”, care este un participiu perfect pasiv și care poate fi pus în relație cu avesticul *berejajeti* – „sărbătorit” sau cu avesticul *berechta*, adjectiv având sensul de „iubit”, „îndrăgit”, „drag”, „bine-venit”.²⁵³ Însă, întrucât limba traco-getică era o limbă satem, ca și paleo-slava, o limbă apropiată de limbile baltice, este dificil de afirmat că românescul „blajin” derivă din paleo-slavul *blažen*, întrucât diferența de sens este totuși destul de semnificativă.

Alteori, s-a afirmat că termenul „blajin” ar fi intrat în limba română din paleo-slavă, prin intermediul termenul *rahman*.²⁵⁴ O ipoteză susținută în 1894 de R. Fr. Kaindl și apoi de Lazăr Săineanu explică termenul *rahman* pe baza termenului arab *rachman* – „fericit”, „blând”, pe când Theodor Speranția și E. Niculiță – Voronca cred că etimologia acestei apelații trebuie pusă în relație cu termenii „român” sau „roman”. În fine, s-a susținut încă din 1842, de către Ign. Joh. Hanusch că *rahman* derivă din *brahman*, etimologie admisă și de N. Cartoian și de Vasile Bogrea. De asemenea, această ipoteză a fost apărută, cu numeroase argumente, de către Andrei Oișteanu.²⁵⁵

În excepționala sa expunere asupra mitologiei române, prof. Romulus Vulcănescu²⁵⁶ prezintă elementele mitice fundamentale pe baza cărora a luat naștere legenda blajinilor la români. În acest sens, el afirmă: „Cum am constatat până în prezent, creația mitică a oamenilor a fost experimentată în patru timpuri mitice, prin patru spițe umane: căpcăunii, uriașii, oamenii propriu ziși și uricii. Prima speță antropologică, cea a căpcăunilor, a fost distrusă printr-o antropomahie ce a avut loc între căpcăuni și uriași: ultimii au fost creați anume pentru a-i distruge pe primii. Așa se explică cum căpcăunii, făpturi aproape antropomorfe, monstruoase, bestiale, antropofage și imbecile au fost distruși de făptați cu ajutorul noilor făpturi create de ei, uriașii. După ce au distrus pe căpcăuni, uriașii, care erau mai blânzi, au trăit liniștiți pe pământ. Speța lor nu era prea numeroasă din cauza spațiului redus pe care trăiau și din care își puteau procura hrana. Ei au umplut lumea și au început să construiască cetăți pe pământ. Devenind conștienți de puterea lor, s-au înrăit treptat și, în cele din urmă, s-au răzvrătit împotriva făptaților (=zeilor), creatorii lor, socotind că astfel vor putea deveni la rândul lor cosmocrați.

²⁵² Andrei Oișteanu, „Rohmans - Brahman. Le voyage d'un motif à travers l'espace et le temps”, în *Ethnologica*, 1983, p. 138 sq.

²⁵³ Constantin Daniel, „De l'origine thraco-gète du mythe des Hyperboréens”, în *Ethnologica*, 1983, p. 153 sq.

²⁵⁴ Cfr. Andrei Oișteanu, *op. cit.*, p. 139-141.

²⁵⁵ *Ibidem*, p. 140.

²⁵⁶ Romulus Vulcănescu, *Mitologie Română*, București, 1985, p.26.

Fărtații au dus de data aceasta o luptă grea cu uriașii, luptă care ar fi putut să le fie fatală dacă nu s-ar fi unit între ei și nu i-ar fi creat pe oamenii propriu-zisi și pe urici ca să-i ajute.

Uriașii au prins cerul de torțile lui și l-au clătinat amarnic, ca să-l răstoarne cu astrele și cu locuința Fărtatului, pe pământ. Cerul a fost numai zgâlțâit, pentru că se sprijinea în centrul lui, pe arborele cosmic în coroana căruia își avea sălașul Fărtatul și în rădăcinile căruia sălășluia Nefărtatul...

În gigantomahie, adică lupta fărtaților cu uriașii, oamenii și uricii au sărit în ajutorul fărtaților, oamenii luptând efectiv cu uriașii, și uricii reparând stricăciunile făcute de uriași în cer și pe pământ. În timp ce uriașii începuseră să dărâme cerul, uricii reconstituiau în grabă stâlpii cerului, proptind cerul de jur împrejurul pământului. Atunci uriașii au început să zgâlțâie stâlpii cerului, doar i-or rupe și ar face să cadă marginile cerului pe pământ. Fărtatul a dezlănțuit fulgere și trăznete și un potop care a înecat pe aproape toți uriașii ... Dintre uriași au rămas însă de sămânță, ici și colo pe pământ, câteva exemplare care au dispărut și ele cu timpul, în lupta cu oamenii.

Așa se face că oamenii au pus stăpânire pe pământ, iar uricii s-au retras la marginea pământului, după stâlpii cerului, în ostroavele Apei Sâmbetei. Aici, folclorul mitic le menționează încă prezența, în așteptarea sorocului lor, când, după dispariția spiței oamenilor propriu-zisi, vor putea lua ei în stăpânire întregul pământ.

Însă cum și cea de-a treia spiță, cea umană propriu-zisă, a căzut treptat sub puterea Nefărtatului (Diavolului), ea va fi înlocuită, după indicațiile folclorului mitic, cu uricii, pe care Fărtatul îi ține de rezervă, ca făpturi blajine, drepte și cinstite, cu care va putea încheia seria experiențelor antropogonice.

Toate aceste evenimente mitice, în succesiunea lor și în metalogica lor intrinsecă, atestă că uricii, deși creați odată cu uriașii, în ordinea domniei lor pe scena vieții de pe pământ, vor fi ultimele făpturi terestre.

În aceste condiții, se lămurește de ce mitonimelor de „rahmani” și „blajini” l-am preferat pe cel de „urici”, deși, după răspândirea lor folcloristică, termenul de „rahman” e primul și cel de „blajin” secundul. Această preferință se justifică astfel: prin rădăcina *Ur* - și prin sufixul - *ic*, mitonimul *ur - ic* se opune celui de *ur - iaș* și, în consecință, subliniază contrastul dintre cele două mărimi astfel exprimate. Aceasta pentru că uriașii intră, prin gigantismul lor, în peisajul încă neumanizat al macrocosmosului și invers, uricii, prin micimea lor, intră în peisajul umanizat al cosmosului redus la Terra.

De altfel, paralelismele folclorului mitic din sud-estul Europei ne relevă un aspect inedit al relației uric - uriaș. În folclorul bulgăresc, se afirmă că uricii succed uriașilor, deși au fost creați înaintea oamenilor. Fapt mitic care, tot în folclorul

bulgar, face ca uricii să fie tratați ca și cum ar fi succesorii oamenilor. Iar în folclorul mitic din estul Europei, la muteni, uricii succed oamenilor ...

Uricii trăiesc în afara perimetrului terestru locuit de oameni, la marginile pământului, în Ostroavele albe ale Apei Sâmbetei, pe un alt țărm, la care se poate trece cu ajutorul unui arbore mirific (bradul sfânt). Indiferent de care este acesta, ținutul lor este unul extra-lumesc, o insulă ideală, un țărm utopic în care duc o viață de netulburată fericire, deoarece nu au nevoie de nimic omenesc, nici de haine, nici de casă, nici de distracții. Singura lor preocupare este să țină posturi și să se roage. Altfel spus, este vorba despre un model utopic de viață, al unei lumi fără contradicții, fascinantă și totuși senină, care parcă transpune în plan popular ceva din utopiile antice referitoare la o insulă izolată de lume, ai cărei locuitori duc o viață patriarhală, gerontocratică, după un model propus de o mitologie apocrifă.

Ca persoane mirifice, uricii îndeplinesc trei funcțiuni mitice aproape unanim acceptate de cercetători. Astfel, ei îndeplinesc funcția de participanți indirecti la cosmogonie și anume la întărirea cerului cu stâlpi de piatră scumpă, furnizați de ei, și cu stâlpi, tot din piatră scumpă, pentru susținerea pământului pe apele cosmice. Stâlpii cerești au fost așezați la marginea cerului, unde Apa Sâmbetei înconjoară pământul de trei ori, ca un șarpe încolăcit, iar stâlpii pământului au fost fixați pe patru pești mari, care înoată în apele cosmice. Uricii au grijă de întreținerea acestor două perechi de stâlpi până la „coada veacului” și sunt socotiți participanți continui la soteriologia mitică, la salvarea speciei umane prin posturi și rugăciuni. De aceea, uneori sunt considerați drept semi-divinități, alteori drept *homines religiosi*. Ajută sufletelor morților în marea trecere de pe lumea aceasta pe lumea cealaltă, zădărniciind toate piedicile pe care le ridică în calea lor Vămile Văzduhului și Apa Sâmbetei (care se mai numește și Apa Morților).

Pentru aceste servicii aduse sufletelor morților, românii le-au consacrat un cult discret și o sărbătoare modestă: Paștele Blajinilor sau Paștele Rahmanilor, sărbătoare care constă, în trecut, dintr-un complex de rituri și predici din care s-au păstrat numai relicve etnografice și reminiscențe folclorice, și anume: prima zi de luni, după Duminica Tomii, care era de fapt Lunea morților, consacrată pomenirii pascale a morților (la români numai sâmbetele erau consacrate pomenilor morților), a căpătat cu timpul numele de Paștele Morților.

Blajinii ajută constant pe oameni să fie buni și drepti, combătând un destin escatologic tragic al lumii, adică dispariția lumii provocată de răutatea, devenită între timp tot mai activă, a Nefărtatului (Diavolului) pe pământ. Luptă împotriva marilor distrugerii, a cataclismelor universale, cum ar fi cutremure, diluvii, scufundarea pământului în apele cosmice, căderea cerului și a astrelor pe pământ, întunecarea Soarelui și a Lunii, incendii cosmice sau înghețarea lumii. În mărinimia și grația lor spirituală își oferă ajutorul pentru a preîntâmpina dispariția universală a omenirii prin rugăciuni și posturi îndelungate, stând în genunchi.²⁵⁷

²⁵⁷ *Ibidem*, p. 260-264.

Acesta este modul în care strălucitul savant care este prof. Romulus Vulcănescu îi plasează pe blajini în contextul general al mitologiei române și putem înțelege mai exact rolul lor în desfășurarea istoriei mitice a lumii, așa cum o concep românii în mitologia lor.

2. Apelații ale blajinilor în mitologia română

Se știe că, în ceea ce privește numele zeilor, a existat din cele mai vechi timpuri interdicția de a pronunța unele din numele acestora. De exemplu, la evrei, porunca a șasea, „să nu iei numele Domnului Dumnezeu tău în deșert”²⁵⁸, a fost interpretată încă din cele mai vechi timpuri ca o interdicție de a pronunța numele lui Iahweh și, de fapt, acest nume nu era pronunțat decât o dată pe an, în ziua de Yom Kippur, de către marele preot, în șoaptă, în Sfânta Sfintelor. Ca să evite pronunțarea numelui lui Dumnezeu (Iahweh), evreii spuneau doar „numele” (șem) sau „numele theophor” sau „tetragrama”, referindu-se la cele patru consoane ale numelui Iahweh, sau făceau apel la un calificativ, cum erau: „Cel Preaputernic”, „Cel Preaînalt” etc. Tot astfel, la romani, nu era permis de a se pronunța numele zeului protector al orașului Roma. În alte contexte culturale, se foloseau diverse porecle, denumiri, apelații, nume, spre a se indica un zeu sau o ființă mitologică. Astfel, în limba română, termenul „diavol” are cincizeci de sinonime, care sunt tot atâtea nume ale lui.²⁵⁹ La fel, termenul „iele” are șaisprezece sinonime.²⁶⁰ Toate aceste nume au menirea de a nu le chema, de a nu le evoca, dat fiind caracterul lor sacru și ambivalența personajelor sacre, ele fiind malefice și benefice în același timp.

În ceea ce-i privește pe blajini nici ei, ca orice ființă semi-divină, nu trebuie chemați pe nume, iar apelațiile lor sunt și ele eufemisme sau denumiri encomiastice (laudative), cu scopul de a evita orice contacte cu ei și ca, prin laudele ce li se aduc, să se împiedice să devină răuvoitori - nu atât față de oamenii vii - cât față de morți, întrucât ei sunt stăpâni în împărăția celor răposați. De aceea, sărbătoarea lor - Paștele Blajinilor - este zi de pomenire a morților. Este deci foarte probabil ca într-o epocă mult mai veche blajinii să fi purtat alte nume.

În ceea ce privește apelația de „rohmani”, ea ar putea fi o formă derivată de la denumirea de „brahmani”, aplicată lor într-o epocă destul de tardivă, aceea a difuzării *Romanului* lui Alexandru cel Mare, unde sunt menționați brahmanii. În provinciile românești, folosirea acestei forme ar trebuie să fie paralelă cu circulația *Romanului* lui Alexandru cel Mare, dacă „rohman” < „brahman”. În plus, apelația „rohman” ar trebui să fie o denumire cultă și savantă în cazul în care ea ar fi fost

²⁵⁸ *Ieșirea*, XX.7.

²⁵⁹ Luiza Seche și Mircea Seche, *Dicționarul de sinonime al limbii române*, București, 1982, p. 240.

²⁶⁰ *Ibidem*, p. 361.

preluată din acel roman, și nu o denumire populară, răspândită în mediile lipsite de o cultură livrescă.

Din aceste motive, credem că se impune o cercetare mai amplă asupra acestei etimologii, „rohman” < „brahman”, și, îndeosebi, trebuie stabilit dacă apelația „rahman” se regăsește la populațiile slave catolice, care n-au cunoscut *Romanul* lui Alexandru, adică la polonezi, cehi, croați și sloveni.

Din denumirile multiple ale acestor ființe semi-divine, adică „rohmani”, „urici”, „blajini”, „albi”, reiese că exista o interdicție parțială asupra pronunțării numelui lor, la fel ca în cazul ielelor și al diavolului. Exista un anumit tabu referitor la pronunțarea numelui lor, tabu care trebuia respectat de toți.

3.Cum a luat ființă mitul blajinilor?

În ceea ce privește condițiile care au determinat apariția mitului blajinilor, este de observat mai întâi că grecii vechi aveau un mit destul de similar, cel al hiperboreenilor, consemnat pentru prima oară în secolul VI î.e.n.. Hiperboreenii, ființe semi-divine, găzduiau pe zeul Apollo, care locuia la ei o vreme, erau capabili de a înfăptui miracole, trăiau o viață lungă de secole, în veselie, prosperitate și fericire. Însă Herodot afirmă categoric că n-a putut întâlni pe hiperboreeni și că ei sunt un popor fabulos²⁶¹, referitor la care nu există mărturii serioase, care să îi localizeze pe aceștia în vreo parte a lumii. Corespunzător acestui mit grec al hiperboreenilor, există mitul blajinilor, care și ei sunt ființe semi-divine, care duc o existență lipsită de suferință și de boală. Și blajinii sunt ființe semi-divine care totuși mor, deși au o viață foarte îndelungată. Și blajinii, ca și hiperboreenii, pot face miracole și, de aceea, li se adresează rugăciuni, implorări, li se aprind luminări și li se fac ofrande și pomeni. Blajinii au putere asupra celor răposați și au grijă de ei și, de aceea, Paștele Blajinilor este zi de pomenire a celor răposați.

Astfel, cele două mituri, cel al hiperboreenilor de acum 2500 de ani și cel al blajinilor din zilele noastre, difuzate în același spațiu geografic și în jurul lui, adică spațiul ponto-carpato-danubian trebuie socotite ca înrudite și similitudinea lor ne impune să căutăm să aflăm dacă a existat un fond istoric comun din care să se fi dezvoltat. Trebuie să cercetăm dacă aceste două grupe de legende au un suport istoric real și dacă au existat realmente în trecut grupări sau societăți ce ar fi putut da naștere acestor două mituri asemănătoare, apărute în aceleași regiuni.

Mircea Eliade arată că savanții occidentali au situat, în zilele noastre, studiul mitului într-o perspectivă ce contrastează mult cu cea din secolul al XIX-lea. Aceștia nu mai privesc mitul ca pe o „invenție”, ca pe o „ficțiune”, ci ei văd mitul ca pe o istorie adevărată și foarte prețioasă, pentru că este sacră,

²⁶¹ Herodot, IV.32,36.

exemplară și semnificativă. Astfel, mitul nu mai are înțelesul de „ficțiune”, de „iluzie” sau de „fabulă”, ci are sensul de „tradiție sacră”, „revelație primordială” și „model exemplar”. Mircea Eliade dă ca exemplu a unui mit care are un cert substrat istoric așa zisele *cargo cults*, unde modul în care sosirea unui vas comercial într-o insulă din Oceania a dat naștere unui mit despre venirea, în viitorul apropiat, a unui vas plin de bogății, care va inaugura o eră de abundență și beatitudine.²⁶²

De aceea, ne putem socoti îndreptățiți să cercetăm care este substratul istoric al acestor două mituri: al hiperboreenilor și al blajinilor.

Paștele Blajinilor este o sărbătoare precreștină; la slavii din răsărit se celebrează tot în prima săptămână de după Paști, tot într-o sâmbătă, și reprezintă o sărbătoare a morților (a așa zișilor *dziadzi* „străbuni”, „morți”), fiind numită *radușnița*.²⁶³ La sârbi și la bulgari sărbătoarea de pomenire a morților se numește „zadușnița” (conform termenului slav *duša* - „suflet”, care face ca *zadușnița* să însemne „sărbătoarea pentru suflete”). Dar, Paștele Blajinilor nu reprezintă doar o pomenire a morților, ci, de asemenea, o cinstire a acestor entități semi-divine, a blajinilor, care nu sunt nici zei domestici și nici străbuni, ca la slavi. Încă din Evul Mediu, un autor german, Thietmer von Merseburg, scrie că slavii „își venerază zeii casei”. Așadar, în cazul unor ceremonii ca Radușnița sau Zaduşnița avem de-a face cu o formă a cultului familial al strămoșilor, ceea ce reprezintă altceva decât cultul blajinilor. Cred că suntem îndreptățiți să afirmăm că Paștele blajinilor și toate practicile legate de cultul blajinilor sunt, la origine, o sărbătoare geto-dacă, ea lipsind cu totul și din spiritualitatea romană; blajinii nu pot fi asimilați cu zeii *lari*, *manes* sau *penați*, aceștia având cu totul alte caractere.

Astfel, în cazul Paștelui Blajinilor avem de-a face, pe de-o parte, cu o pomenire a morților, și, pe de altă parte, cu o cinstire a acestor ființe fabuloase care sunt blajinii. Este evident că aceștia, la fel ca hiperboreenii, alte ființe fabuloase, trebuiau să fie puși în relație cu anumite populații reale. Viața lor pură și lipsită de patimi a fost consemnată de istorici, de geografi și de călători. Probabil că aceste persoane, preoți sau *homines religiosi* au trăit în sud-estul și în răsăritul Europei, iar viața lor reală este aceea care a dat naștere legendelor despre existența fabuloșilor hiperboreeni și a semi-divinilor blajini.

Nu este posibil ca agrippeenii²⁶⁴ să fie acei *homines religiosi* care să fi dat naștere mitului hiperboreenilor sau celui al blajinilor, fiindcă despre aceștia din urmă nu aflăm decât că se stabileau în preajma unui anumit copac, din ale cărui fructe se hrăneau, și că erau lipsiți de păr pe cap, atât femeile cât și bărbații.

²⁶² Mircea Eliade, *Aspects du mythe*, Paris, 1973, p. 9 sq.

²⁶³ S.A. Tokarev, *Religia în istoria popoarelor*, traducere din limba rusă, București, 1976, p.255.

²⁶⁴ Herodot, IV.23.

Nici issodonii²⁶⁵, care își mâncau părinții morți și care aveau reputația de oameni drepți, nu pot fi cei care au dat naștere legendelor despre blajinii sau despre hiperboreeni, cum nu pot fi nici agatârșii și societatea lor, în care toți erau frați și surori și în care nimeni nu avea sentimente de ură și nu era invidios pe compatriotul său.²⁶⁶

Așa cum am arătat în capitoul anterior, este verosimil că *abioii* calificați de Homer, în *Iliada*, XIII, 6-8²⁶⁷, drept „cei mai drepți dintre oameni” și despre care poetul dă amănunte precise asupra vieții lor, menționând faptul că se hrăneau doar cu lapte, că erau *galactophagi*, că posteau neconținut prin aceea că evitau alimentația carnată, par a fi acei *homines religiosi* pe care Herodot îi cunoștea ca ucenici ai lui Zalmoxis și care sunt mai apoi menționați de Strabon și de mulți alți scriitori greci.

Amintirea ucenicilor lui Zalmoxis, care posteau necurmat și duceau o viață sfântă, în curăție și în smerenie, n-a putut dispărea cu totul și, sub forma mitului blajinilor, ea se perpetuează în memoria românilor, dar și a popoarelor învecinate, unde probabil au trăit acești ucenici după cucerirea romană și distrugerea sistematică a templelor lui Zalmoxis de către romani.²⁶⁸ Cel mai probabil este că, după cucerirea romană, *homines religiosi* daci s-au refugiat pe lângă dacii liberi.

Ne întemeiem convingerea că blajinii trebuie puși în legătură cu preoții ucenici ai lui Zalmoxis pe faptul că blajinii au un rol însemnat în lumea de apoi și, în general, în ceea ce privește relația cu morții, cei răposați părând să fie dați în grija lor. De aceea, la Paștele Blajinilor, se fac parastase și slujbe pentru morți, se plâng morții. Or, așa cum am arătat cu o altă ocazie²⁶⁹, prin *deprimare senzorială*, adică prin suprimarea oricăror percepții vizuale, auditive sau tactile, într-o cameră obscură, preoții lui Zalmoxis aveau viziuni și percepții lipsite de obiect, care le dădeau convingerea că sunt transportați în lumea de dincolo. Știm acest lucru din informațiile pe care le avem de la Pitagora, care și el a practicat deprivarea senzorială și s-a crezut mutat în lumea de apoi, unde a stat de vorbă cu morții, cu Homer și cu Hesiod. Tocmai în deprivarea senzorială constă esența misterelor lui Zalmoxis și este de așteptat ca experiența receptată de Pitagora și descrisă de el să fi fost împărtășită și de discipolii lui Zalmoxis. Tocmai pe baza acestei asocieri cu lumea de dincolo și cu cei răposați se poate deduce existența unei înrudiri apropiate între blajini și preoții lui Zalmoxis, care practicau izolarea senzorială, deprivarea senzorială. Astfel, blajinii, care aveau rolul de a purta de grijă celor morți (și de

²⁶⁵ Herodot, IV.26.

²⁶⁶ Herodot, IV.104.

²⁶⁷ *Iliada*, XIII, 6 -8.

²⁶⁸ Ion Horațiu Crișan, *Burebista și epoca sa*, ed. II, București, 1977, p.411.

²⁶⁹ Constantin Daniel, „Zamolxis, ucenicii săi și claustrarea”, în *Luceafărul*, din 11 și 18 februarie, 1984.

aceea li se făceau slujbe în cadrul ceremoniilor dedicate celor morți), trebuie puși în relație cu preoții lui Zalmoxis.

S-a constatat de către sociologi o foarte mare stabilitate a riturilor și a datinilor ce se referă la cultul morților, în toate societățile. Nicolae Petrescu scrie: „De aceea, obiceiurile și tradițiile privind viața dispăruților sunt păstrate cu sfințenie de fiecare generație”.²⁷⁰ Așa se explică asocierea dintre blajini, care nu sunt nici strămoși și nici zei ai familiei, și cultul celor dispăruți. Blajinii sunt purtători de grijă, apărători ai vieții de dincolo de mormânt și au, în fond, rolul de preoți ai morților, pe care trebuie să-i apere și să-i protejeze. De aceea, li se aduc prinoase și li se fac pomeni și rugăciuni.

4. Mitul blajinilor și religia lui Zalmoxis

Dacă admitem că mitul blajinilor are legătură cu ultimii discipoli ai lui Zalmoxis și dacă credem că înrudirea între blajini și ucenicii marelui zeu geto-dac este greu de respins *de plano*, putem să încercăm să obținem unele date asupra cultului lui Zalmoxis și a preoților săi din analiza și cercetarea structurii mitului blajinilor.

Desigur, astfel de informații nu pot fi receptate decât cu foarte multă prudență, dar ele trebuie totuși luate în seamă, chiar dacă vor fi respinse de spiritele mai exigente. Ținând cont și de afirmațiile mai sus menționate ale lui Mircea Eliade, aceste informații trebuie acceptate cu titlu de ipoteză de lucru, în ceea ce ne privește, rămânând pe deplin încredințați că un mare număr de mituri sunt fundamentate pe realități istorice de necontestat. Tocmai din acest motiv căutarea substratului istoric al mitului blajinilor nu reprezintă o întreprindere absurdă.

Este foarte probabil ca preoții lui Zalmoxis, la fel ca și cei egipteni, la fel ca preoții zeilor din Grecia sau ca esenienii evrei, să fi fost înveșmântați în alb. Tocmai deoarece purtau albul purității și al neprihănilor, așa cum l-au purtat mulți *homines religiosi* din lumea Mediteranei, ei erau numiți „cei albi”. Motivul pentru care blajinii erau numiți „albii” este acela că preoții cultului lui Zalmoxis erau îmbrăcați în alb.

Din faptul că Paștele blajinilor se sărbătorește la o săptămână după Paștele creștin putem deduce că în cultul lui Zalmoxis exista o sărbătoare consacrată morților, care cădea primăvara. Probabil că era o sărbătoare legată de pomenirea morților, fiindcă în toate societățile tradiționale cultul morților este foarte persistent iar creștinismul nu a putut și nici nu a încercat să suprimă acest cult, prea bine inserat în spiritualitatea popoarelor încă înainte de creștinarea lor.

Asocierea blajinilor cu sărbătoarea de pomenire a morților reprezintă o dovadă peremptorie că ei aveau un rol de seamă în cultul morților. Nu erau doar

²⁷⁰ Nicolae Petrescu, *Primitivii*, București, 1944, p.308.

ființe semi-divine, care trăiau într-o lume paralelă nouă, ci blajinii aveau un rol activ în existența post terestră a morților, în asigurarea unui destin bun, favorabil, pentru cei răposați și astfel li se acorda un anumit rol și în pomenirea lor.

Pe de altă parte, privind către religia tracică, putem remarca faptul că preoții cultului lui Zalmoxis erau totodată aceia ce purtau de grijă morților.

De asemenea, preoții lui Zalmoxis se retrăgeau în peșteri și în locuințe subterane, imitând pe magistrul lor divin, spre a practica în acele locuri misterele lor. Este sigur că aveau experiențe de deprivare senzorială, prin care reușeau să îi vadă, să îi audă sau chiar să îi și simtă pe cei răposați. Drept urmare, se spunea că ei „chemau morții”, adică invocau rudele sau cunoscuții celor vii care îi solicitau pentru aceasta, și aveau viziunea persoanelor răposate pe parcursul stării de deprivare senzorială.

Tot ca urmare a experiențelor de deprivare senzorială, ei rosteau profeții, vestind cele ce se vor întâmpla în viitor, după ce intrau în contact cu demonii și cu ființele celeste în starea lor de vis vigیل de pe parcursul deprivării senzoriale.²⁷¹

Se pare că preoții lui Zalmoxis nu practica o asceză sexuală totală, ci aveau legături cu soțiile lor o dată pe an. Aceasta, în scopul de a avea descendenți pe care să-i inițieze în tainele misterelor lui Zalmoxis. Astfel, exista o tagmă a preoților, din ai căror descendenți direcți se recrutau preoții lui Zalmoxis, care astfel erau toți fiii ai preoților. Nu este nimic surprinzător în faptul că recrutarea preoților lui Zalmoxis trebuia să se facă dintre descendenții preoților, și, ca urmare, aceștia nu puteau practica o asceză sexuală totală.

Analizând mitul blajinilor, putem deduce că discipolii lui Zalmoxis trăiau foarte izolați, departe de lume, și că nu știau mai deloc ce se petrece în lume. Primeau hrană și prinoase de la alții, nu lucrau pământul și nici nu vânau.

Blajinii, când presimt că le-a venit timpul să moară, se îmbracă în haine de îngropăciune (ca și sihaștrii creștini, de altfel) și se culcă de vii în groapă așteptând moartea, ceea ce reprezintă, desigur, o formă de suicid. S-ar putea infera că preoții lui Zalmoxis practica acest semi-suicid atunci când se simțeau grav bolnavi, de vreme ce erau încredințați - prin trăirile lor de deprivare senzorială - că vor avea parte de nemurire și că vor trăi alături de duhurile cele bune în lumea de apoi.

Capitolul V. Enigmaticii agatârși și statul lor

Herodot, părintele istoriei, este cel dintâi care scrie cu privire la agatârși, despre care relatează următoarele: „Agatârșii sunt cei mai luxoși oameni și poartă mult aur; femeile la ei sunt în comun, ca să fie toți frați, și ca, fiind ei atât de

²⁷¹ Constantin Daniel, „Zalmoxis, ucenicii săi și claustrarea”, în *Luceafărul*, din 11 și 18 februarie, 1984.

înrușiți, să nu aibă unii împotriva altora nici ură și nici pizmă. Pentru restul obiceiurilor lor, ei se aseamănă cu ceilalți traci”.²⁷²

Am tradus termenul *abrotatoi*, folosit de Herodot, prin sintagma „cei mai luxoși”, însă unii eleniști dau alt înțeles acestui termen. De pildă, Heinrich Stein, în ediția sa a operelor lui Herodot, scrie că acest adjectiv pare să se refere la „cultura exterioară înaintată” (*vorgeschrittene*) a agatârșilor, prin cultură exterioară înțelegând, desigur, civilizație.²⁷³ Într-adevăr, pe seama agatârșilor este pusă crearea unei societăți ideale, unde fiecare bărbat se socotea rudă cu ceilalți concetățeni ai săi și în care nu exista ură și pizmă între bărbați. Vom vedea însă care era situația femeilor. Herodot ne mai dă și alte relații despre agatârși. Astfel, el afirmă că râul Maris - ce trebuie identificat cu Mureșul - vine din țara agatârșilor, ceea ce înseamnă că, în vremea lui Herodot (sec.V î.e.n.), ei locuiau în Transilvania.

În vremea expediției lui Darius I, regele perșilor, împotriva sciților (514 î.e.n.) agatârșii, văzând că sciții au pătruns pe teritoriile popoarelor învecinate cu ei și le-au pustiit, „înainte ca sciții să ajungă la ei, au trimis un crainic ca să-i oprească să treacă hotarul lor. Acesta i-a vestit că de vor încerca (să treacă hotarele agatârșilor) vor trebui mai întâi să se lupte cu ei. După ce au hotărât aceasta, agatârșii au venit înarmați la hotarele lor, hotărâți să respingă cotoșirea ... Înșă sciții n-au înaintat până în ținutul care le-a fost interzis.”²⁷⁴

Cât despre originea agatârșilor, Herodot povestește un mit pe care l-a auzit de la grecii ce locuiau pe marginea Mării Negre, probabil pe coasta de nord a Asiei Mici. Hercule ar fi întâlnit, în ținuturile care au fost mai apoi numite Sciția, o ființă care era pe jumătate fată, până la mijloc, și șarpe de sub brâu în jos. Hercule are cu ea trei fii: cel dintâi este Agathyrsos, celălalt se numește Gelon iar cel de-al treilea Scit.²⁷⁵ Astfel, conform cu acest mit, agatârșii sunt descendenți ai lui Hercule.

Ostilitatea dintre agatârși și sciți este consemnată de Herodot, care scrie că un rege al sciților, Ariapithes, a fost ucis de un rege al agatârșilor, Spargapeithes. Această ostilitate față de sciți se arată și în refuzul lor de a le da ajutor armat în războiul împotriva lui Darius al II-lea²⁷⁶, ba chiar în faptul că i-au acuzat pe sciți că s-ar face vinovați de nedreptăți săvârșite împotriva perșilor.²⁷⁷

Organizația statală creată de agatârși era deci situată în Transilvania și în Moldova²⁷⁸, iar acest stat a putut exista până la începutul secolului al III-lea î.e.n., întrucât Aristotel, care scrie în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n., semnală

²⁷² Herodot, IV,104.

²⁷³ Heinrich Stein, *Herodotos erklärt*, Berlin, 1968, sub voce, ad. § 104.

²⁷⁴ Herodot, IV, 125.

²⁷⁵ Herodot, IV, 8 – 10.

²⁷⁶ Herodot, V, 119.

²⁷⁷ *Ibidem*.

²⁷⁸ Vasile Pârvan, *Getica*, ed. 1982, p. 162 – 163.

existența încă a agatârșilor la acea dată.²⁷⁹ Agatârșii își creaseră un stat puternic fiindcă cetățenii lor învățau legile pe de rost și le cântau ca să și le amintească mai bine,²⁸⁰ fapt confirmat și de Ateneu.²⁸¹ Este drept că muzica juca un rol important în viața traco geților; preoții, atunci când mergeau în solie de pace, luau cu ei harpe și fluiere și își cântau mesajul lor.²⁸²

Autorii latini îi menționează și ei pe agatârși, pe care însă nu i-au putut cunoaște căci agatârșii nu mai existau în epoca lor. Astfel, Vergiliu în Eneida, IV, 146, relatează despre agatârși că erau tatuati sau vopsiți întrucât se referă la ei prin sintagma *picti agathyrsi*. Știm că tracii nobili aveau obiceiul de a se tatuau și a se vopsi în albastru, după cum afirmă Pomponius Mela, geograf roman de origine hispanică care a trăit în secolul I.e.n..²⁸³ După obiceiul trac, ei se tatuau cu ajutorul unor ace și, cu cât erau mai nobili și mai înalți în rang, cu atât tatuajele lor se întindeau pe o suprafață mai întinsă. Se tatuau cu o culoare albastră ce nu putea fi îndepărtată. Mai târziu, Ammianus Marcelinus, celebru istoric roman care a trăit în sec. IV e.n. (circa 330 - 400 e.n.) afirmă că agatârșii locuiau în jurul unui lac, numit Meotis,²⁸⁴ iar Pliniu cel Bătrân afirmă că agatârșii își vopseau părul în albastru.²⁸⁵ Același Ammianus Marcelinus arată că agatârșii posedau din belșug diamante, în afară de aurul despre care Herodot afirmă că îl purtau. Agatârșii sunt amintiți de autorul latin Valerius Flaccus (sec. I e.n., s-ar fi născut la Patavium, în 45 e.n. și ar fi murit la în e.n.), care a scris *Argonautica, Expediția argonauților*, în 12 cărți, din care nu ni s-au păstrat decât 8, ultima fiind mutilată. El îl imită pe Apollonios din Rhodos, care a scris o carte cu același titlu și același conținut, dar în grecește. Valerius Flaccus îi numește pe agatârși *thyrsagetae*²⁸⁶ iar, W. Tomaschek consideră ca motivul pentru această denumire ar putea fi faptul că agatârșii aveau un cult orgiastic dedicat lui Dionysos, ceea ce pare foarte verosimil, căci thyrusul era purtat de adoratorii lui Dionysos.

S-a afirmat că ținutul numit de Homer „Kabessos” ar fi fost stăpânit de agatârși²⁸⁷ dar fără argumente substanțiale. Harta marelui geograf din Alexandria, Ptolemeu²⁸⁸ îi așează pe agatârși în nordul Europei, la fel ca și Dionysos Periegetul. Or, acolo locuiau popoarele baltice (lituanienii, letonii, vechii prusieni),

²⁷⁹ Aristotel, *Fizica*, XIX, 28.

²⁸⁰ *Ibidem*.

²⁸¹ *Deipnosophistae*, XIV, 627, c.

²⁸² Cfr. și Vasile Tomescu, *Musica daco-romană*, București, 1979, vol. I.

²⁸³ Pomponius Mela, II, 10.

²⁸⁴ XXII, 8, 30.

²⁸⁵ *Naturalis Historia*, IV, 26.

²⁸⁶ Pauly - Wissowa, Band I, col. 764 sq.

²⁸⁷ *Iliada*, XIII, 363.

²⁸⁸ *Geographia*, III, 5, 10.

care prezentau multe similitudini lingvistice cu limba daco-geților.²⁸⁹ De aceea, în mod eronat, agatârșii au fost identificați cu akatzirii și cu chazarii turcici. Dar, limbile baltice au mulți temeni care se regăsesc în română. În această situație găsim chiar cuvântul „doină”, care, în limbile popoarelor baltice se referă la niște cântări scurte, de patru versuri.²⁹⁰ De asemenea, la lituanieni, la letoni și la vechii prusieni existau barzi vizionari, despre care am putut arăta că erau ucenici de-ai lui Zalmoxis (*vide infra*). Aceștia, considerați de Mircea Eliade drept șamani, erau numiți în textele latine care ne-au parvenit *tulissones* sau *ligaschones* și ei făceau elogiul morților la banchetele funerare, pretinzând că i-au văzut zburând pe cai prin aer, către cealaltă lume.²⁹¹ Astfel că nu este imposibil ca dacii (după numele ce li s-a dat în vremea romană)²⁹², ulterior cuceririi romane, să se fi refugiat în regiunile baltice, unde locuiau populații înrudite cu ei.

Mai trebuie să menționăm că Iulius Caius-Solinus, care a fost un geograf ce a trăit în secolul III e.n., în lucrarea *Collectanea rerum memorabilium* (*Culegere de fapte memorabile*)²⁹³, care reprezintă o versiune prescurtată a operei lui Pliniu cel Bătrân, *Naturalis Historia*, amintește de agatârși și arată că ei își pictau fața și corpul. Dionysios Periegetul²⁹⁴ confirmă faptul că agatârșii purtau bijuterii de aur, aur ce provenea din aurul spălat din nisipul râurilor, dar susține că ei se împodobeau și cu diamante.

Știri originale ulterioare apariției denumirii de daci, știri datând din epoca romană cu privire la acest popor al agatârșilor nu mai există și probabil că ei, după ce inițial au fost numiți „agatârși”, mai apoi au fost cunoscuți drept „daci”.²⁹⁵

S-a scris de către W. Tomasehek²⁹⁶ și de către Niebuhr²⁹⁷ că agatârșii sunt daci. Aceeași părere este împărtășită și de I.H. Crișan, care scrie că „agatârșii, pe limba lor, se vor fi chemat întotdeauna „daci””.²⁹⁸

Acestea par a fi datele ce le avem de la autorii din Antichitate cu privire la agatârși. Rămâne să discutăm aceste informații.

²⁸⁹ *Ponto-Baltica*, Roma, 1981, *passim*, cfr. și articolul: „Există mii de cuvinte în daco-româna a căror origine este departe de a fi clarificată”, interviu cu Mircea -Mihai Rădulescu, în *Luceafărul*, din 3 martie 1984, nr. 1139.

²⁹⁰ Mircea Eliade, *Histoire des croyances et des idées religieuses*, vol. III, 1984, p.33.

²⁹¹ Mircea Eliade, *Histoire des croyances et des idées religieuses*, La Pleiade, 1970-1972, vol. II, *sub voce*, p.36.

²⁹² Cfr. W. Tomashek în: Pauly- Wissowa, Band I, col. 764.

²⁹³ *Collectanea rerum memorabilium*,.

²⁹⁴ 13 – 17.

²⁹⁵ Cfr. Pauly - Wissowa, *sub voce*: Agathyrsoi.

²⁹⁶ *Ibidem*.

²⁹⁷ Niebuhr, *Kleine Schriften*, I, 377, citat în H. Stein, *Herodotos*, Berlin, 1868, p. 260.

²⁹⁸ Cristian Popișteanu (coord.), *Strămoșii poporului român, geto-dacii și epoca lor*, București, 1980, p. 252.

1. Etimologia numelui de „agatârși”

Nu s-a putut ajunge la un consens cu privire la etimologia acestui etnonim. *Agathos* are în greacă sensul de „bun”, însă partea a doua a acestui nume rămâne cu totul obscură. Radu Florescu a arătat destul de recent că nu s-a putut încă stabili etimologia numelui acestui popor trac.²⁹⁹ Am arătat mai sus că Herodot explică etimologia termenului *agathyrsos* ca provenind de la un erou eponim *Agathyrsos* care ar fi fost, împreună cu *Skythes* și cu *Gelon*, fii ai lui *Hercule*. Dar grecii vechi recurgeau întotdeauna la ficțiunea unui erou eponim atunci când nu reușeau să afle originea unei etimologii.

În realitate, lucrurile par a fi mai complicate în ceea ce privește stabilirea acestei etimologii.

Grecii vechi aveau ca zeu al vinului și al viței de vie pe *Dionysos*, care era o divinitate de origine tracică. Cultul lui *Dionysos* păstra caractere orgiastice; la intervale de trei ani se organizau orgii în care se bea fără limită și în cadrul cărora se săvârșeau excese sexuale de tot felul. Astfel, cultul lui *Dionysos* nu făcea parte din aceeași categorie cu adorarea senină și pașnică a zeilor olimpicieni, așa cum o putem găsi, de exemplu, în cultul lui *Apollo*. Într-adevăr, *Dionysos* nu este unul dintre zeii olimpicieni, deși este menționat în textele redactate în scrierea lineară B, ceea ce înseamnă că a fost preluat de greci de la traci în prima jumătate a mileniului II î.e.n.. Precum se știe, tracii erau împărțiți în aproape 100 de triburi, însă, totodată, zeii tracilor purtau nume foarte diferite. De exemplu, după cum reiese din datele oferite de autorii greci, *Dionysos* era numit de traci: *Sabazios*, *Sabos*, *Iakhos*, *Bekhos*, *Bassereus*³⁰⁰, *Zagreus*, *Hyes*, *Athes*, *Gigon* și *Diounsos*. De asemenea, *Dionysos* a fost numit cu apelații care intenționau să exprime multitudinea binefacerilor pe care el le aduce oamenilor.

Spre deosebire de panteonul grec, în cel trac, după mărturia lui Herodot³⁰¹, *Dionysos* era unul din zeii principali. El este zeu al vinului, al bucuriei, dar și al oracolelor și al manticeii, precum și al războiului, dobândind, la fel ca și *Ares* (*Marte*), apelativul de *Enyalios* „războinicul”. Pe teritoriul satriilor, tracii posedau un mare oracol al lui *Dionysos*, unde o preoteasă proceea viitorul, la fel cum se întâmpla la *Delphi*. Bessii sunt aceia ce slujeau în acest templu, unde preoteasa pronunța oracolele într-un mod tot atât de ambiguu ca și preoții de la *Delphi*.³⁰² Satrii locuiau în munți foarte înalți, acoperiți de zăpadă și de păduri dese și erau foarte buni războinici.³⁰³ Muntele *Pangaion*, care se află în apropierea satriilor,

²⁹⁹ Vasile Pârvan, *Getica*, ed. 1982, p.514, nota 3.

³⁰⁰ E. Rohde, *Psyché*, trad. franc., Paris, 1928, p.269.

³⁰¹ Herodot, V, 7.

³⁰² Herodot, VII, 111.

³⁰³ *Ibidem*.

conține mine de aur și de argint care sunt exploatate mai cu seamă de către satri, dar și de alte triburi trace.

Se pare că soția tracă a lui Spartacus, care, precum se știe, a fost tot trac, era o preoteasă ce prorocea în stare de extaz în acest templu.³⁰⁴ Acest mare oracol al tracilor se afla pe muntele Pangaion, dar Dionysos mai posedea o incintă sacră și în munții Rhodope, unde locuia neamul atât de numeros al bessilor. Această incintă sacră avea un templu circular³⁰⁵, despre care se arată că se afla pe colina Zilmissus și că avea acoperișul deschis în partea de mijloc.

Aici, Dionysos era numit „Sebadius” și, prin deschizătura acoperișului, Soarele lumina tot templul. În mijlocul templului se făcea un mare foc și se rosteau oracole interpretându-se flăcările lui. Este vorba de piromancie, tehnică divinatorie străveche, practică și în Babilon³⁰⁶, și care era însoțită de viziuni, fiindcă privirea îndelungată a focului, cu lumina lui intensă, producea modificări ale circulației din retină, similare celor produse de o foarte intensă lumină solară. Se produceau niște pete negre sau strălucitoare în ochi (scotoame pozitive sau negative)³⁰⁷, interpretate de vizionari în felurite moduri. Ceremoniile sacre consacrate lui Dionysos se desfășurau mai cu seamă pe dealuri sau în munți, în poiene și în păduri. Dar, după opinia unor autori greci, pe lângă jertfe, procesiuni și imnuri, care constituiau principalele practici ale sărbătorilor din cursul anului, acastui zeu îi erau dedicate, o dată la trei ani, sărbători cu caracter orgiastic. Acestea aveau loc noaptea, la lumina făcliilor, însoțite de muzica asurzitoare a tobelor, a flautului și a naiului, care, după expresia lui Eschil, „chemau la nebunie”. Cei ce luau parte la aceste orgii începeau în a sorbi cu nesaț din „licoarea viței de vie”, apoi străbăteau munții chiuind, cântând și urlând, înlănțuiți în hore, pe jumătate goi și acoperiți cu piei de cerb sau de vulpe - animalele sacre ale lui Dionysos. La aceste mistere ale lui Dionysos luau parte mai cu seamă femeii, însă erau admiși și bărbați.³⁰⁸ În această ambianță de beție, chiote, strigăte și zgomot al tobelor însoțit de cel al naiului și al fluierului se ajungea cu ușurință la o stare de excitație psihică intensă și chiar de furie. Atunci, cei ce luau parte la astfel de orgii se repezeau și sfâșiau de viu animalul de jertfă, de obicei un căprior, și îi mâncau carnea crudă. Femeile ce luau parte la astfel de orgii sau mistere dionisiace erau numite de greci „bacchante” (de la Bachus, alt nume al zeului Dionysos) „menade” sau „thiade”. Ele aveau părul despletit și efectuau mișcări repezi și sacadate cu capul, care le creau o stare de obnubilație și le scădea pragul conștiinței; țineau în mâini pumnale și, adeseori, șerpi, viețuitoare

³⁰⁴ Plutarh, *Crassus*, 8.

³⁰⁵ Macrobius, *Saturnalia*, I,18,11.

³⁰⁶ A.Bouché-Leclercq, *Histoire de la divination dans l'Antiquité*, IV volumes, Paris, 1879-1882, *sub voce*: Pyromancie.

³⁰⁷ După fixarea unei imagini luminoase un timp îndelungat se produce fenomenul de post-imagime, în care persistă, un timp mai lung sau mai scurt, imagini felurite.

³⁰⁸ E. Rohde, *Op. cit.*, p.271, nota 8.

consacrate aceluiași zeu, precum și thyrsul, toiag lung împodobit cu iederă sau/și cu frunze de viță de vie. Excitația produsă de strigăte, de cântece, de hora rapidă și, mai cu seamă, de ingestia de vin fără de măsură, producea o scădere a pragului conștiinței și o stare de tip oniroid, însoțită de sentimentul prezenței zeului și cu viziuni³⁰⁹ care, fără îndoială, nu erau numai false recunoașteri – adică percepții eronate - ci și halucinații vizuale (adică percepții fără de obiect) date de vinul amestecat poate cu substanțe halucinogene de tip *cannabis indica*, plantă cunoscută de către sciți³¹⁰, vecinii tracilor, și folosită de ei pentru a-i absorbi fumul, întrucâtva în același mod în care se folosește astăzi marijuana.

Dionysos avea ca plante sacre iedera și vița de vie. Iedera împodobește armele de război ale tracilor, fiindcă zeul Dionysos era în același timp și zeu al războiului³¹¹ iar frunza de iederă era tatuată adesea pe trupul războinicilor. Vița de vie se pare că orna, sub forma unui tatuaj, mai cu seamă corpurile femeilor, la fel ca și imaginea unui căprior.

Cei ce luau parte la ceremoniile consacrate lui Dionysos, precum și adoratorii lui, purtau ca un simbol al zeului *thyrsul*, toiag lung împodobit, la extremitatea sa superioară, cu frunze de iederă sau cu viță de vie. Poate că acest toiag simboliza călătoriile numeroase efectuate în lume de zeul Dionysos, după cum susțin miturile asociate lui.

Printre tracii cunoscuți nouă au fost, se pare, și mari adoratori ai lui Dionysos; în sprijinul acestei afirmații se pot aduce un număr de argumente. Herodot³¹² arată că singurii zei, desigur dintre cei cunoscuți de greci, pe care îi adoră tracii sunt Marte (adică Ares), Bacchus (adică Dionysos) și Diana (cunoscută sub numele ei grec, Artemis), regii practicând un cult dedicat lui Mercur (Hermes). Astfel că agatârșii, care împărtășesc datinile celorlalți tracii, trebuie să fi fost și ei închinători ai lui Dionysos.

Aici este absolut necesar să deschidem o paranteză Cu privire la denumirea acestei seminiții trace, considerăm că trebuie neapărat menținută ortografia lui Vasile Pârvan, și înlocuită apelația „agatârși”, care poate fi întâlnită în cele mai multe publicații - cu apelația „agathyrși”.³¹³ Într-adevăr, apelația de „agatârși”, care figurează chiar și în remarcabilul *Dicționar de istorie veche a României*³¹⁴ nu doar că reprezintă o impietate la adresa marelui elenist care a fost Vasile Pârvan - acuzat astfel, implicit, că a deformat numele unora din strămoșii poporului român - dar reprezintă și o eroare lingvistică elementară. Într-adevăr, în limba greacă veche, în care scrie Herodot nu putea exista termenul „agatârși” pentru simplul motiv că în

³⁰⁹*Ibidem*, p. 274.

³¹⁰Herodot, IV, 75.

³¹¹Pliniu cel Bătrân, *Naturalis Historia*, XVI, 144.

³¹²Herodot, V, 7.

³¹³Vasile Pârvan, *Getica*, București, 1926, p.33/26.

³¹⁴*Dicționar de istorie veche a României*, București, 1976, p.20.

elină nu există consoana siflantă *ș* și nici vocala *î*, iar consoana *theta*, din acest etnonim, se transcrie în limba română prin *th*. De asemenea, vocala *upsilon*, tot din acest etnonim (în greaca veche *Ἀγαθυροί*), se redă, de regulă, prin *y*. Așadar, transcrierea corectă a acestui etnonim este cea propusă de Vasile Pârvan, care este în conformitate cu regulile de transcriere a alfabetului grec în limba română și cu *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*.³¹⁵

Nu am putut să aflăm cine a introdus etnonimul „agatârși” pentru numele acestor străvechi locuitori ai Daciei preromane, dar el este cu atât mai bizar cu cât în limbile de circulație din Europa nu există această formă. În limba franceză ei sunt numiți „agathyrsi”, „agathyrses”, în limba rusă sunt numiți *agafirsî*.³¹⁶ Tot astfel, în limba germană, ei sunt numiți „die Agathyrsen”.

Dar aceasta nu este singura eroare de redare în limba română a celor afirmate cu privire la agatârși. În *Izvoare cu privire la Istoria României*³¹⁷, traducându-se un text din Aristotel, termenul grec *eti* este redat în mod greșit prin „însă”. Însă traducerea corectă a textului lui Aristotel este: „precum se obișnuiește încă la agatârși”. Redarea corectă a lui *eti* prin „încă” stabilea un *terminus ad quem*, stabilea epoca până la care agatârșii încă mai existau. Astfel, se stabilea faptul că ei mai existau încă pe vremea lui Aristotel, în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n.

Desigur redarea deformată și inexactă a numelui acestor vechi locuitori ai țării noastre, ca și atentatul la erudiția lui Vasile Pârvan, sunt ele însele fapte profund regretabile. Dar, pe lângă aceasta, trebuie să observăm și că apelația eronată „agatârși” a avut ca efect faptul că a făcut extrem de obscur acest nume și a împiedicat aflarea etimologiei exacte și a sensului acestei apelații.

De fapt, etimologia numelui agatârșilor ne este sugerată de către Valerius Flaccus, care îi numește *thyrsagetae* - „geții cu thyrs”.³¹⁸ Nu trebuie în niciun caz să confundăm această denumire cu cea de *thyragetae* - „geții de pe fluviul Thyros (Nistru)”.

C. Valerius Flaccus Setinus Balbus a trăit între anii 45 și 90 e.n. și, în cartea sa, *Argonauticon* (liber VI, vers. 134 - 142), afirmă că *thyrsageții*, înveșmântați în piei de animale care pluteau liber în spatele lor, purtau lănci ornate cu frunze și flori. *Thyrsageții* l-au însoțit pe Bacchus (Dionysos), fiul lui Jupiter și descendent din regele Cadmus, atunci când acest zeu i-a biruit pe arabi și pe sabeenii cei fericiți. Mai apoi, Dionysos, traversând fluviul Hebru, i-a lăsat pe

³¹⁵ *Îndreptar, ortografic, ortoepic și de punctuație*, editat de Academia Republicii Socialiste România, Institutul de Lingvistică, ed. IV, București, 1983, p. 31-32.

³¹⁶ L. A. Elnitskii, *Znania drevnih severnih stranah*, Moscova, 1961, cfr. harta de la pag.75, unde agatârșii sunt numiți *agafirsy*.

³¹⁷ *Izvoare cu privire la istoria României*, vol.I, București, 1964, p.113, privitor la textul din Aristotel, *Probleme*, XIX, 28.

³¹⁸ Valerius Flaccus, VI,135.

Thyrsageți în aceste regiuni friguroase (ale Daciei), unde au păstrat, odată cu toate obiceiurile strămoșilor lor, și datina de a se folosi de tobe și de fluier.

Pentru a denumi thyrsul, de unde se trăgea numele thyrsageților, Valerius Flaccus folosește denumirea de *hasta*, care are sensul de „lance, sulită”, dar care, în mod figurat, poate avea și sensul de *thyrs*, așa cum putem să găsim acest termen folosit la Ovidiu³¹⁹. De altfel *hasta*, ornată cu frunze și flori, poate fi denotată prin cuvântul „thyrs”, după acum precizează tot dicționarul mai sus citat.

Probabil că etimologia numelui agathyrsilor a fost bine surprinsă de A. J. Reinach care scrie că cei vechi interpretau acest nume ca având sensul de „cei ce agită thyrsul”.³²⁰ Într-adevăr, *agathyrsos* ar avea, în limba greacă veche, sensul de „cel ce duce, cel ce conduce thyrsul”, cuvântul provenind de la verbul *ago* „a aduce, a conduce” și de la substantivul *thyrsos* - „thyrs”. Așadar, denumirea acestei populații tracice din spațiul carpato-dunărean reprezintă o poreclă, așa cum crede și I. H. Crișan³²¹, care provenea de la faptul că ei purtau adesea un thyrs cu ei. Această poreclă le-a fost dată, evident, de către greci.

Etimologia etnonimului *agathyrsi* este corect precizată de către Herodian, învățat care a trăit pe vremea împăratului Marcus Aurelius (161 – 180 e.n.) și care a scris în grecește. El este născut la Alexandria și era fiul gramaticianului Apollonios Dyscolos. Herodian, a cărui sursă de informație este, fără îndoială, Biblioteca din Alexandria, unde au lucrat atât el cât și tatăl său, scrie: „Împreună cu aceste (cuvinte) merge și cuvântul *agathyrs*, nume propriu sau nume de trib de dincolo de Haemus. Este numit astfel de la Agathyrsos, fiul lui Heracles, sau așa cum crede Peisandru, pe baza thyrsurilor lui Dionysos.”³²² Peisandru din Rhodos, se arată în același text, a trăit în secolul VI î.e.n. și este autorul unei epopei despre Heracles.

Aceleași date despre etimologia etnonimului *agathyrsi* aflăm și de la geograful Stephanos din Bizanț, care scrie despre acest popor: „Agatârșii, popor mai dinlăuntrul muntelui Haemus, (se numesc astfel) fie (de la) Agathyrsos (fiul lui) Heracles, fie după cum (spune) Peisandru de la thyrsurile lui Dionysos”³²³.

Desigur, etimologia fabuloasă, după care numele ar proveni de la fiul lui Heracles, trebuie respinsă iar etimologia care afirmă că agatârșii își derivă numele de la thyrsurile lui Dionysos trebuie admisă ca fiind singura acceptabilă din punct de vedere rațional.

³¹⁹ Cf. L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire Latin - Français*, Paris, 1892, sub-voce „hasta” p. 611.

³²⁰ C. Daremberg, E. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, Paris, 1898, sub voce: Thyrsos.

³²¹ *Strămoșii poporului român, geto-dacii, și epoca lor*, București, 1980, p.252.

³²² Cf. *Izvoare privind istoria României*, București, 1964, vol. I, p. 625.

³²³ Cf. Stephanos din Bizanț, *Ethnica*, ed. Augusti Meinekii, Graz, 1958, p.12.

Thyrsul era emblema zeului Dionysos și în multe din reprezentările sale grafice el apare purtând thyrsul, care, după cum am arătat mai sus, era un toiag lung, împodobit cu frunze de iederă sau de viță de vie. Cuvântul „thyrs” apare în literatura greacă către anii 430 î.e.n., însă el era folosit și purtat în mod frecvent de către adoratorii greci ai lui Dionysos. Aceasta reiese din faptul că aceștia creează numeroase lexeme compuse pe baza termenului „thyrs”, cum ar fi: *thyrsophoreo* - „eu port thyrsul”, *thyrsomanes* - „cel ce este exaltat de Dionysos și poartă mereu thyrsul”; *thyrsophoria* - „purtarea thyrsului”, *thyrsohares* - „cel căruia îi place să poarte thyrsul”, *thyrsophoros* - „cel ce poartă thyrsul”; *thyrsotinektes* - „cel ce agită un thyrs”. Desigur purtarea în mod constant a thyrsului era oarecum ridicolă și sărea în ochi, fapt care explică apelativele grecești menționate mai sus. Agatârșii, care purtau thyrsul - care, de altfel, putea fi folosit și ca o armă, asemenea unei mici lănci - constituiau un obiect de mirare pentru greci și ei au fost numiți cu această poreclă de „purtători de thyrs”, așa cum s-a întâmplat și în cazul unora dintre grecii din Attica, care și ei purtau thyrsul, emblemă a lui Dionysos, prin cetate. Thyrsul reprezenta semnul apartenenței la un cult, la o religie, aceea a lui Dionysos, având cam aceeași funcțiune pe care o au crucea pentru creștini sau steaua lui David pentru evrei.

Se poate obiecta împotriva acestei etimologii faptul că sciții au avut un rege Idanthyrsos, care s-a împotrivit lui Darius, regele perșilor, în 514 î.e.n.³²⁴ Idanthyrsos ar fi fost nepotul lui Anacharsis, scit care a călătorit în Grecia și care era vestit pentru înțelepciunea lui.³²⁵ Or, acest rege are în numele său denumirea thyrsului. Însă sciții nu practicau cultul lui Dionysos; mai mult chiar, sciții ar fi reproșat grecilor că îl cinstesc pe Bacchus - Dionysos³²⁶ iar un rege trac ce fusese inițiat în misterele lui Dionysos a fost detronat, prins și ucis.³²⁷ Întrucât vița de vie nu creștea în țările locuite de sciți (din cauza frigului), apelația de „Idanthyrsos”, în componența căreia intra și numele thyrsului, emblema zeului vinului și al viței de vie, trebuie să ne trezească suspiciuni cu privire la exactitatea redării acestui nume de către Herodot. Numele aceluiși rege pe care Herodot îl desemnează drept „Idanthyrsos” este redat de preotul spaniol Orosios cât și de Iordanes sub forma Anthyrus, iar Pompeius Trogus-Iustinus îl menționează sub denumirea de Ianthyrus. Așadar, nu putem avea nicio certitudine cu privire la numele real al acestui rege, existând trei variante în acest sens.³²⁸

De altfel, în ceea ce privește numele acesta, citim în textul care ne-a parvenit de la Herodot că Anacharsis, care era scit, dintr-o familie regală, ar fi avut

³²⁴Herodot, IV,126,127,76,120

³²⁵Herodot, IV,76.

³²⁶Herodot, IV,79.

³²⁷Herodot, IV,80

³²⁸Roxana Iordache, „La confusion Gètes -Goths dans la *Gottica* de Iordanes”, în *Corollas Philologicas in honorem Guilien Cabañeros*, Salamanca, 1983, p.329.

ca bunic pe Spargapeithes. Însă același nume, Spargapeithes³²⁹, i se dă și unui rege al agatârșilor³³⁰, cu toate că cele două popoare nu erau în relații bune. Agatârșii refuză să dea ajutor sciților în războiul lor împotriva perșilor³³¹, iar un rege al sciților, numit Ariapeithes, este ucis prin viclenie³³², probabil în război, de către Spargapeithes, regele agatârșilor. Este deci foarte probabil ca aceste denumiri să nu fie exacte, mai ales ținând cont de faptul că un nume similar, Spargapises, este dat fiului reginei masageților din Asia Centrală.³³³ Astfel, numele de „Idanthysos”, dat aceluși rege scit, nume în care intră și lexema *thyrsos*, pare să nu fie exact, iar numele său real pare să fie mai degrabă acela menționat de manuscrisele lui Orosius Paulus sau de cele ale lui Pompeius Tragus-Iustinus, adică Anthyrus sau Ianthyus. Aceasta, întrucât sciții nu adorau pe Bacchus, ba mai mult decât atât, socoteau că nu este rezonabil să-ți închipui că ar putea exista un zeu care îi aduce pe oameni la o stare de nebunie și de furie, cum era cazul cu Dionysos și cu orgiile lui.³³⁴ Evident, respingerea divinității lui Dionysos implica și imposibilitatea acceptării thyrului ca însemn divin și astfel denumirea thyrului nu mai putea intra în constituirea numelui unui rege scit, cum se susține în cazul lui Idanthysos. Din aceste motive, trebuie să socotim acest nume ca o redare inexactă.

2. Originea etnică a agatârșilor

Am arătat că Herodot ne-a relatat mitul după care Agathysos, strămoșul eponim al agatârșilor, ar fi fost frate bun cu Schythes, strămoșul eponim al sciților, și cu cel al gelonilor.³³⁵ După acest mit, agatârșii ar fi rude bune, ba chiar frați și de același neam cu sciții. Marele geograf din Alexandria care a fost Ptolemeu îi așează pe agatârși între cursul superior al râului Don și Nipru, adică într-o regiune nordică în care anterior se credea că au locuit sciții.³³⁶

Însă, după cum s-a arătat cu alte ocazii³³⁷, sciții sosesc în sudul Ucrainei abia în secolul al VII-lea î.e.n., iar prezența sciților în Transilvania este atestată tot în secolul VII î.e.n.³³⁸ Ba chiar, după informațiile mai exacte și mai recente ale lui Valentin Vasiliev³³⁹, sciții ar fi creat o enclavă în Transilvania la începutul secolului al VI-lea. Agatârșii nu puteau fi de neam scitic, din simplul motiv că ei

³²⁹Herodot, IV,76.

³³⁰Herodot, IV,78.

³³¹Herodot, IV,119.

³³²Herodot, IV, 78.

³³³Herodot, I,111,113.

³³⁴Herodot, IV,79.

³³⁵Herodot, IV,8-10.

³³⁶*Geographia*, III,5,10.

³³⁷Vasile Pârvan, *Getica*, ed. 1982, București, p.9.

³³⁸*Ibidem*.

³³⁹*Sciții agatârși pe teritoriul României*, Cluj - Napoca, 1980, p.134.

trăiau în Transilvania cu multe secole înainte de sosirea sciților, dar și din alte motive pe care trebuie să le expunem pe scurt în cele ce urmează. După Herodot, agatârșii au creat o societate în care toți membrii săi trăiau fără să aibă nici ură și nici invidie unii față de alții. Agatârșilor le este atribuită o comunitate de oameni lipsiți de patimi, blânzi, buni unii cu alții.

De cealaltă parte, sciții sunt prezentați de Herodot ca prototipuri de oameni cruzi, sălbatici, violenți și barbari. Astfel, ei crapă ochii tuturor prinșilor de război pe care îi iau ca robi³⁴⁰, fac sacrificii umane jertfînd zeilor lor unul din o sută dintre prinșii lor de război³⁴¹, beau sângele celor învinși și duc țeasta lor ca prinos regelui lor³⁴², jupoaie de vii pe vrăjmașii prinși de ei și din pieile lor își fac tolbe de săgeți³⁴³, din craniile celor uciși fac potire din care beau vin³⁴⁴. Pe prezicătorii care nu ghiceau exact viitorul îiucid, atât pe ei cât și pe copiii lor.³⁴⁵ Herodot îi descrie pe sciți drept cei mai sălbatici și mai cruzi dintre barbari. Așadar, este cu neputință să se afirme că agatârșii au fost sciți, întrucât, dimpotrivă, agatârșii sunt înfățișați de Herodot drept cei mai civilizați și mai umani dintre semințiile viețuind în acea vreme. Lumea pe care doreau agatârșii să o construiască era una în care oamenii se iubeau între ei, o lume lipsită de ură și de pizmă.

Există și alte motive care pledează împotriva identificării agatârșilor cu sciții. Mormintele sciților din Transilvania pot fi ușor deosebite de acelea ale populației autohtone din acea provincie, fiindcă mormintele sciților sunt de înhumare³⁴⁶, pe cînd mormintele traco-geților autohtoni sunt de incinerare.³⁴⁷ Or, numărul mormintelor de incinerare găsite pînă acum în arealul în care s-au găsit un număr semnificativ de morminte de înhumare scitice este relativ redus. Pe de altă parte, Valentin Vasiliev scrie despre aceste morminte scitice din Transilvania: „Inventarul modest al unor morminte, caracterul arhaic al majorității descoperirilor, numărul redus de morminte tumulare, lipsa sacrificiului uman ritual, unele categorii și forme ceramice preluate de la autohtoni etc., dau un aspect oarecum particular grupei pătrunsă în Transilvania, dar nu-i alterează cu nimic esența, scitică ... Dar, influența exercitată de populația autohtonă, ca factor dizolvent al grupului scitic intrusiv, devine evidentă în special prin mormintele eele mai târzii ale acestui grup, cum sunt cele de la Băița.”³⁴⁸

Astfel, se poate conchide că a existat o infiltrare a unui grup scitic în centrul Transilvaniei la sfârșitul secolului al VII-lea î.e.n., dar acest grup a fost

³⁴⁰ Herodot, IV,2.

³⁴¹ Herodot, IV,62.

³⁴² Herodot, IV,64.

³⁴³ *Ibidem*.

³⁴⁴ Herodot, IV,68.

³⁴⁵ *Ibidem*.

³⁴⁶ Valentin Vasiliev, *Op. cit.*, p. 134,136,137, etc.

³⁴⁷ *Ibidem*, p. 137,138.

³⁴⁸ *Ibidem*, p.135.

puțin numeros și s-a amestecat destul de repede cu autohtonii agatârși. De menționat că și în Cîmpia Romană și în Moldova se întâlnesc morminte scitice, care dovedesc că sciții au fost prezenți în aceste regiuni fie ca invadatori fie ca aliați ai geților, fie ca artizani. De aceea, nu putem fi de acord cu terminologia și cu titlul cărții lui Valentin Vasiliev, căci nu puteau exista sciți agatârși, sciții fiind un cu totul alt popor decât agatârșii, peste care au venit fie ca aliați fie ca artizani. După cum am arătat anterior, populația autohtonă a Transilvaniei a fost numită „agatârși” de grecii din Pont, dându-li-se astfel o poreclă legată de purtarea thyrului. Pe de altă parte, sciții veniți în Transilvania au fost foarte puțin numeroși, după cum o dovedește numărul redus de morminte scitice.³⁴⁹ În plus, pe teritoriul Transilvaniei nu s-au descoperit așezări scitice³⁵⁰; Valentin Vasiliev afirmă că aceasta s-ar datora caracterului semi-nomad al vieții lor.³⁵¹ În acest caz, pe tot întinsul Transilvaniei, ar trebui să se găsească numai morminte de înhumare răzlețe și risipite. Or, s-au aflat și necropole în care se găsesc mai multe morminte la un loc³⁵², ceea ce dovedește că sciții au dus și o existență stabilă, probabil în așezări ale autohtonilor, și nu au dus numai o existență semi-nomadă. De altfel, numărul redus de morminte scitice aflate în Transilvania exclude cu totul posibilitatea să fi existat un grup important de sciți în această regiune. S-au descoperit în total aproximativ 225 morminte scitice, corespunzând perioadei de 150 de ani de existență a sciților în Transilvania.³⁵³ De aceea, și influența sciților asupra culturii materiale a autohtonilor agatârși este atât de puțin vizibilă. Dimpotrivă, se constată că autohtonii au influențat pe sciții noi veniți.³⁵⁴

Pe de altă parte, nu este cu putință nici ca autohtonii agatârși să fie socotiți sciți, întrucât ei refuză să se alieze cu aceștia din urmă, atunci când Darius I îi atacă.³⁵⁵ În plus, avem cunoștință despre un rege al agatârșilor care ucide un rege scit, desigur, într-un război.³⁵⁶ Nu în ultimul rând, moravurile sciților sunt la polul opus față de cele ale agatârșilor.

Nici Herodot nu îi confundă pe agatârși cu sciții, deși relatează un mit după care și sciții și agatârșii s-ar trage din Hercule. Acest mit exprimă însă vitejia ambelor popoare și nu înrudirea lor etnică.

Vom conchide că agatârșii, după cum arată Herodot, au obiceiuri similare tracilor, exceptând legiurile lor cu privire la femei.³⁵⁷

³⁴⁹ *Ibidem*, p.37.

³⁵⁰ *Ibidem*, p.32.

³⁵¹ *Ibidem*, p.32.

³⁵² *Ibidem*, p.32.

³⁵³ *Ibidem*, p.34.

³⁵⁴ *Ibidem*, p.140.

³⁵⁵ Herodot, IV,119.

³⁵⁶ Herodot, IV,178.

³⁵⁷ Herodot, IV,104.

Va trebui să ne punem întrebarea de ce Herodot nu a dat etimologia reală a numelui agatârșilor și de ce nu a arătat că această apelație reprezintă o poreclă cu sensul de „cel ce duce/poartă thyrul” și de ce a afirmat existența unui mitic Agathyrșos, strămoș eponim al agatârșilor? Aceasta, mai ales ținând cont de faptul că orice elin cultivat se gîndește în primul rând la această explicație a numelui agatârșilor. De ce nu o menționează Herodot în condițiile în care ea este cât se poate de evidentă și, în plus, mai este și evidențiată de autori cum ar fi Valerius Flaccus, care îi numește pe agatârși *thyrsagetae* - „geții cu thyr”?

Răspunsul la aceasta întrebare este acela că Herodot era un om foarte superstițios, iar etimologia aceasta, de „cel ce duce, ce poartă thyrul” este ironică, batjocoritoare chiar la adresa zeului Dionysos, fiindcă thyrul este simbolul, emblema chiar, a acestui zeu. Prin această omisiune, Herodot arată teama sa de a nu supăra și ofensa un zeu. De pildă, el scrie în cartea a II-a: „Fie ca zeii și eroii să nu se offenseze de cele pe care tocmai le-am spus cu privire la ei”, fiind vorba, desigur, despre zeii din Egipt.³⁵⁸

Referindu-se la anumite reprezentări mimice ce au loc pe un teren din apropierea orașului Sais, Herodot scrie, ferindu-se să dea mai multe amănunte: „Cu toate că le cunosc, să se odihnească ele într-o liniște religioasă”, evitând cu foarte multă grijă să le dezvăluie.³⁵⁹ Cu privire la zeul egiptean Osiris, Herodot scrie că el este numit de greci Bacchus (Dionysos).³⁶⁰ După ce arată că în orașul Busiris se celebrează sărbătoarea zeiței Isis, Herodot arată că participanții, după aducerea de jertfe, își dau lovituri. În continuare însă, Herodot scrie: „pentru ce zeu se lovesc ei, ar fi din partea mea o impietate să dezvălui”.³⁶¹ Or, zeul pentru care se loveau ei este Osiris, cel ce este numit „Bacchus” („Dionysos”) de către greci. Cultul lui Osiris a debutat în Egipt, în orașul Busiris, iar Osiris este numit adesea „Stăpânul din Busiris”. La Busiris se dădeau reprezentări teatrale în care se înfățișa soarta lui Osiris, moartea și învierea sa. Se dădeau lupte între adoratorii lui Osiris și dușmanii săi.³⁶² Herodot are atât de multă teamă față de Osiris (numit „Dionysos” de către greci) încât nu-i dezvăluie numele și nu scrie cum se numea zeul pentru care se luptau între ei egiptenii, lângă orașul Busiris. Este rațional să considerăm că aceeași teamă o are Herodot și atunci când este vorba de a scrie despre emblema zeului Dionysos, care era purtată în practicile de mistere asociate acestui zeu. A da explicații despre thyr și despre semnificația lui însemna, în fond, a dezvălui amănunte și date despre mistere, or, de asemenea dezvăluiri nelegiuite, care puteau să atragă mânia și pedeapsa zeului, se ferea cu toată conștiinciozitatea Herodot, om foarte superstițios, după cum au arătat istoricii literaturii eline. În cuvintele a doi

³⁵⁸ Herodot, II,45.

³⁵⁹ Herodot, II,171.

³⁶⁰ Herodot, II,144.

³⁶¹ Herodot, II,61.

³⁶² Constantin Daniel, *Cultura spirituală a Egiptului antic*, București, 1985, p.258.

mari eleniști francezi, autori ai unei celebre istorii a literaturii eline: „Herodot aste foarte pios, el ascultă eu scrupulozitate de regulile tăcerii care sunt impuse inițiaților, și singura considerație care poate să-l facă să treacă sub tăcere ceea ce știe este teama de a călca discreția religioasă.”³⁶³ Și tot ei mai scriu: „Fondul credinței sale (religioase) îi vine din vechea epopee (a lui Homer)”³⁶⁴.

Tăcerea rituală asupra tuturor amănuntelor misterelor era impusă inițiaților ea strictete, însă, la Herodot, ea este foarte marcată în ceea ce îl privește pe zeul Dionysos. Herodot nu face decât să-l imite pe Homer care și el, când scrie despre zeul Dionysos, își îmbracă cuvintele sale în enigme. Astfel, în Iliada, VI, 130, Homer numește „doici” pe hyade (bachantele sau menadele), evitând astfel să le numească cu apelația exactă pe aceste slujitoare ale misterelor lui Dionysos. În ceea ce privește thyrsul, toiagul ritual împodobit eu frunze de viță de vie pe care îl purtau bacchantele, Homer nu îl numește eu numele său exact, thyrsos, ci îl numește, în textul grec, θύσθλον (*thysthlon*), la plural θύσθλα. Acest termen este redat în excelenta traducere a Iliadei realizată de Sanda Diamandescu și Radu Hâncu prin „thyrs”³⁶⁵, dar sensul literal al acestei lexeme, așa cum îl găsim în *Dictionnaire grec-français*, al lui M. A. Bailly este „objets sacrés pour les fêtes de Bacchus”. În ediția Iliadei publicată de A. Pierron³⁶⁶, găsim o notă explicativă care arată că termenul θύσθλα se referă la „obiectele care serveau la celebrarea misterelor lui Baechus”.

Acest termen θύσθλα derivă de la verbul grec θύω, „a aduce un sacrificiu zeilor”³⁶⁷. Astfel, Homer, în Iliada, se ferește să scrie că bacchantele purtau thyrsul, și indică doar un fapt general, pe acela că purtau obiecte destinate practicării misterelor lui Dionysos.

În același spirit, și Herodot, la fel ca Homer, se ferește să explice etimologia exactă a denumirii *agathyrsos* - „cel ce duce, ce poartă thyrsul”, fiindcă astfel ar trebui să menționeze un obiect sacru, utilizat în practica misterelor lui Dionysos, și, prin aceasta, ar fi dezvăluit o parte, chiar dacă una minimală, din ceremoniile secrete ale misterelor, fapt pe care îl evită cu regularitate, după cum am arătat anterior, în toată opera sa. Ca sa dea totuși o explicație, explicație care totodată să ascundă sensul exact al etnonimului *agathyrsos*, Herodot redă un mit care exista la grecii din Pont (Hellespont), după care Hercule ar fi avut ca fii pe Schytos, pe Agathyrsos și pe Gelon. Însă acest mit nu poate fi acceptat de noi, cei de azi, care trebuie să găsim originea reală a etnonimului *agathyrsos*.

Dacă termenul *thyrsos* nu apare în literatura greacă decât după 430 î.e.n.³⁶⁸ și dacă în Iliada, VI, 134, Homer evită să-l folosească ca atare și pune în locul lui

³⁶³ Alfred și Maurice, Croiset, *Histoire de la littérature grecque*, vol.II, Paris, 1914, p.630.

³⁶⁴ *Ibidem*, p.629.

³⁶⁵ *Iliada*, VI,134.

³⁶⁶ Editions Hachette, Paris, 1883.

³⁶⁷ M. A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1935, *sub-voce*.

³⁶⁸ C. Daremberg, E.Saglio, *Op.cit.*, *sub-voce: thyrsos*.

un termen neutru, *θύσθλον* (*thysthlon*) iar Herodot, atunci când explică etimologia cuvântului *agathyrsoi*, se ferește și el să menționeze explicația cea mai logică și mai evidentă pentru orice vorbitor de limba greacă, care este „cei ce duc, poartă thyrul”, atunci, trebuie să tragă concluzia că până în vremea lui Herodot s-a păstrat interdicția rituală, tabu-ul, de a nu menționa nimic din ceea ce se folosea în practica misterelor lui Dionysos. Nici Herodot și nici Homer nu scriu despre thyr pentru că el făcea parte din recuzita misterelor lui Dionysos și nu se cuvenea să fie dezvăluit nimic din cele ce țin de aceste practici.

Așadar, înrudirea cu sciții a agatârșilor nu poate să fie admisă cu niciun chip și trebuie să conchidem că ei au fost traco-geți care s-au împotrivit sciților și s-au luptat cu ei. Poate că sciții au trăit în preajma lor, fie ca refugiați în acele teritorii, fie veniți ca artizani, însă prezența sciților în zonele locuite agatârși este doar una redusă. De altfel, sciții nu au avut nicio așezare în Transilvania și nici în celelalte provincii românești.

Nu putem exclude nici ipoteza că sciții, ale căror morminte s-au găsit în Transilvania, au fost prizonieri ai agatârșilor, dat fiind că a existat un conflict armat între cele două popoare, în cursul căruia regele sciților, Ariapithes, a fost ucis de agatârși. De altfel, din descrierea pe care Herodot o face cu privire la firea sciților, rezultă că aceștia erau răi, cruzi, sălbatici, pe când agatârșii erau, dimpotrivă, civilizați, menierați și creaseră o societate în care nu exista pizmă sau invidie. Era deci în firea lucrurilor ca cele două neamuri să intre în conflict, întrucât erau cu totul opuși ca moravuri unii față de ceilalți, cei dintâi fiind nespūs de răi pe când cei din urmă erau nespūs de buni.

3. Statul agatârșilor

Herodot ne dă puține informații despre agatârși și despre societatea pe care au creat-o ei. Totuși, pe baza acestor puține informații putem, cred, deduce o serie de date despre structura societății agatârșilor și despre modul lor de viață.

Agatârșii, care locuiau în Transilvania și în parte în Moldova, erau organizați într-un regat și cunoșteam numele unuia dintre regii lor, pe care Herodot îl numește Spargapeithes. Totuși, numele său ar putea fi reprodus inexact căci, câteva rânduri mai înainte manuscrisul lui Herodot dă același nume, Spergapeithes, unui personaj scit, poate un rege, care este străbunicul celebrului înțelept scit Anacharsis. Numele acesta, dacă reprezintă o traducere greacă a unui nume trac (sau scit), ar avea sensul de „plin de încredere” (de la *σπαργω* - „a fi umflat, a fi plin” și *πειθω* - „a avea încredere”). Într-adevăr, o serie de denumiri prezentate drept străine de Herodot sunt reductibile la rădăcini și lexeme grecești. De exemplu, numele de „Idanthyrsoi”, dat unui rege al sciților³⁶⁹, pare a fi o traducere în greacă a unui nume (de la *ἰδανς*, *η*, *ov*, „frumos, agreabil de văzut” și *θύρσο* -

³⁶⁹ Herodot, IV,76,120,127.

„thyrs”, compusul având sensul de „thyrs frumos”). Este de presupus că aceste nume reprezintă traduceri fiindcă ar fi foarte improbabil ca morfemele corespunzătoare unor nume scitice sau tracice să aibă un sens în greacă.

Regatul agatârșilor a existat - după cum atestă izvoarele - cel puțin din secolul al VI-lea î.e.n. și până la sfârșitul secolului al IV-lea î.e.n. Regatul agatârșilor avea o structură bine întemeiată, căci poseda legi ce se cântau și se învățau pe dinafară de către tineri. Aceasta implică faptul că tinerii erau educați, începând cu o anumită vârstă de către stat, așa cum se întâmpla, de pildă, la Atena, cu efebii³⁷⁰, care, la 18 ani, intrau în rândul bărbaților, însă până atunci primeau o solidă pregătire militară și, într-o anumită măsură, culturală.

„În Sparta, tatăl nu avea niciun drept asupra educației fiului său. Legea pare a fi fost mai puțin riguroasă la Atena; totuși, chiar și acolo, cetatea desfășura educația copiilor în comun, sub conducerea unor învățători aleși de ea. Aristofan, într-un pasaj elocvent ni-i arată pe copiii din Atena mergând la școală, în ordine, împărțiți pe cartiere, mergând în rânduri strânse, pe ploaie, pe zăpadă sau pe soare. Acești copii par să fi înțeles că aceasta reprezintă o datorie civică pe care ei sunt datori să o împlinească. Statul dorea să dirijeze de unul singur educația, iar Platon ne spune și care este motivul acestei exigențe: „Părinții nu trebuie să aibă libertatea de a-și trimite sau de a nu-și trimite copiii lor la învățători pe care cetatea i-a ales, căci copiii aparțin mai puțin părinților lor decât cetății”³⁷¹. Statul considera corpul și sufletul fiecărui cetățean ca aparținându-i și de aceea dorea să modeleze acest corp și acest suflet în așa fel încât acestea să devină în cel mai ridicat grad cu putință folositoare pentru interesele statului. Statul îl învăța pe copil gimnastica, pentru că trupul omului reprezenta o armă pentru cetate și era nevoie ca această armă să fie cât mai tare și mai maniabilă cu putință. Statul îi învăța pe tineri și cântecele religioase, imnurile și dansurile sacre, întrucât cunoașterea acestora era necesară pentru executarea corectă a sacrificiilor și a sărbătorilor cetății.

Se recunoștea statului dreptul de a împiedica existența unui învățământ liber, alături de cel controlat de stat. Atena a formulat cândva o lege care interzicea întrunirile tinerilor în lipsa unei autorizații în acest sens dată de magistrați³⁷² și o altă lege care interzicea îndeosebi predarea filosofiei.³⁷³

De altfel, în foarte multe societăți primitive, arhaice, tinerii, până la vârsta de 17-20 ani, primesc o educație deosebit de serioasă, întrucât, pentru a intra în rândul bărbaților, ei vor trebui să treacă o serie de probe ce pot fi extrem de dificile. În societățile primitive, tinerii dobândeau atât o pregătire pentru război cât și pentru

³⁷⁰ Efebii erau, în Atena și în alte cetăți grecești, băieții care împliniseră 18 ani și fetele care împliniseră 14 ani. În ceea ce-i privește pe băieți, aceasta este vârsta la care erau înscriși în listele de cetățeni.

³⁷¹ Platon, *Legile*, VII.

³⁷² Xenophon, *Memorabilia*, I,2,31.

³⁷³ Fustel de Coulanges, *La cité antique*, Paris, ed. Hachette, f.a., p. 267.

vânătoare și nu intrau în rândul bărbaților decât după efectuarea așa-ziselor „rituri de trecere”.³⁷⁴

Asemenea legi cantata găsim și la africani, la triburile bantu, despre care C. I. Gulian scrie: „La africanii bantu, tineretul învață cântece, printre care cele mai importante sunt așa zisele „cântece ale legii”. Această semnificativă denumire arată care este conținutul lor: sunt îndemnuri adresate tinerilor pentru ca să se poarte respectuos față de oamenii cei mai stimați. Aceste reguli morale sunt întrețesute cu cântece care glorifică expedițiile de jaf împotriva altor triburi”.³⁷⁵ De asemenea, se pare că și la celți, barzii cântau legile pe care astfel le făceau cunoscute tineretului.³⁷⁶ Educația copiilor în societățile primitive era lăsată pe seama clanului, și nu a familiei; tot la fel se întâmpla și în societățile arhaice.³⁷⁷

Dar, în ceea ce îi privește pe agatârși, învățarea pe de rost și cântatul legilor constituiau, fără îndoială, numai o parte din educația pe care o primeau tinerii. Totodată, observăm că agatârșii reprezentau o forță militară de temut, în fața căreia sciții au trebuit să bată în retragere.

Vestiți printr-un crainic, sciților li s-a interzis de către agatârși să intre pe teritoriul lor și li s-a spus că dacă vor cuteza să le invadeze țara, vor trebui mai întâi să se lupte cu ei. Sciții au fost înfricoșați și n-au intrat în țara agatârșilor.³⁷⁸ Aceasta înseamnă că agatârșii aveau o armată bine pregătită, fapt ce s-a putut constata și în războiul cu sciții, purtat de regele agatârș Spargapeithes.³⁷⁹ Or, o astfel de pregătire presupunea, în epoca aceea, un antrenament de luptă asiduu, care, fără îndoială, reprezenta parte din inițierea tinerilor. Pe de altă parte, faptul că sciților li s-a interzis să intre în teritoriile ocupate de agatârși reprezintă încă o dovadă cum că agatârșii nu era sciți, caz în care ei nu s-ar fi purtat în felul acesta cu niște frați de ai lor, pe care, mai degrabă, i-ar fi lăsat să intre în Transilvania.

Știm din textele lui Horațiu³⁸⁰ că la geți și, în consecință, și la agatârși, întrucât aceștia sunt traci ce locuiesc la nord de Dunăre, la fel ca geții, „ogoarele sunt neîmpărțite și produc roade comune”. Dacă femeile erau în comun la agatârși - vom arăta în cele ce urmează ce trebuie să se înțeleagă prin aceasta - atunci și averea trebuia să fie în comun, căci nu mai putea exista o femeie care să poată purta de grijă proprietății fiecărui bărbat. Dacă femeile erau în comun, nu putea exista nici familia stabilă și nici proprietatea familiei. Astfel că existența unei comunități a bunurilor la agatârși este un fapt mai mult ca sigură. Aceasta nu era acea comunitate din comuna primitivă (pe care Karl Marx o numește „arhaică”), ci

³⁷⁴ Discutate pe larg de Arnold von Gennep. Cf. Traian Herseni, *Sociologie*, București, 1982, p.309.

³⁷⁵ C. I. Gulian, *Lumea culturii primitive*, București, 1983, p.336.

³⁷⁶ Henri Hubert, *Celții și civilizația celtică*, traducere română, București, 1983, p.423.

³⁷⁷ Nicolae Petrescu, *Primitivii*, București, 1944, p.163.

³⁷⁸ Herodot, IV,125.

³⁷⁹ Herodot, IV,78.

³⁸⁰ III,24 și V,11-16.

comunitatea agrară sătească. Karl Marx face o deosebire netă între aceste două forme de producție și enumeră diferențele dintre ele.³⁸¹

În comunitatea agrară sătească, există un grup de nivel superior, care e compus din persoane ce îndeplinesc o serie de funcții publice. În virtutea faptului că acest grup special (constituit din rege, nobili, preoți) reprezintă interesele comune, el prelevă o parte din plus-produsul obținut de comunitatea agrară sătească. Grupul social de nivel superior va avea tendința de a acapara o parte cât mai mare a plus-produsului, ceea ce îi transformă pe țăranii din comunitățile agrare sătești într-o masă exploatată. Exploatarea poate ajunge la fel de dură ca și exploatarea sclavagistă iar întreaga societate poate ajunge să fie întemeiată pe antagonism și exploatare de clasă. Comunitatea agrară sătească, scrie Karl Marx, „poartă stigmatul deosebirilor de castă și al sclaviei”.³⁸² Exploatarea poate să fie atât de aspră încât, în ciuda caracterului aparent independent al comunității agrare sătești, extorcarea plus-produsului să fie dusă până la zădărnicierea reproducției lărgite³⁸³, adică a reluării pe scară mai mare a producției.³⁸⁴

Pe baza datelor pe care le avem despre orânduirea socială existentă la traco-geți și, implicit, la agatârși, care erau cârmuiți de un rege, trebuie să tragem concluzia că, la fel ca și în cazul dacilor, și la agatârși exista o orânduire tribotală.

Marele sociolog român, profesorul Henri N. Stahl³⁸⁵, a publicat volumul *Teorii și ipoteze privind sociologia orânduiri tributale*.³⁸⁶ În acest volum, se face ce o analiză a modului de producție și a orânduiri tributale din Dacia și se arată că Dacia preromană și cea romană au fost caracterizate prin orânduirea tribotală și nu prin cea sclavagistă, cum s-a susținut.

De asemenea, în mai multe articole și comunicări, Liviu Ștefănescu³⁸⁷ a arătat și el că în Dacia romană și în cea pre-romană a existat modul de producție tribotal sau asiatic, și nu cel sclavagist.³⁸⁸

În fine, Hadrian Daicoviciu scrie: „Totuși, este probabil că statul dac își va fi păstrat și în aceste două decenii de existență caracterul de comunitate înglobată, tipică pentru orânduirea tribotală pe care o avusese la încheierea sa”.³⁸⁹

³⁸¹ Karl Marx, *Ciornele răspunsului la scrisoarea lui V.I. Zasulici*, în K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol.19, Ed. Politică, București, 1964, p.419-420 și 434.

³⁸² *Ibidem*, vol.9, p.140.

³⁸³ Karl Marx, *Capitalul*, vol.III, partea a II-a, București, 1955, p.749.

³⁸⁴ *Dicționar de economie politică*, București, 1974, p.663.

³⁸⁵ Care mi-a fost profesor pe când eram student pe băncile Facultății de Filozofie din București.

³⁸⁶ București, 1980, *passim*.

³⁸⁷ Liviu Ștefănescu, „Relațiile agrare ca esență a continuității poporului român” în *Culegere de materiale privind istoria agrară a României*, București, 1981, p.339; *Idem*, „Modul de producție tribotal în sud-vestul României”, comunicare la Sesiunea științifică a Centrului muzeal bănățean, Timișoara, 1973.

³⁸⁸ Liviu Ștefănescu, „Modul de producție tribotal și agricultura geto-dacilor”, comunicare la *Al III-lea Simpozion de istorie agrară a României*, Timișoara, 1974.

³⁸⁹ *Studii dacice*, Cluj- Napoca, 1981, pag. 45.

Nu este verosimil ca agatârșii să fi avut o altă orânduire decât urmașii lor de mai târziu, dacii, pentru că o orânduire sclavagistă - deci una în care numărul sclavilor să fi fost foarte mare – ar fi fost incompatibilă cu o societate în care toți cetățenii se socoteau frați. Trebuie deci să admitem că la agatârși, ca și la geți, a existat orânduirea tributală sau asiatică.

4. Situația femeilor în regatul agatârșilor

Paucitatea informațiilor noastre cu privire la agatârși nu ne poate împiedeca totuși să deducem, pe baza datelor pe care le avem o serie de concluzii, mai cu seamă dacă facem comparații cu situații asemănătoare existente în Antichitate la alte popoare.

Cu privire la căsătorie și la situația femeilor în regatul agatârșilor, Herodot³⁹⁰, sursa noastră principală, scrie *litteraliter*: „ei săvârșesc unirea (amestecul) cu femeile în comun” sau, după cum traduce un elenist francez din secolul trecut : „femeile, la ei, sunt în comun”.³⁹¹ Trebuie să recunoaștem că, în lumina cercetărilor sociologice actuale, aserțiunea lui Herodot este foarte imprecisă și poate fi interpretată în mai multe feluri. De altfel, chiar Herodot descrie mai multe modalități ale acestei situații a femeilor. Descriind pe messageți, populație care pare a fi de oricine turcică și care locuia în Asia Centrală³⁹², Herodot scrie : „Fiecare din ei se căsătorește cu o femeie dar le folosesc în comun. Grecii spun că așa fac sciții, dar nu sciții fac acestea, ci mesageții. Când unul din ei dorește o femeie, el atârnă tolba sa de săgeți înaintea căsuței acelei femei și se unește liniștit cu ea”.

Tot astfel, Herodot descriind pe nasamoni³⁹³, popor ce trăiește în Africa scrie: „Fiecare are, de obicei, mai multe femei, dar ei se slujesc de ele în comun; aproape în felul messageților, când au înfipt un toiag înaintea casei lor, ei se unesc ca o femeie. La început, când o fată dintre nasamoni se mărită, obiceiul era ca în prima noapte mireasa să treacă de la unul la altul dintre oaspeți și să se dea tuturor; fiecare dintre cei ce au avut relații cu ea îi face un cadou pe care are grijă să-l aducă de acasă.”

Și cu privire la un alt popor african, gindanii, Herodot relatează că femeile au relații cu mai mulți bărbați și că ele poartă un inel la glezna piciorului pentru fiecare bărbat pe care l-au cunoscut.³⁹⁴ Tot așa, și la un alt popor din Africa, ausii, femeile aparțin, în comun, bărbaților.³⁹⁵

³⁹⁰Herodot, IV,104.

³⁹¹P.Giguet, *Histoires d'Hérodote*, trad. nouvelle, Paris, 1864, p.252.

³⁹²Herodot, I,216.

³⁹³Herodot, IV,172.

³⁹⁴Herodot, IV,176.

³⁹⁵Herodot, IV,180.

În privința Europei, chiar și în vremurile istorice (în sec. I. î.e.n.), știm că la celții din Franța (gali), conform relatărilor lui Iuliu Cezar, exista poliandria și o femeie aparținea, pe rând, la 10-12 bărbați, frați sau veri.³⁹⁶ De asemenea, în Tibet, a existat poliandrie până de curând. Se pare că și în Sparta, într-o anumită epocă, a existat poliandrie, mai mulți bărbați, care, de obicei, erau frați între ei, având o singură soție; ca dovadă pentru aceasta ar putea sta următoarea mărturie: „fiii de familie nobilă se grupează câte trei sau patru frați, pentru a-și lua o soție. O singură și unică soție, de care ei se bucură pe rând ...”³⁹⁷

Totuși, promiscuitatea sexuală totală n-a existat la niciun popor niciodată³⁹⁸ și nici o societate în care femeile să fie pe de-a-ntregul în comun n-a existat vreodată.³⁹⁹ Familia denumită *panalua* era o familie de grup, în care mai mulți bărbați, de obicei frați, se uneau cu mai multe femei surori. S-ar putea ca în insulele din Pacific, văduvele să fi putut avea relații cu oricine, dar aceasta numai cu asentimentul lor și fără să constituie o obligație legală.⁴⁰⁰ În această privință, Traian Herseni scrie: „cu atât mai puțin poate fi vorba de vreo promiscuitate care na există nici la celelalte popoare și care ar fi constituit un izvor permanent de conflicte între bărbați, dar și, ceea ce se uită de obicei, o reacție ostilă din partea femeilor ... Deci monogamia pare a fi un fenomen social originar, o caracteristică chiar a tranziției de la societatea antropidă la cea umană.”⁴⁰¹

Așadar, la agatârși, nu exista întru-totul o promiscuitate sexuală, care nu există nici la maimuțele antropide, iar Herodot, afirmând că la strămoșii noștri „femeile erau în comun”, nu are în vedere acea promiscuitate sexuală despre care majoritatea sociologilor susțin că nici măcar nu a existat vreodată. Prin afirmația sa, Herodot a vrut mai degrabă să arate că la agatârși fiecare bărbat era liber să își aleagă o iubită dintre toate femeile comunității, însă doar cu condiția ca aceasta să îl accepte. Altfel spus, nu exista instituția familiei și a căsătoriei, care ar fi pus o stavilă puternică în calea libertății ca un bărbat să poată alege orice femeie, cele căsătorite neacceptând să se elibereze de legăturile căsătoriei și de legământul făcut soțului său.

Din textul lui Herodot reiese că relațiile dintre un bărbat și o femeie erau condiționate de acceptul femeii. Tocmai acesta era motivul pentru care bărbații, doritori de a atrage pe alesele lor, se purtau atât de chipeși, înveșmântați în haine luxoase, purtând podoabe de aur. Fenomene similare se constată, de altfel, în toate culturile și chiar și în regnul animal, de exemplu la păsări, unde masculul (cum ar fi cocoșul) își atrage partenera prin podoaba penajului său. Așa se face că, pentru a fi

³⁹⁶ Iuliu Cezar, *De bello gallico*.

³⁹⁷ André Bonnard, *Civilizația greacă*, vol. I, trad. rom., București, 1976, p.25.

³⁹⁸ Nicolae Petrescu, *Op.cit.*, p.129.

³⁹⁹ *Ibidem*, p.157.

⁴⁰⁰ *Ibidem*, p. 225.

⁴⁰¹ Traian Herseni, *Sociologie*, București, 1982, p.351.

mai frumoși și mai plăcuți, bărbații purtau podoabe de aur, se tatuau și își vopseau părul. Textul lui Herodot arată clar că doar bărbații se purtau atât de luxoși. Această situație se regăsește întocmai și la locuitorii insulelor din Pacific, unde „bărbații se decorează (prin tatuaje, picturi etc.) și se împodobesc, cu coliere și brățări, mai mult decât femeile”.⁴⁰² Este posibil ca portul popular din Maramureș și din nordul Transilvaniei, unde dacii au viețuit și după cucerirea romană și unde veșmintele sunt mult mai fastuoase și mai elegante la bărbați decât la femei, să fie o reminiscență a acestui obicei al agatârșilor, a împodobirii mai bogate a bărbaților în raport cu femeile. Dimpotrivă, în Oltenia, Muntenia și Moldova, femeile sunt cele ce se îmbracă și se împodobesc cu mai multă bogăție.

În ceea ce privește libertatea bărbaților de a-și alege partenera (fiindcă despre acest lucru ne vorbește, în realitate, Herodot și nu despre faptul că femeile erau în comun), fără îndoială că aceasta reprezenta o continuare a practicilor ce țineau de misterele lui Dionysos, al cărui cult, după cum vom arăta mai jos, predomina la agatârși. Într-adevăr, dacă în cursul practicilor ce țineau de aceste mistere ale lui Dionysos femeile care erau bacchante (sau menade, hyade, thyade) puteau să-și aleagă singure partenerii - și, în aceste mistere, totul era permis, inclusiv excesele alcoolice și sexuale - este rațional să admitem ca moravurile din societatea agatârșilor reprezentau o continuare și o extindere a celor ce se întâmplau în orgiile sacre ale misterelelor lui Dionysos.

În cursul acestor orgii, femeile puteau să-și găsească și să-și aleagă în mod liber și nesilite de nimeni un iubit, mai cu seamă că în aceste mistere femeile bacchante jucau rolul cel mai important, bărbații fiind doar mai târziu admiși la ele. De asemenea, nu bărbații dețineau rolurile principale în cadrul practicilor ce țineau de misterele lui Bacchus. Femeile bacchante erau cele ce organizau toată desfășurarea acestor sărbători al căror caracter de orgie sexuală a silit Senatul Roman să le interzică în anul 186 î.e.n. considerându-le că pun în primejdie siguranța statului și moralitatea publică.⁴⁰³

Pe de altă parte, scriind despre tracii care locuiau la sud de Dunăre, poetul Menandru (născut în 341 - 342 î.e.n., mort în 291 î.e.n.) afirma în niște versuri citate de Strabon că tracii au câte unsprezece, douăsprezece neveste.⁴⁰⁴ Aceasta înseamnă că la acești traci se practica poligamia; prin urmare, situația femeilor la agatârși, unde se încheiau legături în care femeia era cea care își alegea partenerul, era mult superioară. De altfel, dacă acceptăm că Platon descrie în *Statul* căsătorii ale agatârșilor (deoarece, după cum vom arăta mai jos, întreaga structură a statului expus în *Republica* lui Platon este pusă sub egida zeiței trace Bendis) atunci și la

⁴⁰²*Ibidem*, p.388.

⁴⁰³*Enciclopedia civilizației romane*, coordonator Dumitru Tudor, București, 1982, p.124.

⁴⁰⁴Strabon, VII,III,4.

aceștia căsătoriile erau de scurtă durată, vremelnice, însă fără a exista poligamie, ca la tracii sud-dunăreni.

De altfel, se spune că în regiunile de sud-est ale Europei, ocupate de traci, a mai locuit un popor fabulos, în care femeile erau cele ce își alegeau bărbații și în care nu exista instituția căsătoriei sau cea a familiei. Mitologii greci le-au denumit pe femeile din acest popor fabulos „amazoane”, nume care s-ar trage de la grecescul *a* - privativ și *mazos*, în greacă, „mamelă”, „sân”. Justificarea acestei denumiri este aceea că fetelor amazoane li s-ar fi tăiat, încă din copilărie, sânul drept, spre a li se ușura folosirea armelor și, în special, trasul cu arcul. Tradiția susține că poporul mitic al amazoanelor ar fi emigrat din Asia în Anatolia și s-ar fi așezat în Capadocia, în centrul acestei regiuni, dând naștere unui stat a cărui capitală s-ar fi numit „Themiscyra”. Statul lor, având în frunte o regină, se compunea numai din femei; bărbații erau primiți la ele o dată pe an, spre a le înmulți neamul. Mai apoi, amazoanele s-ar fi așezat în insula Lesbos și în Samothrace, după care au intrat și în Grecia continentală, în Beoția și în Attica, și ar fi atacat Atena. Amazoanele aveau ca zeiță pe Artemis (Diana, la romani) și pe Ares (Marte, la romani) adică tocmai pe acele zeiță care erau foarte populare printre traci. S-a afirmat că mitul amazoanelor s-a constituit pe temeiul unor realități istorice, căci amazoanele sunt menționate și în *Iliada*, III, 189, și în *Istoriile* lui Herodot, IV, 110 - 117. În războiul Troiei, amazoanele luptă ca și tracii, cu care erau aliate, de partea Troiei (am expus, în capitolul 1 al prezentului volum, argumentele în favoarea faptului că Troia era o cetate a tracilor).

Deși au locuit regiuni ocupate de traci și deși în sculpturile grecești de mai târziu sunt întotdeauna reprezentate fiind îmbrăcate în costum trac, având boneta frigiană pe cap, este dificil de afirmat cu certitudine că amazoanele au aparținut popoarelor trace. Totuși, comportamentul lor sexual și modul în care își alegeau partenerul le apropie pe amazoane de femeile agatârșilor și de bacchantele din misterele lui Dionysos, care și ele își alegeau singure iubitul și îl chemau la ele, necunoscând nici instituția familiei și nici pe cea a căsătoriei.

5. Agatârșii și gândirea lui Platon

Marele filozof grec Platon, născut în anul 427 î.e.n., la Atena, descendent, după tată, din legiuitorul Atenei, Solon, iar după mamă din Codras, unul din străvechii basilei ai acelei cetăți, a elaborat un sistem filozofic bazat pe o concepție specifică asupra lumii.

Mai exact, filozofia sa, în privința epistemologiei, ontologiei și metafizicii, este idealistă. Nu același lucru se poate spune despre sistemul politic pe care l-a conceput, care este, cel puțin în parte, întemeiat pe o viziune colectivistă asupra statului. Gândirea sa politică reprezintă sinteza la care a ajuns filozoful spre vârsta

senectuții și se poate afirma că toată construcția sa filozofică este menită, în cele din urmă, să întemeieze și să sprijine sistemul său politic, care reprezintă, în cele din urmă, concluzia întregii sale speculații filozofice.

Astfel, Platon trebuie considerat ca un *homo politicus*, care nu doar că elaborează sisteme politice, teorii, dar care totodată încearcă să le pună în aplicare, participând la comploturi și la planuri de reforme politice în Sicilia.⁴⁰⁵

De fapt, întreaga viață a lui Platon, care a durat 81 de ani (Platon moare în anul 347 î.e.n) se desfășoară pe fundalul unei crize sociale și politice din Atena dar și din întreaga lume greacă, iar sistemul politic pe care-l preconizează Platon era menit să înlăture relele născute din războaiele și revoluțiile la care a asistat.

Platon trebuie considerat mai întâi ca un politolog și abia în al doilea rând ca un filozof idealist, care elaborează un sistem metafizic. Politica era prima și cea mai veche dorință a sa. O spune el însuși, în *Scrisoarea a șaptea*: „Tânăr încă ... plănuiam să mă ocup de treburile publice, de îndată ce voi dispune de mine”.⁴⁰⁶ Această dorință nu s-a stins niciodată pe tot parcursul vieții sale. E un fapt căruia îi stau mărturie înseși operele și călătoriile lui Platon în Sicilia. În măsura în care este filozof, Platon este politician, în sensul cel mai adevărat și mai înalt. Acesta este lucrul pe care ni-l spune chiar el, sub masca lui Socrate, în *Gorgias*: „Cred că mă aflu printre puținii atenieni, ca să nu spun că sunt singurul, care se ocupă cu adevărata artă a politicii, că sunt singurul, dintre cei de acum, care face politică.”

Prin aceasta, Platon pretindea că doar el formula corect datoria politică. De altfel, într-un anumit sens, programul său politic reprezenta singura opțiune reală în epoca sa, în contextul dat. Educația socială și politică reprezentau singurele acțiuni politice pozitive posibile. Însăși activitatea sa filozofică era de natură politică. Wilamowitz spune: „Școala lui Platon se ocupa, desigur, cu matematica și dialectica, dar nu ca să formeze matematicieni sau sofști, ci bărbați ai vieții de toate zilele, politicieni, care să se inspire, ca și el, din principii politice adevărate și care să realizeze, poate, opera ce lui nu-i fusese dat s-o realizeze”.⁴⁰⁷

Într-unul din dialogurile sale, *Omul politic*, Platon face o analiză atentă asupra sistemelor de guvernare. În această lucrare sunt schițate ideile fundamentale din celelalte opere politice ale sale.

Republica (sau *Statul*) reprezintă o operă de maturitate a lui Platon și în ea el dezvoltă un model de cetate ideală. Prima parte a acestei opere expune structura cetății ideale, în care diviziunea muncii creează trei categorii de cetățeni. În acest stat ideal, tagma supusă și dominată este cea a producătorilor de bunuri materiale (țărani, meșteșugari și negustori). Aceștia sunt obligați să-și înfrâneze orice dorință și să dea ascultare, orbește, tuturor poruncilor pe care le primesc. Cei din această

⁴⁰⁵ Maria Marinescu-Himu și Adelina Piatkowski, *Istoria literaturii eline*, București, 1972, p.395.

⁴⁰⁶ *Scrisoarea a șaptea*, 521, d.

⁴⁰⁷ Constantin Tsatsos, *Filozofia socială a vechilor greci*, trad. rom., București, 1979.

tagmă nu accentuează prea mult asupra gândirii și nu desfășoară activități intelectuale.

În statul ideal al filozofului atenian, deasupra acestora se găsește clasa paznicilor (*phylakes*), care au ca unică datorie să apere statul de vrăjmașii din afară și, mai cu seamă, să reprime orice răscoală. Paznicii cetății primesc o educație conturată după vechile principii ale spartanilor. Aceste principii puneau accentul pe austeritate și pe asceză, cei ce se supuneau lor neavând voie să se ocupe cu muzica și cu poezia, îndeletniciri pe care Platon le socotește un pericol pentru existența unui perfect echilibru sufletesc.

Cei care conduc cetatea ideală imaginată de Platon, sunt înțelepții (*sophoi*) care au drept virtute supremă, cunoașterea, înțelegerea, înțelepciunea. Pentru Platon, dreptatea există, în statul său ideal, numai atunci când fiecare din cele trei tagme își îndeplinește cu rigurozitate datoria sa.

Dar, pentru ca interesele particulare ale fiecărui segment constitutiv al cetății ideale să nu distrugă echilibrul ei și să nu se producă mișcări, răscoale, revolte, Platon impune să se instituie comunitatea bunurilor, comunitatea femeilor, educația în comun a copiilor, care ar urma să fi crescuți într-o comunitate creată de stat.

De fapt, interdicția de a poseda avere personală sau vreun bun de familie era doar cu referire la clasa înțelepților sau a filozofilor (*sophoi*) și la cea a păzitorilor, a războinicilor (*phylakes*). Tot așa, și comunitatea femeilor nu era decât pentru filozofi și războinici, căci pofta de avere și interesele familiale i-ar fi putut îndepărta de la slujirea adevărată a statului. De asemenea, copiii urmau să fie crescuți în comun, iar părinții nu urmau să își cunoască copiii lor.

În ceea ce privește căsătoriile, acestea nu trebuie să fie decât uniri provizorii, de scurtă durată, decise prin tragere la sorți. Mai mult chiar, tragerea la sorți ar fi urmat să fie trucaută de către înțelepți, astfel ca cei mai buni războinici să se însoțească cu femeile cele mai alese. Copiii, luați de la naștere de la mamele lor, nu trebuiau să își cunoscă niciodată adevărații lor părinți, urmând să numească tată și mamă pe toți cei ce erau de vârsta părinților lor reali. De asemenea, urmau să numească frate și soră pe toți cei de o vârstă cu ei. După ce femeile sau bărbații au ajuns la vârsta procreerii, Platon dorea să le lase deplina libertate erotică, suprimând, după o vreme, căsătoriile efemere ale tuturor. „Femeile și bărbații să se unească cu cine ar vrea ei, în afara rudelor lor de sînge”⁴⁰⁸.

Un alt filozof grec care a preconizat comunitatea femeilor a fost Diogene din Sinope, care făcea parte din școala cinicilor. El a fost contemporan cu Platon, trăind între 413 și 327 î.e.n. Despre el, Diogene Laerțiu scrie: „Susținea comunitatea femeilor, necunoscând altă căsătorie decât o unire a bărbatului care

⁴⁰⁸ *Republica*, V,461, b – c.

convinge femeia ca să consimtă. Pentru acest motiv socotea că copii trebuiau ținută în comun.⁴⁰⁹

Este posibil ca Diogene să fi preluat aceste idei de la Platon, pe care îl cunoștea bine. Totodată, nu trebuie pierdut din vedere faptul că Diogene, cinicul, era născut la Sinope, oraș din Paphlagonia, în Asia Mică, unde exista o numeroasă populație tracă. Diogene cinicul ar fi putut fi influențat de concepțiile trace care propovăduiau simplitatea și repungeau viața „civilizată”, adică urbană, inventată de greci.

Desigur, statul conceput de Platon era profund nedrept și implica o gravă alienare a spiritului omenesc, fiindcă făcea abstracție de tot ce este sentiment în viața omului. Ceea ce este însă important pentru discuția noastră este faptul că în Antichitatea greacă au mai existat gânditori care au conceput o societate în care femeile să fie în comun, iar familia și bunurile personale de orice fel să fie cu totul suprimate.

În acest sens, trebuie citat și Aristofan (născut în 445 î.e.n. și mort în 388 î.e.n.) care, în comedia sa, *Adunarea femeilor*, reprezentată pentru prima oară la 392 î.e.n., descrie cum femeile din Atena ajung stăpâne asupra Adunării Poporului și fac să fie votate măsuri care desființează proprietatea și, mai apoi, familia. Toate femeile se pot însoți cu cine vor ele, devenind ale acelor care le solicită dragostea și pe care îl acceptă. Însă Aristofan, care făcea parte din partidul aristocratic, arată în comedia sa care sunt consecințele dezastruoase ale acestei reforme a familiei. Piesa sa reprezintă o satiră a ideilor care, cu siguranță, se vehiculau în vremea aceea, la Atena.

Existența și succesul acestei comedii reprezintă o puternică dovadă a faptului că se discuta despre comunitatea femeilor și a bunurilor la Atena, pe la începuturile secolului al IV-lea î.e.n.

Trebuie să admitem că lui Platon nu i-a fost deloc teamă că va fi luat în râs după apariția operei sale, *Republica*, iar abordarea ironico-satirică a lui Aristofan, din comedia sa, *Adunarea femeilor*, n-au avut niciun impact asupra opiniei ateniensilor, de vreme ce Platon propune ca ideal statal un tip de societate similar aceleia din comedia lui Aristofan. Platon menționează că opera sa, *Republica*, ar putea să fie ironizată și batjocorită⁴¹⁰, dar nu acordă nicio importanță ironiilor care s-ar fi putut naște, deși opera sa este posterioară comediei *Adunarea femeilor*, unde aceste idei referitoare la comunitatea bunurilor și a femeilor sunt luate în râs.

Mai târziu, filozoful de origine feniciană Zenon din Citium, care a trăit în jurul anului 315 î.e.n., susținea că instituția familiei ar fi principala sursă de conflicte în societate și, ca urmare, propovăduia proiectul unui stat utopic în care femeile ar fi trebuit să fie deținute în comun, în care familia și bunurile familiale ar

⁴⁰⁹ Diogene Laerțiu, *Viețile și doctrinele filozofilor*, trad. de I. Balmuș, București, 1963, p.315.

⁴¹⁰ A. și H. Croiset, *Histoire de la littérature grecque*, vol. IV, Paris, 1909, p.299, nota 2.

fi urmat să fie absente.⁴¹¹ Desigur, ideile lui Zenon, fondatorul școlii filozofice stoice, descend direct din *Republica* lui Platon. Totuși, acest proiect al lui Platon, care contrazice în mod brutal dorințele și aspirațiile oamenilor, a fost considerabil amendat în opera sa de senectute, *Legile*. În această lucrare nu mai putem găsi un proiect de înființare a unui stat utopic, ci o reflecție cu privire la care ar fi cele mai bune legi pe baza cărora ar putea fi guvernată o societate concretă, în situații concrete. În *Legile*, Platon prezintă legile din Sparta drept cele mai bune legi cu putință, legi prin care o aristocrație sclavagistă înrobea o majoritate de hiloți și de perieci, toți aceștia fiind supuși unei exploatări cumplite.

Ajunși în acest punct, se cade să ne întrebăm ce anume l-a inspirat pe Platon în a elabora acest proiect de stat caracterizat de o comunitate a bunurilor și, mai ales, de comunitatea femeilor. Vom începe prin a remarca că nici așa zisa „comunitate a femeilor” din *Republica* lui Platon nu reprezintă în niciun caz o situație de promiscuitate sexuală; la bazele acestei comunități stau căsătorii de o durată limitată, destul de scurtă, desigur, decise prin tragere la sorți, sorți care sunt însă măsluiți de „înțelepții” societății. Însă în Sparta, care a fost luată ca model de Platon în *Legile*, opera sa de senectute, nici bunurile și nici femeile nu erau în comun. Totuși, e greu de admis că Platon n-a avut în minte un model, un *analogon*, o societate asemănătoare celei utopice propuse de el, după cum nici Aristofan n-a putut inventa „comunitatea femeilor”, în comedia sa, *Adunarea femeilor*, dacă n-ar fi avut un exemplu concret de astfel de societate, dacă o astfel de societate n-ar fi existat deloc și dacă nu s-ar fi discutat la Atena despre o asemenea societate.

De altfel, avem toate motivele să credem că a și existat o astfel de societate, ba chiar că ea se găsea foarte aproape de Grecia și, de asemenea, este cât se poate de verosimil ca Aristofan și Platon să o fi cunoscut.

Este cât se poate de probabil că atât Platon cât și Aristofan cunoșteau *Istoriile* lui Herodot și astfel știau că agatârșii, care locuiau la nord de Grecia și aveau, fără îndoială, legături cu grecii, erau guvernați de legi ce impuneau comunitatea femeilor. Așadar, nu putem califica statul lui Platon drept o utopie, cum îl definesc unii eleniști, pentru că un astfel de stat chiar a existat, nu departe de hotarele Greciei, în Transilvania și în Moldova, constituind regatul agatârșilor, cu care grecii, prin cetățile de la Pontul Euxin, aveau în mod cert relații comerciale.

Este foarte verosimil ca Platon să fi avut informații despre situația socială și economică din regatul agatârșilor, mai ales că el scrie după ce Aristofan prezentase comedia sa, *Adunarea femeilor*, care, fără îndoială, stârnise multe discuții și comentarii referitoare la situația femeii în alte cetăți și în alte țări. Platon aflase că o astfel de societate, în care femeile se căsătoresc pentru o scurtă vreme,

⁴¹¹ Lileta Stoianovici - Donat, *Mitul vârstei de aur în literatura greacă*, Craiova, 1981, p.208-209.

situație pe care unii o numeau, în mod nu tocmai exact, „comunitatea femeilor”, chiar exista.

De fapt, după modelul agatârșilor și al statului imaginat de Platon, un reformator social din Iranul sasanid, Mazdak⁴¹², a realizat o astfel de societate și ea a putut dura în Iran vreme de peste 30 de ani. Căsătoriile femeilor nu se încheiau prin liberul lor consimțământ, însă durata căsătoriei era scurtă. Mișcarea socială a lui Mazdak impunea desființarea familiei, comunitatea femeilor ca și a oricărei proprietăți, afirmând că originea răului în lume o reprezintă posesiunea oricărui tip de avere și existența familiei. Unii ucenici ai lui Mazdak impuneau ca nimeni să nu mănânce carne (desigur, e vorba de o influență budhistă sau maniheană, referitoare la păstrarea purității), iar alți discipoli cereau să nu fie ucisă nicio viețuitoare, de niciun fel, nici măcar un pește. De fapt, Mazdak a fost un continuator al lui Mani, fondatorul maniheismului, religia iraniană duală, care afirma existența unui dumnezeu al binelui și unul al răului. Un rege iranian, Kawad (488 - 531 e.n.), a văzut în doctrinele lui Mazdak cel mai sigur mijloc pentru a distruge influența aristocrației și, de aceea, a susținut răspândirea lor în întreg Imperiul Persan, unde ele au fost aplicate, atât în ceea ce privește situația femeilor cât și în privința posesiunilor. După regele Kawad, a urmat la domnie fiul său, Khosrau I, numit de bizantini Chosroes (531 – 579 e.n.). Abia în timpul domniei acestui rege s-a revenit la vechea stare de lucruri. Copilul a cărui origine era incertă (situația care rezulta în urma instituirii comunității femeilor) trebuia să fie considerat ca aparținând familiei în care trăia și urma să moștenească pe tatăl căruia îi fusese atribuit. Femeia căsătorită trebuia să fie restituită soțului ei.⁴¹³

De aceea, nu putem califica statul lui Platon drept o utopie, cel puțin nu în sensul etimologic al acestui termen. În limba greacă, „utopie” are înțelesul de „niciun loc” (*ou* - „nu” și *topos* - „loc”). Or, după cum reiese din relatarea lui Herodot asupra agatârșilor și din relatarea reformei realizate de Mazdak, state similare celui imaginat de Platon chiar au existat.

Pe de altă parte, agatârșii nu se aflau la o prea mare depărtare de Grecia, iar Platon îi cunoștea bine pe geții din Dacia pre-romană. Într-unul din dialogurile sale, *Charmides*, Platon dovedește că știe multe amănunte despre civilizația geților, că are bune cunoștințe referitoare la principiile medicinei lor și chiar le găsește superioare celor ale medicilor greci deoarece se adresează și trupului și sufletului, în același timp: „Tot așa e, Charmides, și cu descântecul nostru. L-am deprins acolo, în tabără, de la un trac, unul dintre medicii lui Zalmoxis, despre care se zice că stăpâna meșteșugul de a te face nemuritor. Și spunea tracul acela că medicii greci pe bună dreptate iau seama la cele pe care tocmai le pomeneam, numai că

⁴¹² Cfr. O. Klima, *Geschichte einer sozialen Bewegung in sassanidischen Persien*, Praga, 1957, *passim*.

⁴¹³ Clement Huart et Louis Delaporte, *L'Iran antique*, Paris, 1943, p.393.

Zalmoxis, adăugă el, regele nostru, care e zeu, arată că, după cum nu trebuie să încercăm a vindeca ochii fără să vindecăm capul, ori capul fără să ținem seama de trup, tot astfel, nici trupul nu poate fi însănătoșit fără suflet. Aceasta e pricina pentru care medicii greci nu izbutesc să vindece cele mai multe boli”.⁴¹⁴

Trebuie să tragem concluzia că Platon a cunoscut multe despre geți, din care, pe vremea lui Platon, făceau parte și agatârșii, al căror stat a dăinuit cel puțin până către sfârșitul secolului IV î.e.n.

Platon nu putea fi atât de lipsit de simț al realității încât să poată propune un model absolut nou de societate; faptul că el propune un astfel de model indică lui i s-ar fi dovedit că un asemenea stat poate exista și poate fi viabil.

Desigur Platon era prea mândru de cultura sa elenică ca să fie dispus să recunoască că a împrumutat un model de stat perfect de la un popor „barbar”, cum erau agatârșii. Dar, acest model de stat trebuie să fi existat undeva și să fi funcționat în bune condiții ca să poată fi propus de Platon ca stat ideal, perfect, în care toți aveau să-și găsească fericirea. El nu și-ar fi propus să realizeze un astfel de stat și nici nu ar fi găsit vreodată adepți ai unui astfel de proiect dacă un asemenea stat n-ar fi fost de găsit undeva, în lume.

Trebuie să observăm că și statul realizat de Pitagora la Crotona, în sudul Italiei, avea aceleași caracteristici fundamentale, îndeosebi comunitatea bunurilor.⁴¹⁵

Nu putem admite, în mod logic, că, existând un stat similar cu cel propus de el, în epoca sa și într-o regiune situată nu foarte departe de Grecia, este posibil ca Platon să nu fi știut de existența acestuia. De asemenea, este greu de crezut că Platon propune un model de stat similar cu cel al agatârșilor fără să aibă în minte acel stat care exista deja și în care toți cetățenii se socoteau frați între ei, după cum ne asigură Herodot.

De asemenea, Platon nu putea să propună ca model de societate desăvârșită statul agatârșilor dacă în acel regat ar fi existat nemulțumiri și tulburări, căci apropierea de Grecia ar fi făcut ca informațiile referitoare la starea de lucruri de acolo să ajungă repede la cunoștința lui Platon.

Dovada peremptorie, care cu greu poate fi trecută cu vederea, că Platon, în opera sa de maturitate, *Republica*, a luat ca model regatul agatârșilor geți este că această scriere începe, încă de la primele sale rânduri, cu relatarea ceremoniilor instituite de atenieni în cinstea zeiței traco-gete Bendis.⁴¹⁶ Orânduirea socială fericită, statul perfect, sunt puse chiar de la început sub egida și sub oblăduirea zeiței Bendis, protectoarea femeilor și zeiță a geților.

⁴¹⁴ Platon, *Opere*, București, 1975, vol.I, p.155 sq., 156,d-e.

⁴¹⁵ Cfr. *Filozofia greacă până la Platon*, București, 1979, vol.I, partea a II-a, p.63.

⁴¹⁶ Platon, *Republica*, I,1 sq.

În felul acesta, statul lui Platon reprezintă o societate sacră, fiind instituit sub ocrotirea zeiței Bendis, care îl protejează și îl apără. De aceea, plasarea mențiunii la zeița traco-getă Bendis în partea de început a operei sale despre statul ideal reprezintă o foarte puternică dovadă în favoarea originii traco-gete - adică agatârșă - a structurilor societății ideale concepută de Platon. Iar, pe de altă parte, instituirea zeiței Bendis drept patroană a acestui stat este menită să înlăture criticile celor ce ar desconsidera statul conceput de Platon, afirmând despre el că este similar unei societăți „barbare”, similar societății agatârșilor.

Cultul zeiței traco-gete Bendis fusese introdus la Atena în vremea lui Pericle (495 - 429 î.e.n.); Bendis avea un templu la Atena și un alt templu la Salamina, iar aceste temple erau numite *bendideion* (la singular). Sărbătoarea celebrată în cinstea zeiței Bendis, pe care o menționează Platon la începutul operei sale, *Republica*⁴¹⁷, constă dintr-o procesiune și o întrecere, un concurs de alergări, desfășurat noaptea, la lumina făcliilor. Așadar, această sărbătoare reprezintă o ceremonie nocturnă, care ar fi avut și un caracter orgiastic.⁴¹⁸ Ceremoniile în cinstea zeiței Bendis se numeau Bendideie și aveau loc la Atena, în ziua de 19 *thargelion* (primăvara, în luna mai). Sărbătoarea a fost instituită ca poporul Atenei să mulțumească zeiței Bendis pentru ajutorul ce li l-a dat pentru a birui într-o bătălie navală.

Pe baza tuturor acestora, putem trage concluzia că statul geților agatârși de pe teritoriul României de astăzi a putut sluji drept model pentru elaborarea structurilor esențiale ale societății concepute de Platon în lucrarea sa, *Republica*.

Chiar și așa, probabil că există și diferențe importante între societatea agatârșilor și cea din *Republica* lui Platon. Este puțin probabil ca la agatârși soțiile să se fi stabilit prin tragere la sorți. Mai degrabă, se pare că bărbații căutau să atragă femeile prin faptul că își vopseau părul în albastru, se tatuau pe tot corpul și căutau să aibă o înfățișare chipeșă, purtând multe bijuterii de aur. Desigur, nu ar fi avut niciun rost ca bărbații să facă toate acestea dacă viitoarele lor soții ar fi fost obținute prin tragere la sorți, ca în *Republica* lui Platon. Chiar și așa, căsătoriile trebuie totuși să fi fost vremelnice fiindcă altfel nu ar fi scris Herodot despre agatârși că au femeile „în comun”. De asemenea, este probabil că, la fel cum se întâmpla în orgiile din misterele lui Dionysos, femeile erau foarte accesibile, așa cum erau bacchantele. Dacă ținem cont de faptul că la unii traci (cei ce locuiau mai la nord de Crestona) văduva rămasă în viață după moartea soțului ei trebuia să fie jertfită, fiind ucisă de ruda cea mai apropiată a soțului, pe mormântul acestuia,⁴¹⁹ realizăm cât era de diferit statutul femeii la agatârși, unde o femeie putea aparține, în mod succesiv, mai multor bărbați, de cel pe care femeia îl avea, în acele vremuri,

⁴¹⁷ *Ibidem*.

⁴¹⁸ Pauly-Wissowa, V-er Halbband, col.269.

⁴¹⁹ Herodot, V,5.

în alte părți ale lumii. În India brahmanică, datina uciderii văduvei prin ardere, pe rugul soțului ei (*sati*) a persistat până în secolul al XIX-lea.⁴²⁰ Mai mult decât atât, dacă societatea agatârșilor continua starea de lucruri din misterele lui Dionysos, atunci femeile erau egale cu bărbații, ba chiar, uneori, ele erau investite cu mai multă autoritate, așa cum erau bacchantele în misterele lui Dionysos, unde ele erau cele care reglementau desfășurarea acestor sărbători.

6. Religia agatârșilor

Conform numelui ce li se dădea de către greci, agatârșii erau cei ce purtau thyrusul, emblema zeului Dionysos; de aceea trebuie să admitem că agatârșii au fost adoratori ai zeului Dionysos. Ca toți ceilalți traci, în afară de Dionysos⁴²¹, ei îi mai adorau și pe Marte (Ares) și pe Diana (zeița Bendis).⁴²²

Desigur, Dionysos posedă, ca și alți zei, animale sacre și plante sacre, în afară de emblema lui, thyrusul. Animalele sacre ale acestui zeu erau vulpea și câpriorul iar plantele sale sacre erau vița de vie și iedera. Statuete ale acestor animale au fost găsite, ca și reprezentări schematice ale lor, în unele vestigii geto-dacice. De asemenea, se pot observa tatuaje reprezentând frunza viței de vie și frunza de iederă pe brațele unor femei pictate pe vase grecești. Mai mult decât atât, putem să deducem că în spațiul carpato-dunărean cultul lui Dionysos era foarte răspândit și pe baza faptului că, atunci când intră în circulație moneda, în secolul V î.e.n., tracia din acele ținuturi au preluat mai cu seamă monedă bătută în insula Tassos, pe care era figurat Dionysos cu o cunună ce iedera⁴²³, deși sunt de găsit și monede care o înfățișează probabil pe zeița Bendis sau pe un călăreț care ar putea fi zeul Apollo.⁴²⁴

În continuare, vom expune informațiile care ne-au parvenit referitor la practica misterelor lui Dionysos la greci, fiind încredințați că ele nu pot fi prea deosebite de modul în care se desfășurau ele la agatârși, dat fiind că aceste practici au fost preluate de greci de la traci.

⁴²⁰ Jeanine Auboyer, *Viața cotidiană în India antică*, trad. Rom de Achim Popescu, București, 1976, p.243.

⁴²¹ Herodot, V,7.

⁴²² *Ibidem*.

⁴²³ Mihail Gramatopol, *Artă și arheologie dacică și romană*, București, 1982, p.116 sq.

⁴²⁴ *Ibidem*, p.100,105.

THE MYSTERIES OF ZALMOXIS

- Abstract -

The study consists of five chapters from a still unpublished book written by the Romanian orientalist Constantin Daniel. The book deals with the Thracian cult of Zalmoxis, considered as a cult of mysteries, similar to those practiced in the Hellenistic world.

The first five chapters don't approach directly the topic of the cult of Zalmoxis; they rather deal with the very tight connexions between the Greek and the Thracian cultures. In the author's view, the Thracian world represented the origin of many of the cultural and religious ideas of the Greeks. Constantin Daniel depicts Troja as a Thracian city and the Greek religious ideals as being inspired by the realities of the religious life of the Thracs. Hence, the *Abioii*, the *Hyperboreans* and the *Agathyrses* (according to C. Daniel, all these people being Thracians) and their communities are put forward as the models that inspired the Greeks in creating their own religious ideals. Later on, the author will avail of this eulogistic perspective upon the Thracian spirituality in order to justify the elevated, highly spiritual character of the cult of Zalmoxis.

ÎNSEMNĂRI DIN «JURNALUL DE CĂLĂTORIE ÎN OCCIDENT» AL BOIERULUI MOLDOVEAN IANCU PRĂJESCU

Dan RĂPĂ-BUICLIU, Iulian CAPSALI

Între activitățile efectuate de marea boierime moldoveană, la mijlocul sec. al XIX-lea, alături de „grijile“ moșiilor, de „treburile“ și „pășurile“ Țării, se numărau și călătoriile cu scop comercial, de însoțire a unor copii trimiși la studii universitare (la Viena, Leipzig, Paris, Cernăuți) de interes turistic și de îngrijire a sănătății, ocazii benefice pentru protagoniști privind cunoașterea altor realități social-economice și culturale, în afara celor din societatea românească, aflată în plin proces de modernizare și de integrare europeană.

Unul dintre membrii protipendadei moldovene a fost și Iancu Prăjescu¹, care a avut disponibilitate materială să-și susțină excursiile de durată, alături de soția sa Profira Negri, căutându-și „de sănătate“ la doctori din diverse orașe și renumite stațiuni balneare din străinătate. El a parcurs trasee chiar îndepărtate, lăsându-ne pentru anii 1846-1869 însemnări care se subsumează un interesant „Jurnal de călătorie în Occident“², cunoscut parțial din anii 1935-1939, întregit acum prin alte file regăsite în colecții particulare.

¹ Iancu Prăjescu (1803-1894), boier moldovean, vornic. Descendent direct dintr-o veche și ilustră familie de boieri moldoveni, fiul lui Ioniță Prăjescu, vel postelnic și al Sultanei (născută Miclescu). Moșia: Stolniceni lângă Pașcani. Căsătorit de două ori: prima soție, Agripina Greceanu, de care a divorțat, fără copii; soția a doua, Profira Negri, fiica lui Neculai Negri, văr al doilea cu Costache Negri; copiii: Sultana - căsătorită cu C. Miclescu, și Marica - căsătorită cu M. Krupenski (cf. I. C. Miclescu - Prăjescu, *Obârșia unei familii din Moldova*, București, 1941 (extras din *Revista istorică română*, X, (1940), p. 35 și planșa: *Spița Prăjeștilor*). A făcut parte din protipendada moldoveană. Iancu Prăjescu a fost deținătorul unei însemnate averi care i-a permis să efectueze, între 1857-1869, numeroase călătorii în străinătate (în Germania, Polonia, Franța, Anglia), la celebrele stațiuni balneo-climaterice europene Marienbad și Ostende. Plecând prin Cernăuți, soții Prăjescu au vizitat cu această ocazie (1857 – dată de început al unui interesant „Jurnal de călătorie“, continuat de Iancu Prăjescu și după anul 1869), o serie de orașe europene: Liov, Viena, Cracovia, Berlin, Paris, Ostende, Londra ș.a. (vezi A. Gorovei, *Voiajul unui boier moldovean în Occident în 1864*, în: „*Revista Fundațiilor Regale*“, II, 1 iunie 1935, nr. 6, p. 583-602; recenzie în G. Potra, *Călători români în țări străine*, București, 1939, p. 57; G. Potra, *Statele Europei la 1846-1847 văzute de un boier moldovean*, extras din *Revista istorică română*, vol. IX, București, 1939), București, 1940, 41 p.).

² «*Jurnalul de călătorie în Occident*», cum îl putem numi în contextul celorlalte excerpte publicate și discutate de A. Gorovei și G. Potra, se afla în colecția bibliofilului Nicolae Vasilescu-Capsali din București. Manuscrisul cuprinde o serie de însemnări privind: a) cura efectuată la Marienbad (iulie-august 1857); călătoria la Londra și Paris (1857 septembrie); b) cura de la Marienbad din anii 1860 și 1862; c) note asupra călătoriei la Ostende (1862); d) călătoria sa prin Lemberg și Viena (1867); e) cura la Marienbad și călătoria la Berlin (1867); f) cura la Marienbad (1869).

Jurnalul nu aparține unui memorialist, vreunui boier cărturar sau unui om cultivat ca soția sa Profira (Negri) - Prăjescu, care are meritul de a-l „scoate în lume“, la cura balneară și în excursie, în diverse zone și orașe europene, pe cel care era mai mult preocupat de sănătate și „amarnic“ chivernisitor al banilor cheltuiți în călătorii. Jurnalul este, în general, limitat de cultura autorului ei, bazat pe însemnări foarte scurte, expediate, uneori incoerente referitoare la deplasări, la tratamentul propriu-zis, la oameni întâlniți, la cheltuieli și unele situații. Narațiunea nu este plastică, ci limitată, marcată de nivelul instrucției autorului care nu are pretenții de memorialist, ci de simplu cronicar, care înregistrează - fără percepție culturală - evenimentele și vizitele la care era nemijlocit participant, cu portretul psihologic al unui boier oarecare, „care știe carte, pentru care averea e o certitudine și care nu se lasă influențat de mediul cultural pe care îl oferă soția“, plecând de-acasă concesiv, să-și alunge beteșugurile, acceptând agrementarea curelor, însoțind-o pe coana Profira pretutindeni, la muzee, spectacole și plimbări fără introspecție, lăsând însă însemnări, reflecții simple, lipsite de „sarea“ memorialistică. Însemnările lui Iancu Prăjescu sunt utile întrucât ne oferă modul cum gândește, cum receptează, cum reacționează și cum se exprimă un boier moldovean de la jumătatea sec. al XIX-lea, un călător român care, între anii 1857-1869, efectuează anual drumuri către Marienbad și până la Ostende, situându-se, probabil, printre primii români în aceste locuri.

I

[1857 iulie 22 - august 31]

Cu ajutorul lui Dumnezeu,

Am început a faci cura de feredeile³ de Mariianbad, luni în 22 iulie 1857, după povățuire bătrân[u]lui doftor Haidler - Zâle 1, luna iuli 22, luni dimineață la 6 ceasuri am început a bè câte un pahar în mărime de 6 (pfunzi) unți, la fiișticari cifert - și am băut 3 pahară de Cranțbrun⁴, primblare nicontenită în vreme băutului și un ceas după băut. M-au scos odată afară un ceas după băutu apii; am luat o cafè cu lapte (cari nu o băusem de 5 ani fiindcă-mi strica, iar acu nu mi-au făcut nici un rău). Doă ceasuri după cafè, am făcut un feredeu la Altes-Baden Haus, cald de 27 grade; am șăzut 20 minute. După feredeu am șăzut giământate de ceas acasă. La 12 ceasuri m-am dus la Valdesbrun⁵ am luat doă pahară la fiiicare cifert primblându-mă; după un ceas am șăzut la masă. Dieta mâncării, ferit numai de acrială, sărătură, grăsimuri, poami de orice soiu, numai ferti în compoturi poți mânca. După masă puțină mișcare și apoi puțină odihnă, fără somnu. La cinci ceasuri primblare, la 6 ¼ am luat 2 pahară de Cranțbrun, la fiecare cifert, după care primblare de un ceas și apoi o cafè cu lapte, după care puțină mișcare și apoi la 10 ceasuri m-am culcat. Zâle 2, luna iuli 23, marți, am urmat întocmai ca eri, mărind numai un pahar dimineața de la Cranțbrun, iar lucrări mi-au făcut de doă ori până la feredeu am sămțat puțină apăsătură în parte de gios a pântecului. Un ceas după feredea n-am mai simțat.

³ Băi⁴ Kranzbrunnen.⁵ Waldesbrunnen (izvor din pădure).

Zâle 3, luna 24, mercuri, am urmat întocmai, mai sporind un păhar de la Cranțbrun; iar lucrari de două ori. Altă n-am sămțit.

Zâle 4-25, joi, asămine și am mai sporit un pahăr de la Cranțbrun luând 6 păhară. Lucrare tot atâta; altă n-am sămțit. Sara am arătat doftorului Haidler.

Zâle 5-26, vineri, am luat 4 păhară de Cranțbrun și 2 păhară de Ferdinandbrun ci esti în șală, adus în ulcioară, fiind izvoru[1] departi, 3 cifert pe gios. Lucrari tot de două ori până la feredeu. Și în feredeu, am șăzut giunăitate ceas, aceasta după povățuire doft[orului]. Altă nimică.

Zâle 6-27, sâmbătă, am urmat întocmai ca eri și lucrare tot asămine.

Zâle 7-28, duminică, tot asămine în totul.

Zâle 8, luna iuli, 29, luni, tij asămine.

Zâle 9, luna iuli 30, marți, tij.

Zâle 10, luna 31, mercuri am urmat cura tot asămine și lucrare mi-au făcut numai odată, dar am ieșat și sânge, după care am arătat doft. Haidler.

Zâle 11 aug. 1, joi, am luat 3 păhară de Cranțbrun și 3 păhară de Ferdinandbrun, după povățuire doftorului, cari mi-au zis să urmezi tot așa, că mergi cura tari bini.

Zâle 12 aug. 2, vineri, am urmat tot asămine, iar lucrari numai odată și sânge n-am mai eșat.

Zâle 13 aug. 3, sâmbătă, tot asămine, dar lucrări de 2 ori, 1 dimineața, 1 sara.

Zâle 14, aug. 4, duminică, tot asămine, iar lucrarea numai odată.

Zâle 15, aug. 5, luni, asămine în totul.

Zâle 16, aug. 6, marți, asămine.

Zâle 17, aug. 7, mercuri, tot asămine.

Zâle 18, aug. 8, joi urmare curii întocmai, iar lucrări de 2 ori și am sămțit, după feredeu apăsături în parte de gios a pânticului și puțină durere mai gios și la șali.

Zâle 19, aug. 9, vineri, cura tot asămine, lucrari o dată, altă dureri n-am sămțit nimică.

Zâle 20, aug. 10, sâmbătă după ce m-am sculat, am avut tăeturi prin pântice; după bātu[1] apii m-au scos de două ori. După feredeu am sămțit o dureri la picioru stăngu de la genunchi în gios; în disară am început a mă durè acest picior în șold și să pogoră durerè cu o țăpănitură a vinilor până gios. Până la culcare m-am întărit, că greu putem calcă pi picior. Pisti noapte am dormit.

Zâle 21 luna aug. 11, duminică dimineața, m-am trezit cu stenahorii, ferbințeală, picioru tot cu dureri, mai puțină și țăpănială; am chemat doftoru Haidler, i-am spus pătimirè vătămăturii de mai înainte și că am mai avut-o în picioru[1] drept, la Borsèc. Mi-au zis să nu mă îngrijăsc, fiind a trănzălor și sângile cu materiile răli cari fac durerile prin pântice, umblând din loc în loc, acum au vinit în parte piciorului; dar cura va împrăstie-o și de acolo și să urmezi cura nezmintit și să beu apa în pat sau prin casă până voi putè umbla pe picior. Și la feredeu să mă duc, de nu voi putè pe gios, să mă duc cu scaunul portativ de doi oameni. Am luat apa în casă, mi-au făcut lucruri de două ori, dar sămțăm și la trup rău, dureri de mini și trup. M-am dus pe gios, șhiopătând la feredeu. După feredeu m-am simțat mai ușoară durere și țăpănitura piciorului și la trup mai binii. Am mâncat puțin, ne având poftă. În desară iarăș m-au mai întărit durere piciorului; m-am culcat, am dormit bini. Din casă n-am ieșat.

Zâle 22 luna [aug.] 12. Luni dimineață m-am sculat mai bini la trup și picioru[1] mai ușor. Am luat apa din casă, mi-au lucrat de 2 ori, la cei întâi, a ieșat puțin sânge. Am luat feredeu; în feredeu am [a]vut puțină dureri de cap; după feredeu m-am pus în așternut și m-am unsu de picior cu alefiu numit Opodeg dog; am șăzut un ceas, m-am sculat, am băut 2 pahară de

Valdcfele⁶; la masă am [a]vut poftă mai bună. Până sara durerè piciorului s-a mai ușurat. Noapte n-am dormit bine că adesea ori m-am trezit; ceva herbințeală.

Zâle 23 [aug.] 13, marți, la 6 ceasuri dimineața, am asudat, îmi simțam trupu[l] greu și cu ceva dureri încât mă socotem răcit. La 6 ¼ ceas, mi-am schimbat cămeșa m-am sculat, am băut apa în casă, după cari m-am sămțit mai bini; m-am scos de trii ori și picioru fără dureri, pre puțină înțâpinitură supt genunchi; am luat feredeu, în feredeu am sămțit o strânsoare supt țâța den a dreapta, după feredeu mi-au trecut. Picioru[l] mi-au trecut durere; poftă de mâncare am[a] avut bună.

Zâle 24 luna [aug.] 14, mercuri, am urmat cura regularisită pînă acum. M-au scos de 2 ori și alți sâmpptomi nu s-au ivit.

Zâle 25 luna [aug.] 15 joi, am urmat întocmai ca eri și lucrare tot asămine.

Zâle 26 luna [aug.] 16, vineri, tot asămine.

Zâle 27, luna [aug.] 17, sâmbătă, întocmai urmare.

Zâle 28, luna [aug.] 18, duminică, tot asămine.

Zâle 29, luna [aug.] 19, luni, tot asămine.

Zâle 30, luna [aug.] 20, marți, tot asămine.

Zâle 31, luna [aug.] 21, miercuri, tot asămine.

Zâle 32, luna [aug.] 22, joi, tot asămine.

Zâle 33, luna [aug.] 23, vineri, tot asămine.

Zâle 34, luna [aug.] 24, sâmbătă, tot asămine.

Zâle 35, luna [aug.] 25, duminică, tot asămine.

Zâle 36, luna [aug.] 26, luni, tot asămine.

Zâle 37, luna [aug.] 27, marți, tot asămine.

Zâle 38, luna [aug.] 28, miercuri, am coborât cura: 3 păhară Cranțbrun și 2 Ferdinandbrun; lucrări tot asămine, și altă nimică.

Zâle 39, luna [aug.] 29, joi, m-am scăzut la 4 păhară, 2 Cranțbrun, 2 Ferdinandbrun; lucrari mi-au făcut și eri. În feredeu am ștat 25 menunte. Inde sară am sămțit dureri de șale, iar altă nimică.

Zâle 40, luna [aug.] 30, vineri, am scăzut la 3 păhară, cu câte am început: 2 Cranțbrun și 1 Ferdinandbrun.

II

1857 săpt[embrie] 10

Cu agiutor[ul] lui Dumnezău, pe mare și la Londra

La 10 ceas [de] noapte am intrat pe vapor „La Holandu”⁷, pe la 12 m-am culcat; pe 1 ¾ ceas m-am trezit din somn că pornise vapor[ul] pe canal și îndată am intrat pe mare. Izbiturile vaporului de valuri au început a mă ameți, greață; de-abia am putut a eși din cabină pe covertă, nu mă puteam ține pe picioare, amețeam.

Am vărsat de doă ori; după un ceas am intrat în cabină puțin mai răcorit. M-am culcat; m-am mai liniștit, am adormit.

Oblon⁸: o uliță și o piață.

⁶ Waldquelle.

⁷ La Hollande.

⁸ Oldbury (?).

Turnu de Londra⁹. În sala Arsenal¹⁰ sau a Eroilor, unde sânt toți eroii Engliterii în uniformă, călări, înarmați; armi hindiene și strae ostășești, asămine persiene și turcești. Sala Armării¹¹ crăesăi Elisabetii unde este și om călare.

Sala de trezor¹² (o coroană [a] crăesii de astăzi, cu diamante mari, multe și alte multe pietre scumpi. Ko[hi]nor¹³ - 3 diamante mari la un loc, 7 ca o nucă, 2 ca un bob mare; un alt diamant mari cât un ou verzui di mare; încă 22 coroni mari și 2 mici a crailor de mai înainte; o cofiță de aur cu care be[a] crăiasa, în sănătate norodului, și alte vasă de aur.

Soldat de garda crăesii, înalt, cască de her cu canaf de păr alb, mondir roș cu chiurasă de her la pept, pantaloni de pele albi, botfori de vax, sabii și pinteni, carabină scurtă; cai negri, harșă de blană de oae albă.

Vestmister¹⁴, Sala Lorzilor; scaun[ul] crăesii de aur masif; alte 2 scaune pentru principesă. Deasupra un cafas, vizavi un cafas în săpături de lemn împregiur galerii aurite, păreții săpătură de lemn; 12 ferești, zugrăvite cu toți craii Anglii, bănci cu marochen roș. Mai multe săli, coridoare, cabinete, și apoi al 2-lea sală de diputați, mai simplă, tot de lemn săpat, bănci cu marochen verzi, scaun[ul] prezidentului adunării și galerii împregiur. Odăi întru patru colțuri, unde es diăpotații și miniștrii; ghegeneral antret cu 16 monumente a celor mai însămnați miniștri; în antretu[l] ghegeneral de gios, o boltă foarte complicată, frumoasă de lemn.

Palatul den Vestmi[n]ster pe denafară îi un palat cel mai măreț în frumusețe, de piatră peste tot cu feliori de săpături celi subțiri, împregiur turnișoari foarte suptiri săpate. Patru turnuri mari toate în săpături frumoase, un turn, cel mai mare și mai frumos îi aurit, este un clopot mare gătit acum a-l sui în acest turn. În sfârșit, un palat mare și extraordinar, de frumusețe lui.

Travalgascuar¹⁵. Piață frumoasă cu 2 monumente a ducăi de Velincton¹⁶, 2 habuzuri cu gedo¹⁷. Poarta de fier, o poartă din mijloc[ul] orașului din sus, să numește oraș Siti¹⁸ și din gios Stran¹⁹ - undi-i crăiasa; când vre[a] Crăiașa să treacă în Siti, i să închidi poarta și la sosirea crăesei, neguțătorii deschid poarta.

⁹ Turnul Londrei - ce datează din timpul lui Wilhelm Cuceritorul (1066-1087), reprezintă o veche citadelă din Londra, situată pe malul Tamisei. De-a lungul vremii a servit ca palat regal, închisoare de stat, arsenal, castel întărit.

¹⁰ Sala Arsenal.

¹¹ Sala Armelor reginei Elisabeta I a Angliei (1558-1603), fiica lui Henric VIII și al Anei de Boleyn, suverană energetică, autoritară, care a susținut protestantismul; a luptat contra regelui Filip al II-lea al Spaniei; a ordonat executarea Mariei Stuart; protectoare a literelor, artelor.

¹² Sala Tezaurului Coroanei engleze.

¹³ Koh-i-noor - diamant celebru pentru istoricul, frumusețea și mărimea sa. Are 106,5 carate, de origine indiană, fiind supranumit „munte de lumină”; aparține Coroanei Angliei.

¹⁴ Westminster - celebră biserică abațială din Londra, construită sub regele Henric al III-lea. Necropolă regală și a marilor personalități din Anglia, considerată panteon național. Palatul Westminster a fost ridicat în anul 1840 cu funcționalitatea de Palat al Parlamentului. Clădirea - în lungime de 275 m - este în stil gotic, fiind amplasată pe malul Tamisei.

¹⁵ Trafalgar Square - parc celebru din Londra, nominalizat în memoria victoriei de la Trafalgar (1805) a amiralului Nelson asupra flotei imperiale franceze.

¹⁶ Arthur Wellesley duce de Wellington (1769-1852), general englez, învingătorul lui Napoleon I la Waterloo (1815), ministru de război și prim-ministru (1828), mentor al partidului conservator, mare personalitate politică engleză.

¹⁷ Havuzuri de jet d' eau.

¹⁸ City - zona ce mai veche și centrală a Londrei, care polarizează o intensă activitate bancară și de asigurări.

¹⁹ Strand.

Teatru[l] Drurilan, un am fost, mari, frumos, bine mobilat și eclărat²⁰, unde să reprezentează piesă dramatică și să giucă: Rișar al 3-lea²¹; intrat 3 șelingi²².

La Cremor²³, o grădină [cu mult mai bine ca la Paris] foarte frumos, un rond mari în mijloc pardosit cu scânduri, unde giuca muzică frumoasă; mai multi pitreciri și mânări: 1 șeling antreu. Cazino, un salon mari, frumos mobilat și eclerat, 2 rânduri galerii, un cafas unde cânta un bun orchestru; șala plină de celi mai frumoasă grizete ci giuca, antreu, un șiling; țini până la mez[ul] noptii.

Geologic Garder²⁴: grădină proastă ca parc.

Duminică în 15 la 2 ¼ m-am pornit cu drumu[l] de fer la Hamtoncur²⁵ un șato²⁶ afară din Londra, 3 cifert²⁷ [de ceas] cu drum de fier, un palat în care, prin odăile și saloane ei au umblat, numai galerii de tablouri și câțiva crivaturi a creășilor de mai înainte și catafalce a ducăi de Velincton (Wellington). O grădină frumușică, în care o florării în mărime de 78 picioare lungime și 30 lățime; este un butut de vie a căruia viță să întinde în toată florărie pe părăți și tavan, care era foarte rodită, cu struguri de poamă niagră. Un parc ca o dumbravă de stejari mari. Era[u] cerbi, căprioare, care le-am văzut denafară, fiind închise.

La 7 seară m-am întors și am fost la cafetile „Turcă“, „Dezetud“ și „France“²⁸.

Luni, 16, am fost pi la fabricile de puști și herării. Am cumpărat o pușcă, 24 și alte herării. Sara am fost la Cremor: grădină, bal mari și țircul de joc pe frânghie și pe cal și artiții. Am șăzut până la 3 ci[asuri], după mezul noptii. Marți 17 săpt[embrie] am fost la Jeologic Gardens²⁹, adică grădina geologică; grădină proastă, după plan englizăsc. Menajeria de tot felu de debitoaci și păsări în cari să diosăbia: rinoceros, mare, piele groasă, ca elefant, mai scurt; antelop[a] de Africa de gios³⁰ sânt ca niște cerbi mai cu coarne drepte, fără rază; licoracs, geraf[ă] 3, și altele, ce nu li-am putut însămma, <întrucât> n-avè cini spune. Am umblat 2 cias[uri]. După masă am fostu la Grenici³¹ unde să lucriază vapo[a]ri foarte mari, de her, mărime 480 picioară lungime. Alt vapor: picioari 692 lungime, 82 lărgime, 60 [i]nălțime, 1600 cai putere, 64 cabine în 2 etaje, 15 cabine încap 10 p[ersoane]. Să face de o companie de port[ul] Liverpol³².

Mercuri, 18 săpt[embrie], am vizitat pasurile până la masă. După masă am fost la London - Dok³³, Georgi's Doc [Dock, subl.ns.], Londra's Doc - undi am fost; Victoria's Doc. Aceste-s porturile Londrii, un parc mari a mării în Londra. Am văzut mai multe corăbii foarte mari, din cari am vizitat câteva cabinuri, cîte 16 mari, clasa I-a, salon; sânt a particular[ilor]. Magazii mari.

²⁰ Luminat.

²¹ Richard al III-lea (1483-1485), rege care a instituit un regim de teroare W. Shakespeare i-a dedicat, în 1593, o tragedie în 5 acte, care tratează violența suveranului, căruia i-ar aparține faimosul apel de disperată salvare: „Un cal! Un cal! Regatul meu pentru un cal“.

²² Șiling, monedă divizionară a lirei engleze.

²³ Creemoor Garden.

²⁴ Geologic Garden.

²⁵ Hampton Court - reședință regală de la Londra; celebră galerie de tablouri.

²⁶ Château.

²⁷ Sfert.

²⁸ Cafenelele - Cofetării: La Turque (?) „Des étudiants (?) La France“.

²⁹ Geologic Garden.

³⁰ Africa de Sud.

³¹ Meridianul Greenwich, linie imaginară convențională care desparte emisfera vestică de cea estică și servește ca punct de referință pentru fixarea fuselor rare.

³² Liverpool.

³³ London - Dock.

Joi la 19 săpt[embrie] la 8 ce[asuri] un cifert am pornit cu drumul de her pe la Duvră³⁴, în vapor, pe mare, la Calè³⁵ și Paris; la 10 ce[asuri] 3 cifert, ajuns la Duvr, târg mic pe malul mării, cari-i foarte stâncos.

La 11 ce[asuri] 1 cifert am pornit cu vapor[ul] „la ren de Frans”³⁶; am mers întâi pe lângă un mal, cifert ceas, în apropierea malului. După 50 minute nu s-au mai văzut malu[l], numai ceriul și apa mării și câte o corabie und eși unde. Calè³⁷, în Franța după un ceas și un cifert am început a mergi alături cu malul din driapta și au început a să vedè Calè. După un ceas 42 minute am intrat pe canal la Calè; după un ceas 50 m[enute] ne-am coborât din vapor, la Calè, unde-i vama. Toate au rămas a să vămui în Paris; am mâncat și, la 2 ceas[uri] după am[ia]ză, am pornit cu drum de her. La 5 am stătur la Voè, stațion 25 minute. Am agiunsu la Paris la 10 ceas noaptea. Ne-au vămuit, am plătit 16 franci titiun și am intrat la Otel de prens³⁸ la 12 ceas[uri].

Vineri la 20 săpt[ămâni] Am scris la Moldova și am ecpeduit pe la 2 ce[asuri] după amiază.

Până în sară ne-am primblat și am căutat gazdă și sara am fost în șato de fliur³⁹ până la 11 ceas.

Sâmbătă toată zioa am căutat gazdă și n-am găsit. Sara m-am dus la „Mebel” până la 11.

Duminică m-am dus la biserică, pe urmă la M. Manu I., veriș[oara] Nastasîcăii Litean[u]. În disară am găsit gazdă: riu de bonzanfan⁴⁰. Otel, pavilion de Luvră⁴¹ vizavi, Otel de Luvră⁴² sara, duminică în 22 săpt[embrie] ni-am mutat de la Otel la prensii⁴³ ru Reșliu⁴⁴.

III

[1860]

Cu ajutoriul lui Dumnezeu, am început a faci cura la feredeile de Mariianbad.

Mercuri sara am agiunsu și am tras la Otel de Hamburcu⁴⁵. Joi m-am consultat cu doctoru[l], bătrânul Haidler, pe cari l-am avut și la anul 1857. Mi-au regulat cura și am luat și trii odăi în casa acestui doftor numită „șur Remer”, cu preț de 26 florini pe săptămână. Am bătut 2 pahară de Cranțbrun și după masă m-am mutat și așăzat în această casă.

Incepere curii la 1860 iuli.

Luna, Zâle 1, iuli 8, vinere dimineața la 7 ceasuri am început a bè câte un pahar în mărime de 6 unții la fiihari cifert și am bătut 3 pahară de Cranțbrun, primblare necontentită în vreme

³⁴ Douvre - Souver (Douver?)

³⁵ Pas de Calais.

³⁶ „La Reine de France”.

³⁷ Calais.

³⁸ „Hôtel des Princes”.

³⁹ „Château des Fleurs”.

⁴⁰ Hotel Rue de bons enfants (?)

⁴¹ Le Louvre, palat celebru, veche reședință regală lângă Paris, construită în etape, începută de Philippe - August în 1204, finalizat sub Ludovic aș XVI-lea (la sfârșitul sec. al XVIII-lea); muzeu istoric și de artă celebru.

⁴² Hôtel de Louvre.

⁴³ Hôtel des Princes.

⁴⁴ Rue de Richelieu.

⁴⁵ Hotel de Hamburg.

băutului; un ceas după băut am luat cafea cu lapte și după ce, bine m-au scos odată afară (urmare firească!) decât mai moale.

Doă și ½ ceasuri după cafe am făcut un feredu la Altesbadenhau, cald de 26 gradi; am șazut 15 minute, după 10 minuti în feredu mă freacă cu o perii pe tot trupu[l]. După feredu m-am dus la Val[d]fele. Am luat 2 păhari la fiicari cifert prinblându-mă, unde era și muzică. Și la masă am șazut în casă, pe la 4 ceasuri, numai ciorbă și friptură de pui, fiindu-mi era rău la stomah încă de pe drum. Sara mi-am primblat pe jos împreună cu vāru[l] Iorgu Litianu[u] și nepotu[l] Iorgu și Profira Prājāscu.

Zāle 2: iuli 9, sāmbātā dimineață, am urmat sporind numai un păhar de Cranțbrun, iar lucrare mi-au făcut numai odată, pă la feredu, decât mai mult și suptire. La 11 ceas m-am dus la feredu; în feredu am sāmțāt întâi în parte stîngă supt coastă o puțină durere, cu mușcătură; îndată mi-au contenit și când era să es din feredu am sāmțit puțānă apāsătură în parte de gios a pāntecelui. După eșire din feredu n-am sāmțit, ci mă sāmțām ușor, ceva ameteală la cap. După aceasta m-am dus la Vald/kfeli, am luat 2 păhară primblându-mă, mi-au lipsit ameteala, eram bini și poftă de māncare. M-am dus la vār[ul] Iorgu Litean, am mīncat în odāi: 1 păstrāv rasol cu oțāt și undelemn, un rac și alte bucate. După masă, cu trāsura ni-am dus la Podharnū. La întoarcere, pe drum, mi-au vinit căscat, o lene și apoi o ameteală de cap. Ajungānd la gazdă, ni-am dus pe gios la Belviu⁴⁶ și pānā la Ferdenantbrun⁴⁷. Ni-am întors întrānd în casă la 9^{1/2} ceas. M-am sāmțit mai bini și am dormit bine.

Zāle 2 iuli 10, duminică am urmat întocmai, mai sporind un păhar de Cranțbrun; lucrare mi-au făcut de doā ori, odată înainte cafelii, suptire și a 2, după ciubuc, mai puțin și subțire. La 11^{1/2} am intrat în feredu; după zeci minute m-am frecat cu perie și am început a sāmți apāsături mai tari la pāntice gios. După ce am ieșāt n-am mai sāmțit; am luat apa de la Val[d]kfele și am māncat în casă la mine ciorbă și friptură. După masă ni-am dus cu trāsura la mānāstire Teple, unde am vāzut numai biserica frumoasă zidiri și frumos înpodobitā. Sara am luat o ciorbă. Am dormit binișor.

Zāle 4; iuli 11, luni, a urmat întocmai și fiindcă am arāt doftorului Haidler lucrare în priviri că mă scoati tari suptiri, mi-au zis să beu 5 păhari de Cranțbrun. La 11^{1/2} am luat feredu și n-am sāmțāt nimicā. După ce am luat Val[d]kfele, am șazut la masă à la cart[e] la Klunger cu nepotu[l] Iorgu și Profira. După masă primblându-mă, am scris, am șazut culcat puțin și apoi ni-am dus pe jos pin prejur Mariianbadului și ni-am suit la un cerdac numit (...). Ne-am coborāt pe la Valkfele și la dughiana Hof... lîngā Val[d]kfele am stātut, am luat o cafe cu lapte, cari nu mi-au făcut bini, avut tǎeturi prin pāntice și greață. Noapte n-am dormit bini, mă trezām adesā ori. Dimineață m-am sculat cu dureri în trup, greutate.

Zāle 5; iule 12, marți, dimineața am urmat cura cu 5 păhară; după cafe mi-au vinit o slābiciune o bātae la stomahu și dureri de trup, încāt gāndem că-s rācit sau strācare de stomah, și spunānd doctorului mi-au zās că-s numai efectul curii și să urmezi înainte. Pe la 11 ceas mi-au fost mai bine, am luat feredu de 25 minute, am sāmțāt apāsătură în pāntece gios; după feredu n-am mai sāmțāt nemicā ș-am fost bine. După masă ne-am dus cu trāsura dofto[rului] Vīrnāv, Iorgu cu Profira și K N. Carp, la Kionezvar, palatu[l] lui Maternih⁴⁸, un ceas de Mariianbad; am vizitat palatu-miuzāu și armārie, bebloteca și grādina, toate prefrumoasă.

Zāle 6 - iulie 13, miercuri, am urmat întocmai numai 5 păhare; m-au scos de 3 ori, 1 înainte cafelei, 1 după cafe și 1 după masă. La 11 am luat feredu de 25 minute. N-am sāmțit

⁴⁶ Belle vue.

⁴⁷ Ferdinandbrunnen.

⁴⁸ Metternich.

nimică, am fost bine. După masă mi-am dus cu trăsura la un sat Plan, unde era hramu[l] bisăricii și iarmaroc. Ne-am întors pe la moșie Kutinplan, proprietate a grofului Caităl Haimhanzăl⁴⁹ unde era așzare, casă și grădină frumoasă o gospodărie de vite minunată de bună, și o topodesie foarte frumoasă.

Zâle 7, iulie 14, joi, am urmat cura mărind un păhar, am luat 6 păhar. Mi-au lucrat de 2 ori înainte cafelii și după café. La 11 ceas am luat feredeu de 25 minute. După 10 m. am sămțat o strânsoare în pânțece și apoi apăsătură gios. După feredeu n-am mai sămțat nimic. Am șazut la masă la salon cu toții. După masă m-am primblat puțin, am scris Profirii pînă la 6^{1/2} cînd am am luat un pahar de Cranțbrun. Peste un ceas am luat o ceașcă de ceai cu lapte. De un ceas am avut o amețeală și puțină dureri de cap mai ales cînd mă plecam în gios. Am dormit bine, m-am sculat bini.

Zâli 8, iule 15, vineri, dimineață am urmat luând numai 5 păhară, fiindcă de la al 2^{lea} am sămțat iar amețala și de la al 5^{lea} m-au și scos 1 tare bine și 1 după café.

La 11 am luat feredeu și iar am sămțit puțină strânsoare în pânțece și apăsătură în parte de gios. După feredeu n-am mai sămțit nimic. Am luat 2 păhară la valkfele și am șazut la masă cu poftă bună. Sară la 6^{1/2} am luat 2 păhară de Cranțbrun; după 3 ceasuri am luat o ceașcă de ceai cu lapte; după 1/2 ceas am sămțit ceva tăeturi prin pânțece; prinblându-mă și viind acasă m-au scos odată. Noaptea am dormit bine.

Zâle 9 – iulie 16, sâmbătă, am sporit la 6 păhară; mi-au lucrat de 2 ori, înaintea cafelii și după café. La feredeu după 10 minute am sămțit huruituri prin pânțece și apoi apăsătura în partea de gios mai tărișor fiind pînă am eșit și în dată au contenit; eșind din feredeu avem pe trup, pe brațele mâinilor, pe pânțece, pe pecioare parte de sus, peti roșii și bulbușoare ca păsatu cari mă cam mânca; pe mâni au rămas și peste zî puțină, dar nu mă supără. Inainte mesii, 2 păhare Valdkfele urmez în toate zălele. Sara am luat 2 pahară Cranțbrun; n-am sămțat decât puțină greutate la pânțece, am luat un ceai lapte și am dormit bini.

Zâli 10 - iulie 17. Duminică am urmat cu 6 păhare Craițbrun, m-au lucrat 1 înainte cafeleii și 1 după cafe. La 11 am luat feredeu și am avut mai multă apăsătură și puțină durere în parte de gios a pântecului, iar după ce am ieșat n-am mai sămțată. Sara am luat 2 pahare Cranțbrun, m-am primblat n-am sămțit nimic. Noapte am dormit bine.

Zâle 11, iule 18. Luni am urmat întocmai, mi-au lucrat tot așa, în feredeu iar am sămțat apăsătură și după feredeu nimic. Am luat Valkfele 2 pahară în casă, fiind ploae. După masă am giucat biliard cu nepotu[l] Iorgu; am dormit puțin și sara am luat 2 pahară Cranțbrun.

Zâle 12, iule 19. Marți, am urmat întocmai, dar fiind ploaie toată zâoa, m-am primblat numai în șală. Lucrare de două ori. La feredeu m-am dus pe ploae; în feredeu tot am sămțat apăsături; după feredeu nimic. Am venit pe ploai, îmbrăcat cu 2 paltoane, m-am primblat în casă și am luat Valkfele am mâncat cu toții în casă; după masă am jucat biliard, am dormit puțin; seara am luat Cranțbrun, m-am primblat în șală; am luat acasă ceai cu lapte și am dormit bine.

Zâle 13, iuli 20. Mercuri, pe ploae am luat apa și apoi s-au răsbunat. Lucrare de 2 ori. La 11 ceas câ[nd] m-am dus la feredeu avem amețeală puțină greutate și slăbiciune la trup; întind în feredeu după 10 minute mi-au lipsit tot și am început a sămți apăsătura în pânțece gios. Cu perie nu m-am frecat și tot au ieșat bubușoare ca păsatu[l] și pete roși pe trup. După feredeu n-am mai sămțat nimic și eram ușor. Peste ză, am urmat ca în celelalte.

Zâle 14, iule 21 - Joi am urmat cura întocmai, lucrare asamine; în feredeu am sămțat pre puțină apăsătură și după feredeu nimic și am fost bine. Toată ziua am urmat întocmai.

⁴⁹ Keitel Heimhensel.

Zâle 15, iule 22 Vineri am urmat întocmai, lucrare tot de 2 ori, înainte mult, pe urmă mai puțin. In feredeu am sămțit apăsătura mai puțin. După feredeu am fost bine și ușor. Sara am luat 2 pahară Cranțbrun. Noapte am dormit bine.

Zâle 16, iule 23, sâmbătă am urmat asămine. Lucrari tot de două ori. In feredeu am sămțat ghiorăituri prin pântice, puțină apăsătură și ceva strânsoare în șale, în parte stângă; eșind, nimic. După masă am început a mă cerca câte o dureri la piciorul stângu, de la genunchi în sus, pulpa parte din lăuntru, rar îmi vine și iar trece; în disară, tot la acest picior, parte den afară pulpa de sus mă ustură chelè; noapte am sămțat mai ades și mai tari această sămtome, dar am dormit.

Zâle17 - iule 24. Duminică am urmat întocmai; lucrări de 2 ori, dar când m-am sculat îmi era gura amară și cleioasă; Cranțbrun îmi pare amar. Dureri și usturime la picior tot o sămțasc când și când; în feredeu, huruituri prin pântice, puțină apăsătură, dureri la picior mai puțină iar usturime mai multă. Am frecat trupul dar piciorul pe unde am sămțit durere și usturime l-am frecat mai mult. Eșind, în pânțece când și când sămțam ceva greutate gios; pînă în sară tot am sămțat mai rar la picior Noapte am dormit bine dar gura mi-era ră și gust rău.

Zâle18 - iule 25. Luni dimineață când m-am sculat mă dure picioarili și trupu[1]. După ce m-am sculat și m-am dus la apă, mi-au trecut după ce am luat tot 6 păhară. Mi-am lucrat de 2 ori bini. In feredeu am sămțit puțină apăsătură la pântice. După feredeu am fost bini; noapte am dormit bine.

Zâle19 - iuli 26. Marți am urmat asămine și lucrare tot asămine.

Zâle20 - iuli 27. Mercuri tot asămine, lucrare tot de 2 ori. In feredeu am sămțit și mai puțină apăsătură, iar la picior n-am mai sămțit.

Zâle 21 - iuli 23. Joi am urmat asămine. După apă am sămțit apăsătură în pântici, câte odată în feredeu mai puțină, după feredeu n-am sămțat. In desară i-am sămțit puțin și rar. Noapte am dormit bini.

Zâle 22 - iuli 29. Vineri asămine am urmat, dar după vr-o 4 păhară au început a mă strânge și apăsătura în pântice parte de gios; luând tot șasă pahară, după un ceas m-au scos bine și al 2^{lea} și am sămțit usturime la șăzut. Strânsoare și apăsătura tot m-au ținut pînă la feredeu; în feredeu m-au slăbit apăsătura. După feredeu mi-au fost mai ușor. Indesară iar am sămțat; culcându-mă n-am mai sămțat. Am dormit bini.

Zâle 23 - iuli 30. Sâmbătă dimineață m-am sculat bine, ușor; cum am băut apa iar am sămțat apăsătura și greutate în pântice. Lucrari de două ori, usturime la șăzut. In feredeu mi-au conținut. După masă, și îndesară iar am sămțit-o; culcându-mă mi-au încetat. Am dormit bini.

Zâle 24 - iuli 31. Duminică am urmat în tocmai și tot asămine lucrare și toate sămtomile. Noapte am dormit bini.

Zâle 25 - avgust 1. Luni dimineața m-am sculat bine, ușor. După 6 păhară n-am mai sămțit în pânțece nimic. M-au scos de 2 ori; usturime mai puțină am sămțit în pânțece. După feredeu n-am mai sămțit nemica și asămine până în sară.

Zâle 26 - avgust 2. Marți am urmat întocmai lucrari de o potrivă și altă n-am sămțat nici în feredeu, nici după feredeu.

Zâle 27 - avgust 3. Mercuri, tij asămine.

Zâle 28 - avgust 4. Joi, tij asămine.

Zâle 29 - avgust 5. Vineri - tij asămine.

Zâle 30 - avgust 6. Sâmbătă tiji asămine și după masă am purces cu doftorul Vîrnav spre Emsù și sara am sos[it] la Franțzbad.

IV

[1862]

Cu ajutoriul milostivului Dumnezeu, am început a face cura la feredeile de Mariinbad, mai întâi trecând prin Mariinbad cu Profira la 20 iuni ni-am pornit din Mariinbad și la 21 am agiuns la Viurzburc⁵⁰, undi consultând pe Prohira cu doftoru[1] Scantochi; de unde, la 23 am pornit și la 3 după amiază am agiuns la feredeile de Kisinghen unde îi rânduit Prohirii să-și facă cura de 4 săptămâni (și apoi alte 4 săptămâni la Franțizbad) am așăzat pe Prohira în casa hotel Sedelmayer No. 84, unde, șade și doftorul Staer⁵¹ pe cari îi recomant Prohirii de Scantochi.

La 24 iuni, duminică, au început Prohira cura de băut și 27 iuni feredeli, când tot la 27 iuni am pornit și eu și la 28 sara am agiuns la Mariianbad.

Dar fiindcă de la 6 iuni, de când am pornit de acasă, mai toate zălele îmi era eșă câte puțin sânge, odată în 24 ceas, când eșam afară și pînă la 30 iuni poate vr-o 4 zăle n-oi fi eșat, de aceia șăzut vr-o 3 zăle să mă odihnesc și în zăoa de 30 iuni, văzând că n-am ieșat sânge, m-am dus la doftoru[1] Krașman (ginerili bătrânului doftor Haidler, cari esti retras la Praga), pe cari l-am luat de doftor și mi-au regulat cura, precum în gios arătăm urmare.

Incepe curii 1862 duminică, iule 1^{iu}. Duminică dimineață la 6^{1/2} ceas, am început a be câte un păhar de 6 unți de Cranțbrun, încălzit cu un crop tot de Cranțbrun și după ½ ceas alt asămine păhar, bând numai 2. După primblare, un ceas după băut, am luat café cu lapte și după ciubuc am eși[t] odată mai bine decât firești, încă fără sânge, fără să mai es toată zăoa. Feredeii mi-au zăs să nu fac câteva Zăle, pînă să va întări ne eșire sângelui.

Zăle 2 - iule 2. Dimineață la aceeaș vreme, la fântână întrebând doftoru și arătîndu-i urmare mi-au zăs să mai sporescu un păhar și am urmat tot asămine, caldi și după café m-au scos tot numai odată și fără sânge.

Zăle 3 - iule 3. Dimineață la aceeaș vreme, la fântână arătând, doftor[ul] mi-au zăs de am luat un păhar cald, al 2^{lea} răci tot de Cranțbrun și al 3^{lea} răci de Ferdinandbrun. După café m-au scos odată bini și ușor, tot fără sânge.

Zăle 4, iule 4. Dimineață la aceeaș vreme la fântână arătând dof[torului] mi-au zis și am luat 2 păhară Cranțbrun, 1 cald 1 răci și 2 răci de Ferdinandbrun, înainte de café m'au scos odată bini, jumătate ceas după café m-au mai scos odată dar to fără sânge, însă în toată vreme și mai decând îmi mergi sânge, sânge și pe drum, sâmtăm o apăsătură c-o puțină dureri și ca cum mi-ar fi vinit să es; însă într-această ză mai mult au urmat aceasta. Intr-amurg mi-au vinit tari ca să es și ducându-mă n-au ieșat mai nimica decât puțin sânge; am rămas cu mari apăsătură și dureri m-au țanut pân m-am culcat și apoi s-au liniștit.

Zăle 5 iule 5. Dimineață la aceeaș vreme la fântână arătând dof[torului] mi-au zis că nu-i nimic și am urmat cura tot ca sus.

După café m-au scos odată fără sânge; adesă ori sâmtăm apăsătura, dar alta nu.

Zăle 6 - iune 6. Am urmat întocmai, arătând d(o)f(torul) la fântână, mi-au zăs că va vini la mini la 10 ceas; au vinit, i-am dat relațai i-am spus că mi-au lucrat de doă ori, înainte cafelii și după ciubuc; mi-au zăs că dacă și a doa-za, sâmbătă, urmând asămine, nu va eși sânge, apoi duminică la 8 iuli să încep a faci feredeii, la Altebadhaus, de 26 gradi căldură și șăzând de la un cifert, înmulțind în fiecare ză câte 5 minute pînă la ½ ceas.

⁵⁰ Würtzburg.

⁵¹ Stayer.

Zâle 7 - iule 7. Sâmbătă am urmat întocmai și după café m-au scos odată fără sânge. După masă m-am dus la director feredeilor și mi-am regulat feredeile pe la 11 ceas înainte de amiază.

Zâle 8 - iule 8. Duminică am urmat băutu, apăi întocmai, am arătat dof[torului] și mi-au zis să începe facere feredeilor; mi-au făcut lucrare de 2 ori, fără sânge; pe la 10^{1/2} ceas m-am dus la director feredeilor, mi-au dat bilet pe odăile cu no. 11 și 12 (adică când s-ar întâmpla unul prins, să am celalalt) m-am dus cu madama directrița, m-au recomandat fimei barma....., mi-au deschis odae nr. 11, mi-au pregătit feredeu, la 11 ceas am intrat, am șazut un cifert ceas liniștit (fără să mă frec cu perii, precum făceam anțartă, căci așa au zis dof[torului]). M-am primblat; după feredeu mă îngrijăsc de răceală fiind vreme de ploai și răceală, dar slavă domnului am fost bini.

Zâle 9 - iule 9. Luni dimineață la 6 ceas, la fântână arătând dof[torul] mi-au zăs și am înmulțit un păhar, 3 Cranțbrun și 2 Ferdinand câte la un cifert; primblare și mi-au zăs să urmezi tot așa și băutu și feredeile. Mi-au făcut lucrare de 2 ori. La 11 ceas am luat feredeu de 26 gradi, a[m] șazut 20 m[inute] în feredeu; mă cerca câte puțină apăsătură în pântice gios. După feredeu n-am mai sămțit nimic, ci am fostă toată zăua ușor și bini și poftă de mâncare.

Zâle 10 - iule 10. Marți dimineață la 6 ceas am urmat băutu a 5 pahară ca și eri. Inainte cafeleii m-au scos odată bini și după ciubuc încă odată. La 11 ceas am luat feredeu di un cifert; am sămțat puțină apăsătură în pântice gios și la b. Și așzând ½ ceas, după eșire n-am sămțat nimic și am fost bine toată zăoa. Noapte am dormit bine.

Zâle 11 - iule 11. Mercuri, în tocmă am urmat și în tocmă lucrari am sămțat.

Zâle 12 - iule 12. Joi, tot asămine.

Zâle 13 - iule 13. Vineri asămine am urmat și arătând doctorului dacă nu trebuie să mai sporesc păharăle de băut și au zis dacă eu de două ori să nu le sporesc, iar dacă oi eși odată să sporesc un păhar. In feredeu di un cifert am sămțat strânsoari în pântice gios și la șali în răstimpuri și după eșari nu am mai sămțit nimic.

Zâle 14 - iule 14. Sâmbătă am urmat întocmai și m-au scos de două ori: în feredeu am sămțat iar strânsoare și apăsătură gios. După feredeu n-am sămțat apăsătură gios și la b. După ce m-am culcat n-am mai sămțat și am dormit bini. A doa zi n-am mai sămțat nimic.

Zâle 15 - iule 15. Duminică am urmat întocmai, m-au scos de două ori; în fe[re]deu n-am sămțat nimic.

Zâle 16 - iule 16. Luni am urmat întocmai cu boutu apii, tot 5 pahară și tot 2 soliusion; în feredeu am sămțat puțină apăsări la șazut și la b. și îndată s-au liniștit; și după feredeu n-am sămțit nimic. Noapte am dormit bini.

Zâle 17 - iule 17. Marți am urmat întocmai, lucrare tot așa; în feredeu n-am sămțit nimic.

Zâle 18 - iule 18. Mercuri am urmat asămine, precum și lucrare; și în feredeu tot asămine. După masă m-am dus la Franțzbat, unde venisă Prohira de marți sara; și di[n] povățuire dof[torului] am luat 2 bucaluri, Cranțbrun și Ferdinand ca să le eu a doa-za la Franțzbat; iar pentru feredeu au zăs că nu supără de a nu faci într-o zi.

Zâle 19 - iule 19. Joi, în Franțzbad la 7 ceasuri am luat 3 pahară Cranțbrun și 2 Ferdinand, din cucalurile ce li avem și mi-au făcut o lucrări numai bună, însă au ieșat și sânge și m-am sămțat cam neliniștit la trup până la masă, când am mâncat cu poftă și după masă n-am mai sămțat nimic. La 5 ceas fără un cifert am purces și la 9 ceas sara am agiuns la Marianband, am suparisat puțin și noapte am dormit bini.

Zâle 20 - iule 20. Vineri dimineață la 6 ceasuri la fântână a arătat dof[torului] și mi-au zăs că eu 2 pahară Cranțbrun și 3 Ferdinand, adică înpuținând un[u] de la Cranțbrun și înmulțind un[u] la Ferdinand, spre a să faci o emății pentru continiere sângelui. Am ieșat de 2 ori fără sânge. Am făcut feredeu fără să sămț nimic.

Zăle 21 - iule 21. Sâmbătă am urmat întocmai; m-au scos de 2 ori însă cu cei dintâi numai am ieșat sânge; iar cu cei al 2^{lea} n-am ieșat sânge. Am făcut feredeu fără să sâmtu nimică. Sara la primblare întâlnind doft[orului] i-am arătat și au zâs să eu numai un păhar Cranțbrun și 4 de Ferdinand.

Zăle 22 - iule 22. Duminică am urmat luarea apii după zicere doft[orului]. Am eșat de doi ori fără sânge. La 11 ceas am luat feredeu și n-am sâmtat nimică.

Zăle 23 - iule 23. Luni am urmat întocmai și m-au scos de două ori, cu cei din urmă au ieșat pre puțin sânge. La feredeu n-am sâmtat nimică. Sara la primblari am arătat doft[orului] și au zis să urmezi tot așa și că a doa-za sau triia-za va vini la mini.

Zăle 24, iuli 24. Marți am urmat întocmai; am avut 2 eșiri fără sânge. La feredeu n-am sâmtat nimică. Doft[orul] n-au vinit.

Zăle 25, iuli 25. Mercuri am urmat asămine; am avut 2 eșiri fără sânge. La feredeu n-am sâmtat nimică. Doft[orul] n-au vinit.

Zăle 26, iuli 26. Joi a urmat întocmai; m-au scos numai odată, bini și fără sânge. In feredeu n-am sâmtat nimică.

Zăle 27, iuli 27. Vineri am urmat întocmai și am avut 2 eșări fără sânge. În feredeu n-am sâmtat nimică.

Zăle 28, iule 28. Sâmbătă am urmat întocmai; m-au scos de două ori fără sânge. In feredeu n-am sâmtat nimică.

Zăle 29, iuli 29. Duminică tot asămine, am avut două eșări fără sânge și feredeu am făcut fără să sâmt nimică. După masă la 4 ceas m-am pornit cu Prohira, cari vinisă sâmbătă la 4 ceas după amiază-zi și am dus-o la Fra[n]țzbad. Am fost bini și noapte am dormit bini.

Zăle 30, iuli 30. Luni la Franțzbad n-am luat nici apă, nici feredeu. După café am eșat bini, pe urmă am avut tot tăituri prin pântici și după umblară multă primblându-mă pe la 10 c[ea]suri am eșat odată, fără sânge, mi s-au mai liniștit. La masă am mâncat cu poftă. Pe la 4 ceas am pornit înapoi prin pântici ca o stricare de stomah, dar mă supără o apăsătură cam cu dureri de șăzut.

Zăle 30, iuli 31. Marți, la 6 ceas cifert, am început a lua apa: 1 Cranțbrun și după 3 de Ferdinand; i-au făcut amețală la cap și arătând doft[orului] mi-au zâs că el al 5^{lea}, iar Cranțbrun și luând mi-au făcut două eșări, însă cu cei de al 2^{lea} iar au ieșat sânge și în urmă mi-au făcut apăsătură și cu dureri la șăzut. In feredeu n-am sâmtat nimică.

Zăle 31 - avgust 1. Miercuri am urmat asămine, am avut două eșări fără sânge. La feredeu n-am sâmtat nimică.

Zăle 32 - avgust 2. Joi am întocmai și amețală am avut puțină; am eșat de două ori și la cei întâi am eșat sânge. In feredeu am sâmtat, eșind cu udu, o apăsătură și strânsoare la vintrichel dar îndată trece; după feredeu n-am sâmtat sânge.

Zăle 33, avgust 3. Vineri am urmat întocmai; am avut 2 eșări fără sânge; in feredeu tot asămine.

Zăle 34, avgust 4. Sâmbătă am urmat asămine; am avut 2 eșări fără sânge, însă în urmă am sâmtat, când în când, apăsătură și cam giunghiuri la șăzut. In feredeu câte puțin strânsoare la vetrinzel, dat tot când eșam cu udu. După feredeu nu mai sâmtăsc aceasta decât la șăzut tot sâmtăsc, când în când.

Zăle 35, avgust 5. Duminică am luat numai 4 păhară apă, 2 Cranțbrun și 2 Ferdinandbrun. Mi-au făcut 2 eșiri fără sânge; în feredeu n-am sâmtat nimică și-am fost bini.

Zăle 36, avgust 6. Luni am luat 3 păhară, 2 Cranțbrun, 1 Ferdinandbrun; am avut 2 eșări, cu cel dintâi am ieșat sânge. In feredeu am șăzut 20 minute fără să sâmtu nimică. Și la 3 ceas după amiază-zî, am pornit cu totul[1] din Mariianbad la Franțzbad. La 6 avgust sara am

vinit la Franțizbad și am șazut cu Profira până ș-au sfârșit cura 11 zâle, în cari vremi câte o zî și doă îmi esă sânghi și câte 2, 3 zâle nu eșă. Iar de altă mă sâmtăm bini, slavă Domnului. La 17 avgust dimineața la 9 ceas am pornit din Franțizbad și la 19 sara am agiuns în Ostand. În 2 zâle pe drum mi-au eșât câti puțin sânghi și o zî n-au eșât. Luni în 20 la Ostand până a nu începi feredeile, mi-au eșât puțin sânge.

V

[1862]

Cu ajutorul lui Dumnezeu, începerii curii feredeilor de mare în Ostand.

La 19 avgust sara am agiuns la Ostand⁵² și la 20 am început feredeile, precum urmiază în gios.

Avgust, feredeii.

20 - 1 - Luni la 12 ceasuri amiază-zi, cumpărând un costum, cu 6 ½ franci, trico de lână, cheptar ci să țână cu pantalonu, tari scurți; prostiri și prosop am vut a meli, am mers la mare, am luat bilete câte 75 santime unul[l]; am luat o cabină care au tras-o cu calu în mare. Desbrăcându-mă și puind costiumu[l] m-a coborât pe scară și udând capu[l] și piepții bini, m-am vârat în mare; și făcând mișcări pe lângă valurile mării a[m] șazut 5 menunti, fără să sânt răceală, am ieșât. După ce m-am îmbrăcat am simțat răcoare; m-am primblat un ceas; mă sâmtăm ușor, până m-am încălzit. La 2 ceas[uri] a[m] șazut la masă, tablă dot la Otel Marior.

Zâle 21, avgust 2. Marți am urmat întocmai și tot așa m-am găsit însă am șazut 8 minute.

Zâle 22 - feredeii 3. Mercuri am urmat întocmai, șazând 10 minute și tot așa m-am găsit, decât cam trudit. La 1^{1/2} ceas după amiază m-am dus la doftoru[l] Verghi Verghaeghe rue de la Chapele N=68, fiindu-i ceas de primiri de la 12 până la 2. I-am arătat pentru trebuință ce am de feredeii, cura ce am făcut la Mariianbad și mi-a zâs să urmezi întocmai precum am început regula curii și că îmi sânt de trebuință și folos însă să nu șad mai mult de 5 până de 6 minute în apă.

Avgust 23 - feredeii 4. Joi am urmat întocmai și am șazut numai precum au zâs doftorul și m-am găsit tot așa.

Avgust 24 - feredeii 5 Vineri tot așa și m-am sâmtat cam ostenit și mai cu slăbiciune.

Avgust 25 - feredeii 6. Sâmbătă, tot așa.

Avgust 26 - feredeii 7. Duminică am șazut 7 m. Când am eșât mă sâmtam cu puțină amețală; odihnindu-mă, mi-au trecut, dar mă trudes; după primblare, sara când m-am culcat mă durē șălili și ceva trupu. A dăo-za sculându-mă mi-au fost bini.

Avgust 27 - feredeii 8. Luni am urmat întocmai, șazând 6 m. mă sâmtăm trudit. După primblare și sara și dimineața mă durē șălili și trupu și puțână greață; după ce m-am sculat îmi trece.

Avgust 28, feredeii 9. Marți tot asămine am urmat și tot asămine mă gășasc. Am căutat pe doft[or] și nu l-am găsit.

Avgust 29 - feredeii 10. Mercuri am urmat feredeii la aceiaș vremi și atâte m[inute]. Mă sâmtăm ostenit, dureri de șălii și de trup picioarele. Greață, măsoaua, tot răcit, sau stricare de stomach. Dar de până mă sculam și până în disară eram mai bini, decât că o slăbiciune. Dimineața am eșât puțin sânghi.

Avgust 30 - feredeii 11. Joi tot asămine am urmat și m-am sâmtit. Sânghi nu mi-au eșât. Am căutat pe doftor și nu l-am găsit.

⁵² Ostende.

Avgust 31 - feredei 12. Vineri am urmat asămine și după fereedu la 1^{1/2} ceas am găsit pe doftor, arătându-i urmare și cele ce sâmtăm, mi-au căutat pulsu[1], limba și spuindu-i că es în toată zăoa odată mi-au zăs că nu-i răceală, nici pricina stomahului, decât efectu[1] feredeilor, și să le urmez neconținut fără nici o dietă, dimineață să mănânc ce-mi place, să beu vinu; peste zi m-am sâmtit bini, noapte am dormit bini și am sâmtit mai puțină durere de șale și de trup. Iar sânge n-am mai eșât.

Sept. 1 - feredei 13. Sâmbătă am eșât puțin sânge Am făcut fereedu la vreme, 7 m. M-am sâmtit mai ușor, după primblare mai puțin ostenit și n-am sâmtit dureri de șale și de trup.

Sept. 2 - feredei 14. Duminică n-am ieșât sânge și am luat fereedu la vreme; m-am sâmtit mai ușor și am fost bini.

Sept. 3 - feredei 15. Luni am urmat tot asămine și am fost bini.

Sept. 4 - feredei 16. Marți am urmat întocmai și am fost bini.

Sept. 6 - feredei 18. Joi am urmat asămine și am fost bini.

Sept. 7 - feredei 19. Vineri am urmat întocmai și am fost bini.

Sept. 8 - feredei 20. Sâmbătă am ieșât puțin sânge și făcând fereedu la vreme, tot ca în celelalte zăle, am fost bini.

Sept. 9 - feredei 21. Duminică am urmat întocmai și am fost bini.

VI

[1864]

Cu ajutorul Domnului, urmarè curii la Mariianbad, anu 1864.

Duminică la 12 iuli, la 6^{1/2} ceasuri în disară am agiunsu la Mariianbad.

Luni la 13 iulie ne-am așăzat în casa Teple Haus⁵³, No. 35 și 36 și Gheorghe Pădure, sluga la N=52, cu preț de 40 de florini pe săptămână.

La 14 iule am băut 2 pahară Cranțibrun și am luat doftor pe D. Krațman⁵⁴.

Jule - Zăle

15 iule. Mercuri am luat 3 pahară de 6 uniți; la cifert mi-au făcut 2 lucrări; fără fereedu.

16 - J[oi] dimineața la 6^{1/2} ceasuri am luat 4 pahară; ceva frământături în stomah și lucrare de 2 ori.

17 - Vineri dimineață la 6^{1/2} ceasuri am luat iar 4 pahară, ceva frământături în stomah și amețală puți[nă] la cap; mi-au lucrat de 3 ori – la al treilè mi-au eșât puțin sânge, numai însămnat; la 8^{1/2} ceas am luat cafè și la 11 ceas am luat fereedu la Alte[s]bade[n] haus, de 26 gradi căldură; am șăzut 20 minute.

18 - Sâmbăta dimineața la 6^{1/2} ceas am luat 4 pahară; amețală la cap și puțină frământătură prin stomah, lucrari de 2 ori. La 11 ceas fereedu, 26 gradi, am șăzut 25 m. Am sâmtit puțină apăsătură în parte de gios a pântecului. După fereedu, liniștit sara am luat un pahăr.

Jule 19 Zăle D[uminică] dimineață, tăeturi prin pântici, am laut 4 pahară; amețală la cap, huet la urechi; mi-au făcut 3 lucrări; la 11 ceas, fereedu, după care am fost liniștit.

Jule 20 - Luni am urmat în tocmai și tot amețală. Lucrari de 2 ori; după fereedu m-am liniștit.

Jule 21 - M[arți] dimineață am avut tăeturi prin pântici, m-au scos înaintea apii; luând 4 pahară m-au mai scos de doă ori; amețală la cap și huet la urechi avem; după fereedu s-au mai împușinat, dar tot avem.

⁵³ Tempel Haus.

⁵⁴ Kreutzmann.

July 22 - Mercuri tot tăeri prin stomah; am luat tot 4 păhară; amețeală și huetul la capii urma. M-au scos de 2 ori; după feredeu m-am mai ușurat dar nu de tot.

July 23 - Joi am urmat întocmai, mi-au lucrat de 2 ori; amețeală și huetu urmează; după feredeu, puțin mai ușor; în desară iar am avut.

July 24 - Vineri dimineață, tăeturi prin pântice, m-au scos oadtă înainte apii; amețeala și huet urma; am spus lui Krațman și au zis să urmez cura; am luat 4 păhară, m-au scos de 2 ori după feredeu amețală au urmat. După masă m-au dus cu trăsura la Keniczbert⁵⁵, dar am umblat tot cu amețală și huet până la culcare.

July 25 - Zâle. Sâm[bată] dimineață cu amețala și huētu și puține tăeturi prin pântice, am spus lui Krațman; mi-au dat niști pravuri cari ferbă ca limonada, să [i]eu de 3 ori pe zi. Am luat 4 păhară, mi-au lucrat de 2 [ori]. Cât am șazut în feredeu de 4 ori am pus apă reci pe cap. După feredeu m-am mai ușurat, decât ureche driaptă îmi hue și Krațman viind la mini mi-au curățat urechi de ceară, cu apă caldă, cu un clistiraș mi-au turnat în urechi de multi ori și cu urechelniță au cărățit; puțină au scos, dar n-am cunoscut vr-un folos.

July 26 - Duminică dimineață puținii tăeturi prin pântice, am urmat cura întocmai; am ieșat de 2[ori] și la feredeu am pus de 6 ori apă rece pe cap. După feredeu am fost ușurat de amețală; un ceas după masă m-am culcat; ca 3 cifert [ceas] după ce m-am sculat iar am avut amețală și huet până ce m-am culcat sara, când am mai luat feredeu de picioare că mi-au zis să le[i]eu câteva zile.

July 27 - Luni dimineață mai puțină amețală, fără huet; am luat 4 păhară, mi-au lucrat 2 ori; la feredeu am turnat apă răci pe cap de 6 ori și am fost mai ușor la cap. După masă și primblare de un ceas, m-am odihnit 3 cifert, și iar mi-au vinit huetu, numai la ureche driaptă și m-am fânut neconținut până m-am culcat. La culcare am luat feredeu de picioari un cifert și am pus câteva picături unt de migdale în ureche, după zăcerè doftorului, și am astupat ureche cu bumbac. Tot sâmbătă la 25 iulii, după ce mi-au curățat ureche, doftor[ul] mi-au zâs să eu feredeu de odată bini, al doilè mai puțin. M-am sâmțit tare abătut; la feredeu am udat cap[ul] cu apă reci; huet și amețeală n-am avut decât după teatru, iar mi-au vinit huetu, cu cari m-am culcat.

Avgust 3 - Luni dimineața am fostu bini; la 6^{1/2} am luat 5 păhară: 4 Crațbrun și 1 Ferdinandbrun (fiindcă 2 zâle îmi lucrasă puțin). Mi-au făcut 2 lucrări bini dar am avut amețală până la feredeu. În feredeu am udat capu cu apă rece și amețeală și huet n-am avut toată zioa; iar dimineața am avut o ferbințală și în disară, dar am umblat mult și apoi m-am răcorit și am dormit bini.

Avgust 4 - Marți dimineață m-am sculat bini, amețală, huet la cap n-am avut; la 6^{1/2} ceas am luat 5 pahară ca și eri; mi-au făcut amețală ca b[e]at; înainte cafelii mi-au lucrat o dată binii, al doilè mai puțin. La feredeu am udat capu cu apă; amețală și huet n-am avut până sara, înainte culcării, am avut puțin huet.

Avgust 5 - Mercuri dimineață m-am sculat bini, am luat numai 4 pahară, 3 Crațbrun, 1 Ferdinandbrun, fiindcă au zâs doft[orul] pentru amețală să rămân la 4 pahară. Amețală am avut mai puțin; mi-au lucrat 1 bini, al 2^{lea} mai puțin. La feredeu am udat capu; amețală și huet n-am mai avut toată zăua.

Avgust 6 - Joi dimineață m-am sculat bini, am urmat cura întocmai, amețală, huet la cap n-am avut. În feredeu am udat capu[1] cu apă răci; am fost bini toată zăoa.

Avgust 7 - Vineri dimineață m-am sculat bini, am urmat cu apă, am bout; 2 lucrări, una mai puțin. La feredeu am udat capu cu apă reci. Am fostu bini, făr amețală și huet la cap. În disară am [a]vut ferbințală puțină, fără supărare.

⁵⁵ Königsberg.

Avgust 8 - Sâmbătă dimineață m-am sculat bini, la 6^{1/2} ceas am luat 4 pahară; 3 Cranțbrun și 1 Ferdina[n]tbrun; amețală puțină; am avut 2 lucrări. La feredeu am udat capu/! cu apă răci; după feredeu am fost bini De la 6 ceasuri, puțină greutate la stomah, îmi vinè acrome pe gât. Pe la 7 ceasuri avem ferbințală în trupū, cari am avut-o și la 6, la 7 [avg.] alaltăeri și eri, tot pe la 7 ceasuri. Iar la 8 ceas mi-au vinit amețală la cap; în răstimpuri am luat un pudră găzăos, m-am culcat și am dormit bini.

Avgust 9 - Duminică dimineață m-am sculat tot cu amețală la cap, mai puțină; am luat 3 păhară, 2 Cranțbrun Kreizbrun, 1 Ferdinantbrun și eram tot cu amețală. Mi-au lucrat odată bini, dar tot cam amețit, mă sâmțam mi-au mai lucrat odată, puținū. La 11 ceas am luat feredeu, după cari m-am sâmțit bini.

Și după masă, la 3 ceas[uri] după amiază-zî am pornit.

VII

[1864]

Cu ajutorul lui Dumnezău, urmare curii feredeiilor de mare la Ostandu [Ostende] în anul 1864.

Vineri, la 21 avgust, la 3^{1/2} ceasuri după amiază am agiunsū în Ostand, ni-am așzatz în casa No. 10 din rue de Flandre.

Avgust 22 zâle: sâmbătă la 12 ceas amiază-zi am făcut feredeu; 1^{iu} am șazut 6 minute; după ferede am fostă ușor și bini în totul.

Poftă de mâncare.

Avgust 23 - Duminică la 11 ceas dimineață am luat feredea 2^{lea}, am șazut 7m. După feredea iarăș m-am sâmțat ușor și bini în totul și poftă de mîncare.

Avgust 24 - Luni, am urmat întocmai, și am făcut bini.

Avgust 25 - Marți am urmat întocmai și am fost bini, șazând în apă 8 m[inute].

Avg. 26 - Mercuri. Tot asămine.

Avg. 27 - Joi tot asămine.

Avg 28 - Vineri tot asămine.

Avg. 29 - Sâmbătă tot asămine.

Avg. 30 - Duminică, urmând în tocmai, când am eșat din apă am sâmțat usturimi pe pele numai la flueru[l] piciorului stângū, între genunchi și gleznă, ca în urzicătură, toată zâoa, la culcare mai puțin iar a dăozi n-am mai sâmțat.

Avg. 31 - Luni am urmat întocmai și am fost bini în totul.

Săpt[em]v[rie] 1 zâle marți. Dimineața m-am sculat bini și la 12 ceas am făcut feredeu, șazând 8 minute, după care am fost ușor, bini. Poftă de mâncare.

Săpt[em]v[rie] 2 mercuri am urmat întocmai. După feredeu am fost bini, iar în disară am avut puțină ferbințală; la culcare am avut puțin huet la cap și ceva iritații și neliniști de nu putem adormi; după 20 minute adormind.

Săpt[em]v[rie] 3 joi m-am sculat mai dimineață și tot cu puțin huet la cap. La 12 ceas am făcut feredeu; am fost bini, am avut poftă de mâncare; sara iar mi-au vinit huet la cap, dar am dormit îndată, fără erâtații. Am dormit bini.

Săpt. 4. Vineri m-am sculat tot cu huet la cap și puțină amețală. La 12 ceas am făcut feredeu și fiind marè liniștită am șazut 11 m[inute]. După feredeu am fost bini, poftă de mâncare și toată zioa am fost bini, iar la culcari tot am sâmțat huet la cap.

Săt. 5. Sâmbătă dimineață sculându-mă după dormiri bună și liniștită, tot sâmțam puțin huet la cap. Am eșat puțin sânghi (precum mai ieșat odată sânghi sâmbătă la 22 av. Zâoa începerii

feredeilor. La 12 ceas am făcut feredeu, am fost bini, decât sara înainte culcării am avut ferbințală și huet cu puțină amețală la cap, cu care m-am culcat și am adormit îndată.

Săpt. 6 Duminică dimineață m-am sculat bini, am eșat iarăș cu puțân sânghi. La 12 ceas am făcut feredeu, am fost bini; sara la culcare iar am sămțit puțin huet la cap. Am adormit cam târziu.

Săpt. 7. Luni dimineață m-am sculat cu huet mai mari și puțină amețală la cap - mai mari și puțină amețală la cap. La 12 ceas am făcut feredeu; după feredeu sămțam huet și amețala mai puțin; am mâncat cu poftă. După ce au însărat iarăș m-au întărit huetu și amețala; m-am primblat pe dig și până la culcări tot m-au ținut.

Săpt. 8. Marți dimineața m-am sculat tot cu huet și puțină amețală; am făcut feredeu la 12 ceas, am șăzut 10 m. După feredeu am fost mai ușor, după masă am fost bini. Sara la culcări am mai sămțat puțin huet.

Săpt. 9. Mercuri dimineață m-am sculat bini; câte odată sămțam puțin huet; am luat feredeu[1] la 12 ceas pe ploaie și frig. După feredeu am fost mai bini, numai la culcări am sămțit puțin huet.

Săpt. 10 [septembrie 1864] – Joi dimineață m-am sculat bini, dar pe urmă au început iar huet la cap, fără amiațală.

Și la 11 ceasu[uri] cu ajutor Domnului vom lua la 20 feredeu cari l-am luat; după cari sântem bini.

VIII

[1867]

Cu ajutorul lui Dumnezeu, voaejul ce am făcut într-acestu an, 1867

Vineri, la 30 iuni, după amiază-zi am pornit cu Profira și sluga Gheorghii Păduri, cu trăsura mē cu 5 poștalioni; sara am masă la Fălticeni, la vāru Iorgu Razu. Sāmbātā la 1 iuli la 8 ceasuri dimineață am pornit din Fălticeni, după un ceas am trecut granița la Nimirceni și la Bosānce am plătit vama pe 2 ocă titiunū 90 lei și pe 4 gavanoasă cu dulceți 18 lei, iar pasaporturile cari le avem, nici li-au căutat, nici li-au întrebat. In Suceavā am poposit 2 ceasuri; am fost la bisārica sfāntului Ioanū Nove, de ni-am închinat. Deși eram hotărāți să ajiungem sara în Cernāuți, dar bolnāvindu-sā un cal, am masū în târgu[1] Sāretului, duminicā ne mai putānd lua calu[1] pe drumū, l-am schimbat pe altū calu negru, de la un jādov dāndu-i 6 adaosu. Și la 7 ceas dimineață am pornit; la 11 am ajunsu la Cernāuți, am tras la Otelu[1] cel nou, Șfārți Adler⁵⁶, undi am auzit cā drumu[1] de her între Lembercū și Cracovia s-au ruptū de pricina ploilor și cumplitilor inundāri și vārsāri de ape ce au fostū, încă și teligraful s-au ruptu, încāt nu era nici o cuminicāți de știință de poate cineva treci o distanță de 35 de mile între Lembercu și Cracovia. D. Enācachi Tomșa ce era cu noi, spre a sā întorci cu trāsura înapoi de la Cernāuți, l-am triimesu sara cu drumu de her de la Cernāuți la Lembercū, de a ni aduci mai adivarsā știință de la mai mulți moldovani ci era opriți în Lembercū, de putem sā mergim cu vre un chipū înainte, sau a lua drumu[1] prin Transilvania, la gros Vardain, de unde este drumu de her. Mar[ți] dimineața au venit D. Tomșa și mi-au spusu cu încredințari cā toți moldovenii s-au hotărāt a sā porni cu trāsuri cu cai întocmai din Lembercū, cali de 2 zāle. Marți dup amiază-zi am pornit trāsura cu D. Tomșa înapoi, iar noi mercuri la 5 joli dimineața la 6 ceas[uri] 30 m[inute] am pornit din Cernāuți cu drumu[1] de her și sara la 5 ceas 10 minute am ajiunsu în Lembercū. Am tras la

⁵⁶ Schwartz Adler.

Otel de Rusi sau Jorju⁵⁷, unde era Alecu Balși, Calimahi, Catargiu cu cucoanele. Mi-au spus că și-au tocmit trăsuri închisă câte cu 3 cai jâdovești, câte 70 fiorini, și-a dăo-za pornescu și nădejduescu, într-o zi și o noapte să ajiungă la drumu de her. M-am și pornit prin târgu a căuta trăsură și ci am găsit mai bună, un omnibusu încăpător de 10 persoane, cu 4 cai mari și buni; l-am tocmit cu 85 fiorini, pe conta mè, am făcut înscrișu și l-am și pornit noapte ca să-l găsăm a dăo-za la Moșcescam, până unde era drumu de her, din Lembercu. Joi la 6 iule dimineața – la 6 ceas am pornit din Lember[g] cu drumu de her, în companii, Alecu Balș cu c[u]c[oana] 1 trăsură; Calimah Catargiu cu c.c.⁵⁸ al 2^{lea} trăsură; madam Docanu cu 2 copile, al 3^{lea} trăsură; Iancu Canta, Alecu Milu, Alecu Șuțu al 3^{lea}, C. Paladi, P. Paladi, Alecu Jora al 4^{lea}, iară al 5^{lea} trăsură era omnibusul meu, în care vroind a loa pe doamna C. Cractă cu un copil a Dimitrii Paraschiv și pe Costachi Iraclidi cu c.c. d[umi] ș[ale] cari n-avè trăsura tocmită din Lembercù și acolo nu să ășă alti trăsuri, decât căruți țărănești câte în 2 cai. Insă proprietarul omnibusului n-au voit nici de cum a-i priimi, suptu cuvânt că au tocmit numai pentru 3 persoane a meli, decât înscrișu[l] era pe conta persoanei meli; deși toți amploații drumului de fer și alți ofițari întâmplători față îmi da dreptate, însă jădanu nu vroe și trebui să mă judecu la autoritate sătiască, ce era mai departe de la gară. Ca să scapu de această zăbavă i-am mai dat 15 fiorini și mi-am pornit cu cii de sus, după un ceas de sfadă, de la pornire celorlalte trăsuri, dar fiind cai buni, îndată i-am ajiunsu și i-am întrecutu și am mersu înainte a toate trăsurile pe sosè foarte bună, parte în apropiere de drumu[l] de fecari să vede șosaoa drumului de her ne străcată, decât podurile ce are pe ape și pe văi mari, toate stricate; toată distanța se vede celi mai multe sate ce era mai la așăzătură, să vede că apa să suisă până supt streșăna casăi, păreții stricați, pajâjăile luoasă și întinsă pe afară, pânile parte mâlâte și parte pătulite la pământ spune că s-au înecat mulți oameni și vite. La Pșemili⁵⁹ am poposit ceasuri fiindcă au tocmit o roată, dar tot am ajiunsu celelalte trăsuri și întrecut – și sara am masă la Pșevascu, un mic târgușor.

Vineri, la 7 iulè dimineața, la 4 ceas am pornit și [la] 6^{1/2} ceas am ajiuns la Lațoș de undi să începe drumu[l] de her și unde am găsit pe ceila[n]ți cari măsăsă noapte și au ajiunsu la mazul noptii, și ne găsând odăi de șăzut, au șăzut toată noapte pin trăsuri, fiind un staționu micu, fără târgu sau satu – trudiți și osteniți cumplit.

Am luat bilete pentru clasa întâiu și la 8 ceas cînd ni-am pornit, în loc de cupeli de clasa 1^{iu}, ni-au bârātu în magazale, pe laiță de lemn, fiindcă toate trenurile de cupeli era rămasă la Tarnopoli și nu le pute treci pesti apile cari rupsăsi podurile între Tarnopoli și Lanțuș. Și pornind, la Debăți am stătut 20 minute de am mîncat, și mai mergând un ceas, am ajiunsu la o apă mari, unde e ruptu podu, și descărcându-ne toți, ni-au trecut ci șăica, ne-au suit în alti văgoani de asămine calitate și după vr-o 2 ceasuri a găsit altă apă cu podu rupt și pe cari era făcută o punte de scânduri pe capri, și am trecut pe giosu și ni-am suit în alți vagoni de asimine calitate; și am mai marsu vr-un ceas 172 până la Tarnopole undi am găsât și ni-au mutat în vagonu[l] cu de toate clasăle și am mersu până la Cracovie, unde am ajiunsu sara și am masă la Otelu[l] „Pacher”. Sâmbătă la 8 iule dimineața la 7 ceasuri am luat bilete numai până la Osveșim⁶⁰, granița Prusăi, ne vroind a da bilete în Prusăe (iar ceilalți s-au pornit la Viena, tot cu acest trenu ce trece pe la Osvășam, unde pe noi ni-au descărcat și ni-au vizitat însă foarti ușor, fiindcă să grăbè a porni, drumu[l] de fer. Au venit însuși derectorul și deschizându-i lada Profirii, undi văzând numai rochii și toalete, au zăsu degrabă să o închidem și au poroncit de s-au pusu bilete de vizitanții și nemai căutând, au

⁵⁷ Hotel de Russie.

⁵⁸ Cucoana.

⁵⁹ Przemysl.

⁶⁰ Oszweciem.

scăpat tutiunu[l] și dulcele ne vămuite. La 9 ceasuri am agiuns și 9^{1/2} ceas am pornit, luând bilete numai până [la] Breslau și pe la 2 după amiază am agiunsu la Breslau; și fiindcă trenu[l] de dimineață purcesă, au trebuit să așteptăm trenu de sară; ne-am dus la un Otel, am mâncat, am dormit puțin și la 7 ceasuri sara am pornit la Berlinu L' Hotel de Russie; și dând conducătorului un taler am fostu sânguri numai în cupè, unde am putut dormi binișor; toată noapte am mersu și duminică dimineață la 6 ceasuri am agiunsu la Berlinu. Am trasu la Otel de Rusi[e], din celi [mai] buni Oteluri. Intăiu am dat depeșă la Eși. D.A. Contacuzinu, pe cari am primiit răspunsu marți dimineață. Am triimăsu cărțile noastre în plic, adresate D. Doctor și profesoru[l] Grefi, vestitu[l] ocheliștū, cari mi-au înapoet plicu pe cari au în sămnat însuși că ne priimești la 7 ceasuri la 7 ceasuri, deși însămnasă că pe a dăo-za diminiată, dat mi-am făcut a nu înțalegi și sara la 7 ceas am fostu la dānsu în ulița Bel viu (Belle vue) N.16. Anunțând o sluga, au eșat Grefi în antret la noi, au zisū că ni-au însămnat pentru a dăo-za la 7 ceasuri, dar fiindcă am venit, ni-au poftit într-un micu cabinet; Profira i-au dat scrisoare doft[toru] Rus[u], s-au uitat puțin pe ea și au strāns-o. Ni-au ținut în picioare, au căutat ochii Profirii, i-au spusu că poate să fii prelungitoare boala și că trabue să asăză Profira în clinicu[l] sau șpitalu[l] lui. Și închiind că a dăo-za dimineață la 10 ceas să venim la clinic[ul] însămnat pe o bucăți[că] de hârtie, și făcându-ne un mic reveransă, am ieșat.

A dăo-za, luni, am fostu la clinic la 10 ceas, portieru, înfățășându-o însămnare, ni-au dus în salonu[l] de așteptare, ca o mică șaliță; întrebând de doftoru[l] Mendel; mi-au spusū că-i acolo, i-am trimesū carte prin portieru. Observând acestū clinic; casă mică odăi și-antret micu, coridoari strānte, de-abè potū treci 2 oamini întâlniți; din dosū o mică ogrăjoară, o duhoari și air foarte greu, în sfârșit plicticos foarte nevoit să poată șadè cineva săptămīni. El să găsești în ulița Carlstrasu N=46.

Ano[n]sându-se că ne poștește D. Mendel, ne-am dusu; l-am găsit în 2 foarte mici odăiță, o mădama ds.; Ni-au priimit cu cea mai prieteniască mulțămiri. La un ochi îi era bini, iar un ochi era legat fiind că de vr-o 5 zăle îi făcuse operație. După mai multe relații ni-au spus să-i cer, că nu-i chip să șadă Profira acolo, în privire celor sus zisă. Portieru apoi ne-au dus la directorū cari ne-au înscrișu și ni-au spusū că o odae și mâncare ar fi zālnic un taler și 20 groși, cari faci 20 lei iar plata doftorului Grefi 50 fra[n]ci pe săptămānă și a unui doft[or] asistent 25 franci pe săptămānă. Cât pentru mâncare ni-au spus doft. Mendel că-i foarte proastă și fără gustū încât trebui să-și aducă bucate de afară, dar celi den lāuntru tot le plātești. În sfârșit, ni-au întrodus la D. Grefu, într-un salonaș unde vr-o 12 oameni ce era, de-abè începè; ni-au poftit într-un mic cabinet, au venit D. Grefi, ni-au întrebat dacă Profira vra să șașază acolo. L-am rugat de ertare și să bini-voiască [a]o vizita afară Au răspunsu bucurosū, însă va costa mult, fiindcă vizita dom. Grefi este de 40 franci; i-am spus că sântem săliți a plăti cît a fi. Au zis că voești a faci început curii și să mai așteptăm un ceas în salonu[l] de așteptare. După un ceasū ni-au chemat într-un cabinet uni era și alți doftori asistenți și doftorii au căutat pe Profira în ochi în ochi fără vre un enstrument și nu un pensonū i-au pusu niști apă în ochiu și altă apă i-au unsu ochiu pe denafară, peste pleoapi; i-au dat o rățătă de doftorii și au spusū că o dăo-za, marți va veni la noi la Otel de Rusi[e] la 12 amiază, să găscă doftoriiile și va vorovi mai mult.

După masă, îndesară, ni-am dus la D. Mendel. După puțină vorbă am luat pe madame Mendel cu trāsura și primblāndu-ni prin parc, am intrat la Cral, o grădină nu pre mari, dar bini aranjată și eluminată, restorantu de orici supe. Am pitrecut bini, la 8 ceas și ni-am întorsu pe acasă.

Adăo-za, marți, la un ceas după amiază-ză am venit Grefi și cu o mari grabă au pusū iaraș o apă într-un ochiu, acel mai bolnav, și cu altă apă i-au unsu pleoapile și cu un alefii să unge pe frunte și tâmpli, împregiuru[l] ochilor și după 3 minute s-au și dusu. **Iată vizita unui**

așă mari profesor, numai de 3 menuti, fără să-ți vorovască de boală sau diată, sau să ai vremi a-l întreba, plătit cu 40 franci.

M-am dus de am căutat gazdă, aproape de clinicu[l] lui și am și găsit-o lângă clinicu, tot ulița Carlstras (Karlstrasse) n. 39, și clinicu este la 46, cu 7 N[umere] mai departe, Otel Tepfer; am luat un salon și etac de culcat mari, bini mobilată, la rând 1^{iu}, câte un taler și giunătăte pe zî, cari faci 28 lei; mâncare tablă dotu (table d' hotel); adusă în casă, bucate buni, 25 groși (groșu vini 16 par[ale], fiind 30 groși la taler și taler[ul] 12 lei) cafea cu lapti 3 lei. Adăo-za mercuri la 10 ceas diminiată ni-am mutat de la Otel de Russi[e] la Otel Tepfer. Când au venit un doftor Everse asistent a lui Grefi de au operat pe Profira la ochi. A doă-za joi au venit Grefi la un ceas după amiază-zî și-au urmat cura ca și mai înainte. După masă am mersu la doft[orul] Mendel, l-am găsit deslegat la ochiu ci-i făcuse operație, să găsă mai bini și hotărât a să muta de la clinicu și am venit împreună de și-au luat odae tot într-acestu Otel, ca a dăo-za vineri, a să muta. In disară ni-am dus pe giosu cu doftor Mendel și mādama de ni-am primblat prin parc și am intrat la o cafè de am suparisât și am venit la gazdă și ni-am luat zioa bună, ca doă-za să pu[r]cesu.

Vineri dimineață la iule, lăsînd pe Profira așăzată într-acestu Otel supt cura lui Grefi, la 7 ceasuri dimineață m-am pornit cu trăsura la gara drumului de her și 7^{1/2} ceasuri, împreună cu Gheorghe fecioru[l] m-am pornit cu trenu de viteză la Marienbadu. La 11^{1/2} ceasuri a/m/ agiunsu Laiptic⁶¹, undi am mâncat și la 12 ceas am pornit; am trecut stanțaoanile: Alteberc⁶², Gufeniță Veradau, Reišānbah⁶³, undi am schimbat trenu[l], Linghenfelt, Folkenstein, Osleniți, Elster, Brambaș și agiungānd la Voitebsrent stațion în granița Austrii despre Prusie, au statu 20 men. Și ni-au vizitat austrienii și gāsāndu-mi titiunu[l], îl luasă să-l cāntāriască și să-l plăteascū; dar dāndu-le reghie de la Bosance, undi plātisām vama cānd am intrat di[n] Moldova, de și-au consultat ei mai mulți, dar n-au putut alt feliu decāt mi-au dat titiunu[l] și n-am mai plătit nimicā; și purcegānd la 6 ceasuri, am agiuns la Franțāzbad undi era foarte mulți, am umblat ½ ceas de abè am găsit o oadi de amasū. Și a dāo-za am șāzut și am întâlnt mai mulți moldoveni: Gr. Rizu, Iordache Morțunū, El. Feștiloai, C. Crăctioac, Zinca Donici cu fiică-sa și Sāftica Emandi. Și sāmăbātā la 15 iule, la ½ ceas după amiază purcegānd cu o trāsūrā tocmai cu 8 fior și bacșiș, la 6 ceasuei am agiunsū în Marienbad, am tras la Otel Hambur[g], la Eduard Crula, gāsind o oadāiță la rând al 2^{lea}, undi am masū. A dāo-za am luat o oade mari, salonu[l] bini mobilat, la rând 1^{iu} N. 35 și o odāiță mică vizavi pentru Gheorghe fecioru. Așternuturi și toată lengeria cîte 25 fiorin... pe săptămānā - în casa Taple haus și m-am mutat duminicā diminiată la 16 iule.

Fiindcā doftorii ci i-am avut mai înainte, Haidler⁶⁴ și ginere său Krațmanu au murit, și cercetānd mi-au recomandat de bun doftor pe Șnaider⁶⁵ care este și burgmaistru, ca primar a Marienbadului, fiindcā are cāntālerie în aceastā casā, l-au anonsat gazda și pe la 12 ceasuri au venit el însuși la mini și mi s-au recomandat. Sā vedi a fi om statornic, cuminte, cu bunā manieră. I-am spusū pricinile pentru cari vreu să fecū cura și curile cari am făcut în 4ani din urmā, la 1857, - 60, 62 și 64. M-au esaminat la pieptū pīntici, spati și șāle; au ascultat cu un buciunū și în sfārșit mi-au regulat să începū cura de a dāo-za, cu 3 pāharā de 6 unți de Craiz bunu și fiindcā i-am spusu cā în anu de pe urmā mi-au făcut amētalā mi-au zāsu să le eu la 20 menute, dar să lasū pāharu cu apā să șadā pīnā la 10 menute ca să să

⁶¹ Leipzig.

⁶² Altenberg.

⁶³ Reischenbach.

⁶⁴ Heidler.

⁶⁵ Schneider.

evaporeze gazu și apoi să-l beu. Iar feredeu să nu fac câteva zăe, mai alesu că urma ploi și răceli.

În Marienbad am găsit români ce i-am cunoscut: Dimitrachi Paraschiva cu soțiea, Țența, fiica D. Costachi Grigoraș; Iorgu Ciudin, fiu lui Manolache Ciudin, numai aceștie moldoveni; iar basarabeni: Andronache Donici frate cu Alecu Donici fabulistu, Iordache Rîșcanu, Pavel Burdic, Iorgu Botezatu, Mihail Glafce, madam Vaîlcofă⁶⁶ cu 2 fete, Eleni și Anastasie, bucovenence; madam Vasilcov⁶⁷ este sor[ă] cu Iordachi Vasîlco (Wasilko) de la Lăpușna, undi este feredeu de apă reci, sâstemu lui Prisniți și o țani tot un Vasilcov, văr al 2^{le}. Vălăheni era mai mulți, dar n-am făcut cunoștință decât cu beizadè Scarlat Ghica, frate cu Dimitrachi Ghico, și un Dimitrii Profiriad avocat.

IX

[1867]

Cu ajutoriul lui Dumnezeu, urmare curii mele la Marienbad în 1867, începând luni 17 iule

Zăle de cură, iule, băut - feredeu.

1 iule - 17. Am luat 3 păhară de 6 funți la 20 minute, lăsîndu-le câte 10 m. să să evaporezi. Mi-au făcut o lucrare mari în cursul unui ceas și la un ceas după băutut celui de pe urmă pahar mi-am luat cafeao cu lapte. Amețală la cap n-am sămțat.

2 iule - 18 Marți am urmat întocmai și efectu tot acela.

3 iule - 19 Mercuri am luat 4 păhară cu rânduiala de sus; mi-au făcut puțină amețală până după lucrari, cari au sporit al 2^{le}a lucrare însă puțină.

Iule 4 - 20 Joi am urmat întocmai și efectu tot acela și puțină amețală pînă după cafè. În aceste Zăle ploi necontenite și răcială mari, umblam cu 2 platoani. Doft[orii] au zâs apa să nu mai îmulțâscu și de mâini să încep a lua feredeu la Altebadehaus (feredeile vechi).

Iule 5 - 1 - 21. Vineri am urmat întocmai și efectu asămine. După beutu apii m-am dus la Casa feredeilor. Directorul și directrița, văzîndu-mă, m-au cunoscut îndată, mi-au regulat feredeu de la 11 pînă la 12 mi-au dat bilet pentru odăi n. 17 și la 11 ci[asuri] am luat feredeu de 26 gradi căldură; am șazut 20 minute, îmi ud capu cu apă răci, când intru, de vr-o 2 ori, cât șad și când esū; după zăci minute îmi frec trupu[1] mai ales pieptu și pânticili, șalile, cu mâna, cât potu. După feredeu mă primblu cu un păhar de apă de la Valcfele și la 2 ceasuri șad la masă, dietă, să nu încarc stomahu tari, acrimi multă și sărătură să nu mănâncu; vinu cu apă pot să beu, după povățuire doft[o]r[ului].

Zăle, băut, feredeu, iule.

Zăle 6 - 2 - 22. Sâmbătă am urmat întocmai băutu apii și luare feredeului; efectū tot acela după apă; și în feredeu am fost liniștit și după feredeu, ușor fără amețală.

Zăle 7 - 3 - 23. Duminică am urmat întocmai și efect tot asămine. Vreme s-au mai îndreptat de ploai, dar răciala urma mai alesu dimineață și sara.

Zăle 8 - 4 - 24. Luni, asămine am urmat și efectu[1] întocma, iar în feredeu a[m] șazut giuimătate ceasū, după zăcere doftorului.

Zăle 9 - 5 - 25. Marți am luat tot 4 păhară dar m-am sămțit mai multă amețală și trupu[1] ostenit pînă după lucrari, cari au fost tot asămine și, după cafè m-am ușurat, iară după feredeu mi-au fost bini.

⁶⁶ Vîlcov.

⁶⁷ Wasilko de la Berhomet.

Zâle 10 - 6 - 26. Mercuri tot 4 păhară, mi-au zâs doft[orul] să stau în atîta; pre puțână amețală am sâmțit. Lucrare au mai apărut a treia, însă puțină. În feredeu și supă feredeu n-am sâmțit liniștit și fără amețală.

Zâle 11 - 7 - 27. Joi am urmat asămine, lucrare întocmai, numai mai târzău; amețală n-am avut.

Zâle de cură.

Băut feredeu iule.

Zâle 12 - 8 - 28. Vineri am urmat întocmai, lucrare asămie; amețală nu m-am supărat decât sara la culcari, sâmțam greu la stomah, griată, dar noapte am dormit bini.

Zâle 13 - 9 - 29 Sâmbătă. După ce m-am sculat am început a ave amețală și după ce am băut apa mai tari; după ci mi-au făcut lucrare, m-am ușurat, după cafè și mai bine; în feredeu am fost liniștit, spălându-mă de 4 ori cu apă răci pe cap în feredeu; după dânsul mi-au lipsit amețala și am fost bini. Un ceas după masă, culcându-mă, am sâmțat ceva dureri supt coasta stângă; înto[r]cându-mă pe stânga nu sâmțam decât ghiorăituri; nu am dormit. După 3 cifert m-am sculat, am umblat afară, n-am mai sâmțit. Noapte am dormit bini.

Zâle 14 - 10 - 30. Duminică sculându-mă la 5^{1/2} n-am avut amețală; mi-am luat păhară 4 de apă și pre puțină amețală. Feredeu l-am luat liniștit, după cari am fost bini.

Zâle 15 - 11 - 31. Luni am urmat întocmai; efectu[l] asămine și am fost bini.

Zâle 16 - 12 - avg. 1. Marți asămine am urmat; efectu[l] tot așa. După odihna de după masă am început a sâmțî puțină dureri la vinil de supt genunchiu stâ/n/gu. Am umblat până în sară fără dureri. La culcari m-au durut mai tari. M-am frecat mai un ceas.

Zâle cură

Bar fer. avs.

Zâle 17 - 13 - 2. Mercuri m-am sculat, puțină am sâmțat durere de supt genunchiu. Am băut apă și efectu[l] tot ca eri. A[m] făcut feredeu însă m-am încinsu în feredeu; m-am frecat în feredeu la picior mai mult și pe trupă, am fost liniștit. După feredeu nu m-au mai durut picioru.

Zâle 18 - 14 - 3. Joi am urmat întocmai și efectu[l] tot asămine și am fost bini.

Zâle 19 - 15 - 4. Vineri întocmai cura și efectu[l].

Zâle 20 - 16 - 5. Sâmbătă întocmai urmari în totul.

Zâle 21 - 17 - 6. Duminică am luat tot 4 păhară și mi-am făcut efectu odată, iar feredeu n-am luat fiindcă purcegă.

Astăzi, duminică la 9 ceas m-am dus la doftoru/l/ Șnaider și i-am plătit 30 fiorini în 5 și plătind feredile și toati celalante, după masă la 3 ceas după amiază-zi am pornit din Marienbad cu trăsura închisă cu 2 cai, tocmită cu 10 fiorini și la 7^{1/2} ceasuri sara am agiunsu în Franțizbad. Am masă la Otel de Psote; a dăo-za la 8^{1/2} ceasuri, luni dimineată am pornit cu drumu de fer la Berlin undi am agiunsu sara la 1 ceas 3 cifert și la 10 ceasuri am fostu la Profira în clinicu sau spitalu[l] lu[i] Grefi, undi am găsât pe Profira binișor așăzată în 2 odăi și alătore găsind 2 odăi deșarti am rămasu acolo, undi am șăzut 2 zâle, odăile era gios. N. 27 șădi Profira și 26 am șăzut eu. Și mercuri sara, 9 avgust m-am mutat la Otel Tepfer, tot ulița clinicului Sarlăstras⁶⁸ 39 (Sarlestrase), iar clinicul la 46.

Luând doă odăi una mari pentru mini una mică pentru Gheorghe, un taler și 5 groși pe zî.

Aflând Profira de cumnata Catinca Negre că este la Parisu (...)

⁶⁸ Sarlestrasse.

X

[1869]

Cu ajutoriul lu[i] Dumnezău, voiajul nostru întreprinsu la 1869 iuni 16.

Luni dimineață am pornit din Stolniceni; după amiază-zi am po[po]sătū în Folticeni la D. Razu, am văzut la masă și sara am masū în Suceavă. Marți dimineață am mersū la bisărică sfîntului Ioanū de ni-am închinat și am purcesū și sara la 7 ceasuri am agiunsū la Cernăuți, la Otelu Sfăte Adler cu trăsura închisă, cu 4 cai, tocmită din Eși cu 14, de au șăzut 4 zăle în Stolniceni.

Mercuri am văzut în Cernăuți de ni-am odihnit, nefiind Profirii bini.

Joi la 19 iuni dimineață la 6^{1/2} ceasuri am pornit cu drumu[l] de fer și sara la 5 ceas am agiunsu în Lemberg; am masū la Otel Jorju, și vineri la 20 iuni dimineață am pornit cu drumu[l] de fer la .. ceasuri și am mers și toată noapte și sâmbătă dimineață la 5^{1/2} ceasuri am agiunsū la Viena. Am șăzut la Otel Kronprinț (Kronprinz) într-o odae No. 9, la rînd întâi. Am șăzut în Viena o săptămână pentru consultarea Profirii cu doctorii Arhtū și Mandel și rînduindu-o la feredeiele de Franțizbad, am pornit sâmbătă la 28 iuni la 4^{1/2} ceasuri, după amiază-zi, cu trenu[l] de viteză și am mersu toată noapte și duminică dimineață la 9 ceas am agiunsu în Franțizbad. Am luat odae la Otel De Postū; am căutat ș'am luat doă odăi foarte bune, rînd întâiu 14 Berlinerhofū, cu 30 fior[ini] pe săptămînă și 2 slujba. Luni dimineață la 30 iuni am așăzat pe Profira și după masă 2^{1/2} veas. M-am pornit la Marienbad cu trăsura cu 2 cai, cu 12 fior[ini] cu 1 trikel și la 7 ceas. Sara am agiuns. Am luat odăiță mică la „Halzburg“⁶⁹, casă proprietă a lui Krula, până îmi voi găsi; am umblat până în sară și adoă-zi dimineață și nu putemū găsi, de mulți ce era. Ș-am luat o odae rîndu de gios No. 14 pentru mini și odăiță mică la dos, rîndul 1^u pentru Gheorghe, câte 25 fiorini pe săptămînă și m-am mutat marți sara la 1 iule.

M-am dus la doftoru[l] Kiș⁷⁰, ce mi l-au recomandat doftoru[l] Mandel din Viena. M-au întrebat și i-am dat relațiile toate, m-a cercetat la trupu și mi-au spusū că nu am nici un atac la nici o parte a trupului den lăuntru. Și mi-au regulat cura precum mai giosū voi urma-o.

Mercuri la 2 iule dimineața la 6 ceasuri am luat 2 păhară de Cranțbrunū, la 20 m[inute] unu. Lucrari n-am făcut decât acei firească.

Cura

Apă fer[edei] iule

1 - 2 Mercuri, 2 păhară, n-au făcut altă lucrare decât acei firească, puțină amețală la cap; după cafè au trecut.

” 2 - ” - ” 3. Joi am luat 3 păhară și au înlesnit mai mult acel firească; tot puțină amețală.

” 3 - ” - ” - 4. Vineri, 4 păhară, am eşât; 1 dată înainte cafelii și 1, 1 1/2 ceas după cafè și fiindcă amū lăsat ap 5 minute de să răsufilă, amețală [am] avutū mai puțină apă fer/edei/iule.

” 4 - ” - ” - 5. Sâmbătă, urmare întocmai și lucrare tot așă.

” 5 - ” - ” - 6. Duminică asămine în totu[l].

⁶⁹ Haltzburg.

⁷⁰ Kiss.

” 6 - ” 1 ” - 7. Luni, apa și lucrare asămine și la 11 ceasuri am făcut un fereedu de 27 grade căldura, însă eu îl potrivem, mai puind răci încât nu-mi era nici frigu nici cald și având apă răci într-un lighian, punem de 3-4 ori pe frunte și cap, ca să țin capu[l] răci, pentru ametală.
 ” 7 - ” 2 ” - 4. Marți am urmat întocmai; după luatul a patru păhară tot sâmtăm ametală până, după lucrare și cafè și apoi îmi trece. Iar după fereedu lipsă cu totul și eram ușor.

Apa, fer., iule

8 - 3 - 9. Mercuri am urmat întocmai și lucrare asămine.

9 - 4 - 10. Joi tot asămine, în totul.

10 - 5 - 11. Vineri tot asămine, în totul și după masă culcându-mă, m-au durut spateli. Sara când m-am sculat m-au frecat ficior[l] cu rom pe spate.

11 - 6 - 12. Sâmbătă tot asămine urmari. Durere în spate tot mă ține, iar după fereedu au încetat, din spate.

12 - 7 - 13. Duminică tot asămine în totul.

13 - 8 - 14. Luni, tot asămine.

14 - 9 - 15. Marți tot asămine, iar sara au început a mă durè gātu și frecându-mi bini a dăo-za mi-au trecut.

15 - 10 - 16. Mercuri tot asămine, dar m-au găsât un gutunar rău.

16 - 11 - 17. Joi asămine și gutunar mă ține rău, cu durere de cap.

17 - 12 - 18. Vineri tot asămine, gutunar[ul] mi-au mai slăbit.

18 - 13 - 19. Sâmbătă tot asămine, gutunar mai puțin.

19 - 14 - 20. Duminică tot asămine, gutunar tot mă ține.

Apă - fer[edeu] - iule.

20 - 15 - 21 Luni tot asămine.

21 - 16 - 22. Marți tot asămine; după cafè o durere de cap m-au ținut mai toată zioa.

22 - 17 - 23. Mercuri tot aceeaș urmare cu apă și fereedu și tot aceeaș lucrare, de 2 ori eșări. Gutunariu tot mai ține, mai puțin și puțină tusă scoțând flegmă; ametală după apă tot am, când mai puțin, când mai mult, iar după fereedu îmi treci îndată, liniștindu-mă și în pântice de oarecare neliniști ce sâmtăscu pren pânticé după apă și eșare afară. In unile Zâle mă sâmtăm mai abătut, iar în unele mai bine, după fereedu.

23 - 18 - 24. Joi, tot asămine am u[r]mat și tot aceeaș lucrare.

24 - 19 - 25. Vineri tot asămine am urmat și tot asămine lucrari și deși eram să nu fac fereedu, fiind ploai, dar viind dof[torul] Kiș (Kiss) să continuez și feredeile până la 21 și dacă nu voi vidè că-mi face vre o supărari, să urmezi tot ne contenit ferdeile pînă la 25. Iar zălele de băutu apă, necontenit pînă la 30 Zăle.

Notiță din voiaj, de la Suceava am purces 8 iuni, vineri

Iacobestii lui baron Capră, casă bună. Româneștii lui Bogdan Botoșianu, socrul[l] lui Gheorghe Ciuntu din Romanu.

Cernăuți, șazut sîmbătă la Otel de Pari[s]. De la Cernăuți, pornit dimineața la 6 ceas[uri]. Duminică, zastavana⁷¹ lui Golonoveni în Bucovina, un ceas până la granița Galiții. Granița între Bucovina și Galiția este Nistru; pe malu[l] Bucovini, satu Zenecica și pe malul Galiții Zalișeicu, târgușor: 6 ceasuri din Cernăuți, am poposit la masă. Nistru să trece pe pod pe șăice. Am purces la 21/2 după amiază-zî. Trecut prin târgușor Tllusta; la 6^{1/2} ceas sara agiunsu la Iablănița, târgușor și fabrică de țăgări, unde am mas la Otel, foarte bini odihnit. Uni dimineața la 5 ceas pornit. După 2 ceas sat Slovați, alt sat Calodiko, undi-i o bună gospodărie a D. Idici la alt 2 ceas, sat[ul] Voloceshi, mari și buni gospodari, a D. Livinschi

⁷¹ Zastava - vamă.

(sau Dinbinschi). La 2 ceas[uri] după amiază, la Polthaiți, târgușor, popas la masă, nu pre bine, fiind jâdani. La 4 1/3 ceasu[uri] Podels. La 8 ceas, sara, agiuns la Bgegea târgușor a lui graf Potovschi. A[m] mas; odihnă bună. Marți la 5 1/2 ceas purce[d].

Duminică la 7 1/2 ceas, un târgușor mare, Tof[luf]. La 10^{1/3} ceas ajunsu la târgușoru[l] Pșemillani (Preemslani) propieta[te] a grofului Poto[v]ski, popas la masă. La 8 ceas agiuns la Lemberc. Șăzut o zi la Otel de Rusi[e]. Joi în 14 iuni la 4 ceas. Dimineață pornit cu drum de her (stanțioanili) din Lemberc în zona, Grodek, Sadona, Vicina, Moiceska, Medica, Brăcenuslu, Zuravica, Radimno, Zoroslav, Brăcevoesko, Lancut, Răcesvo, jumătate cale Tzetcina, Iziskav, Racesko, Dembița, Cearna Tarnov Bogunutovein, Stotvico, Bokcenic, Ktaze, Potense, Bierznov la Dembiți am șăzut la masă 24 menuti. La Cracov (Cracovia) am agiuns la 3 ceas după amiaz; schimbat trenu și pornit la 3^{1/3} ceas. la 10 ce[as] la Prețan; la 12 ce[as] noapte la Olmuți⁷². La 3 ce[as] după mez-noptii schimbat trebu și mergând toată noapte, la 8 ci[asuri] dimineața agiuns la Praga la Otel, Șfațer Ros șăzut 24 ceas: vizita[t] palat[ul] crăescu din dial și grădina cu parc; în acest palat șăde Ferdinand, fost împăr[at].

Sâmbătă 16 iuli 9 ceas dimineață am pornit la Mariianbad cu trăsura privată 7. La 11^{1/2} la Tușne, sat mari, rohatca șosălii la 1 ceas după amiaz târgușor/ul/ Berao, apă mare, 2 poduri cu numi tot Berau 2 mori și herăstău⁷³ umblă. Am poposit la masă, amiază-za. Sara la 9 ceas agiunsu la Rochițan, târgu; am mes noapte la Otel Schwrtzer (Șfarțer) Eldler (Adler). Duminică 17 iuli dimineață la 16 ceas[uri] pornit la 12^{1/2}, agiuns la un mic târgușor, poposit la masă. La 2^{1/3} ceas pornit spre Mariianbad. Duminică la 8 ceas agiuns la Marrianbad, Otel de Hambrurc (Hamburg). Am șăzut 2 zile; mercuri la 8 ce[asuri] dimineață am pornit cu separat-post. Posta 1^u la Sandau 1^{1/2} ceas, în 10 minute schimbat caii. La Egher⁷⁴ 2^{lea} postă, 1^{1/3} ceas, un cifert schimbat caii. De la Egher, 1/2 ceas Franțizbad. Șăzut la masă un ceas și pornit. Agiuns la Așu și posta al 3^{le} vinit 2^{1/2} ceas de la Egher (Egger) și 2 ce[asuri] de la Franțizbad; un cifert schimbat cai ; 2 cifert până la Neuhausen⁷⁵, granița Bavarii, m-au vămuit 4^{1/2} funzi tiutum și 8 funzi dulceți; plătit 12 lei. Până la hof 2^{1/4} iar de la Așu, poștă la Hof⁷⁶, 3 ceas[uri]. Agiuns la 8 ce[asuri] sara. La Hof agiuns mercuri sara la 8 sara, la Otel Goldene Hirș⁷⁷, am mas. Joi la 9^{1/2} ceas pornit cu drum de her; la 12 ceas ajuns la Lemberc, șăzut 25 m, mâncat, schimbat trenu[l] și pornit la 4 ceas[uri]. Agiuns la Viurzburg⁷⁸, la Otel de Rus[s]i[e]. Vineri șăzut, consultat. Profira cu doftoru[l] Scantoni; șădi plați de Catedral⁷⁹ nr. 91, casă mari, galbănă, propieta[te] a lui. Târgu mare și cetate, palat crăescu cu grădină împrejur și parc, frumoasă. Spital mari și bine regulat.

Sâmbătă la 10 ce[asuri] 20 m[inute] pornit cu drum [de]her la feredeile Kesingher⁸⁰, la 11 ce[asuri] 20 m[inute]; agiunsu la Șfaic furt⁸¹, târg unde am rămas la stanție, am mâncat și la 12 amiază pornit cu trăsură privat[ă] și agiuns la Kesingher la 3 ce[asuri] după amiază, la Otel Belviu [Belle vue].

Până în sară am vizitat și consultat pe doftor Șteer⁸².

⁷² Olmütz.

⁷³ Ferăstrău.

⁷⁴ Egger.

⁷⁵ Neuhausen.

⁷⁶ Hoff.

⁷⁷ Golden Hirsch.

⁷⁸ Würtzburg.

⁷⁹ Place de Cathedrale.

⁸⁰ Kessinger.

⁸¹ Schweikfurt (?).

⁸² Steyer.

***SOME NOTES FROM «A TRAVEL JOURNEY TO THE WESTERN WORLD»
OF THE MOLDAVIAN NOBLE IANCU PRĂJESCU***

- Abstract -

The identification, in the private collection of Nicolae Vasilescu-Capsali, from Bucharest, of several new fragments from „A Travel Journal to the Western World”, of the Moldavian noble Iancu Prăjescu, dating from 1857, 1860, 1862, 1864, 1867, adds some more parts to an interesting travel journal, from the period comprised between 1846 and 1869, through various towns, resorts and lands of Europe. The journal belongs to the literary genre of memoirs written during the XIXth century and it reveals the was a member of the Moldavian nobility, still on the way towards modernization, perceived various aspects of the European culture.

INFORMAȚII BIBLIOLOGICE
ÎN CORESPONDENȚA PROF.UNIV.DR.DOC. DAN SIMONESCU

Dan RÂPĂ-BUICLIU, Dragoș STĂNCESCU

Materialul epistolar privat personalizat se integrează în fondul documentar cultural științific național, oferind - prin editarea lui - un plus de informație asupra unor evenimente sociale, fapte și decizii controversate, aprecieri și incriminări de fapte, atitudini și exprimări individuale conjuncturale, confesiuni și dezvăluiri indirecte ale unor secrete personale, amiciții intelectuale sau anumite preocupări, investigații și realizări cultural-științifice, diverse elemente inedite și interesante care întregesc cadrul biografic al partenerilor aflați direct în dialog sau al altor persoane cunoscute.

Veridicitatea știrilor inserate în cadrul corespondenței depinde de conștiința și responsabilitatea subscriitorului textului trimis către interlocutorul său. Un aspect relevant al unei relații pozitive de comunicare în societatea românească, în perioada anilor 1967-1984, care evidențiază preocupările științifice comune în plan cultural și bibliologic, este ilustrat de un set, incomplet însă, din corespondența întreținută de eminentul profesor universitar Dan Simonescu¹, care a fost o autoritate binecunoscută în domeniul cercetării filologice și bibliologice din România (între anii 1935-1998) cu distinse personalități ale lumii bisericești din Banat.²

Sub semnul omagierii postume al celor care au cultivat cuvântul rostit și imprimat, care au slujit exemplar și au onorat fiecare catedra, amvonul, scrisul și cultura națională, publicăm aceste misive care aduc destule elemente privind universul și studiul complex al cărții românești vechi, al istoriei bisericii din Banat și a existenței unor bunuri culturale bibliofile în regim privat.³

¹ Profesor universitar, filolog, coautor al corpusului cultural-istoric-literar național *Bibliografia românească veche* (vol. III-IV, București, 1936, 1944), editor de manuscrise istorice și literar vechi, considerat drept „decanul“ bibliologilor români între anii 1944-1990.

² Printre care se numără I.P.S. Mitropolit Dr. Nicolae Corneanu și Ion B. Mureșianu, teolog, preot bănățean, cercetător al Istoriei Bisericii române și al patrimoniului cultural-istoric, bibliofil și iconograf din Banat, autor a peste treizeci de studii bine documentate, publicate mai ales în revistele „Mitropolia Banatului“ și „Altarul Banatului“ și la Editura Mitropoliei Banatului.

³ Setul de misive editate, aparține colecționarului Dragoș Stăncescu, care le-a achiziționat de la prof. Ion I. B. Mureșianu - fiul, istoric.

I

București, 11 oct. 1967

Mult stimate și cucernice Părinte Mureșianu,

Când stau de vorbă cu C[ucernicia] V[oastră], trebuie să fiu liniștit, să am timp, și să nu scriu telegrame; abia acum a sosit momentul acesta, ca să răspund la scrisoarea Sf[inției] V[oastre din [19 august 1967].

Mulțumesc I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului pentru aprobare ca să primesc revista dv.⁴, ce-mi va înlesni cercetările mele de bibliografie românească veche. Cu multă plăcere accept propunerea de a colabora la revistă și imediat <ce voi> putea aș trimite un articol Kogălniceanu, dacă nu ați ajuns încă cu nr. sept. 1967 la tipar. În sept[embrie], țara noastră și țările din UNESCO l-au aniversat pentru cei 150 de ani scurși de la nașterea lui.

Aș putea să vă trimit: o prezentare generală a lui Kogălniceanu sau Kog[ălniceanu] istoricul.⁵ Dacă nu voi primi răspunsul dv. înseamnă să nu-l trimit și să mă gândesc la alt subiect.

Dacă-mi veți răspunde afirmativ, vă rog a alege din cele două, pentru că pe celălalt l-aș da I.P.S. Mitropolit Firmilian pentru „Mitropolia Olteniei“.

Scrieți despre raritățile ce aveți în colecția Arhiepiscopiei Banatului. Cum le-aș cerceta pe toate, cu lăcomie, cred că și cu folos! Dar cine mai are timp de studiu în centre îndepărtate, în cazul de față, ar trebui să am concediu de la Universitate, de la Academie (Institutul <de> Istorie), Soc[ietatea] de științe ist[orice] și fil[ologice] (ca vicepreședinte) ș.a.

În ritmul nou de muncă poți lipsi așa, în stil mare?!!

Însă, vă rog stăruitor, publicați c[ucernicia] v[oastră] în „Revista Banatului“, ca să le pot folosi și eu! Lucrez la „Istoria cărții tipărite rom[ânești] (și slave) în sec. al XVI-lea“ și la 31 dec[embrie] trebuie să predau lucrarea.

De pildă, îmi veți da voie, vă rog, să vă citez cu informația dată în scrisoarea despre exemplarele coresiene semnalate. Ați putea face (prin Arhiepiscopie) fotografierea textului slav din epilogul Evangheliarului, Brașov, 1562 sau să-l publicați rapid? Cât privește Sbornicul slav, Sas - Sebeș, 1580, iar pun o întrebare, căruia din cele două tipuri cunoscute îi corespunde, celui descris de Bianu-Hodoș, sub nr. 28, sau aceluia descris de mine în vol. IV, p. 173-174?⁶

Sânt fericit că vă pot completa informațiile cerute privind rara carte ce o posedați personal: o are <Biblioteca> Acad[emiei], sub cota III - 51.124, **Σειρά ένωσ ηευτηκουτα...**, Ev Λειψία, 1772-1773⁷, 2 vol., 32 p. + 1675 coloane + 44 foi + 1 f. portret; II: 20 p. + 960 col + [12 foi].

⁴ „Mitropolia Banatului“, „Revista Mitropoliei și Arhiepiscopiei Timișoara“, an I-XL, Timișoara, 1950-1990.

⁵ Vezi articolul prof. univ. dr. doc. Dan Simonescu, La 150 de ani de la nașterea lui Mihail Kogălniceanu (Bibliologul, muzeologul) în „Revista muzeelor“ septembrie, București, 1967, p. 399-402.

⁶ B.R.V. I - 28, p. 81-85; IV, p. 173-174. Nu știm cărui tiraj îi aparține exemplarul semnalat și deținut la preotul I. B. Mureșianu. Interesant faptul signalitic al identificării unui nou exemplar al sbornicului în spațiul cultural național.

⁷ Lucrare dedicată de autor, teologul grec Nikeforos Theotokis principelui Grigore IV Alexandru Ghica, Domnitorul Moldovei. Vezi discuția în studiul: Dan Râpă-Buicliu, *O contribuție la „Bibliografia românească veche“* (Nikeforos Theotokis, Seira eis oktateukhon, tom I-II, Lipsca, 1772-1773), în vol. „Târgoviște, cetate a culturii românești“, Partea I (Studii și cercetări de bibliografie, Muzeul județean Dâmbovița, Ed. Litera, București, 1974, p. 83-90).

Nu este trecută în B.R.V. pentru că **noi n-am trecut cărțile imprimate peste hotare, decât dacă erau scrise de români. Criteriul patronajului moral și material nu îndreptățește la titlul bibliografiei naționale.**⁸

Totuși, de multe ori, mă bate capul/<gîndul> să cuprind într-un volum și categoria aceasta de cărți tipărite aiurea, cu bani românești sau pe cele închinat personalităților române (Brâncoveanu, Cantacuzinii ș.a., au multe asemenea cărți închinat omagial lor).

Autorul ei (**Σειπά...**) este eruditul teolog Nichiforos Theotokis, despre care a scris Demostene Russo, o mică dar substanțială monografie (v. Rev[ista] ist[orie] rom[ână] I ?).

Mă interesează trecutul cultural al Banatului, sub raportul imprimatelor până la 1830 inclusiv, în vederea continuării **B.R.V. Addenda**.

De aceea, am avut îndrăzneala să cer revista „Mitropolia Banatului“.

Dacă mi-ați trimite o bibliografie în acest sens, v-aș publica în **Studia bibliologica**, o culegere serială condusă de mine, din care veți primi în dec[embrie] vol. II (vol. I nu mai există).

Molin al dv. mi-a dat de curând o carte: **Venise, berceau de l'imprimerie glagolitique et cyrillique**, Firenze, 1966⁹, în care neagă Târgoviștei imprimarea cărților macariene 1508-1512, mutând-o la Veneția! Rău face! Documente concrete nu sunt nici pentru o teză, nici pentru cealaltă, dar ipotezele tehnice și istorice, tradiția pledează pentru Târgoviște. Se ceartă și cu savanții sârbi¹⁰, negând și imprimarea la Cetinje-Obod, 1493-1495. Face mai rău!

Astfel, cartea are și pagini bune din punct de vedere al tehnicii tipografiei din sec. XVI.

Dacă socotiți necesar, ca mine, să împărtășim și I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului¹¹ din conținutul acestei scrisori care pleacă de la binevoitoarea aprobare a I.P.S. Sale, o puteți face, pentru a ști și I.P.S. Sa sfera ocupațiilor mele pentru moment.

Cu cele mai distinse salutări,

(ss) Dan Sim[onescu]

P.S. Ieri am dat 8 ore scumpe de am asistat cu plăcere la serbarea celor 40 ani (ai seriei 1927) de la absolvirea Seminarului Central, 1925-1928.

⁸ Considerăm observația eminentului bibliograf ca fiind subiectivă, parțial argumentată, întrucât autorii repertoriului „Bibliografia românească veche“ (1508-1830), Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu, au inclus destule titluri și ediții de lucrări ce fac parte din secțiunea Libri dedicatorii. De precizat că, printre principiile de elaborare a Bibliografiei naționale retrospective, statuate de către Conferințele și Congresele bibliografice internaționale (Varșovia 19-21 septembrie 1957, Paris, 12-15 septembrie 1977), figurează și cel privind patronajul material și cultural, adică subvenționarea / sponsorizarea imprimării sau a editării cărților și, respectiv, patronajul moral-dedicatoriu / omagial al autorului sau editorului unei lucrări față de un personaj contemporan al epocii sale aflat în directă relație (un principe sau voievod, un ierarh al bisericii, o personalitate culturală sau administrativă, un nobil sau un mare boier). Vezi discuție în studiile semnate de Dan Râpă, Nedelcu Oprea, Criteriile de elaborare a bibliografiei naționale vechi. Un punct de vedere asupra aplicării lor, în „Valori bibliofile“ din Patrimoniul Cultural Național. Valorificare - Cercetare (Rm. Vâlcea, 9-10 mai 1980), vol. I, Rm. Vâlcea 1980, p. 95-100; Angela Popescu-Brădiceni, Conceptul de bibliografie națională retrospectivă în lumina cerințelor istorice naționale, în vol. citat, p. 5-23.

În context, menționăm că studiile bibliografice cu genericul *Contribuții la B.R.V. Addenda*, din perioada 1973-2009 au inclus lucrări (cărți și broșuri) ce se subsumează acestei categorii de *tipărituri omagiale*, ce constituie parte integrantă din repertoriul bibliografic național retrospectiv (1508-1830) (subl.ns. D. R. B.).

⁹ Studiul bibliografului român (bănățean de origine) Virgil Molin, *Venise, berceau de l'imprimerie glagolitique et cyrillique*, Firenze, 1966, a fost analizat critic de prof. dr. Dan Simonescu, în ceea ce privește ipoteza privind localizarea imprimării tipăriturilor macariene (Liturghier, 1508; Octoih, 1510, Biblie. Tetraevangheliar, 1512) la Veneția și nu la Mănăstirea Dealu – Târgoviște.

¹⁰ Este vorba de disputa bibliologică a lui V. Molin cu istoricii și bibliologii sârbi Dj. Radojčić, care au adus prețioase informații privind tiparnițele și tipăriturile slavo-sârbe ale lui Macarie, de la Cetinje din perioada anilor 1493-1495.

¹¹ I. P. S. dr. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, Arhiepiscopul Timișoarei.

II

București, 6 febr[uarie] 1970

Înalt Prea Sfințite Părinte Mitropolit,
mult stimat și de toți credincioșii iubit păstor sufletesc al nostru,

Cele două scrisori ale I.P.S. V[oastre] au sosit una după alta și Vă mulțumesc pentru amândouă, în mod deosebit.

Eu păstrez sumara indicație despre existența în Bibl[ioteca] Mitr[opoliei] Banatului din Târgoviște a incunabulului: **Vitae summorum pontificum** (...), din anul 1485.¹²

În mod științific, ar trebui să procedăm așa:

1. **Să avem copiat titlul cărții.** Prin 1478 incunabilele franceze au introdus pagini de titlu, în alte țări mai târziu. Dacă incunab[ulul] [din] B[iblioteca] Mitr[opoliei] Banatului nu are titlu, atunci elementele de titlu se găsesc la sfârșit, în colofon.
2. **Să avem descrierea lui.** S-ar putea să nu aibă numerotate paginile, dar să aibă numerotate colile, fiecare coală cu un [atât] număr de foi (nu pagini). S-ar putea ca colile de la început („liminare“) sau de la sfârșit să fie cu mai puține foi decât celelalte coale.
3. Să știm dacă inc[unabulul] are însemnări ale cititorilor, care să arate circulația lui, proveniența sau impresii ale cititorilor.
4. Știind toate acestea, putem identifica inc[unabulul] după cataloagele internaționale existente, pentru a ști, deci, dacă este o piesă cunoscută sau necunoscută științei incunabilelor.

5. Toate aceste date - eventual, minus a patra trebuiesc comunicate la Berlin, dr. Heinrich Roloff, directorului Secției de incunabile de la Staatsbibliothek și șeful de la Gesamtkatalog der Wiegendrucke (Deutsche Staatsbibliothek Inkunabelahteilung Unter der Linden 8.108 Berlin D.D.G / Deutsche Demokratik Germany).

Pe baza unei convenții internaționale, fiecare stat este obligat să anunțe la G. W. Berlin prezența incunabilelor din bibliotecile respective (chiar și cele particulare). Această comunicare o puteți face direct, dar o pot face [și] eu ca președinte al Comisiei naționale [din] R.S.R. de incunabile.

Cartea apoi va fi trecută în Catalogul colectiv al inc[unabilelor] din bibliotecile României (în prezent coordonăm fișele pe baza instrucțiunilor și schimbului de experiență aduse de mine de la G. W. Berlin, <în> oct[ombrie] - noiembrie 1969); inserată în fișele internaționale de la G. W. - Berlin și trecută și în Gesamtkatalog, la numele autorului, anul tipăririi, localitatea etc.

La noi, în problema incunabilelor s-a scris extrem de puțin, de dr. Const[antin] Karadža, Eu, după ce-am fost numit președintele „Comisiei naționale de incunabile din România“ am publicat un articol de orientare pentru bibliotecari, în culegerea „Probleme de bibliologie“, vol. II, 1967, p. 91-106.¹³

¹² *Incunabulum Vitae summorum Pontificum* (...), 1485, latină, lucrare biografică abreviată privind seria pontifilor de la Petru la Benedictus XIV.

J.G. Th. Graesse, *Trésor de livres rares et précieux ou Nouveau Dictionnaire bibliographique*, tome VII (T-Z), Görlich, Editore Milano, Haeker, New York, 1950, p.374, se menționează o ediție târzie din Olanda sau Anglia, din anul 1733.

Referință bibliografică signaletică, nefinalizată însă în condițiile apariției și aplicării Legii nr. 63/1974, privind Patrimoniul Cultural Național, care - în anumite cazuri - a instituit un impediment serios în direcția evidenței și în valorificarea bunurilor culturale private.

¹³ Dan Simonescu, *Incunabilele din bibliotecile R. S. România*, în „Studia bibliologica“, I, București, 1964-1965, p. 57-66; Idem, *Incunabula in Romania*, în „The Book collector“, volume 25, no. 3, Autumn 1976, p. 332-334.

[Mihai] Ianculescu, dir[ectorul] Bibl[iotecii] Municipale, trebuie că are volumul, dar eu, după ce voi ieși din casă (am avut o ușoară congestie pulmonară, dintr-o gripă neglijată), mă silesc să vă procur studiul (extrase nu am făcut).

Vă cer iertare pentru timpul răpit cu probleme care interesează numai Biblioteca Mitropoliei Banatului; eu cred, însă, că și alte biblioteci filiale ale Mitropoliei etc, mai dețin incunabule.

Un incunabul se vinde în America [S.U.A.], cu c[irca] 20.000 dolari.

Rămân al I.P.S. V[oastre] mult îndatorat și mereu cu distinse sentimente de stimă,

(ss) Dan Simonescu

III

București, 25 / 3 (martie) 1970

Prea cucernice și mult stimată Părinte Protopop Mureșianu,

Mulțumirile mele deosebit de călduroase și recunoscătoare pentru extrasul interesant asupra călugărului Visarion Sarai¹⁴, pentru cele două descrieri de incunabule (1485, 1487), pentru lista de cărți românești vechi din Biblioteca Arhiepiscopiei Banatului le trimit cu mare întârziere cinstului Protopop Mureșianu, pe care-l rog, însă, să fie iertător cu mine.

Lipsa de planificare a celor care solicită articole urgente îmi strică zilnic planificarea ordonată a lucrărilor mele – asta este cauza întârzierii răspunsului meu și nu alta.

Mulțumesc din nou pentru toate indicațiile prompte, exacte și prețioase.

Să trec și la problemele indicate de C(ucernicia) V(oastră). Cele două incunabule pe care le posedați (unul, chiar personal **Aeliani ... opus ad Divum Hadrianum**¹⁵, mare lucru, mare bogăție! c[irca] 10.000 lei în țară, în SUA, cam 50.000 dolari adaugă la tezaurul culturii universale prezentă pe teritoriul țării noastre.

Ele sunt cunoscute pe plan mondial (Hain, ș.a.), la incunabule, problema nu se pune ca la cărțile rom[ânești] vechi, ci orice nou exemplar, chiar din cărțile știute, cunoscute, este o descoperire pe care G. W. (= Gesamtkatalog der Wiegendrucke - Berlin, R.D.G., trebuie s-o cunoască).

Îmi iau eu sarcina să le comunic d-lui Heinrich Roloff, directorul de la Inkunabeln - Altei - din Staatsbibliothek, Berlin, R.D.G.

Asta nu înseamnă că înșivă C(ucernicia) V(oastră) să nu le comunicați direct (adresa este cea de sus, subliniată). Roloff ar fi bucuros.

Cum scriam și I.P.S. P(ărinte) Mitropolit Corneanu un articol al meu, singurul la noi, publicat în „Probleme de bibliologie“, II, 1967, p. 91-106, vă lămurește complet asupra tainelor incunabulelor.

Tov. Ianculescu de la B[iblioteca] M[unicipală din Timișoara] îl are în volum (extrase nu s-au scos).

¹⁴ Vezi Ion B. Mureșianu, Contribuții la istoria bisericii bănățene din prima jumătate a secolului XVIII (călugărul Visarion Sarai), în „Mitropolia Banatului“, an XVIII, 10-12, Timișoara, 1968, p. 639-653.

¹⁵ Incunabulul AELIANUS, Tacticus Claudius: *Opus ad Divum Hadrianum*. A. Theodoro Thessalonicense latinum factum et Aut Panormitae Alphonsi regis praeceptoris. [Colofon:], Impressum omae, per Eucharium Silber alias Franck, 1487, latină, in-4°, editio princeps, fără semnături, reclame și coloncifru în paginație. Vezi alte ediții/reimpresiuni: Roma, 1494, in-4°, Bononiae, 1496, in folio, toate în coligat editorial cu opera lui Fl. Vegetius.

Vezi: J.G. Th. Graesse, op. cit., tom I (A-B), 1950, p. 24.

Lista de cărți rom(ânești) vechi însă este f(oarte) utilă pentru o nouă, eventuală ediție a Bibliografiei rom(ânești) vechi (= B.R.V.).¹⁶

Fiecare carte din cele inserate în listă trebuie controlată cu BRV, pentru a vedea dacă este cunoscută sau nu (addenda), dacă este cumva un tiraj deosebit de cel cunoscut (corrigenda). Dar comparația trebuie dusă mai departe de BRV, că trebuie făcută și cu fișele mele strânse cu trudă, după așa-zisele „noi contribuții la BRV“. Această migăloasă operație am putut-o face numai pentru o carte: **Psaltirea**, Râmnic, 1743.¹⁷ Într-adevăr, ea este necunoscută; Academia (Biblioteca Academiei Române) n-o are, nici alte biblioteci cunoscute mie.

Concluzia: sunteți binevenit cu articolul ce aveți sub tipar, pe care îl aștept cu nerăbdare.

Cartea coresiană: de mult sunt trecute în fișele mele relative la cartea din sec. XVI, cu această prețioasă semnalare! Cărțile lui Coresi sunt și ele un fel de incunabule ale tipografiei române, de aceea, aș rămâne îndatorat dacă aș putea avea 2-3 pagini în fotocopii, iar fapta S(finției) V(oastre), semnalarea exemplarului corsian, rămâne între acțiunile culturale valoroase, care cinstesc întreaga activitate a C[ucerniciei] V[oastre].

Exemplarul are pagina cu epilogul, adică cu toate datele de identificare? Dacă nu are acest epilog (de obicei, la sfârșitul cărții), puteți face o fotocopie de pe acele pagini care au semnatura coalei, tipărită jos, sub text; așa, se pot identifica ușor din ce carte este!

Iată că, odată cu referințele terminate s-a terminat și ...hârtia, rămânându-mi, totuși, loc pentru a vă asigura de sentimentele mele cele mai distinse și pentru a vă trimite calde salutări,

(ss) Dan Simonescu

IV

București, 9 oct(ombrie) 1974

Cucernice și Prea stimată Părinte Mureșianu,

Azi am primit volumul Cucerniciei Voastre «Colecția de artă religioasă veche a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului» (1973)¹⁸, pentru care vă mulțumesc în mod deosebit.

Este cazul să vă și felicit în mod călduros pentru că l-am citit încă mai de mult, exemplarul trimis de I.P.S. sa Părintele Mitropolit Nicolae Corneanu.

¹⁶ Aserțiune bine motivată și exprimată în clar. Utilitatea reeditării B.R.V. era în 1970 și este și acum o cerință a timpului și a aplicării standardelor cercetării științifice în domeniu pentru actualizarea instrumentelor de lucru. Apariția în străinătate (Elveția) a unei ediții anastatice a *Bibliografiei românești vechi* (1508-1830), volumele I-IV, în condițiile împietării clauzei de copyright (fără asentimentul autorului – prof. univ. dr. doc. Dan Simonescu), a constituit o realitate a epocii și o împietare a dreptului științific editorial românesc, dar care a consemnat, indirect, o recunoaștere a valorii cultural științifice a unor lucrări românești (subl. ns. D.R.B.).

¹⁷ *Biblie. Psaltire*; Filothei, *Pripeale*, Râmnic (7251) 1743, ediția a II-a, tipograf Mihai Athanasievici, română. Vezi Ion B. Mureșianu, *Circulația cărții de la Râmnic în Banat*. Două tipărituri românești necunoscute, în „Mitroploia Banatului“, an XXI, 7-9, 1971, p. 447-448; Idem, *Cartea veche bisericească din Banat*. Precuvântare de I.P.S. Mitropolit dr. Nicolae Corneanu. Argument de prof. dr. doc. Dan Simonescu, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1985, p. 70; Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia românească veche. Additamenta I (1536-1830)*, Ed. Alma, Galați, 2000, p. 84-85.

¹⁸ Vezi studiul albumului semnat de pr. Ion B. Mureșianu, *Colecția de artă religioasă veche a Arhiepiscopiei Timișoarei și Banatului*, Timișoara, Ed. Mitropoliei Banatului, 1973, 95 p. pl.

Firește, voi păstra în bibliotecă exemplarul primit azi din partea C[ucerniciei] V[oastre] și pentru frumoasa dedicație autografă. Este o dedicație scrisă cu multă căldură, cu afecțiune, care-mi atribuie merite pe care nu le am. Vă mulțumesc și pentru larga generozitate care pornește din bunătatea sufletului C[ucerniciei] Voastre.

Cum scriam și I.P.S.S. Părintelui Mitropolit Corneanu - ați făcut un imens bine, scriind acest studiu, pentru că prea puțini știm despre bogăția diversă a Banatului; chiar și aceștia puțini cunosc superficial despre acest colț din occidentul României. Este un colț occidental, în sensul însușirii unei civilizații mai înaintate.

Deci, acum am două exemplare din aceeași carte.

Propun să dau exemplarul fără dedicație unei persoane: Manolache, [P.I.] David, Gabriel Popescu, [Corneliu] Dima - [Drăgan], [Ioan] Gagi, [Nicolae] Cazacu - Nițșor¹⁹. Alegeți pe cine vreți dintre acești cunoscuți de mine (sau Stănculescu de la „Glasul Bisericii“, care face și recenzii), scrieți o dedicație pe o carte de vizită și eu o fixez în carte cu skoch.

Dacă vreți ca volumul să meargă în străinătate, eu [vă] propun, spre alegere:

John Simmons -, directorul bibliotecii lui **All Souls College, Oxford OX1 4L England** sau Dennis Deletant, lectorul de limba și literatura veche românească al Univ[ersității] din Londra.

Și Simmons știe românește - ambii obișnuiesc să scrie recenzii. Simmons conduce chiar revista bibliofilică (sic!) **Book Collector**.

Și în acest din urmă caz, rog a-mi pune o carte de vizită cu o dedicație, iar expediția o voi face eu. Îi cunosc pe amândoi p<entru> că în aprilie iar am fost invitat la Londra de East Europe Centre of the Great Britain - unde am lucrat o lună.

În cazul când optați pentru trimiterea la străini, ar trebui să consultați servicii de expediție respectiv, pentru a nu trimite aceleași persoane.

Eu am trimis o listă de cercetători străini care se ocupă de vechea iconografie românească.

La acea listă adaug acum numele lui Ms. Anne Pennigton - Lady Margaret Hall. Oxford OX 2 OQA. England; este o mare specialistă în arta religioasă, o poliglotă (între limbile recunoscut sânt și sârba și româna).

În țară, recenzii mai scrie și Constantin Bucescu, fost student / elev al meu, acum șeful Serviciului de achiziții în limbi străine de la Bibl[ioteca] Centrală Univ[ersitară] București. Îmi permit a vă ruga să transmiteți P. S. Sale arhim[andrit] dr. T[imotei] Sevicu alăturata mea mulțumire pentru o informație dată.

Cu cele mai distinse salutări,

(ss) Dan Simonescu

V

București, 30 aprilie 1976

Mult stimată și cucernice Părinte,

Mulțumiri deosebite, călduroase, pentru urările trimise de Sf. Paști și pentru extrasele C[ucerniciei] V[oastre], care cuprind studii foarte prețioase. Abia aștept să citesc la Academie studiul bibliografic despre cele două tipărituri vechi, necunoscute autorilor B.R.V. („Mitr<opolia> Banatului“, nr. 7-9, 1970, p. 174-182).²⁰

¹⁹ Prof. dr. D. Simonescu avea în vedere cunoștințele și amicii săi, clerici și mireni: pr. M. Manolache, pr. prof. dr. P. I. David, Gabriel Popescu, dr. Corneliu Dima-Drăgan, pr. Ion Gagi, pr. Nicolae Cazacu (Nițșor).

²⁰ I. B. Mureșianu, *Circulația cărții de la Râmnic în Banat. Două tipărituri rămase necunoscute*, în „Mitropolia Banatului“, XXI, 7-9, 1971, p. 443-449.

Vă felicit pentru activitatea C[ucerniciei] V[oastre] pe terenul cultural.

Și acum să răspund de toate chestiunile ridicate în scrisoare.

Într-adevăr, aș vrea să vizitez Timișoara, oraș pe care nu-l cunosc, dar împreună și cu soția mea, care nu mă mai lasă singur în călătorii.

Nu mi-a sosit încă nr. 10-12 din „Mitr[opolia] Banatului“, cu studiul despre Dimitrie Țichindeal, un scriitor, fabulist, complet dat uitării și pe nedrept! Când eram student, I. Bianu, ca profesor, vorbea cald despre el.

Mulți dintre cărțile bănățene 1819-1841 mi-au trecut prin mână, le-am răsfoit și cred că tema ce doriți să dezvoltăți în jurul lor, merită toată atenția.

Mă voi interesa la Academie ([Cabinetul de] stampe) de portretul lui Țichindeal²¹ și vă voi comunica știrile respective - cu deosebită plăcere.

Extraordinară și îmbucurătoare vestea că ați lucrat monografia **Mănăstirii din Banat**.²² Este, într-adevăr, un subiect major. Poate această operă îmi va fi ghidul meu pentru cunoașterea mănăstirilor Banatului.

Îmi spunea regretatul [Zlatca] Iufu²³ că a găsit în biblioteca lor multe manuscrise slave. A și publicat el un studiu despre ele, pe care le-a prezentat într-o perspectivă nouă ca influența a culturii slave la noi.

Venirea mea la Timișoara depinde de multe și teamă îmi este să nu rămâie un prim desiderat. Dintre cele mai multe: sănătatea (m-a supărat, am puseu reumatic iarna aceasta), timp, ocupații și solicitări, una după alta, ș.a.

Scrisorile, studiile Sf. Voastre nu mă obosesc niciodată, ci, dimpotrivă, le citesc cu nesaț, pentru că vorbesc despre o regiune a țării pe care o cunosc mai puțin.

Primiți și din partea mea cordiale urări de bine, la mulți ani cu sănătate și frumoase realizări, - plus creștinescul *Adevărat a înviat!*

Cu devotate sentimente,

(ss) Dan Simonescu

VI

București, 27 dec[embrie] 1978

Mult stimată Cucernice Părinte,

Rog să primiți urările mele calde de mulți ani cu sănătate și prosperitate 1979, cu alte frumoase realizări.

Ziua numelui să o sărbătoriți mulți ani fericiți, împreună cu întreaga familie.

Mulțumiri pentru studiul „**Aspecte ale mișcării revoluționare bănățene din anii 1848-1849**“²⁴, pentru dedicația autografă care împodobește cu prea mare bunătate modestele mele merite, ca și pentru scrisoarea de felicitare.

Vă doresc spor la lucru, ca să terminați cu bine lucrarea, care se anunță interesantă.

Am citit „**Aspecte.....**“ și vă felicit pentru materialele descoperite și inedite.

Românii noștri nu s-au lăsat și au pus Budapesta în grea cumpănă!

Cu cele mai alese salutări,

(ss) Dan Simonescu

²¹ I. B. Mureșianu, Dimitrie Țichindeal (1775-1818), în „Mitropolia Banatului“; XXV, 10-12, 1975, p. 623-654.

²² I. B. Mureșianu, Mănăstiri din Banat, Prefață de I. P. S. Mitropolit Nicolae Corneanu, Cu o schiță istorică a vieții religioase în Banat, Timișoara, Ed. Mitropoliei Banatului, 1976, 175 p. pl.

²³ Slavistul dr. Zlatca Iufu, autor al unui important catalog de Manuscrise slave în bibliotecile din Transilvania și Banat, în „Romanoslavica“, VIII, 1963, p. 451-466.

²⁴ I. B. Mureșianu, Aspecte ale mișcării revoluționare bănățene din anii 1848-1849, în „Mitropolia Banatului“, XX, 7-9, 1978, p. 490-522; Idem, Vincențiu Babeș: un aspect necunoscut din revoluția de la 1848, în „Orizont“, nr. 290 / nr. 24, Timișoara, 1978, p. 3.

VII

București, 9 sept[embrie] 1983

Prea Cuvioase și stimate Părinte Mureșianu,

Scrisoarea C[ucerniciei] V[oastre] scrisă la 27 august și coletul cu lucrarea C[ucerniciei] V[oastre] le-am ridicat de la poștă 6 septembrie cur[ente]. Am citit scrisoarea cu atenție, am străbătut lucrarea care iese cu totul din obișnuit, dar numai am cercetat-o fugar. A venit într-o perioadă când trebuie să citesc două teze de doctorat conduse de mine și să predau la Rectorat referatele respective. Ieri am predat aceste referate și încep lectura atentă a lucrării. Văd că ridică o mulțime de probleme, este, deci, o lucrare ce depășește bibliografia cărților vechi românești. O voi citi cu multă plăcere.

Observațiile mele să fie cuprinse într-un referat cerut de Mitropolie sau de Editura ei ? Sau o simplă apreciere critică pentru C[ucernicia] V[oastră] personal?

În cazul întâi, se va comporta o anumită schemă și redactare, în cazul al doilea redactarea va fi mai puțin protocolară. Deci, vă rog a-mi răspunde la aceste întrebări. Între timp, eu o voi citi. Îi voi însemna observațiile.

Am primit de la I.P.S. Sa Părintele Mitropolit Corneanu un exemplar din **Imitații<le> lui Christos** [Thomas de Kempis], într-o nouă traducere din latinește.

Prima traducere, tot din latinește, dar în slavonește, a făcut-o și tipărit-o Udriște Năsturel.

Frumoasă și esențială carte creștină! Există o ediție, Blaj, 1812. Am dat-o s-o citească la 3 [trei] persoane, prieteni ce doresc mult să o cumpere.

Aici vin cu o rugămintă: să dați un telefon la un centru de desfacere, să le comunicați adresa: și să-i rugați a-mi expedia exemplarele ramburs (3 exemplare). Sau dacă știu adresa unde să trimit, cu bon și câți lei, trimit eu banii și după primirea acestora, Centrul de desfacere îmi va trimite exemplarele.

Țin mult ca prietenii mei să aibă această minunată carte creștină și mulțumesc C[ucerniciei] V[oastre] pentru ajutorul ce-mi veți da, ca să le satisfac dorința.

Primiți distinsele mele sentimente de stimă și afecțiune.

(ss) Dan Simonescu

* Am prezentat-o eu în BRV IV, p. 291-294, nr. 813.

VIII

Luni, 21 XI '983, București

Prea Cucernice Părinte Mureșianu,

A întârziat expedierea coletului poștal, fiind eu bolnav (răcit) toată săptămâna care a trecut. Alăturatul „respect“ poate avea trei destinații deosebite;

1. Ca referat care recomandă lucrarea să fie trimisă la tipar. Repet: Ed[itura] Mitropoliei Timișoarei nu mi-a cerut un asemenea referat și, la fel nici o altă editură;

2. Ca „introducere“ (prefață) la lucrare, în cazul când ea se topește și dacă vor autorii lucrării și editura care tipărește;

3. Pentru uzul îmbunătățirii lucrării, solicitare de mult de autorul lucrării.

În cazurile 1 și 2 editura plătește referatul. În cazul 3, autorul referatului îl trimite C[ucerniciei] Sale Pr. Mureșianu ca un omagiu admirativ al întinsei activități a S[finției] Sale.

În cazul 1 - referatul rămâne așa cum l-am scris.

În cazul 2 - se va renunța la observațiile critice.

În cazul 3 - referatul fiind proprietatea S[finței] Sale părintele Mureșianu, dânsul va face ce va vrea cu el.

Rog să scuzați întârzierea referatului.

Cât am fost răcit, la pat, nu am intrat în birou. După însănătoșire am fost mereu solicitat în legătură cu aniversarea UNESCO, 1983: N[icolae] Cartoian (urmăriți, între altele, articolul din „România literară“ după 1 Decembrie și Tv, canalul 2, 5 dec., așa circa 8 seara (20 h). Altele, la Academie și la Institutul [George] Călinescu, vor apare mai târziu; idem, la Giurgiu, unde a condus mulți ani liceul.

Fug la Poștă (Mesagerie)

Alese sentimente prietenești,

(ss) Dan Simonescu

IX

Acasă, 14 XI '83, București

Prea Cucernice Părinte Mureșianu,

Aseară am terminat referatul despre interesanta S[finței] V[oastre] lucrări.

Acum, luni dimineața, îl duc la dactilografa mea pentru multiplicare: 2 exemplare, din care unul îl voi opri eu. După corectarea dactilografiei, îl voi alătura lucrării și ambele - lucrarea, referatul - le voi expedia pe adresa C[ucerniciei] V[oastre] prin Poștă (Mesagerie). Dacă dactilografa nu mă amână mult (solicitată mereu), sper ca la sfârșitul acestei săptămâni să le aveți la Timișoara.

Am dat „bun de mers la tipar“ și celor două referate Patrimoniul – Târgoviște.

Calde salutări,

(ss) Dan Simonescu

X

București, 18 dec[embrie] 1983

Mult stimată Părinte Mureșianu,

Așteptam răspunsul C[ucerniciei] V[oastre] cu interes, l-am primit și sânt de acord cu „destinație“ referatului ca „Argument“²⁵, dar repet, Editura nu mi l-a cerut.

Adică, vreau să spun că nu forțez planul Editurii [= I.P.S. Mitropolit Corneanu, pr. Dorobanți, ș.a.?!] de a impune o prefață nesolicitată.

Nu refuz (și n-am refuzat) solicitări adresate mie, dar n-am cerut niciodată vreo solicitare.

Adaug câteva modificări în „Argument“ și un adaos mai larg privind p. 59 - Addenda et Corrigenda la BRV.

Primiți de acum urările mele calde de ani mulți, cu sănătate și fericire pentru sfintele sărbători care bat la ușă.

1984: La mulți ani, cu realizarea dorințelor în mijlocul familiei întregi. Bucurii multe și prosperitate.

Al C[ucerniciei] V[oastre], cu vechi sentimente de stimă și prietenie.

(ss) Dan Simonescu

²⁵ Vezi lucrarea aflată atunci în curs de editare. Vezi Ion B. Mureșianu, Cartea veche bisericească din Banat, Ed Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1985 (vezi p. 8).

[Notă] Pentru cercetările bibliografice referitoare la **Cartea românească veche din secolele XVII-XVIII**, lucrarea C[ucerniciei] Sale părintele pr[otoiereu] Ion B. Mureșianu prezintă un interes desosebit de valoros.

Autorul a descoperit în fondurile investigate mai multe cărți necunoscute celor patru volume din BRV, deci unice în bibliotecile țării (Biblioteca Academiei R.S.R. nu le are). Nu mai puțin prețioase sânt și întregirile la cărțile care, deși studiate în BRV, de autorii acestora le-au înregistrat pe temeiul unor exemplare defectuoase sau pe baza unor informații necomplete. Cât de păgubită a fost istoria literară fără cunoașterea prefeței lui Ioan Piuariu Molnar, la colecția de Mineie, tipărite la Buda, între anii 1804-1805, prefață tipărită acum pentru prima dată, în această lucrare (p.....). [Rog a se verifica afirmația mea].

XI

București, 23 febr[uarie] '84

Mult stimată și cucernice Părinte Mureșianu,

Mare bucurie mi-ați făcut cu procurarea unui exemplar din „**Urmarea lui Christos**“ de T. Kempis.

S-au tras exemplare la București; nu am găsit această carte.

Vă mulțumesc în mod deosebit pentru prețiosul „dar“, căci dar este, deoarece nici nu știu cât costă, prețul nu este indicat pe carte, iar expedierea nu este nici „ramburs“. Din nou, calde mulțumiri!

M-am bucurat că studiul S[finției] V[oastre] a primit toate binecuvântările, dar să luptați pentru tipărirea lucrării.

Sper să ne revedem în cadrul Patrimoniului²⁶, se aude că va fi la Galați. Pregătirile au început de pe acum.

Calde salutări și sentimente alese de stimă.

(ss) Dan Simonescu

²⁶ Genericul „Patrimoniu“ definea atât patrimoniul cultural național bibliofil, cât și pasiunea de cercetare în domeniul cărți și manuscriselor, ce constituia o preocupare constantă pentru filologi, istorici, bibliotecari, preoți, profesorii universitari, cercetători științifici din institute, muzeografi, având posibilitatea înainte de anul 1989 să se reunească în sesiuni științifice ad-hoc. În anul 1984, la Galați, sub patronajul cultural al Ministerului Cultural al Bibliotecii „V. A. Urechia“ - Galați și al Muzeului Județean de Istorie Galați au avut loc lucrările Sesiunii științifice naționale pe teme de valorificare a cărților și manuscriselor românești și străine vechi.

***BIBLIOLOGICAL INFORMATION IN THE CORRESPONDENCE OF
PROFESSOR DR. DOC. DAN SIMONESCU***

- Abstract -

From the private correspondence the reputed bibliophile, professor Dan Simonescu, entertained, between 1967-1984, with some religious and cultural personalities from Banat, we can acquire some interesting cultural and historiographical information, much of it pertaining to the national bibliophile heritage.

București, 6 febr. 1970.

Înalt Onor. Șeful Biroului Liturgic,
mult stimat și de tal. activități înalt păstor
dupătru al nostru,

Cele două trimiri ale J. P. S. V. a mea
una după alta și vă mulțumesc pentru
amabilitate, în mod foarte mult.

La găzduț samara îndrăgite după existență
în Bill. dist. Română din Timișoara a
inimărilor: Vitala Jovanovic și
Luca, în anul 1965.

În mod științific, se trebuie să
prezentăm așa

1. Se vor cuprinde titlul din 1947
inimărilor franceze a întregii pagini și titlu; în
altă caz mai târziu. Dacă în anul B. B. B.,
Măchale în an 1947, atunci demeritul de
lită și gura la spirit, în telefon.

2. Se vor scrie titlul lui. Se vor putea să nu
aibă numărul paginii, dar să aibă numărul
(este titlu!) celui, fiecare unul cu un
[titlu] marcat la J. P. S. V. (pe pag. -). Se vor putea
la călărie și la "înțeles" ("terminare") sau la
spirit să fie cu mai puțină și fără călărie
coale.

3. Se dau trei în. cu înșurubire de cărți,
cum se arde arătată lui, proveniute sau
impresi de cărțile.

4. Sunt trei surse, pentru identificarea în.
după catalogul internațional existent, pentru
el, din, dar este o piece asemănătoare sau
necunoscută dintr-un catalog.

5. Trebuie amintit de - conținutul, minus a 47 -
bibliotecă comunicată la Berlin, dr. Ehrhard
Pöhl, directorul Secției de Cercetare
la Staatsbibliothek și șeful de la Gesamt-
katalog der Wiegendrucke (Deutsche Staats-
bibliothek. Fernstudienabteilung. Unter den
Eichen 8. 108 Berlin (G.D.R.). P. 100

3
mai vorbă interdicție, pentru că nu este posibil să amintă
la G.D.R. după prezent, în modurile de reprezentare (de
și în prezent...). Dacă înșurubire și puțină înșurubire, sau o
put puțin să se prezinte al Biroului central de R.R. în
Tula.

La toate apoi se face înșurubire și înșurubire înșurubire
"Probleme" în prezent comunicată foarte, pe care înșurubire și
înșurubire de reprezentare din înșurubire la G.D.R., și în
"1965"; înșurubire înșurubire de la G.D.R. și înșurubire în
Gesamtkatalog, la numărul celui, anul reprezentare, înșurubire etc.

La noi, în problema înșurubire și înșurubire de puțin, de la
Paul Kersch. Înșurubire sau puțină înșurubire, înșurubire și înșurubire
de înșurubire înșurubire, sau puțină înșurubire și înșurubire

4
pută bibliotecă, înșurubire și înșurubire "Probleme de
bibliotecă", vol. II, 1968, p. 91-106. Înșurubire,
de Bill. înșurubire, înșurubire înșurubire și înșurubire, din
înșurubire, după ca și înșurubire înșurubire (înșurubire și înșurubire
înșurubire înșurubire, dinșurubire și înșurubire înșurubire), înșurubire
înșurubire și înșurubire înșurubire (înșurubire și înșurubire).

Vă cer înșurubire pentru înșurubire înșurubire și înșurubire
cu înșurubire înșurubire Bibliotecă Liturgică dinșurubire,
cu înșurubire, înșurubire și înșurubire bibliotecă și înșurubire
Liturgică și, înșurubire înșurubire, înșurubire înșurubire
de înșurubire și înșurubire, cu a. 20.000 lei.

Prinșurubire al J. P. S. V. înșurubire înșurubire și
înșurubire înșurubire înșurubire și înșurubire,

Dr. Jovanovic

București, 9 Oct. 1924.

Cuocimica și Ora. Studiu de Tăvintă. Numism.,
 Azi am primit volumul Cuocimica. Vostre,
 « Colectia de arte etigiorice voste a Arhe-
 iologiei Timisoarei și Caransebeșului » (1923),
 pentru care am multumiri în mare măsură.
 Este ceea ce vă așteptam în mod tăvintă,
 pentru că l-am vădit încă mai de mult,
 de exemplu în viața de I.D.S. Sa primăvile metro-
 polul Nicolae Corneanu.

Tăvintă, voi găsi în bibliotecă exemplul
 cel primului azi de, parca C.V. și pentru
 frumoasă dedicația autografa. Este o scri-
 cere scrisă cu multă călătorie, în afecțiune,

care mi așteptă marea pe care nu 6 am. Pă
 multumiri și pentru largă generozitate care
 poteste din bibliotecă suplimentul C. Vostre.

Cum aștia și I.D.S. Săvintă.

Metropolul Corneanu - el făcând un imens
 bine șomruț aut studiu, pentru că pe
 partea științelor bogate diversă a
 Bucureștilor; cum și în această parte are
 imperfecțiunile datorat acest colț din Occidentul
 Românesc. Este un colț occidental, în
 sensul înțelesului meu civilizată sau în am-
 plu.

2000 - cum am mai vădit din am-
 plu. Programul și din exemplul său dedicat
 amii, peșteră și din vechi. Dăruie, Gabriel
 Popov, Bruma, Găgău, Legam Năvintă. Alge
 pe viața voste științelor aștia amuzant de mine (de
 Științistul de la „Găgău” Corneanu, care face și
 recenziile), scrie o dedicație pe o carte de
 vizită de la a frază în carte în studiu.

Deci vrei ca volumul să merge în stăvilă, la propriu, spre algele:

John Simmons - directorul bibliotecii lui Hill Sands Collig. Oxford OX1 4L, Englis
- din Dennis Deletant, lecturi de literă și literatură românească al lui în clasa
și Simmons stă românește - reviu de nouă
și sunt recenziile. Simmons conduce chiar
cărțile bibliotecii Book Collector

Se în vânt din urmă cog, rug a un poem
o carte de vizită - o dedicație, dar expun
oare face su. Si unii se amintea, pe
în apăsări care am pot învece și din
de East Europe Centre of the Great
Britain - unde am avut o loc.

În cazul în care optez pentru traducerea
la străini, ac tuca, să consulți Simm
de expediția regreter, pentru a nu
trimită aceluiași persoane. Eu am

însum o listă de lucrări străine cu
se ocupă cu rețea iconografică românească.

La cea listă adaug acum numele din
Ms. Jane P.ington - Lady Margaret
Hall. Oxford OX2 6L A. Englis
este o mare specialitate în arte religioasă, o
judeglobe / între limbile universității și
Judea și române).

În țara recenziilor mai scriși Const. Buznea,
fost director al muzeului, acum Șeful Secțiunii
de arhivă în limba străină și la Brit.
Library Univ. Birmingham.

Am speranța a să merge să traducem O.S.
Să scriem de T. Sorin alături de un metrum
pentru o informație de la

La cel mai distanțat belgian,
Dan Simmons

Simion Ionescu - București, 9 sept. 1983

Scris lui Ionescu și stimate Părinte Simion,
Simion C.V. sunt la st. ang. și belgic
în limba C.V. de un minut de la Postă
la 6 sept. cor. Am văd cum începe
scrisoarea, cum scrie în limba, cum
a tabel din prezent, dar numai un
cercetător - poezie. A venit într-o
perioadă când trebuia să citesc 2
baze de date în limba engleză și
să prind la Rostock "aportul"
reputat. Jasi am găsit aceste rapo-
rte și înuz lecturii atente a
lucrării. Văd că scrie o mulțime
de probleme, este, deci, o lucrare de
deosebită importanță pentru studiul
românește. O urză cu multe
plăcere.
Observațiile mele să fie cu-

găsiți într-un raport curat de
Metropolitan de Editura ei? Sau
o simplă apreciere critică pentru C.V.
personal? În cazul în care, se va
compara o anumită tehnică și cel
faze, în cazul de scrieră redactare
va fi mai puțin proto-colore. Deci,
vă rog a mi răspunde la aceste in-
teroganturi. Într-un timp, cu o viziune
și voi începe observările.

Am primit de la T. P. S. Sa
Părintele metrumul românesc în
exemplar în Insula la Christos
[Thomas de Kempis], și o nouă
traducere din Petruș. Primă traduc.

cu, tot în letargie, dar în slăbici,
 fiind-o în treguit-o letargie Nostre!
 Tronul și scutul^o este lustrușor!
 este o ede, Blaz, 1812. Am del-
 s-o extensă la 3 persoane, pentru
 dovezi mult și o compo. Sici via e
 ingeniata: și del, în delm la cu
 de despaie, și de comunist adose.
 Si se e ingit, a omi expulsa xrom
 geluak romanos (3 exemplar). Sa
 del, deli ede, unde și în not, cu ba
 și del del, în not cu bari și în del
 mine nostra, Central de despaie
 mi va tate exemplare.

Fra mult în gaiton: mei de
 celi acco- memorate cote cu
 noia de multime C.V. pentru

ajutul cu mi rot, va, cu si de letargie
 delm.

Tronul și scutul este lustrușor
 de stin și afetiune.

Don Tronul

Am prezentat în în BRV, IV, p. 291-292,
 m. 813